BnF Gallica

Malis al-'uššq. Amr Kaml al-Dn Husayn b. Šihb al-Dn Isml Tabas

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément Persan 776

Amr Kaml al-Dn Husayn b. Šihb al-Dn Isml Tabas. Malis al-'uššq.
Amr Kaml al-Dn Husayn b. Šihb al-Dn Isml Tabas. 1575.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF. Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :
- La réutilisation non commerciale de ces contenus ou dans le cadre d’une publication académique ou scientifique est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source des contenus telle que précisée ci-après : « Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France » ou « Source gallica.bnf.fr / BnF ».
- La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service ou toute autre réutilisation des contenus générant directement des revenus : publication vendue (à l’exception des ouvrages académiques ou scientifiques), une exposition, une production audiovisuelle, un service ou un produit payant, un support à vocation promotionnelle etc.

CLIQUER ICI POUR ACCÉDER AUX TARIFS ET À LA LICENCE

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

- des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.
- des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter
utilisation.commerciale@bnf.fr.

SUPPL.
PERS.
776

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Supplément Persan 776

A. o. 7.

SUPPL.
PERS.
776

Sup. Persan 776

Volume de 363 Feuillets

29 Novembre 1877.

Suppl. Persan n° 776.

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

Supplément persan
N.° 153
2

304

اوراقي الملحق
٣٦٥ x: 975

كتاب مجالس العشاق   A.O. 4° 7.

<u>Médgiālis-oul-ousch-schāk</u> C. à. D. assemblée des amans. C'est le titre d'un ouvrage en vers et en Prose composé en langue persienne où l'auteur qui ne se nomme pas, après s'être etendu sur les louanges de Dieu, et avoir fait l'eloge de son Prophete et de ses quatre p.ers successeurs, pretend prouver que l'amour est une passion honete et legitime; il etablit cette assertion sur une sentence prise dans les Livres des traditions mahometanes qui dit „que Dieu etant parfait et de toute beauté il aime les creatures qui en sont douées;„ il part de là pour faire la description de la beauté et de l'amour, et pour en faire un pompeux eloge, il dit que Dieu ayant crée adam, il le doua de toutes les graces de l'esprit et du corps, qu'il ordonna aux anges de l'adorer, que tous obeirent, excepté lucifer qui pour sa desobeissance fut precipité dans l'abime après ces avant propos qui forme le sujet de la p.ere assemblée, il decrit les amours de Joseph avec la femme de putiphar qu'ils appellent <u>Zélikha</u> il finit l'histoire de leurs avantures par le mariage des deux amans. dans l'assemblée qui suit il soutient que le veritable amour se perdit dans le monde et qu'il ne reparut que sous mahomet le plus beau des enfans des hommes; il emploie quelques assemblées au recit des amours de certains docteurs musulmans avec des personnes qui furent l'occasion de plusieurs prodiges operés par ces graves personnages. les autres assemblées sont des histoires variées arrivées en different tems où l'amour fait toujours le principal role. tout l'ouvrage est divisé en soixante et dix sept assemblées ou colloques; l'auteur a employé la

BIBLIOTHEQUE STE GENEVIEVE MSS.
BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

dernière à raconter ses propres avantures; il paroit par les eloges qu'il donne à l'Emir nizām-ed-dīn ali schir surnommé névouāï fameux poëte persan et turc, Vizir de sultan hussein mirza baïkara le quel regnoit en l'an 910 de l'hegire, de J. C. 1504; il paroit, dit-je qu'il etoit attaché à ce Vezir et au service du Prince ce fut sous son regne qu'il composa cet ouvrage qui du reste n'est recommandable que par l'elegance de son stile et la beauté de son ecriture. c'est le caractere que les persans ont adopté et dont ils se servent pour tous leurs ouvrages soit en prose soit en vers, il en faut excepter l'alcoran qui ne peut etre ecrit qu'en dans les deux caracteres dits sulus (ثلث) ou neskhi (نسخي). celui ci s'appelle taalik (تعليق).

N.ta que le mot médgialiss (مجالس) est le plurier de medgeliss (مجلس), nom de lieu et de tems du verbe dgélessé (جلس) il s'est assis, qui en est la racine. il veut dire, le lieu et le tems de s'asseoir: il s'emploie ordinairement pour exprimer le lieu où plusieurs personnes s'assemblent et où assis ils discourent familierement d'affaires ou d'autres choses amusantes &c.

Cette Notice est de M. le Grand, Interprete du Roi pour les Langues Orientales.

23 Janvier 1770.

1. 364.

مجالس العشاق

mgialess alosshaqi

conuersatio amantium

Sunt Sessiones N.° 77.

Signum Nunc 85.

Alcoranus idiomate Turcico elegan=
ter conscriptus a Mahometo
Mahometi chiahiri filio

انتظم فی عقد عقد الخاطی و
الساعی محمد بن محمد الشهیر بشاهی
حقق بالمن الالهی

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

BIBLIOTHÈQUE IMPÉRIALE MSS

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد | عشق پیدا شد و آتش به همه عالم زد

کجاست آینه کز آفتاب حسنت عکس پذیر نیست و کو سینه‌ای
که آتش عشق تو آتش در ضمیر نیست

جلوه‌ی حسن تو کجاست که نیست | شیوه‌ی عشق تو کراست که نیست

ای یک ورق از دفتر حسنت مجموعه‌ی گلهای بهار روای
مقامات معانی خوانت بر هر شاخی هزار

ای گل جان نهان تبسم ز تو | بلبل دلها مترنم ز تو
بهر نوای هاتف گشای چمن | چهره نما شده و خورشید
با دل پر خون جگر سوخته | غنچه ز گل مشعله افروخته
گرده سوی تو درین تیره خاک | سینه به پیراهن گل چاک چاک
لاله که آرایش این گلشنست | دیده گلزار بدو روشنست
در سر او آتش سودای تست | بر دل او داغ تمنای تست

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

چون تو زد دود دل هر بلبلی گشته بنفشه گرهی بر گلی

در سوسن و مدنیت ای رشک حور آمده چشم از نرگس پس بدر

غنچه شاخ گل بستان فروز بهر تو در باغ شده عودسوز

گفته زبس ذکر تو سوسن مدام موی بر آورده زبانش تمام

دیده که آیینه روشن دلیست بهر خیالات تو خوش منزلیست

گوش که سرحلقه این محفلیست گوش بر آواز تو در منزلیست

هر کف خاکی زرهت آدمی مردمی از جرعه جامت جمی

این گل رعنا که گلستان تست مجمره گردان گلستان تست

ذکر همه گر چه ثنای تو است حمد و ثنای تو سزای تو است

آنکه سریر عظمتش گشت عرش فرش شدش طارم فیروزه فرش

عالم سفلی که جهانیست نام یافت از او رونق دار السلام

سر علم از حمد بلند آخته رایتی از عرش برافراخته

BIBLIOTHEQUE IMPERIALE MSS

این دل ازین قرضه بحر جنون | ما چو حبابی تو و یک قطره خون
ما و تراچیست زبان دعا | ما زکجا حمد و ثنا از کجا
بلکه قصوریست بعجز اعتراف | رو مزن اینجا تو ازین بیش لاف

بس سبحان که حمد و ثنای تو مقبول نیست صلوات و السلام درخور رسول تو که مجمع البحرین صورت و معنی و عنقای قاف قاب قوسین او ادنی است بیت

دری برج فلک اصطفا | انجم وفا گوهر کان صفا
شاه سریر لمن الملک دل | مهر منیر فلک آب و گل
بحر وجود از کف جودش کفی | نه فلک از آتش مهرش تفی
پایه معراج کمین پایه اش | از نه سپر ما کم نشود پایه اش

همچنین ستایش و آفرینش جناب اوست که لایق آل و اصحاب اوست که نجوم سماوات ولایت و شموس مشارق

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

نبوت اند که **بیت**

شاه بازان قرب او ادنی | باده نوشان جام لم یزلی
ماه رویان احسن الحسنی | ره بران خرد به راه نجات
پیالکان طریق صدق و صفا | حد پاینست وصف این شاهان
ربنا فاعف عنا وارحمنا | **اما بعد** چون ذو الجلال

والجمال را بحکم ان الله جمیل یحب الجمال چون به کمال و عشق و محبت جمال صفت ذاتیست و شمع حسن او هر جا نوعی دیگر برافروخته و آتش عشقش هر یکی را طور دیگر سوخته

در مصر غم یوسف در هر سر بازاری | بنشسته زلیخایی بر هر سر بازاری
کالای سر بازارت صد خرقه زناری | و ز روی تو در عالم هر روی به دیواری
هر ذره ز خورشیدت گویای انا الحق | هر گوشه چو منصوری آویخته از داری
این طرفه که از یک خم هر یک ز میی مستند | وین نادره کز یک گل وز هر قدمی خاری

تا سبب برزخ حسن اوست که عالم را متصل و اصل ساخته
و تجاذب عشق اوست که قطره را عین دریا گردانیده
کشتی همه دریای لبالب از بادهٔ هل من مزید و در گردن
جان هر قطره ریسمان نحن اقرب الیه من حبل الورید
لا میر المختوم واقف سر مکتوم

غزل

نحن اقرب گفت یعنی قطره و دریا یکیست
عاشق و معشوق و ساقی مستی و صهبا یکیست

ای که دور افتاده از خویش اگر داری خبر
مشهد و مشهود و شاهد مولی و مولا یکیست

گرچه عالم مظهر اسما و صفات خداست
اسم اعظم در میان جمله اسما یکیست

هستی مطلق تویی دیگر جهانی هست نیست
زانکه این ترکیب اندر نشأه اشیا یکیست

حسن عالم گیر تو از بهر اظهار کمال
می‌نماید در هزاران آینه اما یکیست

با همه خوبان اگرچه حسن تو همراه بود
در حقیقت دلبر یکتای بی‌همتا یکیست

این همه آشوب و غوغا در جهان از عشق اوست
گشت معلوم این زمان سر دو صد غوغا یکیست

اگرچه

اکر جماد است مثل مقناطیس و آهن و کاه و چه افتاده از عشق
اوست در جذب و انجذاب افتاده و اکر نبات است
خواه در کوه و خواه در صحرا همچون درخت سرو ماده خرما
در پی هر کدام از عشق سودا هست در دل هر یک از جنس
خود نوعی هواییست در وادی که حیوانیست در پی او سیر
کردانست و بر افق برزخیت بر آمده کوکبی درخشان
و اکر همه مثل نسناس است و بوزینه از همان پرتو رونشان

عکس پذیر کشته آینه **بیت** — تعینات جهان در میان بیم و امید
ز آسمان و زمین و ز ذره تا خورشید — همه برغبت خود در جهان کون و فساد
کمال خود طلبند از خدای خود جاوید — کمال خاک نبات و کمال او حیوان
کمال حیوان انسان که اوست اصل وجود — کمال انسان باشد بلوغ حضرت حق
که اوست اصل مرادات و مخلص امید — بقول قاسم اکر باز دانی این اسرار

گذشت قصر جلالت و قیصر و جمشید الجنان که ایشان در مرات
بر رخ شامل حسن کامل روی آورده روح القدس پس در
وادی مقدس انی الله از شجرهٔ نقش قدسیه اوست **بیت**

گر دیر سومنات بود گر صوامعست — هر جا که هست لمعهٔ روی لامعست
در ذات کاینات که آیات حسن تست — مجموع در صحیفهٔ ایشان جامعست

پس هر مظهری که هست از روی حسن عشق نقش می‌نگارد
که روی پوشش نشود از آن روست که عاشق ایشانست
که با معشوق هم آغوش گردد یا جمال عالم آرای خود را بنماید
خواهد که هر زمان چهره را بطوری دیگر آراید هر لحظه

حضرت نقابی نگشاید — نکورو تاب مستوری ندارد
به بندی در ز روزن سر برآرد — نظر کن لاله را در کوهساران
که چون خرم شود فصل بهاران — کند شق شقه گل برگ خارا

جمال خود کند زان آشکارا ۔ ترا چون معنیی در خاطر افتد
که در سلک معانی نادر افتد ۔ نیاری زخیال او گذشتن
کنی ظاهر بگفتن یا نوشتن ۔ چو هر جا هست حسن اینش تقاضاست
نخست این جنبش از حسن ازل خاست ۔ برون زد خیمه در اقلیم تقدیس
تجلی کرد بر آفاق و انفس ۔ ز هر آیینه بنمود رویی
بهر جا خاست از وی گفت و گویی ۔ ازو یک لمعه بر ملک ملک تافت
ملک سرگشته خود را چون فلک یافت ۔ همه سبوحیان سبوح جویان
شدند از بیخودی سبوح گویان ۔ ز غواصان این بحر فلک فلک
برآمد غلغل سبحان ذی الملک ۔ از ان آتش فروغی بر گل افتاد
ز گل شوری بجان بلبل افتاد ۔ رخ خود شمع ازان آتش برافروخت
بهر کاشانه صد پروانه را سوخت ۔ ز نورش تافت بر خورشید یک تاب
برون آورد نیلوفر سر از آب ۔ ز رویش روی خود آراست لیلی

بهر مویش ز مجنون خواست میلی | لب شیرین بشکرریز بگشاد
دل از پرویز برد و جان ز فرهاد | پسر از جیب کنعان بر آورد
زلیخا را دمار از جان برآورد | جمال اوست هر جا جلوه کرده
ز معشوقان عالم بسته پرده | بهر پرده که بینی پردگی اوست
قضا جنبان هر دلبردگی اوست | بعشق اوست دل را زندگانی
بمهر اوست جان را کامرانی | دلی کو عاشق خوبان دلجوست
اگر داند وگر نه عاشق اوست | هلا تا نغلطی ناگه نگویی
که از ما عاشقی وز وی نکویی | که همچون نیکویی عشق ستوده
از او سر بر زده در تو نموده | تویی آیینه و آیینه آرا
تویی پوشیده و او آشکارا | چو نیکو بنگری آیینه هم اوست
نه تنها گنج او گنجینه هم اوست | و چون خلعت صفاتست خود

در آدمی پوشانیده پس بالضرورت میل خاطر بحسن و

وجمال شیوهٔ اصلی او باشد وانجذاب باطن بفضل وکمال
سیرت جبلی او در هر مرتبه از مراتب وجود که جمالی بنظر آن
درآید دل دران بندد ورشتهٔ تعلق بدان پیوندد وازمم
سامعه هر آوازی که بگوش او رسید **شعر**

الاذن تعشق قبل العین احیانا	یعنی گوش عاشق می‌شود
پیش از چشم احیانا در خروش	نه تنها عشق از دیدار خیزد
بسا کین دولت از گفتار خیزد	درآید جلوه حسن از ره گوش
ز جان آرام برباید ز دل هوش	چنانکه محرر این انشا خاک

راه اولیا سلطان حسین ابن سلطان منصور ابن بایقرا
ابن عمر شیخ بن تیمور گورکان را بدان سخنان واقفست

که میفرماید **بیت**	از صدای سخن عشق ندیدم خوشتر
یادگاری که درین گنبد دوار بماند	هر آینه مدتها پایان قصه

عاشقان بیدل و دین بفحوای نحن نقص علیک احسن القصص
بما اوحینا الیک هذا القرآن و ان کنت من قبله
لمن الغافلین در دل خلجان مینمود تا درین روزگار
بحکم فرموده که

بیت

واردات عاشقی گر عشق می آید بگوش — عشق می گوید بگو و عقل میگوید خموش

نقاب احتجاب از چهرهٔ مقصود بگشود و از آن روی
این مجموعه را ترتیب کرد و مصحف چنانش را صفحه صحیفه پر نور
ملاحت تذهیب نمود

درج کرده درو دقایق عشق — جمع کرده درو حقایق عشق
نام کردش مجالس العشاق — بود چون پر ز حرف عشق اوراق
روح در قالب ثبات ریخت — نمک حسن با بعشق آمیخت
حسن معنی بر همه سر شد — یوسف از حسن صورت انور شد
— انا املح نشانهٔ الیست

آن طلب که هر چه هست آنست | جشن صوری و معنوی راندم
جمع گردید این زمان باهم | واظهر من الشمس است که

برآینهٔ ضمیر منیر که از پرتو آفتاب غیب عکس پذیر است
روشن چون آینه بود که باقتضای حبی ذاتی اصلی و میلی جبلی او
بمقتضای انجام نمای کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف
فخلقت الخلق لاعرف حضرت عزّ شانه و عظم برهانه و
در شبستان ازل که بحکم اول ما خلق الله تعالی العقل جهت
نقش بندی صور بدایع و رنگ آمیزی نقوش صنایع تا
بدستیاری مهندس قضا و قدر و پیشکار بیت

وما امرنا الا واحدة کلمح بالبصر | لعبتان شاه مرادی در زر و در
حلها پوشانده از زربفت رو | زر پیکر و الا گهر وجود را

از عین جود آن ذات پاک در برابر چه هر تابناک انداخته

آنجوهر را که مسمی است بعقل سه صفت بخشید و بسبب آنکه
دوست میداشته که او را بشناسند از آن محض موهبت
خود بدو ارزانی داشته یکی شناخت حضرت حق جل جلاله
ویکی شناخت خود که معدوم بود و موجود شد از ان
شناخت که تعلق بحق داشت حسن پیدا آمد اورا جهان
آرای خوانند که عبارتست از تناسب و تجاذب
بلکه روحیست دمیده در قالب تناسب و از ان
شناخت که تعلق بخود داشت پیدار شد که اورا مهر
گویند که برزخیست میان عاشقیت که اقتضای عشقیت
به تعین و تنزل و میان معشوقیت که تنزه و عین تجلیست
و از ان شناخت که تعلق به نبود داشت حزن ظاهر شد
که اورا درد و اندوه خوانند که در عالم ظهور خلیفهٔ

عشق

عشق گشت و این هر سه صفت از یک اصلند که بمنزله
سه شاخ منشعب شده بمثابه سه برادر حسن که برادر مهتر است
منصهٔ خوبی میگویند در خود نگریست خود را عظیم خوب
یافت بشاشتی در وی پیدا آمد تبسمی کرد چندین هزار ملک
مقرب را که حضرت عزت که در میان آن تبسم که در نشاء
او خلق کرده بود بیافرید عشق که برادر میانگیست با
حسن انسی داشت و چشم از وی نمی توانست گرفت علم
حسن را دایم او می افراشت چون تبسم حسن را دید شوری
در وی افتاد مضطرب گردید و خواست که بجنود انه در
حرکت آید حزن که برادر کهتر است در او آویخت و در آن
آویزش حضرت حق آسمان و زمین بیافرید چون آدم را
خلعت هستی پوشانیدند آوازه در ملاء اعلا افتاد که

که نقاشان تقدیر پرکار تند پیر بر تخته خاک نهاده وصورت
زیبا پیدا کرده اهل ملکوت را آرزوی دیدن او شد
بر چمن که پادشاه آن بود عرضه کردند چمن گفت
اول من بر کمیت کیمیا پیوا الغفر دیت بروم اگر مرا خوش
آید انجا توقف نموده بسیار اطلب دارم چون چمن به شهرستان
پیکر آدم رسید جای خوش و تزمنکاهی دلکش یافت
که قابلیت آن دارد که هرچه خواهند دران میتوان ساخت
و بسی ابیات خوش در و بر میتوان افراخت فرود
آمد و مملکت وجود آدم را فرو گرفت چنانکه هیچ جا
در شهرستان وجود او خالی نگذاشت بیت
جلوه کرد رخش دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد ازین غیرت و بر آدم زد

عشق

عشق چون از رفتن چمن خبر یافت بمرافقت حزن
قصد ملازمت چمن کرد و اهل ملکوت چون واقف شدند
از عقب ایشان روان گشتند و عشق را رهبر خود ساختند
سلطان وقت منصبی بهر یک از اهل ملکوت تفویض
فرمود و چمن را ناظر گردانید رایت چمن را
بر دوش اسرافیل نهاد و جبرئیل را قایم مقام عشق
گردانید و عزرائیل بجای حزن تواجی بساخت

بیت عقل مسیحواست از آن شعله چراغ افروزد
برق غیرت بدرخشید و جهان برهم زد

چون کبریا پس اپاپس بارگاه عالم پناه چمن رسیدند
دیدند که طاقت سطوت تجلیات چمن ندارند یکبار روی
بر خاک نیازمندی نهادند و گفتند که بیت

در ازل قبلهٔ جانها خم ابروی تو بود | روی تو سوی دل و روی دلم سوی تو بود
ملک از نسبت آن سجده بآدم میکرد | که گل قالبش از خاک سر کوی تو بود

فسجد الملائکة کلهم اجمعین الا ابلیس که از روی عجب و پندار
استکبار نمود و در زمین نیفتاد و به سجود بیت

نو شده مرغان چمن دانه چین | زان همه را آمده پیر بزیر
مدعی خواست که آید بتماشاگه راز | دست غیب آمد و بر سینه نامحرم زد

چون قامت قابلیت آدم بدین خلعت مزین گردید نیم روز
آنجا که پانصد سال اینجا باشد در بهشت بپاید بعد از آن
که بعالمش فرستادند یک قول آنست که ریشش بر آمد و یک
قول دیگر آنکه هرگز ریش بر نیاورد اما قول اول بنا بر غلبه
کردن طرف کثرتش بر جانب وحدت اصح است و چون آدم
پسر در نقاب عدم کشید حسن رخت بر بست و روی
بعالم خود نهاد و منتظر آن میبود که کجا جلوه باید که مستقر
عز او را شاید چون دیده بگشود دیدبان یوسف را دید که
چون آفتابی از مطلع جمال طالع گردید فی الحال
حسن رخت بمنزل او کشید و بزبان عجز گفت بیت

ای دل و دلدار چونت یافتم   وی گزیده یار چونت تافتم
در بن بازار می‌جستم ترا   در سر بازار چونت یافتم

بیت تو صبح مطلع چینی من از هوای تو مستم
وز آفتاب جمالت من آفتاب پرستم
مرا ز باغ چه حاجت کنون که روی تو دیدم
مرا ز سرو چه خیزد کنون که با تو نشستم

عشق و حزن احرام ملازمت چنین بستند و از راه دریای محیط علم در کشتی طلب نشستند چون بمطلوب رسیدند چنین دیدند یا یوسف نشسته و دوری از میان رخت بربسته و حزن در حلقه نیاز بر در امید زدند از درون سراپرده باز جواب استغنا و ناز شنودند نا امید باز گردیده روی به بیابان حیرت نهادند و با یکدیگر گفتند که تا ما بودیم

با پن

با چنین می گفتیم و می شنودیم اکنون ما را مهجور ساخت
و از نزد خود دور انداخت تدبیر آنست که هر یک بطرفی
رویم و از روی ریاضت بحکم تسافروا تصحوا تغنموا
سفری کنیم حزن روی بکنعان هجران نهاد و عشق
راه مصر جمعیت پیش گرفت حزن را راه نزدیک بود پیک
منزل بکنعان رسید چون از در شهر درآمد خبر یعقوب
شنید چون در خدمت او چند وقت بسر برد و خود را
تمام بدو سپرد یعقوب را با او موانستی تمام حاصل گشت
سجاده صبر بینداخت و حزن را سجاده نشین ساخت و خود
در پهلوی او نشست و با او نامرادی پیوست دایم نقش
پسر و را از لوح ضمیر میزدند و بدین ترانه مترنم میبودند

دیگران قرعه قسمت همه بر عیش زدند   دل غم دیده ما بود که هم بر غم زد

یعقوب هرچه داشت بحزن داد اول سواد مملکت
دیده بمنطوق وابیضّت عیناه من الحزن پیشکش کرد صومعه
از درد بساخت و موطن عاشقان بلاکش کرد تا آن صومعه
بیت الاحزان نهاد و تولیت او را بدو داد بیت

سواد چشم مرا کرده قبول بشرطی ❊ که جز خیال تو نوری درین سواد نباشد
بدردهای تو قاسم نهاد دل بحزن چون ❊ گدای کوی ترا غیر ازین نهاد نباشد

وزان جانب عشق بیقرار دیوانه وار در هر وادی و کهسار
میدوید و دو منزل را یک منزل میکرد تا بمصر جمعیت
رسید زلزله در مصر افتاد و مردم بهم بر آمدند و
وز اطراف او در آمدند هیچ جا آرام نگرفت و مقام نشناخت
نشان سرای عزیز پرسید چون سرا یافت اول بدر
حجره رسید چون باطراف وجوانب نگاه کرد ناگاه نظرش

برنقش

بر منظر زلیخا افتاد و ستاره دید چون ماه شب چارده از کوشه بام حجره برآمده کدام ماه و چه ستاره پری پیکری که قبای وصف او کفته است و دُر نظم سفته است مثنوی

بهیچ برج خوبی آفتابی / بدندان در لب لعل مذابی
غلامان درش صاحب تمیزان / فدای راه او جان عزیزان
بوصفش کی نماید تیزی من / هوس دارم خیال انگیزی من
کذارم تا شوم اوصاف اوی / نمایم با خیالش کفت و کویی
نکنجد در بیانها وصف رویش / خیالی میپزم با کفت و کویش
شده چون مظهر تبلی السرایر / زعکس او کنم روشن ضمایر
ز سر تا پای آن پاکیزه کوهر / کهی کیرم ز پای و کاه از سر
چو مصحف کیرم از سر تا بپایش / بدوزم از خیالی حلهایش
زلعل او کنم دریوزه کفت / کشایم از لب او روزه کفت

قدش شاخ گلی از باغ فردوس — رخش در زیر ابرو ماه در قوس
زمویش ساخته دام بلایی — بزیر موی خفته اژدهایی
بلایی بود خود پیوسته ابروی — بلایی گشته دیگر از سر موی
مشامش چشمهٔ پاکیزه ذاتی — زسر تا پاش آب حیاتی
مشامش ساخت چون پرویزن موی — زیکسو دین برفت و دل زیکسوی
چو آب خضر پرویزن آمد — هزاران رشته جان بر سر آمد
بفرق آن پری روی گل اندام — بهم پیوسته بودی کفر و اسلام
بدست چین گره دانا ندازک — نهاد او در میانه فرق باریک
فرو داو بخته زور یسمانها — زهر مویش شده بر باد جانها
بهر مویی از آن زلف رسن ساز — گره مشکین لباسی ریسمان باز
جبینش قرص خورشید جهانتاب — خیال خام خالش نقش بر آب
برخ هر گونه خال از مشک نابش — کواکب ساخته بر آفتابش

دوابرو

دو ابرویش نشان طاق و قوسین / ز ناغ حسن چشمش گشته عین
بران رخسار چون خورشید بینی / چو خط استوا بر چرخ بینی
تو گویی معجز شق القمر بود / که در هر ساعت از انگشت بنمود
ازان بینی نشانی داد گلشن / که گشته زان نشان صد چشم روشن
رخش خطی کشیده در نکویی / که از یا نیست بیرون خوب رویی
چه خطی که نام اوست بینی / نهاده سر بران خطم که بینی
دو صعترش با خط او کرسی صنم / یکی صد گشته بینی شور عالم
گزد لب را که عشوه بدندان / که بنماید در و پی و پیه دندان
دهانش عقده‌ای است گویا / که بنماید در و عقد ثریا
بدندان میکشیدی عقد آسمان / ولی بی چون گشوده عقد دندان
نمیگویم حکایت زان دهان هیچ / که میدانم نیاید در بیان هیچ
بیاض گردش چون شوشه سیم / دهان چون حلقه وان دنباله میم

دروی چون گل و ابرو چه پرسی		در آتش نعلها چون ماه درسی
فلک را تا که ذوالعرش آفرید		بیاری یکی خوبان نعلی ندیده
بمعنی پارهٔ خون صورتش تن		به پیش اسوان نهاده گردن
ز حد وصف حسن او برون بود		حکیم حسن یوسف را که چون بود
بسی راهست ازین تا عالم او		برون پیرهن بد خود غم او
ولی هم هست اینجا چیز دیگر		دو جان از یک گریبان برزده سر
برین اوصاف او هم هست صادق		درین ره عین معشوق است عاشق

نظر زلیخا و نظر عشق بر یک خط شعاعی واقع خواست شد و بخواست سوخت این بود که پرده هوش میان عاشق و زلیخا حایل شد و اگرچه دست از کار رفته بود و کار از دست عشق چون آشنا روی و اثر مهر بناصیهٔ زلیخا بدید دلش قرار گرفت بایستاد و گفت مصراع

تو خود حواله ما بوده زر روز ازل   زلیخا استفسار نمود که چه

کسی و از کجا می آیی و بکجا خواهی رفت و نام تو چیست

از کجا میرسی ای دوست بدین شکل لطیف   بکجا میروی ای یار بدین زیبایی

گفت مردی سرگردانم و در کار خود حیرانم رباعی

هر روز بمنزلی و هر شب جایی   چون نو ورق افتاده بهر دریایی

نه منزل و ماسنی و نه ماوایی   از هر چه بغیر دوست ناپروایی

و فی قصة طول وانت ملول   جانا ملالت آن راه عشق بسر سپر

القصه بعد از بیت المقدس می آیم و در محله نامرادی

وطن دارم و در سر چارسوی رسوایی دکان داری

میکنم و متاع دکانم همه رنج و محنت و غم و درد بیت

هزار آتش و دود و غم است نامش عشق

هزار محنت و درد و بلاست نامش یار

و به طلب خانه بر اندازان میروم بیت

که معتکف دیرم که پاکن مسجد   یعنی که ترا میطلبم خانه بخانه

و مرا انجا شهره آشوبی میگفتند اینجا بلا شور میگویند

چون در عرب باشم عشق میخوانند و چون بعجم بروم

مهرم نامند علی کل حال بقول حضرت بیت

در عدم بگذار ما را بیخبر	نام او را گیر و نام ما مبر
من کیم سرگشته بیچاره	در بیابان فنا آواره
بی مبارک بندهٔ بی مقبلی	هم ز دست خویشتن با درگلی

قصهٔ ما دور و دراز است و ما پیر برادر بوده ایم در ولایت

یکانگی بناز پرورده و روی نیاز ندیده چنانکه فرمود

انجا که ز هر دو کون آثار نبود	بر لوح وجود نقش اغیار نبود
معشوقه و عشق ما بهم میبودیم	در گوشهٔ خلوتی که دیار نبود

ودایم

زباهم در دبیرستان ان الله لغنی عن العالمین هم بستر بودیم
و هرچه داشتیم باهم بر طبق داشتیم چشم من دایم نگران
چنین بود و این زمان هنوز نظر من در عالم خیال بر جمال او
چنانکه گفته بیت

بنشست بر لوح دلم جز الف قامت دوست
چکنم حرف دگر یاد نداد استادم بیت

مانده امروز بیت که زعشق و لا دم میزنیم
سالها شد کین منادی را بعالم میزنیم

آمدن ما را درین عالم بگو مقصود چیست
روح قدسی آمده و بر خاک آدم میزنیم

همراه بمکتب میرفتیم و همراه بخانه می آمدیم و الحال بنده
از فرقت او میسوزم و در حسرت آن روزم غزل

من کیستم تا باشدم در کوی لیلی خانه
پهلوی مجنون کاشکی بودی مرا ویرانه

چون هجر یارم دشمنی در قصد جان و تن نمود
بنیاد صبرم بردل و دل در میان دیوانه

پهلو به پهلو در شبم خواهم نشیند تا و کس | تا در دلم ناید درون اندیشهٔ بیگانه
چون عقد پروین متصل بودیم پیوندی بهم | بگسیخت چرخ آن رشته و افکند هر جا دانه
مجنون و پر خون کفن بر کنده دل از جان و تن | گویند حال کوهکن از دور من افسانه
بنشنید عشق او در بزم غم بر تو بسا | پر کرده از خون جگر هر لاله پیمانه
هرگز نشنی آن شمع اخود بر بنای دل آسوخت | سوزد مگر بر حال او روزی دل پروانه

دل زلیخا از عشق بسوخت و از شنیدن آن حال آتشی در سینه
اش بر افروخت از حال برادر آتش پرسید گفت یکبار
آوازه در ولایت ما افتاد که در خاک عالم کسی پیدا شده
پس بوالعجب هم زمینی است و هم آسمانی و هم روحانی
من آن حال را بر چمن عرض کردم چمن برفت و آنجا قرار
گرفت و ما را چون حد آن نبود که آنجا باشیم در گلخن دل
آدم من با آتش کردن مشغول شدم که تا آدم زنده بود

من گلخن تابی میکردم و حمام بدن آدم باتش گرم
میشد و از حوا دلسوزی میدید فاما آدم را بمن چندان
انسی نبود هرچه داشت با جوانی داشت میل نام که سبق
خدمتی بادم میسوزیش و در بهشت آدم را شیفته دانه گندم
او ساخته بود بیت آنکه در خلد بنیش بسر آید کاری
کاش بردی ز برش دانه جائی باری آدم از عالم رفت و نوبت
یوسف رسید چون حسن واقف گشت بهمان قاعده رفت و
هم زانوی یوسف گردید و من و حزن از عقب رفتیم
دیدیم که حسن از آن زیاده شده که بود مطلقا بما التفات
ننمود بیت کردم سلام گرم و زدم بوسه بر رکاب
هیچ التفات سوی من مبتلا نکرد چون
دیدم که استغنای او از آن زیاده است که مارا بخود

بخود در راه دیدم هر یک روبطرفی کردیم و چه در بیابان نهادیم

چون ندیدیم که وصل تو (می)بما نرسند | باز گشتیم بخجلت بس سپر

خاریدم معها ذا خبا که فرموده است **مطلع**

هرگز هوای وصل تو از جان ما نرفت | سودای سلطنت ز سر این گدا نرفت

چون یکبغان رفت و من اینجا آمدم زلیخا چون این حکایت

شنید خانه دل را العشق پرداخت و عشق را گرامی تر از جان

خود بساخت و گفت | ما و این عشق دلفروز که جانانه جانیم
ماخود از دوست چگونه گویم عین آنیم | تا آنگاه که حضرت یوسف

بمصر آمد و نقاب عزت بگشاد و آوازه اش در مصر

افتاد خبر بزلیخا رسید و عشق تیزتر شنید عشق چون تیری

بود که از چرخ جدا افتاده بود و در فراق او چه گویم

که چها کشیده دیوانه وار گریبان زلیخا بگرفت و او را

تماشای

2

و او را به تماشای یوسف کشید فریاد از نهاد زلیخا بر آمد
و این مطلع سلمان فرماید

باز بزنجیر زلف یار مرا میکشد
در پی او میروم تا بکجایم کشد

چشم زلیخا چون بر جمال یوسف

افتاد از زبان عراقی گفت

همه جمال تو بینم چو دیده باز کنم
همه شراب تو نوشم چو لب فراز کنم

حرام دارم با دیگران سخن گفتن
حدیث عشق تو گویم سخن دراز کنم

هزار دیده کنم وام اگر توانم کرد
که در جمال تو هر دیده تماشا نیست

خواست تا پیش رود پای دلش به سنگ حیرت درآمد و از جای صبر بلغزید و بر خاک مذلت بیطاقتی افتاد و بدین ترانه مترنم گردید بیت

جان علوی هوس چاه زنخدان تو داشت
دست در حلقهٔ آن زلف خم اندر خم زد

حافظ آنروز طرب نامهٔ عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب دل خرم زد

چون نظر دیگرش بر روی یوسف افتاد برق حسن درخشید و بسویدای دلش رسید یکبارگی سودائی گشت و این مطلع

رشید

رشید وطواط خواند که / تا تو بر برگ سمن نقطهٔ سودا زده

در سویدای دلم آتش سودا زده / نظر در جمال یوسف دوخت

و پروانه وار بر شمع رخسارش بسوخت و این مطلع امیر معینی بعرض حسن رسانیده که

مطلع

شمعی درون سینه ز دل بر فروختم / هر چیز غیر عشق تو دیدم بسوختم

واین عذر را بر عشق خوانده اند / در بزم غم پروانه کس دیده چون من سوخته

در خاک و خون که دیده جان رفته و تن سوخته / مجنون عشقم و دو دل که دیده بر سر موی من

برق غم لیلی وشم زانده که دامن سوخته / تا کاشته در باغ دل غم تخم دهقان امید

کس همچو من بیحاصلی کم دیده خرمن سوخته / از آب چشم و سوز دل چون شمع و گویم از غمش

کین راه دیدن بسته و آن راه گفتن سوخته / از سوزن مژگان خجل دیگرم که دوزم سینه را

وه چون کنم با چاک دل چون جای سوزن سوخته / از دست بیداد خزان و ز جور عهد دی

دل لاله وار در بزم گل در عهد سوسن سوخته / در سینه ات گر اخگری با بی وفایی دل مگو

دیوانهٔ بیچارهٔ در کنج گلخن سوخته　　چون یوسف عزیز مصر شد

و خبر بکنعان رسید یعقوب و فرزندان با چندین راه

مصر جمعیت پیش گرفتند و چون بیوسف رسید و آن خورشید

جمشید ابهت را بر تخت سلطنت چنین تکیه زده بدان

عزیزی بدیدند همه روی بر زمین نهادند حضرت یوسف

گفت این تاویل آن خوابیست که گفته بودیم که یا ابت

انی رایت احد عشر کوکبا و الشمس و القمر رایتهم لی

ساجدین در همان صحبت حضرت یوسف از یعقوب پرسید

که عشق چه چیست و حزن کیست چون مبدا اینست که در فراق

او عشق و حزن با جان یعقوب چه کرده اند یعقوب در جواب

یوسف تا حال خود را به لا له ابر این اعلام یوسف کند

گفت یا ابت انی رایت احد عشر کوکبا و الشمس و القمر رایتهم لی ساجدین

تمت

عشق بسر عشقیست و آن کیاییست که عشق پیچانش گویند
که در باغ پدید آید و بر درخت پیچد و جمله درخت را فرو گیرد
و هر غذایی که بواسطه آب و هوا بدرخت میرسد
بتاراج میبرد و او را خشک گرداند بیت

عشق ما را گرد خالی خود بجای ما نشست — پر شدیم از عشق حق نی مغز ماند اینجا نه پوست

همچنان در عالم بشریت در حقیقت منصب الشاه که آن حبه
القلب پیوسته که از زمین ملکوت بر آمده و این حبه قلب
دانه ایست که باغبان ازل و ابد از انبار خانه
الارواح جنود مجنده در باغ ملکوت قل الروح من امر
ربی نشانده و بخودی خود پرورش آن داده که قلوب
العباد بین الاصبعین من اصابع الرحمن یقلبها کیف
یشاء و مدد آب علم و من الماء کل شیء حی بانسیم

ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات ازیمین یمین الله بدین حبة

القلب میرسد و صد هزار شاخ برگ روحانی ازو

پر میشوند و بمضمون انی لاجد نفس الرحمن من جانب الیمن

عاشقان اشتیاق روایح ان نسیمات نفحات مینمایند

که الا فتعرضوا لها بیت تا محمد گفت بر دست صبا

ازیمن آمد بمن بوی خدا و گفته اند شعر

بوی جان می آید از باد صبا این بو چه بوست

مشک را این حد نباشد نکهت گیسوی اوست

چیست بو واقف شدن از سر محبوب ازل

آنکه چون آینه با ذرات عالم روبروست

و حبة القلب که از کلمهٔ طیبه خوانند بعد ازان تربیت

شجرهٔ طیبه میگردد و موسی در وادی مقدس طوی ازان

شجرهٔ لعشق قدسیه در کوه طور صدای انی انا الله می شنود
ازان شجره عکسی در عالم کون و فساد افتاده و به ظل
موسوم شده و او را بدین میخوانند و درخت مشقب
الفاته میگویند و چون این درخت مشقب الفاته نالیدن
آغاز کند و به نشو و نما در آید عشقهٔ عشق پیچه از گوشهٔ بر آورد
و در وی پیچد و نم بشریت در وی بگذارد و چندانکه بیخ او بیشتر
شود آن درخت زردتر گردد ازینجاست که احمد غزالی گفته

رویم چو بدید زرد آن سبز نگار — گفتم که دگر تو وصلم امید مدار
زیرا که تو ضد ما شدی در دیدار — تو رنگ خزان داری و ما رنگ بهار

پس آن عشق هم در خانهٔ زلیخا و هم در خانهٔ یوسف برای خود
منازل ساخت و هم انجامی بود هم اینجا و امکان ندارد
که بی عشق مجازی کسی بحقیقت رسید که المجاز قنطرة الحقیقة و عشق

وطبع موزون لازم نشاء ولایت است وبحکم و
ما عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا یَنبَغِی لَهُ انبیا چون صاحبان
تمکین اند وشعر گفتن واظهار عشق کردن چون در مقام تلوین است
لایق شان انبیا نیست بدان جهت حضرت حق تعالی تعلیم
رسل نکردند اگرچه بران قادر بودند پس آن عشق که
ظاهر از نشاء زلیخا بر زده بود عکس عشق یوسف
بوده باشد **بیت**

بصدق آنکس که زد در عاشقی گام
بمعشوقی برآمد چنین نام
که آمد در طریق عشق صادق
که نامد بر پرستش معشوق عاشق
وگفته اند **بیت**
هر که او در عشق صادق آمد است
بر پرستش معشوق عاشق آمد است

بیت آنکه عاشق دیدیش معشوق دان
کو بنسبت هست هم این و هم آن
لیک عشق عاشقان تن زه کند

عشق

23

3

عشق معشوقان خوش و فربه کند   وامن آن عشق و سوز و عین ان

حسن عالم افروز زلیخاست بحکم این بیت شیخ عراقی که

روی بر روی تو میخواهم و کنجی همه عمر   تا همه خلق جهان اند تو قراری کنند

یوسف را در خانه برد و درها به بست و فراغت خاطر

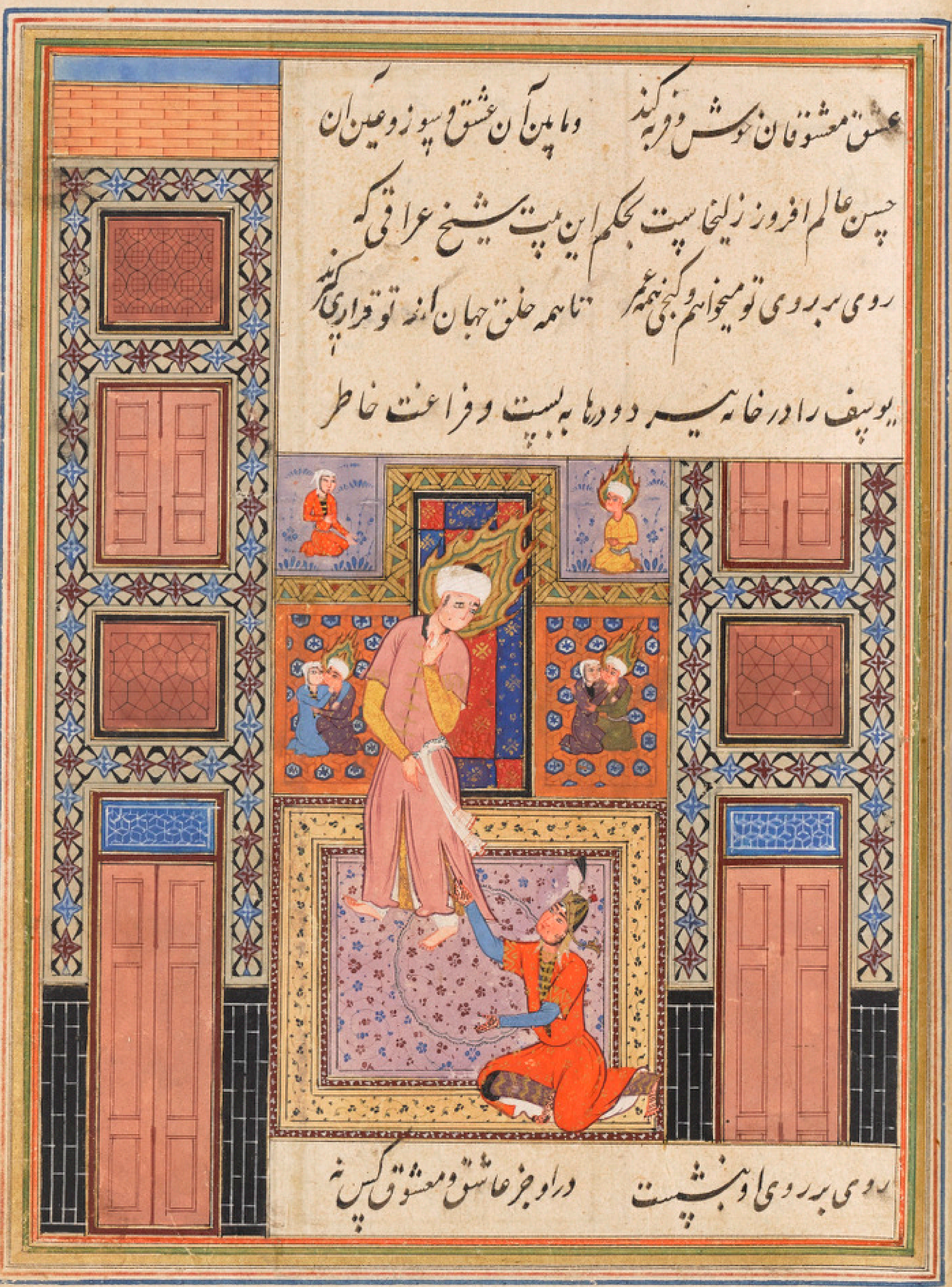

روی به روی او بنشست   در او جز عاشق و معشوق کس نه

83

گزند شحنه و آسیب عسس نه / رخ معشوق ز هر پیرایه باز
دل عاشق تهی وز عشق پرداز / هوس را عرصهٔ میدان گشاده
طمع را آتش اندر جان فتاده / زلیخا دیده و دل مست جانان
نهاده دست خود بر دست جانان / به شیرین نکتهای دلپذیرش
خرامان برد تا پای سریرش / به بالای سریر افگند خود را
بتاب دیده و گفت آن سرو قد را / که ای گلرخ بروی من نظر کرد
بچشم لطف سوی من نظر کن / ولی یوسف نظر با خویش میداشت
ز بیم فتنه سر در پیش میداشت / بهر نقش خانه سر افگند در پیش
مصور دید با او صورت خویش / ز دیبا و حریر افگنده بستر
گرفته یکدیگر را تنگ در بر / از آن صورت روان صرف نظر کرد
نظرگاه خود از جای دگر کرد / اگر در را اگر دیوار دیدی
بهم آن هر دو گل رخسار دیدی / فزودش میل از آن سوی زلیخا

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

نظر بگشاد بر روی زلیخا زلیخا زان نظر شد تازه امید
که تابد بر روی آن تابنده خورشید بآه و ناله زاری درآمد
ز چشم و دل بجون ها بری درآمد که ای خودکام کام من روا کن
بوصل خویش دردم را دوا کن بحق آن خدایی کز تو سپو کند
که باشد بر خداوندان خداوند بجادو نرگس مردم فریبت
بدیبا پوش پیروجاه زیبت بآن موی که میگویی میانش
بآن پیری که میخوانی دهانش بمشکین نقطه ات بر روی گلرنگ
بشیرین خنده ات از غنچه تنگ باستیلای عشقت بر وجودم
باستغنایت از بود و نبودم که بر حال من بیدل ببخشای
زکار مشکلم این عقده بگشای زمانی مرهم داغ دلم شو
ببوسی رونق باغ دلم شو بدل عمریست تا داغ تو دارم
هوای بوسی از باغ تو دارم ز قحط هجر تو بیش ناتوانم

ز قحط هجر تو بی تاب و توانم | ببخش از خوان وصلت قوت جانم
جوابش داد یوسف کای پریزاد | که ناید تا تو کس را از پری یاد
مکن تعجیل در تحصیل مقصود | بیا دیرا که خوشتر باشد از زود
زلیخا گفت از تشنه مجو تاب | که اندازد بفردا خوردن آب
ز شوقم جان رسیده بر لب امروز | نیارم صبر کردن تا شب امروز
کی آن طاقت مرا آید پدیدار | که با وقت دگر اندازم این کار
زبان در بند دیگر زین خرافات | بجنب از جا که فی التاخیر آفات
مرا در خشک نی آتش فتادست | زبا آتش من چرخ ش فتادست
ازین آتش چو دودم هست تابی | بیا در آتشم زن یکدم آبی
مزن در روی کارم دست رد را | که خواهم کشت از دست تو خود را
بعشرت دستم اندر گردن آویز | وگرنه برکشم از خنجر تیز
نیاری دست اگر در گردن من | بود خون منت حالی بگردن

زلیخا در تقاضا گرم و یوسف / همی انگیخت اسباب توقف

روان میخواست گیرد محکمش دست / که یوسف برگشاید بر هدف شست

بجست از پیش و شد پس گام تیزش / گشاد از هر دری راه گریزش

بهر در کامدی بی درگشایی / پریدی قفل جایی پر جایی

اشارت کردنش گویی بانگشت / کلیدی بود بهر فتح در مشت

زلیخا چون بدید آن از عقب جست / بدو در آخرین درگاه پیوست

بپا زآمدن دامن کشیدش / بسوی پشت پیراهن دریدش

زلیخا دامن یوسف گرفته در زمین افتاد و زبان بزاری بگشاد و این مطلع فرمود گفته قیاسیت بیت

دستم نمیرسد که درآرم بگردنت / دست من شکسته مسکین و دامنت

دردا که ز آتش من بیکداخت سنگ خارا / در دل نکرد تاثیر هم یار نی وفا را

بر خاک نامرادی افتاده‌ام بدین روز / رحمی بما نه او را صبری از و نه ما را

هر چند خون دل را در گوشها بپوشم / هر دیده کند باز حال من آشکارا

بر خاک ره اسم افکند زینسان قضا آخر / می بود بیوفایی بسم اینقدر قضا را

معلوم شد که جز مرگ امروز چاره نیست / با داغ او وفایی عشاق مبتلا را

مثنوی

زلیخا را چو بشکفت این گل راز / جهانی شد بطعنش بلبل آواز

زنان مصر از آن آگاه گشتند / ملامت را حوالتگاه گشتند

بهر نیک و بدش در پی فتادند / زبان سرزنش در وی گشادند

که شد فارغ ز ننگی و نامی / دلش مفتون عبرانی غلامی

جهان در مغز جانش جا گرفتست / که دست از دین و دانش واگرفتست

عجب گمراهی پیش آمد او را / که رو در بنده خویش آمد او را

عجب‌تر کان غلام از وی نفور است / ز دمسازی و همراهیش دور است

همانا پیش چشم او نکو نیست / همانا خاطرش را میل او نیست

کران دلبر کهی با ما نشستی / نه ما دیکر کجا تنها نشستی

زلیخا چون شنید این داستان را / نصیحت خواست آن نا راستان را

روان فرمود جشنی ساز کردند / زنان مصر را آواز کردند

چه جشنی بزمکاه خسروانه / هزارش ناز و نعمت در میانه

نهاد از طبع حیلت ساز پرفن / ترنج و کزلکی بر دست هر زن

بیک کف کزلکی در کار خونریز / بدیکر کف ترنج شادی انکیز

ترنجی رنک او صفرای فاقع / پی صفراییان درمان نافع

بدیشان کفت پس کین نازنینان / به بزم نیکویی بالانشینان

چرا دارید اینسان تلخ کامم / بطعن عشق عبرانی غلامم

اکر دیده ز روی پر نور دارید / بدیدارش مرا معذور دارید

اجازت کر بود آرم برونش / بدین اندیشه کردم رهنمونش

همه گفتند گر نه گفت و گویی — بجز دیدنت ما را آرزویی
بعزّ ما تا برون آید خرامان — کشد بر فرق ما از ناز دامان
بریدن از رخش نیکو نیاید — منیبرد کسی تا او بیاید
زلیخا دایه را پیشش فرستاد — که بگذر سوی ما ای سرو آزاد
برون نه پا که در پای تو افتیم — به پیش قد رعنای تو افتیم
بقول دایه یوسف بر نیامد — چو گل ز افسون او خوش بر نیامد
بپای خود زلیخا سوی او شد — در کاشانه تنها سوی او شد
بزاری گفت کای نور دو دیده — تمنای دل محنت کشیده
ز خود کردی بمحنت امیدوارم — بنومیدی فتاد آخر قرارم
فتادم در زبان مردم از تو — شوم رسوا میان مردم از تو
گرفتم آنکه در چشم تو خوارم — بنزدیک تو پس بی اعتبارم
مده زین خواری و بی اعتباری — ز خاتونان مصرم شرمساری

شد از انفاس آن افسون‌گر گرم　　دل یوسف به بیرون آمدن نرم

بی تزیین آن چون باد بر خواست　　چو سرو از حله سبزش بیاراست

فرو آویخت گیسوی معنبر　　به پیش حله اش چون عنبر تر

میانش را که با مو همبری کرد　　ز زرین منطقه زیورگری کرد

بسر تاج مرصع از جواهر　　ز سر چون سر و ارش لطف ظاهر

به پا نعلینی از در و گهر پر　　بر او بسته دوال از رشته در

ردایی از قصب کرده حمایل　　بهر تارش گره جان دو صد دل

بدستش داد زرین آفتابه　　کنیزی از پیش زرین عصابه

یکی طشتش بکف از نقره خام　　بپایان پایه او را کام بر کام

بدین سان هر که دیدش چابک و چست　　بگفت از جان شیرین دست خود شست

نیارم پیش از این گفتن که چون بود　　که از سر وصف کاندیشم فزون بود

ز خلوتخانه آن گنج نهفته　　برون آمد چو گلزار شکفته

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

زنان مصر کان گلزار دیدند — زگلزارش گل دیدار چیدند
یکی دیدار کار از دستشان رفت — زمام اختیار از دستشان رفت
ز نرپا شکل او حیران بماندند — ز حیرت چون تن بیجان بماندند
چو هر یک راوران دیدار دیدن — تماشا شد ترنج خود بریدن

از آن خون گونه انگشتان برو شد — ترنج او حباب جوی خون شد

یکی

28

یکی از تیغ انگشتان قلم کرد	بدل حرف وفای او رقم کرد
یکی بر ساخت از کف صفحهٔ سیم	کشیدش جدول از سرخی بتقویم
چو دیدندش که جز والا گهر نیست	بر آمد بانگ از ایشان کین بشر نیست
زلیخا گفت هست این آن یگانه	کزویم پر ز تشنیعها را نشانه

چون مدتی بران حال گذشت عاقبة الامر بحکم موجب

فرموده او **بیت**

بروی غیر مشکین پرده بستند	بخلوت محرمان باهم نشستند
زشاخ عیش گلها میربودند	بسی با یکدگر زین گونه بودند
تگرگی عاقبت بر باغشان ریخت	بسی بر بزمشان سنبل سمن بیخت

چون حضرت یوسف را علیه السلام فرمان رسید که از دار فنا بدار بقا بپیوندد و رخت بربندد

بکف جبرئیل حاضر داشت سیبی	که باغ خلد از آن میداشت زیبی
چو یوسف را بدست آن سیب بنهاد	روان آن سیب بوسید و جان داد

چو یوسف را ازان نوجان برآمد / ز جان حاضران افغان برآمد
زلیخا گفت این شور و فغان چیست / پر از غوغا زمین و آسمان چیست
بدو گفتند کای شاه جوانبخت / بسوی تخته رو کرد از سر تخت
وداع کلبهٔ تنگ جهان کرد / وطن بر اوج کاخ لامکان کرد
چو بشنید این سخن از خویشتن رفت / فروغ تیر هوشش از بدن رفت
جز این از وی خبر بازش ندادند / که همچون گنج بر خاکش نهادند
زبان بر از نوای بینوایی / بدو گفتند از داغ جدایی
بردی از من و یادم نکردی / به بیداری ز خود شادم نکردی
وفادارا وفاداری نه این بود / به یاران شیوهٔ یاری نه این بود
عجب خاری شکستی بر دل من / که بیرون ناید الا از گل من
نه جایی راه رفتن کرده باز / کز آنجا هیچگه آید کسی باز
همان بهتر که زینجا پر گشاییم / به یک پرواز کردن سویت آییم

بکوی

بگفت این و عماری دار را خواست — برای خود عماری را بیاراست

پی کاوش ازین اندوه خانه — برحلتگاه یوسف شد روانه

ندید انجا نشان زان گوهر پاک — بجز خرپشته از خاک نمناک

ز رخسار چو زر در زر گرفتش — ز اشک لعل در گوهر گرفتش

چو درد و حسرت او از دل برون شد — بر سم خاکبوسی سرنگون شد

بچشمان خود انگشتان درآورد — دو نرگس را ز نرگسدان برآورد

چو آن مسکین ز تابوتش جدا ماند — دو بادام سپیده بر خاک افشاند

بخاکش روی خون آلود بنهاد — بمسکینی زمین بوسید و جان داد

چون این واقعهٔ هایله با حادثهٔ یوسف و یعقوب انضمام یافت و مدت عمر ایشان انجام پذیرفت حسن و عشق و حزن سرگردان و حیران بماندند و بجای اشک خون از دیدها افشاندند چنانکه هم او فرمود **بیت** بران نوحه که بهر یوسف او کرد

همان کردند آنها با دو صد درد ‏ ‏ بجشش شدش ز دیده اشک باران
چو برگ گل ز باران بهاران ‏ ‏ هر آنچه برادر گنج را و یه

اختفا و استتار گلیم ادبار در سر کشیدن یکبار چنانکه

ملاحت از جهان بی مثالی ‏ ‏ در آمد همچو رندان لاابالی
بشهرستان نیکویی علم زد ‏ ‏ همه ترتیب عالم را بهم زد

غلغله و دبدبهٔ عظیم در عالم افتاد حسن و عشق و حزن از زاویهٔ خمول سر بیرون کردند گرد و غبار آن کثرت و ازدحام آمدنی که کم شده بود دیدند که ملاحت با هزار حشمت و ابهت بهم بموجب فرموده بیت کهی بر رخش خوبی شهسوار است

کهی با نطق تیغ آبدار است ‏ ‏ چو در شخصیت گویندش ملاحت
چو در نطقیت گویندش فصاحت ‏ ‏ بنی و شاه و درویش تو انگر
همه در تخت حسن او مسخر ‏ ‏ حسن و عشق و حزن او را

نمی شناخت هریک به تخمین و قیاس سخنی میگفتند ناگاه عشق را الهامی رسید و بسپر حد ملاحت بی برد و می شنیدم که آهسته آهسته با حزن میگفت هم بموجب فرمود

درون حسن بروی نیکوان چیست
نه آن حسنیست تنها گوبی آن چیست
جز از حق می نیاید دلربایی
که کس را نیست شرکت با خدایی

ازان روی همه سر بر قدم ملاحت نهادند و پیش او بر زمین افتادند و استدعا نموده او را انجا نه آوردند و خود را بنده وار بدو سپردند تا هنگامی که بتاثیر صبح سعادت محمدی و آفتاب عالم تاب احمدی از افق عالم قدس لامع و طالع شد حسن و ملاحت و عشق و حزن متوجه سرادقات اجلال جلال آنحضرت گشته ملازم کبریا پس از سالها پیش شدند هر کدام را در محلی لایق مقامی فرموده نقش یگانگی از لوح قابلیت ایشان بزدودند تا ملاحت حسن

و عشق عین حسن گشت ظاهر ایشان باطن ایشان و باطن
ایشان ظاهر ایشان گردید ملاحت در مظهر انبیای دیگر
نهان بود اینجا عیان شد چنانکه شاه قاسم انوار فرموده

با همه انبیا آمده در خفا	ظاهر با مصطفی چنین و السلام

عشق کوس حشمت بر بام دولتش فرو کوفتند و شامیانهٔ جمعیت بر
پیشگاه حشمتش زدند و کتابهٔ ایوان شاهنشاهیش نوشتند

ای کوس کبریای تو در لامکان زده	وی آتش هوای تو در ملک جان زده
عشقت بغیرت آمده و کهتران شده	آتش میان خرمن صاحبدلان زده
حیران شده از لوامع اشراق آن جمال	عقلی که در صفات تو لاف بیان زده
رویت ز لمعه پیش رو کاروان شده	چشمت بغمزه ره زن صد کاروان زده
یک ناله زد ز شوق دلم تیر غمزه خورد	زان پس هزار نعره بمیدان زده
هر روز درد و سوز دلم از زیاده شد	تا در طریق عشق نشانم زبان زده

برخواسته ز فکر جهان قاآن قاسمی   تا از شراب شوق تو رطل گران زده
هرگاه سهیل چون از مشرق صبح سعادت اش طالع شدی
واز برای تفال از مصحف آفتاب جمالش سورهٔ الشمس برآمدی
مخاطب بخطاب مستطاب شد یا احمد گردیدی واز عالم
قدس این حدیث شنیدی و گفته اند غزل

روحی فداک ای صنم ابطحی اللقب   آشوب ترک شور عجم فتنه عرب
کس نیست در جهان که ز حسنت عجب نماند   ای در کمال حسن عجب تر ز هر عجب
هر کس نیافت جرعه از جام وصل تو   زین بزم کام تشنه جگر رفت و خشک لب
تا زلف تو شبیست در خط آفتاب جا نشست   واللیل والضحی است مرا ورد روز و شب
رفتن بسر طریق ادب نیست در رهت   ما عاشقیم و مست نیاید ز ما ادب
دل را دمی ترا غم و سر خاک مقدمت   کاین موجب شرف بود و پایه ادب

مطلوب جامی از طلبم گفته که چیست   مطلوب او همی که دهد جان درین طلب

و هر وقت آفتاب ملاحت که آن معنی اوست و رای حسن که
بواسطه غلبه احکام وحدت و سلطنت اطلاق از ادراک
عین بصیرت که مدرک خفیات اشیاست و نهایت باریک
و نازکیست و مختفی و را حجب بدیده شهود که بکحل آن وحدت
حقیقی مکتحل باشد ادراک شواند کرد از افق سپهر سیر
جمال و ظل وحدت حقیقی آنحضرت بفحوای

انا املح من یوسف برآمدی   من رانی فقد رای الحق و من
یطع الرسول فقد اطاع الله بر خود خوندی این مطلع

انا املح که حدیث تو در افواه انداخت   قصه یوسف مصری همه در چاه انداخت

و روح الامین بر یمین قدرش این مطلع نوشتی   مطلع

تو محبوب جانی و جان جهانی   فدای تو صد عمر و صد زندگانی

دم هر محل که قلزم عشقش در تلاطم افتادی روح در صورت دحیه
الکلبی از برای تسکین او فرود آمدی و مضمون فاوحی
الی عبده ما اوحی بدو فرو می آوردی
و چون بار مسکنتی وان حضرت از
بیخودی مقام لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب
ولا نبی مرسل بخود می آمدی کلمینی یا حمیرا میزدی
و هر وقت طوفان نوح خون در جوش و خروش می افتادی
ارحنی یا بلال میگفتی و گاه شجره نفس قدسیه اش از
اصل طینت قابلیت وحدت جمعی او که ظل وحدت حقیقیت
ثمره حسن و ملاحت و عشق و حزن با هم بر آوردی که بیت
محمد وار اتی قاسم ثمر مطلوب جانانه ولیکن مشهد موسی نظر انداز شجر گردید
در مشهد ختمیت که معراج دنی فتدلی قاب قوسین او ادنی

است التحیات لله گفتی والسلام علیک یا ایها النبی شنیدی
هر آینه دران وقت جانب ظلمانی چراغ دلش بالقاعده
کثرت منتهی گشته چون عین جانب روحانی نورانی داد
گردیده و تمام روح شده آینه یکروی بودی چنانکه بیت

چو پشت آینه است از تیرگی تن — ولی جان روی آینه است روشن
چو پشت آینه چون روی گردد — یکی باشد اگر صد سوی گردد
محمد را چو جان و تن بود جان — سوی معراج شد با این و با آن

مثنوی

چو خوردم ظهور بی سایه شد — که آن معراج دین را پایه شد
زمان خواجه وقت استوا بود — که از ظل و ظلمت مصطفی بود
بخط استوا بر قامت راست — ندارد سایه پیش و پس چپ و راست
بدست او چو سلطان شد مسلمان — بزیر پای او شد سایه پنهان

ندارد

5

ندارد هر که دارد او سپاهی
زهی نور خدا ظل الهی

حضرت مولوی صاحب مثنوی میفرماید که روزی در پیر میدان شمس تبریزی که من او را نمی شناختم عنان مرا گرفت و سوال کرد که مرتبهٔ محمدی بلندست یا مرتبهٔ منصوری و بایزیدی مرا ازین سوال چنان آمد که دود سیاهی از زمین برآمد و باسمان رسید که طباق سموات ازهم فروریخت گفتم درویش عجب سوالی میکنی محمد کجا و منصور و بایزید کجا هیهات هیهات گفت پس چونست که یکی میگوید که انا الحق و دیگری میگوید سبحانی ما اعظم شانی و حضرت محمد میگوید که ما عرفناک حق معرفتک و ما عبدناک حق عبادتک گفتم کاسهٔ قابلیت منصوری و بایزیدی تنگ بود

باندک زمانی بسر رفت و قلزم قابلیت محمد بیرا گنجایش آن
بود که از خمخانه فیوضات الهی بر چند شرابات نامتناهی

ریختند می پر شدی	قا بسم شد از شراب الست لم یزل
ملل من خم بید میر بداز بهر باقیات	یکی از بوی دردش عاقل آمد
یکی از رنگ صافش ناقل آمد	یکی از نیم جرعه گشته عاشق
یکی از یک صراحی گشته صادق	یکی دیگر فرو برده بیکبار
می و خمخانه و ساقی و خمار	کشیده جمله و مانده دهن باز
زهی دریا دل رند سرافراز	از پنجا پیت که زمان بنزش

در بیان منقبتش بزبان معجز ماید که **قطعه**

خورشید آسمان ظهور عجب مدار	ذرات کاینات اگر گشت مظهرم
ارواح قدس چیست نمودار معنیم	اشباح انس چیست نمودار پیکرم
بحر محیط رشحه از فیض فائضم	کان کرم شمه از لطف گوهرم

ودش

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

روشن شود ز روشنی ذات من جهان / گر پرده صفات خود از هم فرو درم
آبی که زنده گشت از و خضر جاودان / آن آب چیست قطره‌ای از حوض کوثرم
وان دم که روح مسیح همی مرده زنده کرد / یک نفخه بود از نفس روح پرورم
بحر ظهور و بحر بطون در قدم بهم / در من بهم که مجمع بحرین اکبرم
فی الجمله مظهر همه اسماست ذات من / بل اسم اعظم به حقیقت چو بنگرم

و چون عشق مجازی که عبارت از افراط محبت است و آیینه نمایش عشق حقیقت است جز از حسنی که ظاهر در مظهر انسانی باشد که پرتو عشق متعلق است صورت نبندد خواه آن مظهر وجیه باشد یا دلبری دیگر عدیم اللحیه بیت

گفت دلدار در آیینه رخساره من / بخدا مینگری گفتمش آری بخدا

خدای در دو جهان دوستدار صورت خوبست
بر غم کج نظران دوستدار و کار خدا کن

و آینه دل و موصوفست بسعت لا یسعنی ارضی و لا سمائی و

لکن یسعنی قلب عبد المؤمن کدام دل

آن دلی کو گشت ناپروای دل / شد رهینی غرقه دریای دل

آن دلی کز آسمانها برترست / آن دلی کز بحر جان پر گوهرست

مر آینه بصورت حسن که مظهر انسانیست مستغرق نگردد زیرا
که منشاء عشق و محبت جز مناسبت نیست پس آینه دل
انسانی را که محیط همه است لایق صدر نشینی تواند بود
که جامع جمیع مراتب حسن و کمال باشد و اگر نیک نظر کنی
خود بود که با خود عشق بازد و با غیر نیز دازد رباعی

چشمش بنگر که مست لبهای خودست / خود ساقی لعل فرح افزای خودست

من خود چه شوم نشسته اگر بر چشمم / چون می بینم که در تماشای خودست

که همین عشق مجازی باشد که از غلبه صورت معشوق که آینه

جمال حقیقی است چون تعین عاشق را بسوزد نفی جهت غبار
اغیار اعتبارات و حجب تخیلات خود بخود عشقبازی
کند و هر امری حالی که به سبب اعتبارات از حقیقت ممتاز
گشته باشد چون قطع نظر از اعتبارات کنند عین حقیقت
نماید پس خود عاشق باشد و خود معشوق لیلی عاشق
خود است و معشوق خود و مجنون درمیان هیچ رباعی

گفتم که کرایی تو بدین زیبایی
گفتا خود را که خود منم یکتایی
هم عشقم و هم عاشق و هم معشوقم
هم آینه هم جمال و هم بینایی

و دیگر گفته رباعی

گفتم بهزار دل ترا دارم دوست
در خنده شد از ناز که این شیوه نکوست
گفتا صنما راه وصال از که یکیست
فرمود که آید و بت هم از دوست بدوست
یکجهتم و یکجهته چه اقرار است
بز زیر پرده نکو خویش را خریدار است
دو عاشقند و دو معشوق در یکمین مکان

ولی تصور اعتبار محض پندارست / عشق مجازی کی شود غرق چنین

برق زند شعشعهٔ برق حسن / صورت محبوب تجلی کند

قبله مجنون رخ لیلی کند / چون شود او غرقهٔ حسن تمام

گردد از آن روی محبت بنام / بحر محبت چو شود موج زن

محو شود شایبهٔ ما و من / کوکبهٔ عشق برآرد علم

دل بکشد در پس هستی قلم / محض حقیقت شود آنکه مجاز

دیدهٔ دیگر شود از دیدهٔ باز / دیده اول رخ خود بین مدام

چشم دوم عکس رخ این تمام / ناظر و منظور خود و خود نظر

خود شده آینه آینه گر / آینه و مردمک دیده خود

دیده خود و عکس خود و دیده خود / ولهذا انبیا و اولیا و ائمه هدی

محرمان سپراچه قدسی / لوح خانان سپهر نه کرسی

پادشاهان تخت روحانی / غوطه خوران بحر سبحانی

شاه بازان در قفس مانده　　پیش بینان بار پس مانده
می نخورده شده بسوی مست　　دوست نادیده دل بداد از دست
بار محنت کشیده چون ایوب　　زهر فرقت چشیده چون یعقوب
جان انا الحق زنان و تن بر دار　　فارغ از جنت و گذشته ز نار
بن و بیخ حیات بر کنده　　گشته آزاد و همچنان بنده

حضرت امام جعفر صادق علیه الصلوات والسلام قدست اسرارهم انسان العین الحقیقت ایشان اقتباس نور از مشکوة حقیقی کرده بجهت مشاهده پرتو حسن مطلق نظاره جمال دلبران مهوش میکرده اند و مرغ دل را در آفات مختلفه از دانهای خال ایشان قوت لایموت مهیا ساخته اند

بالجمله چون طوفان محبت زور آورده منطوق وفار التنور

محیط عشق ازین جعفر که دریاییست پر گوهر
بر جوشید بجایی رسید که زبان حال از زبان

بار دیت عشق عقلم اگر پنهان مسکن شد — بار جان را بر سریر غم سلطان مسکنید
هوا عبرت همت به وجوی تمنت — به حرق اد دوا تهالی اودت
دانی که چه میگوید بزبان مسعر ماید — که اشک شو و شعله فزود دل من
که آه کند زیاده سوز دل من — القصه بکشت دردی درمانم
امروز مباد کس بروز دل — فطوفان نوح عند نوحی کاهی
والقادیر ان الجلیل کلو عنی — بجز بیت دلم که بوی خون آید ازو
صد شعله سر دمی فرون آید ازو — صد بار جواب آتش نوح خلیل
تا چشم بهم زنم برون آید ازو — عشق الخضرت دیت در

کردن چنین امام جابر حیان کردو مادر او را العقد نکاح
خود در آورد و بترتیب او مشغول شد و در فضل و کمال تتمه

رسیانید که اقتضای الوکشف الغطا را باید و در تفصیل علوم
به تخصیص حکمیات جنان شد که انچه حکما در کمیتش حیران
بوده اند و حکمت او پایان شوانسته اند کرد و بجا صنعت
قابل شده اند جابر حکمتش را گفته
روزی پسر بکر پایان تفکر فرو برده
بود و متامل نشسته حضرت امام صادق بر پسر آوامده
پرسید که در چه کاری عرض کرد که میخواهم که تحقیق
کنم از چرنده و خرنده و پرنده که کدام بیضه می نهند
و کدام بچه می آورند امام فرموده که محتاج بدین
مقدار فکر نیست بنویس که گوش هر حیوان که مرتفعست
بچه می آورد و گوش هر کدام که متخفض است بیضه می نهند
ذلک تقدیر العزیز العلیم مارا انکه چرنده است چون

گوشش او چپیده بیضه می نهند و همچنین سلحفات که جرنده است
چون برین سوال است بیضه می نهند و گوشش خفاش با انکه
برنده است چون مرتفع و بسپرا و چپیده نیست بچه می آورد
و تفاصیل علوم امام جعفر صادق از شرعیات و
حکمیات و جفر جامع زیاده از آنست که در زمان
چر بیان آید در تاریخ پنجاه احدی و خمسین بایه از هجرت
رحلت نموده و در گورستان بقیع مدفون است

مجلس دوم مرکز دایره نون والقلم و ما یسطرون
شیخ ذوالنون او کمل اولیا بوده روزی در اثنای
سیر بکناره جویی رسید و به تجدید وضو مشغول گردیده و
مشاهده فرموده که عقربی در غایت اضطراب این
طرف و آن طرف میدود ناگاه صفدعی از آب بیرون

6

آمده و او را از آب گذرانید عقرب از پشت او خود را بینداخت
و به تعجیل دوان شد شیخ با خود گفت که درین سری هست که دم روان شده
بدرختی رسید دید که جوانی مست و لایعقل در غایت زیبایی در سایهٔ
آن درخت غلطیده و استفراغ کرده ازین طرف عقرب زود روان
طرف مار سیاه متوجه او بید شیخ با خود گفت که اگر هست بقصد او
میروند و ضرر میخواهند که بدو رسانند بدفع ایشان مشغول شوم
مار ازان طرف و عقرب ازین طرف اتفاقا به هم رسیدند گزدم

بر سر مار دویده و نشتری فرو برده فی الحال مار بخود پیچید

و بر دو کرد دم ازهمان طرف که آمده بود باز گردید و بهمان

کیفیت بمعاونت صفدع از آب گذشته حضرت شیخ

عاشق و مست شده و یکبارگی از دست رفته گفت

آللهی که در اول که این حالت مشاهده کردم گفتم مگر این شخص یکی

از اولیاست که بدین نوع حضرت حق نگه دار اوست در زمانی

الحال مشاهد کرده چون خمر خورده بود حیران ماندم جواب آمد

که مگر لطف ما همین نگه دار توانگران اعمالست سوگند بعزت

و جلال احدیت که درویشی و توانگری اگر قصد عالم عشق کنند

در دست درویش هیزم مباشد نیم سوخته و در دست توانگر چراغ برافروخته

بنسیم عنایتی که از مشرق و شمال حسن و حمایتی که لا تقنطوا من رحمة الله

بوزد نیم سوخته درویش را برافروزاند و چراغ توانگر را بنشاند

بر دند شکستگان ازین میدان گو بیت

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE S.G.

ای همه زنهار مسلم میخرند   هیچ بر در کار او مسلم میخرند

حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که
بسیار کسان عمل بهشت کنند و ایشان را به بهشت برند و
چون بجنت رسند باز گردانند و به دوزخ برند و بسیار
کسان عمل اهل دوزخ کنند و از دوزخ باز گردانند
و به بهشت عدن رسانند و گفته اند

بسی کس کو افتد از نور کار چون دور   بجانب ظلمت او را اشتر بار نور
که آدم را ز ظلمت صد مدد شد   ز نور ابلیس ملعون ابد شد

اگر آیینه دل را ز دو دست
چو خود را مینداز روی چه سود است

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

شیخ ازین حالت بر گرد جوان میگردید و اشعار میخواند
و مضمون آن حال را بار میراند ناگاه آن جوان

از خواب مستی در آمد چون نظرش بر حضرت شیخ افتاد
بغایت شرمسار شد و زبان بمعذرت گشود شیخ فرمود

کوته

که تو چه خبر داری که چون بود چون آن جوان کیفیت استفسار
نمود شیخ فرمود که آن آفتابی که در هوای عشق **بیت**

ذره ذره گشته سرگردان او — در میان خاک و خون گردان او
کوه را در لاله پنهان بر جمش — تا کمر در خون نشسته در غمش
سنگ کی آن لعل آتشگون شده — در غم او کوه را دل خون شده
خاک در سودای او بخورد و خواب — ریگ گشته دانه تسبیح آب
باد همچون آب غلطان سو به سو — روز و شب در جست و جوی های و هو
آنکه تا جسم آتش است و تخت آب — بهر او در آب و آتش اضطراب
در هوا آتش گشته آتش برق تیر — گاه در مسجد فتاده کار دیر
بهر خدمت چرخ را خم پشت چو پیش — بحر بر کف نقد دل آورده پیش
کوی چرخی فلک گردان از او — تا بغرب از شرق سرگردان از او
آن فرشته کش بسی فر و بهاست — بر فراز طارم دنیاش جاست

خیر و شر مرغیست پری از بال او | خاکدان و هر دو در چنگال او
هر شبی تا صبحدم در جست و جو | از برای او بود تسبیح گو
وان پری زآتش پری دیگر ز برف | گر پسی قدرش دوم سقف شگرف
متصل نی آن پریشان دگر | لیک باهم هر دو چون شیر و شکر
گاه واله گاه گشته محو آن | دایمش اوقات صرف نحو آن
جلوه گر زانگاه گشته محو او | دایمش اوقات صرف نحو او
جلوه گر بر کرسی نور آن دگر | لیک باهم هر دو چون شیر و شکر
چونکه فارغ میشود از ذکر او | باز دیگر میفتد از فکر او
چار بین و پنجمین و هفت و شش | خواه هندی طور و خواهی طور وش
حمد او گویند و مدح او همه | نیست خالی هیچ جا زین زمزمه

بدین نوع از توقف که ممر نزول فیض فرشته هندی
طور او که از عناصر بجای خاک و از طبایع بجای سودا

و از موالید بجای مار سیاه افتاده زحل را گردانیده
و همر نزول فیض فرشته ترک وش که از عناصر بجای آتش
و از طبایع بجای صفرا و از موالید بجای بجای عقرب
زرد افتاده مریخ را پاخته و همر نزول فیض فرشته
با فر و بها که از عناصر بجای آب و از طبایع بجای بلغم
و از موالید بجای ضفدع افتاده مشتری را گردانیده
و همر نزول آن فرشته یک بال ز آتش و یکی از برف
از عناصر بجای هوا و از طبایع بجای خون و از موالید
بجای انسان واقع شده یعنی آن جوان عطارد را
بپاخته و زنون را کیفیتی متشابه الاجزا گردانیده
که از امتزاج عناصر شده و بمزاج موسوم گشته
که نفس ناطقه انجا عبارت از ویست و بجای آفتاب افتاده

ولهذا مقارنه عطارد او را با آفتاب واقع شده و بر دست
آنحضرت توبه کرده و یکی از معتمدان گردیده چه این قاعده
مقرر است که هر مظهری که هست ترتیب از اسمی
میباید و عمل بر طریقهٔ او میکند و اما موانع وصول بدرجهٔ
کمال بسیار است مثلا در فصل بهار را اسمی حد و معاونت
حرارت هوا بود در رسانیدن اشجار بکمال از بسیار و
ثمار اسمی دیگر که در ان وقت تقویت برودت میکند
بسر راه بران گیرد و معاونت بسر ما نماید و ان را نگه
واسپار را در یابد و بعکس همچنین حضرت حق ملائکه را
بر عالم موکل گردانید بس ملکی که ترتیب مظهری میکند
ناگاه ملکی دیگر که در ان وقت در فعل اقویست منع اعمال
او کند و بتربیت او مشغول گردد و او را طور دیگر سازد

واو را الجمله ملکی که زحل مر نزول فیض اوست میخواست که
آن جوانرا ترتیب کند در صورت مار سیاه در آمده
خواست که او را زخمی زند و رقیقهٔ حیات را از و قطع کند
یعنی حرارت عشق را از نشانه او صلب نماید و به مقام
بی آتشی رساند که فی الحقیقه عبارت از آنست ملک دیگر
که مریخ هم نزول فیض اوست در صورت عقربی
ظاهر شد و همچون آتشی معاونت ملکی دیگر که قمر نزول
فیض او بود دید و رسید و منع عمل اولین که طبیعت مرگ
داشت کرد پس آن جوان که در بدن انسانی بجای
روح حیوانیست که دل محل او واقع شده افتاده است
شیخ واقع شده که در پیکر انسانی بجای روح نفسانی
که منبعش دماغ است افتاده پس همچنانکه اشعهٔ روح

نفسانی مادام که از آینه روح حیوانی برنگردد و عکس دوم
صورت نخواهد بست و ادراک ادراک حاصل نخواهد شد
و صفات سبعه ثبوتیه سمت ظهور نخواهی یافت و همچنین
بحکم مومن مراه المومن تا آن جوان آینه شیخ نخواهد گشت
حقیقت عشق بظهور نخواهد رسید اینست حقیقت عشق شیخ
بران جوان و عهد کردند و اینست حقیقت یکی از نهفتان
شدن والله اعلم بحقایق امور در تاریخ سنه احدی و ستین مایه
وفات کرده **مجلس سیوم** نیر اعظم سپهر سلاطین
عالم ابراهیم ادهم کنیتش ابواسحاق و نسبت ابراهیم
ابن ادهم بن سلیمان بن منصور بلخی است در ریاضات
و مجاهدات و کشف و کرامات مشهور جهان و مذکور
بهر زبانست در محلی که قبة الاسلام مقام و مستقر سریر

سلطنت

سلطنت او بود شبی بر بام قصر خوابگاهش آواز پایی شنید

آن شاه سریر فقر سلطان انام | چون کشف شدش حقیقت حق تمام
از بام سرای دل که قصر شاهیست | بشنید صدای پای و خلوتها بسلام

فرستاده که معلوم کنند که چیست دیدند شخصی اجنبی بر
بالای قصر ایستاده چون ازو احوال پرسیدند گفت
شتری گم کرده ام میطلبم سلطان فرمود که شتر را از بام
میطلبی مردی سرگشته عجبی گفت کار تو ازین غریبتر و عجیبتر است
که خدای میطلبی از بالای تخت با این همه اسباب سلطنت
از اسپ و شتر و رخت و تخت ازین سخن دغدغه بخاطر
سلطان پدید آمد و متامل و متفکر گردید صباح ازور
که بار عام شد شخصی باشکوه در میان آن قوم انبوه
از گرد راه خود را به پیش تخت شاه رسانید سلطان فرمود

که چه میخواهی گفت لحظه میخواهم که درین رباط فرود

آیم که همراهان من در عقب اند و چون بر پسند بردم

سلطان گفت این خانه نیست رباط چنین مینماید گفت پیشتر

ازان که بود فرمود که ازان پدرم گفت پیش ازان

فرمود ازان پدر او گفت آن پیشینیان کجا رفتند فرمود

ایشان چند روزی درین خانه نشستند و بعد ازان

رخت بر بستند و حضرت مولا جامی حسب حال ایشان فرموده

بیت

هر یک دو سه گامی بدویدند و برفتند

گر مرد خدا بود و گر مست هوا بود گفت رباط اینچنین می باشد

که یکی می آید و یکی میرود این سخن گفته و برگردید

و برقی از عالم غیب در وادی دل سلطان ازان در خشیده

و به هیچ گونه تسکین حرارت آن نمی شد جهت آن دفع

علم و الم

عمر والم عزم شکار کرد و آهو را جدا با حشه به تیر گرفت آهویش را نگاه کرد و بر آن

حال گفت تو برای همین کار آفریده اند که مرا نیست چه دانی این دهم از شکار روان

سخن اضطراب و تهتک بسیار دست داد درین حال دری در روی او گشاده شد و از عقب آهو برگشت

این سیر نازک را به پیش تیر شکار آهوی　　خانه دلرا از تاج و تخت خالی ساخت

و خود را از اسب بینداخت و شبان خود رسید که گوسفند می چرانید تاج مرصع و جامه

زربفت را بدو داد و گوسفند از او بخشید و جامه پشمین و طاقیه نمدین

او را پوشیده و از همت بلند گوشه　　یارب تو خبر در امن ارزانی دار

و اخلاص و عذر امن ارزانی دار　　تاج و کمر و تخت بسلطانان ده

خاکی در خود را این ارزانی دار | و چون شب درآمد در میان کوهی تنها
زیاران منقطع وز دوستان دور | غریب و عاجز و بیمار و مهجور
نه یک محرم که با او راز گوید | زمانی از غم دل باز گوید
نه یک همدم که با او دم برآرد | فغان از عالم و آدم برآرد
فقیر و بیکس و مجروح و افکار | ز بیداری شده ماننده مار
نه یاری نه دیاری نه مکانی | نه جسمی و نه روحی و نه جانی
همه درد و همه سوز و همه غم | به پهن چون او فتاده ابن ادهم

یا دیاران قدیم به تخصیص انکه آرام دل و مونس و ندیم او بوده و با او مدتها بوده که تعلقی غریب داشته ناله میکرد و بهای های میگریست و میگفت که بیت

یارب که میبرد ز دل ناتوان ما | پیش حبیب قصه درد نهان ما

و گویا عصمت برای آن حال گفته

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

ز هجر دوستان شد خون درون سینه جان من
فراق همنشینان سوخت مغز استخوان من

جدا افتاده ام از صحبت یاری که می‌مردم
اگر روزی فراق او گذشتی بر زبان من

چون یکزمان از اشتغالها یره حزن و اندوه بسوختی
باز دریای عشقش در جوش آمدی و آبی بر آتش
زدی و میگویند چون از بلخ عزیمت نمود او را پسری
شیرخواره بود چون بحد بلوغ رسید از والده اش
پرسید که پدر من کجاست مادرش کیفیت باز نمود
و گفت میگویند که این زمان در مکه معظمه است و
پسر را چون آرزوی دیدار پدر بسیار بود باتفاق
مادر عزیمت مکه نمود منادی کردند که هر کس را که عزیمت

بجهت زاد و راحله میدهیم گفت قدم در راه نه چهار هزار کس
بزاد و راحله او عزیمت کردند چون بمقصود رسید
در حرم جمعی درویشان را دید پرسید که ابراهیم
ادهم او را می شناسید گفتند شیخ ماست و بطلب هیزم
بصحرا رفته چون آرزوی دیدار پدر بسیار داشت
تحمل آنش نبود که چندان صبر کند که پدرش از صحرا باز
آید بر اثر او بر صحرا رفت پیری دید پشته هیزم گران
بر پشت بسته می آید گریه بر وی مستولی شد اما خود را ازو
ظاهر نکرد و آهسته از عقب او میرفت تا آنکه هیزم را ببازار
رسانید و بفروخت و نصفی بهای انرا قطع کرد
و نصفی نان بستانید و از جهت درویشان آورد
پیش منزل آمد و شرح حالرا ایما در گفت و روزی دیگر

بطواف

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

بطواف آمد و در اثنای طواف پدر سلام کرد و ابراهیم تیز در او
نظر کرد یاران ابراهیم را عجب آمد چون از و بکرات شنیده بود که
در صاحب جمال نظر مکنید که مبادا تفرقه وقت بازآرد و چنانکه گفته

منگر در بتان که آخر کار   نگرستن گرستن آرد بار

چون از طواف فارغ شدند گفتند رحمک الله یا شیخ ما را فرمودی
که در هیچ امرد نگاه مکنید و تو امروز در غلام صاحب جمال نگریستی چه حکمت
ابراهیم گفت که چون از بلخ می آمدم پسری شیرخواره داشتم چنین دانم
که این آن پسر است روز دیگر یکی از یاران ابراهیم بمیان قافله
بلخ رفت و خیمه دید که از دیبا زده و کرسی زرین نهاده و آن پسر بر آن
نشسته قرآن میخواند و میگریست آن درویش رخصت طلبید و در رفت
و پرسید که تو پسر کیستی بگریست و گفت من پدر را ندیده ام مگر دیروز
که پیر را دیدم نمیدانم که اوست یا نه و میترسم که اگر پرسم بگریزد که او از ما

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

گر بچه ایست پدر من ابراهیمست و مادرم هم آمده درویش گفت
بپایید تا شما را پیش او برم ایشان با درویش روان شدند
و ابراهیم در رکن یمانی نشسته بود یار خود را دید که با ایشان
می آید چون به نزدیک ابراهیم رسیدند زن فریاد برآورد
و پسر را گفت که پدر تو اینست مادر و پسر و یاران همه در فغان آمدند

ابراهیم را دید جوانی را انجا که ازو نشان داده اند

9

در آمد از درش ناگه جوانی | چه میگویم جوانی نی که جانی
همایون پیکری از عالم نور | بباغ خلد کرده غارت حور
ربوده پیرپر حسن و جمالش | گرفته یک بیک غنج و دلالش
ز آزادی علامش تار شمشاد | کشیده قامتش آن سرو آزاد
فروزان لمعه نور از جبینش | مه و خورشید را رو بر زمینش
بکحل نرگسش از غمزه ناز | ز مژگان بر جگرها ناوک انداز
ذقن چون سیبی از غبغب مطوق | ز سیب آویخته آبی معلق
بگل خال رخش از مشک خالی | گرفته آشیان زاغی بباغی
ز سیمین بازوان ساعد توانگر | ز بی سیمی میان چون موی لاغر

ابراهیم او را در بر گرفت و با آنکه دل از دین بر گرفت
گفت ای فرزند بر کدام دینی گفت بر دین مصطفی گفت
الحمد الله تعالی پس گفت قرآن دانی و چیزی خوانده

بعرض پدر رسانید که آری از ان خوش حال شد بیت

بروی او پدر چون دیده بگشاد | ز یک دیدارش افتاد انچه افتاد
جمالی دید از حد بشر دور | ندیده از پری نشنیده از حور

با خود گفت ابراهیم پیش از انکه گرفتار شوی جدایی اختیار کن
بر خواست که روان شود ایشان فریاد بر آوردند و نمی
گذاشتند ابراهیم دست دعا بر داشت و گفت الهی اغثنی

در حال پسر جان بداد | چو آن زیبا جوان از جان بر آمد
ز جان حاضران افغان بر آمد | ز پس بالا گرفت آواز فریاد
صدا در گنبد فیروزه افتاد | چنین گردند مردان زندگانی
ز کار افتاده بشنو تا بدانی | سالکان واثقند در میدان درد
نامهای عشق نامردان چه گرد | یاران گفتند یا ابراهیم

این چه حالت است گفت او را چون در کنار گرفتم

مهر او در دلم پیدایی عظیم کرد ندا آمد که یا ابراهیم تدعی

محبتنا و تحب معنا غیرنا / ما را خواهی خطی بعالم درکش

کاندر یکدل دو دوستی ناید خوش / یعنی ز دل برون کن این غم دنیی و آخرت

در خانه جای رخت بود یا محال دوست / و حضرت قاسم الانوار

همین معنی میفرماید / خانه وا پرداز از غیر حبیب

دور از انصافست یار دو دله / دلداری یکی و دل یکی یار یکی

گفتم یارب العزت مرا فریاد رس اگر محبت او مرا از محبت تو مشغول خواهد کرد یا جان او بردار یا جان من چه دانستم که این دعا در حق او مستجاب خواهد شد بیت

چو مادر این چنین دید آن پسر را / بخاک افتاده سرو سیمبر را

تحیت از وی بچرخ ناموافق / گریبان چاک زد چون صبح صادق

بدان آتش که در دل داشت پنهان / رهی بگشاد از چاک گریبان

ولی بگشاد در جانش بهر دم / فرو شد آتشی سوزنده نه کم

مثنوی

بناخن رخنه‌ها در روی میکند / برای چشمه خور جوی میکند

بهر جویی کزان چشمه روان کرد / سمن را جلوه گاه ارغوان کرد

چو غرق ناخنه در چشم روشن / شد از ناخن برخ گلگون خط افکن

بسینه از تغابن سنگ میزد / طبانچه بر رخ گلرنگ میزد

ز نیم انجا عقیق تر همی ریخت / وزین بر لاله نیلوفر همی ریخت

بسوی فندق نازک برد پنجه / ز زور پنجه او را ساخت رنجه

ز ریحان سپر و پستان را سبک کرد / بچیدن سنبل پستان را سبک کرد

پسر بدان شکل رفت پدر به درمیش افکنده در عالم و مثال این چند بیت آن صاحب کمال را میخوانده بیت

این منم یا رب بدرد عاشقی زار اینچنین / کس مبادا در جهان هرگز گرفتار اینچنین

نی ز بختم روی یاری نی ز یارم امید لطف — آه من چون میزیم بخت آنچنان یار آنچنین
دل بدادم تا ندیدم از تو صد لطف و کرم — من چه دانستم که خواهی شد ستمکار آنچنین

یکبار خبر فوت پسر بدان چهار هزار مرد که در قافله بودند
رسید همه سرها برهنه و سینها چاک بر پسر او رنجیدند و
از پرویزن مژه پاره پاره جگر خون ریزهٔ اخگر برو
ریختند و به نوحی سیهات زنان همی گفتند بیت

یاد باد آید که وقتی نوبهاری داشتم — دیده بر راه سمندی شهسواری داشتم
چیست تا گر عرصهٔ شطرنج این کهنه بساط — همین یک شاهزاده یادگاری داشتم
روزگار بیوفا از ما ربودش ناگهان — با وصال روی او خوش روزگاری داشتم

و در میان این غوغا مادر نیز جان بداد و رخت و جان
بهوای او بپسر داد بیت

خوشا عاشق که چون جانش برآید — بوصل روی جانانش برآید
حریفان حال او را چون ببینند

فغان و ناله بر گردون کشیدند	همی کردند نوحه گر را
بپیان نوحه گران پیمبر را	چه پیاز نوحه را آهنگ شد پست
نور دیدند بهر شستنش دست	بشستندش ز دیده اشکباران
چو برگ گل ز باران بهاران	بپیان غنچه گر شاخ نسمن رست
برو کردند زنگاری کفن چست	ز گرد دفنش رخ پاک کردند
به پهلوی پدر در خاک کردند	ندیده هرگز این دوران کس از مرگ
که یابد صحبت جانان پس از مرگ	ابراهیم گفت تا عیال خود را

چون بیوگان نکنی و فرزند خود در آنجا که نپاری و
شب بر خاکدان چون سگان بخپی طمع مدار که در صف
مردان نشینی این بگفت و ناپیدا شد بیت

ما گم شدیم در طلب حی لایموت	از پا لکان بده ندا کس نشان ما

بعضی گویند که در شام فوت شد در ایام سینه بست و ستین هـ

4 1/11

و بعضی گویند در شهرستان لوط غاری بود در آنجا پنهان
شد گفت ازین غار بوی غاری می آید که در نیشابور
دران نوزمی بود می دزباریخ پسینه اشین و پستین مایه
وفات کرد مجلس چهارم قاری سوره سبحانی
و تخت نشین اقلیم اعظم و شانی دردآشام بزم آل من
مرید سلطان بایزید نام او طیفور بن عیسی بن آدم
البسطامیست میگویند که از اول حال دری بر روی او
از غیب بگشاد و جهت طی وادی مقدس طوی عشق قدم
در راه نهاد و منزل اولش نکته اخبار بود و مقام دوم
خطره ابرار و در کدام یک روز زیاده قرار نگرفت
بعد ازان در مدت عمر ازتنگاه قدم برون ننهاد

قاسم ازین می بخود میا که در بعثت   جانب محنت شدن ز معدن شادی

وهم قاسم انوار در شان حضرت سلطان فرموده

مست حق بود آن گزیده نژاد — مست رفت از جهان کون و فساد
پیر رهروان دین طیفور — آنکه در عهد خویشتن بد فرد
در شریعت رسید راهی یافت — در حقیقت رسید ره گم کرد
راه گم گشت و راه رو هم گم — گم کند راه خویش انجا مرد

کسی سوال کرد از ابو موسی که این حضرت بچه عمل بدین مرتبه رسید گفت او را این دولت علمی بنود حضرت حق از محض عنایت خود بدو ارزانی فرمود بیت

این عنایت ازلی بود که ره پرسیدم — وین هدایت ابدی گشت که ره دیدیم

از اول حال ملاحظه نمای که پدر او در پایه دیواری در کنار جویی آب بیرون می آمده در یکی از باغهای سلطان خواب کرده بود و چون بیدار شد سیبی بروی

آب از باغ بیرون آمد و چون گرم بود و دهان او خشک
شده سیب را بر گرفت و قدری از ان خورد بخاطرش
رسید که بی رخصت صاحب باغ مناسب نبود که چیزی
ازین سیب تناول نمودی برو بدر باغ و بعد از رخصت
خاطر را ازان فراغ حاصل کن چون بدان قیام نموده بود
کسی که در باغ بود گفت من باغبانی بیش نیستم خداوند باغ
در بغداد است بدین نیت عزیمت بغداد نمود و خانه
آن عزیز را پیدا ساخت و کیفیت حال ابد و گفت
آن شخص چون آثار بزرگی و تقوی بر ناصیه او مشاهده
کرد گفت مرا دختریست کور و کر و شل و برگشته بخت
ابد و ازل چنانکه هیچکس او را خواستگاری نمیکند
اگر تو اش بزنی قبول میکنی ترا بحل میکنم متفکر گردید دیگر روز

مهلت طلبیده و با خود گفت و شنیده اگر صورتی اختیار کنی
در عذاب او فتی و اگر اختیار نکنی اسپتر ضای خاطر
او چون شود آخر الامر خاطرش بران قرار گرفت
که قبول کند و عذاب آخرت نکشد در نفس الامر خود این
دختر خود جمیله بود جون عقد نکاح در میان ایشان
واقع گشت آن عزیز زا گفت که در وقتی که مرا بدین
امر ترغیب میکردی چیبی چند شمردی و گفتی که این دختر
بدان متصف اسپت و به هیچ یک از ان واقع نیست
حکمت درین سخن که مطلقا وجود نداشته باشد و تمام
غیر واقع باشد چیست گفت غیر واقع نیست کنگی و کری
و شلی و کوری او بدان معنی اسپت که انچه نباید گفت نمیگوید
و انچه نباید دید نمی بیند و هرچه ناشنیدنیست نمی شنود

ویلی

و بجایی که نمی باید رفت میرود پدر سلطان از آن تعاقب
مسرور گشت و فرحان گشت و بعد از چند وقت
حضرت سلطان بایزید مسکون شد و از عدم بوجود
آمد نقل نمای که والده او چه پرهیزکاری بود و او
از چه نطفه حاصل شده پس بدانکه حضرت حق را نظرهاست
و او را برای کاری کلی آورده و دانهٔ نهال معرفت
خود را در زمین دل وی پرورده در اول جوانی و طغیان
عشق حقیقی بر خضرویه بن شیخ احمد خضرویه که از کمل مشایخ
بلخ است و در چند اسپان مثل او در آن زمان کم بوده
عاشق شد و چون آن جوان از روی صورت و معنی
در حد کمال بود و این بیت میسر باید که **بیت**

چون صورت زیبای تو در حد کمالست — جان و دل ما عاشق آن صورت و معنیست

هر روز عشق آنحضرت در تزاید می‌شد و حضرت شیخ
فخر الدین در رساله ده فصل در اظهار این حال مشکل با
هزار عجز و درد دل خبر داده و گفته که بیت

از جمالت نمی‌شکیبد دل | میبرد عقل و میفریبد دل
عشقت ای شوخ میکند پیوست | حلقه در گوش عاشقان الست
عکس هر مویت ای بت رعنا | در دماغم رگیست از سودا
از وصال قد تو ای دلدار | نیست جز گیسوی تو برخوردار
فرق کردن بچشم و پیش توان | موی فرق ترا ز موی میان
موی زلفت فراز عالم خوش | سوخت ما را چو موی بر آتش
مانده زان غمزه در شکنجه من | هست بیمار و هست مرد افکن
لب لعلت که روح بخش لبیست | برگ گل از لطافتش خجلیست

عاشقان تو پاکباز آنند / صید عشق تو شاهبازانند

ای غم تو مجاور دل من / ور دو عالم غم تو حاصل من

تا دلم هست مبتلای تو باد / دایما بستهٔ بلای تو باد

دیده را دیدن تو می‌باید / ور کرم قصد جان کنی شاید

دل ما را فراغت از جان نیست / زندگانی من بجا نیست

آتش عشق بر دل ما جوی / عاشقان ضعیف را او جوی

عجز من بین دعای من بپذیر / می‌توانی ز لطف دستم گیر

رخ بما بنما و جان می‌بخش / بر دل و جان عاشقان می‌بخش

عاشقانند از جان گرفته ملال / خونشان بر تو همچو شیر حلال

فارغی از درون صاحب درد / کمن اید و بیت هر چه توان گرد

گر تو خوبی و ما ضعیف و فقیر / تابش خور ز ذره باز مگیر

ای ربوده دلم برعنایی   این چه لطفست این چه زیبایی
همه آنست کز غم عشقت   سر برآرد دلم بشیدایی
از جمالت خجل شود خورشید   که تو برقع ز روی بگشایی
در جمالت لطایفیست که آن   در نیابد کمال بینایی
منقطع میشود زبان مرا   پیش وصف رخ تو گویایی

نیست بی روی تو عراقی را
بیش ازین طاقت شکیبایی

جذبهٔ اخلاص حضرت سلطان مقناطیس وار آهن دل سنگین آن چولزاتر بوده وازان آهن آینه پرداخت و روبروی او داشت تا بنمود در او انچه نمود چون این قضیت دولت

حضرت فرمود بیت
یک پیرهنست گو دو تن باش   در عشق چو من توام تو من باش
چون جمله یکیست در حقیقت

کیکا

کو یکی تن را دو پیرهن باشد / که بر لوح خیال از دیوان او

در عالم مثال نوشته بود خواند / چند روزی بخلوتش بنشاند

کاید زان لوح پر عشق بخواند / چون ز ذوق وصفای بیهشش کرد

همه در عشق او فرامش کرد / هست عشق آتشی که شعله آن

بسوزد از دل حجاب هر شاه دان / چون بسوزد سوای بیچ بیچ

او بماند جز او نماند هیچ / عشق ز اوصاف کردگار یکیست

عاشق و عشق و چمن و یار یکیست / در آینه جمال آن جوان صوری

میدید که چون شرح آن میکرد مردم نمیتوانستند

شنید هفت بار از بسطامش بیرون کردند گفت مرا چرا

بیرون می کنید گفتند بدان جهت که تو مردی بدی

گفت خوشا شهری که بد او بایزید باشد رباعی

دل گفت غمی که محرمش جان نبود / بر هر مهی این سخن آسان نبود

در دهر چو من کسی و او هم کافر . پس در همه دهر یک مسلمان نبود

فرمود که پیش پیال خدای را طلبیدم چون نیک
نگاه کردم او مرا میطلبید نوبتی حضرت خضرویه بر جوانی
مرمز نام که پسر تاجر بود ارادتی تمام بران حضرت
داشت عاشق بود و در عشق خضرویه بمرتبه هیجان
و حیرت آن حضرت را دست میداد که اکثر اوقات
بیخود میشدند روزی با او از فقرا دریا بکنار آمده بودند

که آمد ناگهان از دور جایی | ز خود بیگانه با عشق آشنایی
بزد در کف سلطان کیست پیش دری | بکف با خسته بی پا و بی سر
نه در بسطام و نه رای دشت مشقت | عجب بی غرقه دریای عشقت
مرو غواص شو ای مرد کبرنز | نگر پایش در دریای مرمز
مسوج مارا بآب انداز اکنون | که مجنون لیلی و لیلی است مجنون

جودی

چو دی بر خواست امروز از میانه / همه عذر است وامق از کرانه

جهان کم شو که دیگر تا توانی / نه بینی خویش و گر بینی ندانی

مرا گنجی روان در عشق از آن است / که در چشم من آن گنج روان است

از آن در خاک میگردم جهان خوار / که چشم من چو دریاییست خونخوار

ز عشقش چون دلم در سینه خون شد / جهان رفت او که از چشمم برون شد

از آن صد شاخ خون باز در در آمد / که آن شاخ از زمین دل بر آمد

ز بیخوابی بسی میرم چه سازم / که داند قدر شبهای درازم

غم هجر از دل مهجور پرسید / درازی شب از رنجور پرسید

چو شمعم جمله شب سوز در پیش / بسر بازیم مرگ روز در پیش

دلم چون آتش است و دیده چون ابر / میان ابر و آتش چون کنم صبر

عجب آید مرا ای مشکل من / دل او سنگ و آتش در دل من

مرا جان سوزد و دل باز ماند / وگر کشته شوم آواز ماند

ز بس چون کنی غمش در دل نماندست / ز پایم تا بسر در گل نماندست
منم دل در وفایش چشم بر در / وفایش بر دلم چون چشم بر سر
بسرم گر چون قلم بر در تن او / نیاید جز وفا داری من او
وگر از خنجرم بر در پیراهن / جفا از او وفا از دل پیراهن
اگر یکدم بخاک من شتابد / بجز بوی وفا چیزی نیابد
وگر عمری برآید بر هلاکم / همه بوی وفا آید ز خاکم
الا ای دیده پر خون باش و پر نم / که خود بردی و آوردی مرا هم

گفت شیخ فرمود که در کنج زاویهٔ انزوا پای صبر در دامن فراغت کشیده نشسته بودم و خاطر بخویشتن مشغول در سرای فرو بسته از خروج و دخول ناگاه یکی دست آهسته آهسته بر در زده بیت

آهسته بر در زده / صوت درا زمان قرع هوا
از ره گوش و هوش گفت مرا / خیز و بگشای در که یار آمد

میوه از شاخ دل ببار آمد / بیخبر گشت عقل و پر مستیم
بیخود از جای خویش برجستم / بگشودم درش چو رخ بنمود
در جنت بروی من بگشود / اندر آمد ز ماه تابان تر
وز سهی سرو بس خرامان تر / پایهٔ غم برفت از سر من
کافتابی درآمد از در من / بر رخش همچو مویش آشفتم
مست و حیران شدم بدو گفتم / وه که بس خوب و دلکش آمده
مرحبا مرحبا خوش آمده / آدمی زاچنین نباشد نور
ملکی یا پری بتی یا حور / تا جهانست مثل تو قمری
در نیامد ز دلبری ز دری / لب لعلش گره و زنم لب لب
کرد اشارت که السلام علیک / آن ز خواب غرور خود مست
موزه برکند و پیاکشی نشست / گفتم ای آرزوی جان رویت
قبلهٔ مقبلان سر کویت / خیل حسن تو بلکه جان گرفت

صیت عشقت همه جهان بگرفت　　تا بسودای تو گرفتارم
کافرم گر ز خود خبر دارم　　تا بگوشم حکایت تو رسیده
دیگر از دیگران سخن نشنید　　سر ما و آستانهٔ در تو
منتظر تا رویم در سر تو　　تا بکوی تو راه بر گشتیم
بجز از هر چه بود بگذشتیم　　با بسودای تو گرفتاریم
سر و سودای خود کجا دانم　　تا ز عشق تو مست و حیرانم
ره به هستی خود نمیدانم　　تاب عشق تو آتشی افروخت
که دلم را بدان بخواهد سوخت　　ای شده چشم و جان بروی تو باز
از تو در دل نیاز و در جان از　　شب اندوه من نگردد روز
تا نه بینم جمال روی تو روز　　تو ز ما فارغ و ما دایم
بر درت سر بر آستان نیاز　　در دلم آرزوی عشق و ترا
نیست انجام اگر چه بود آغاز　　مرغ جانم ز آشیانه تن

جز کبوتر نمیکند پرواز / آخر این آفتاب مهر افروز
سایه بر من ضعیف انداز / از تو ما را بسی نخواهد بود
گر اهانت کنی و گر اعزاز / بعد ازینم ز خویش دور مدار
تا نگردد دریده پرده راز / پیش ازین شد که با او در سخنم

و خلق پندارند که با ایشان در سخنم بیت

مده پندم که من در سینه سودای دگر دارم / زبان با خلق در گفتست و دل جای دگر دارم
خرامان هر طرف سروی و جان من نمی‌ساید / که من این خار خار از سرو بالای دگر دارم
مرا این تشنگی از بهر آبی دیگرست ورنه / نمی‌بینی که در هر دیده دریای دگر دارم
طبیبا خویش را زحمت مده چون نیک نخواهم شد / که من اندر سر شوریده سودای دگر دارم
ترا گر رای خونریز من مسکینست بسم الله / چه می‌پرسی ز من جانا که من رای دگر دارم
بیا تا بار تو دلبر را من بدید یکنظر کردم / نظر کن یکنظر دیگر که کالای دگر دارم
همی پستی من در کار چشم و زلف و رویت شد / لبم خاموش و بر هر یک تماشای دگر دارم

مران سوی کسانم چون شدم خاک در کوت | نماند آن سر که جز پای تو در پای دگر دارم
نمی اندیشی از دمهای پیر دمن که میگویی | که در سر کو چو چنبر باد پیمای دگر دارم

روایت کنند که بایزید گفت که حضرت حق را بخواب دیدم نه بدین خوابی که مردم می بیند و نه بدان چشمی که مردم بینگرد بلکه بدان خواب و بدان چشمی که لایق ذات خود خلق کرد راه بتو چونست گفت از غیر بریدن و بصحرای شهادت در پیوستن و درین معنی گفته اند بیت

دو خطوه پیش نبود در راه سالک | اگرچه دارد آن چندین مهالک
یکی از های و هویت در گذشتن | دوم صحرای پستی در نوشتن

حضرت سلطان بعد از فوت کسی در خواب دید پرسید که حال تو چیست گفت مرا گفتند ای پیر چه آوردی گفتم درویشی که بدرگاه ملکی رود او را نگویند چه آوردی بلکه گویند چه خواهی

ویکی

و گویند در نشابور عجوزهٔ بود عراقیه مدام از درها سؤال
کردی از وی برفت بخوابش دیدند گفتند بد حالی تو از چیست
گفت از من پرسیدند چه آوردی گفتم آه مرا همه عمر این
در حوالت میکردند که خدا بدهد اکنون میگویید چه آوردی
گفتند راست میگویی ازو باز پرسید از دیگری بعد از فوت
او در خواب پرسیدند که آنجا همراه چه می باید آورد گفت

باز آورده — **بیت** — علم هست آنجا که گر دار هست
طاعت روحانیان بسیار هست — سوز جان و درد دل می پرسی
زانکه این آنجا نشان ندهد کسی — درویشی از راه دور قصد

زیارت طیفور کرد چون بمقصود رسید مردی دید بحکم
حدیث خیر المزار فقد المزور در عالم دیگر ازین جهان
دور و در همین قدر زبان در دهانش نگشت که پرسید

که از کجایی آن درویش در جواب گفت که از راه دور آمده‌ایم
بملازمت تخت نشین اقلیم الکبریایی و آیی بایزید در جوابش
گفت که سی سالست که من طالب بایزیدم و درین مدت
هر چند طلبیدیم اثری ندیدیم حضرت شیخ عطار ازان
خبر داده و در الهی‌نامه آورده است مثنوی

برای بایزید آمد ز جایی / عزیزی در برت چون آشنایی
میان خانه در شیخ نکورای / بفکرت ایستاده بود پایی
بدو گفتا بگویی کز کجایم / غریبش گفت مردی آشنایم
غریبم آمدم بهر لقایی / بسوی بایزید از دور جایی
جوابش داد شیخ عالم افروز / که ای درویش سی سالست امروز
که من با آرزوی بایزیدم / بسی جستم ولی گردش ندیدم
نمی دانم چه افتاده کجا شد / نمی بینم مگر از چشم ما شد

اگر

اگر عمری درین وادی شتابی — نه خود را نه او را باز یابی

وفات آنحضرت در سنه احدی و ستین و مایتین بوده و
قبرش در بسطام است و درین سال المعتمد علی الله و هو
الخامس من خلفاء العباسیین پسر خویش جعفر را ولی
عهد کرد و او را المفوض الی الله لقب داد و اعمال مغرب
بتمام و مصر و شام و جزایر و موصل را بدو داد و درین
سال نصر بن احمد را بر ماوراء النهر بلخ والی کرده و ابو
احمد را الناصر الدین الله موفق لقب دادند و عراق و
خراسان را بدو تفویض فرمود

مجلس پنجم

غرقه دریای امواج حسین بن منصور حلاج کنیت او
ابو معیشت است و از بیضا بوده که شهریست از شهرهای
فارس سلطان ابو سعید ابو الخیر فرمود که سنبل الارواح

نور علی نور حسین منصور در علو حال بود در عهد او از
مشرق تا مغرب کسی مثل او این وادی را نه پیمود و شیخ
فرید الدین عطار فرمود که واقعات غریب و حالات
عجیب داشت همه در غایت سوز و اشتیاق و همه در تشدید
درد و فراق است بی قرار و شوریده روزگار
بود او را تصانیف بسیار است با الفاظ مشکله در حقایق
و اسرار شیخ عبد الله خفیف که از کمل اولیا بوده فرمود
که حسین منصور عالم ربانیست و شیخ شبلی که از کبار
این طایفه است گفت که من و حلاج هم مشربیم مرا دیوانگی
خلاص ساخت و او را عقل در بلا انداخت مقرب حضرت
باری یعنی خواجه عبد الله انصاری فرمود انجه
منصور گفت من گفتم او اشکارا گفت من بنهفتم بشکست

که جماعتی از زنادقه در بغداد که مذهب حلول و اتحاد داشته اند
خود را حلاجی میگفته اند و سخن او فهم ناکرده بکشتن و سوختن
بتقلید مفتخر و مباهی میبوده اند چنانکه در بلخ همین واقعه
افتاده بود فاما از کجا تا بکجا کلا وحاشا که ایشانرا
جمال منصوری بوده باشد فرقست میان انگشتی که آتش درو
تصرف کرده باشد و او مغلوب آتش گشته که مطلقا انگشت
در میان نمانده باشد و میان انگشت سیاه که مطلقا
آتش درو تصرف نکرده باشد آن انگشت که تمام آتش
شده و رنگ آتش گرفته و خاصیت آتش برو ظاهر شده
اگر گوید که انا النار بغور آن سخن میتوان رسیدن و
پروانه شمع مجلس او میتوان گردید فاما اگر انگشت سیاه
سیاه دعوی آتش کند نمیتوان شنید مثنوی

گفت منصوری انا الحق و برست	گفت فرعونی انا الحق گشت پست

آن انا را لعنت الله در عقب	وین انا الحق زد ز خود آزاد شد

وین انا الحق زد ز خود برباد شد	این انا را رحمت الله ای محب

ای شمع بخیره چه چندی خندی	تو سوز دل مرا کجا مانندی

فرقیست میان سوز کز جان خیزد	تا آنکه به ریسمانش بر خود بندی

شیخ فرید الدین عطار میفرماید در تذکرة الاولیا
میفرماید که مرا عجب آید از کسی که روا دارد از درختی
که ازو آواز انی انا الله بر آید درخت در میانه چرا
روا ندارد که از چنین انا الحق بر آید و چنین در میانه: بیت

توان بشنیدن این از درختی	چرا نتوان شنید از نیک بختی

روزی در عالم بیقراری میان خواب و بیداری
دید که صاحب جمالی نقاب از رخسار گشود همچون شاهین تندرو

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

دل اورا در ربود و در خروش آمد مثل دریای پر جوش گویا و خموش چون اورا بدان

حال دیدند و از هیچ دیهای وی پرسیدند | بر زبان اصلا ندانم خبر من
واندانم هم ندانم نیز من | عاشقم اما ندانم بر کدام
نه مسلمانم نه کافر پس کدام | بیعنه آن غلام بیهوش وار و در جامش
کردند و چون بیخود شد بعضی بر دند | مانده بود از خیره نه عقل و نه جان
نه درین عالم بمعنی نه دران | پیش بر عشق زبان لال آمده
جان او را ذوق بر حال آمده | چون نمی آمد زبانش کار کر

اشک میبارید و میخارید سر   و کیفیت آن قصه چنان بود که دختر پادشاهی

شیفته غلامی شده بود و چون عشق مظهر منور بمرتبه خانه براندازی رسیده

بود بر اخفا قادر بود مطربه را فرمود تا با او مجلس آراسته و در میان شراب

بیهوش دارو بکار برده غلام را در فروشی چیده بتر مشگاه دختر

پادشاه رسانیده چون بهوش باز آمد جایی دید که هرگز نجیالش

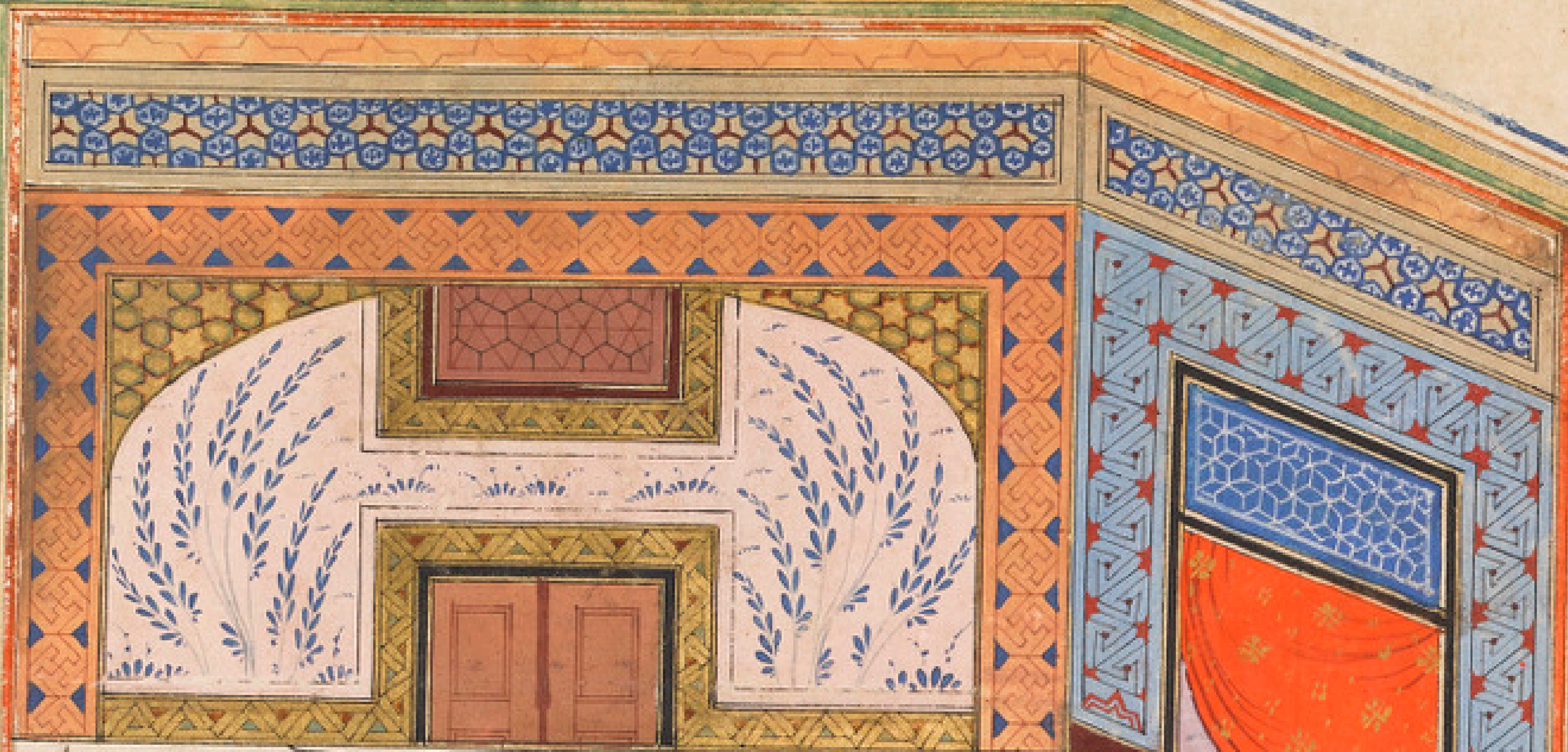

نرسیده بود و تا صبح بعیش و سرور گذرانید میگویند که بعد از آنکه از جام پیاپی در پایان

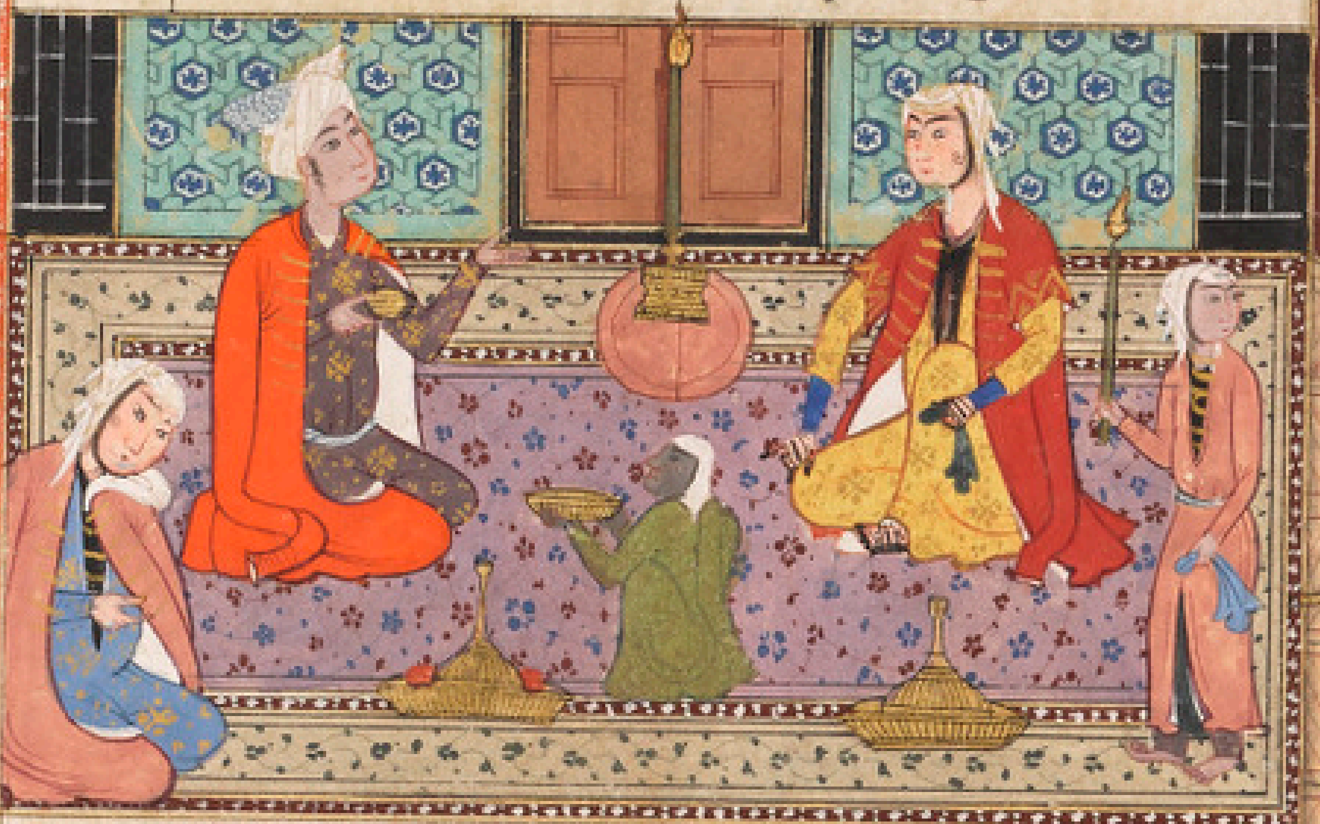

مستی بی تاب گشت و در خواب شد او را برگرفتند و بجای خود بردند چون از خواب
بیدار شد دیوانه وار از او حرکات صادر می شد چون [illegible] از آن
استفسار کردند چنانکه فرموده است که بیت

دست بر زد جامه بر خود چاک کرد | موی از هم کند و بر سر خاک کرد
قصه پرسیدند از آن شمع طراز | گفت نتوانم نمود این قصه باز
آنچه من دیدم عیان مست و خراب | هیچکس هرگز نبیند آن بخواب
آنچه تنها بر من حیران گذشت | بر کسی هرگز نبینم آن گذشت

10

هر کسی میگفت اخبر اندکی / با خود آی و بازگوی از صد یکی

گفت من درمانده ام در مضطری / کان همه من بوده ام یا دیگری

زین عجب تر حال نبود در جهان / حالتی نه آشکارا نه نهان

نه توانم بود و نه خاموش بود / نه میان این و آن مدهوش بود

نه زمانی محو میگردد ز جان / نه از و یک روز میماند نشان

دیده ام صاحب جمالی پر کمال / بی نبردش هیچکس در هیچ حال

گفت کاشکی این واقعه در خارج وجودی داشتی و محبوبی معین رایت چشم را برافراشتی تا کسی پی بدو بردی و

خود را بدو سپردی / دل ربایی دل ز من بردی کاشکی

آشنایی قصه دردم شنودی کاشکی / خوب چهره‌ای نقاب از پیش رخ برداشتی

جز به چشمش مرا از من ربودی کاشکی / ای دریغا دیده تخم نخفتی تا سحر

تا شبی در خواب با من رخ نمودی کاشکی / در پی سیمرغ وصالش عالمی دلخسته اند

بودی او را در همه عالم وجودی کاشکی
بر سپهر دردم دگر دردی فزودی کاشکی
دست وصلش این در بسته گشودی کاشکی
در همه عالم مرا بودی نبودی کاشکی

چون دلم را درد او درمان جان بر آمد ست
حلقه امید تا کی بر در وصلش زنم
از بلی دعواتی زان جدا افتاده ام
دران کشاکش عشق مسود

ور راه بیابان حسرت می پیمود یکبار در سر کوی یارش
در گل بماند و در نمایش خواب و خیالش باطل شد و حشم
او بر خیار بسر معتصد که خلیفه عصر بود افتاد و اقشا و
او را اجابتچه افتاد و حسب الحال او اینست بیت

برقی از منزل لیلی بدرخشید سحر شبی
وه که با خرمن مجنون دلفگار چه کرد
شمعی از مهر بر افروخت که هر کهای جانش بسوخت
آفتاب حقیقتش از مطلع مجاز طالع شد و اشعه لمعات
کلیتش از مطلع شرق حقیقیه لامع گشت غزل

ملکی

عکس روی تو چو در آینه جام افتاد
عارف از خنده می در طلب جام افتاد

حسن روی تو بیک جلوه که در آینه کرد
این همه نقش در آینه اوهام افتاد

من ز مسجد بخرابات بخود افتادم
اینم از عهد ازل حاصل فرجام افتاد

چکند کز پی دوران نرود بی پرگار
هر که در دایره گردش ایام افتاد

زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت
کانکه شد کشته او نیک سرانجام افتاد

در خم زلف تو آویخت دل از چاه زنخ
آه کز چاه برون آمد و در دام افتاد

هر دمش با من دلسوخته نوعی دگر است
آن گدا بین که چه شایسته انعام افتاد

صوفیان جمله حریفند و نظرباز ولی
زان میان حافظ دلسوخته بدنام افتاد

برق عشق از سحاب افاضت مآب غیب بدرخشید و از مرآت
حقیقت نمای حسن بتافت و مجازش بحقیقت تبدیل یافت
در آینه مقید جمال مطلق را بدید رخت از زاویه مجاز
بفضای حقیقت کشید و با خود گفت بیت

بار دیگر بایدم رستن هنوز کل شیء هالک الا وجهه

دید که عاشق خود است و معشوق خود هم و او در میان بیخود
آب وحدت از چشمه دلش بر جوشید و انا الحق زنان در جوشید
چون خلق در کار او متحیر شدند منکر بسیار و معترض بیشمار
پدید آمدند و زبان دراز کردند و سخن او بخلیفه رسانیدند
و جمله بر قتل او اتفاق کردند گفتند مگوی انا الحق بگوی
هو الحق گفت بلی همه اوست شما میگویید او گم شده است
و چنین گم شده است که قطره گشته ناپیدا و بحال خود است

دریا و گفته اند شعر
انا انیت بود حق را اسیر اولا
که هو غیبیست و غایت وهم بند آ
تا آنکه خلیفه را باو متغیر گردانیدند

و بعلی عیسی که وزیر بود سخنان او رسانیده در سلاسل و
اغلالش مقید ساختند و در زندان انداختند مدت

یکسال

یکسال مردم با او در زندان میبودند و از او معانی میخواستند

و بعد از آن خلق را از تردد بدو منع کردند و مدت پنج ماه

کسی را پیش او نگذاشتند در آن مدت یکبار ابن عطا

و یکبار شیخ عبد الله خفیف بر پیش او رفتند و او را نصیحت

کردند که ازین عذر خواه برگرد تا تو ازین بلا خلاص شوی

و ما نیز ازین غم بیرون آییم حلاج گفت آنکس که گفت

که عذر خواه وا از آن بلا برگرد عبد الله از استماع

آن بسیار رقت کرد و از آنجا رحلت نمود در آن حال

درویش از وی پرسید که عشق چیست گفت امروز بینی

و فردا بینی و پس فردا بینی آن روزش بکشتند و دیگر روزش

بسوختند و روز سیوم بباد دادند میگویند در آن وقت

که میبردند که بر دارش کشند این چند بیت گفت و از برای

مجبوبش فرستاد شعر

والله ما طلعت الشمس ولا غربت / الا و ذکرک مقرون بانفاسی

ولا ذکرتک محزونا و لا فرحا / الا و انت منی قلبی و وسواسی

ولا جلست الی قوم احدثهم / الا انت حدیثی و بین جلاسی

ولا عممت بشرب الماء من عطش / الا رایت خیالا منک فی الکاس

ولو قدرت علی الاتیان زرتکم / سحبا علی الوجه او مشیا علی الراس

میکوید که سوکند بذات پاک خداوند که هیچ وقت آفتاب بر نیاید و فرو نشود که نفس تر زده باشم بی تو و اگر در غم بوده ام و اگر در شادی و یا در مقام خودی و بیخودی تو آرزوی دلم بوده و در سویدای دلم سودای تو بوده در میان قومی که بوده ام و شنوده ام غیر سخن تو در میان نبوده و هرگز در تشنگی جرعه آب نچشیده ام که خیال تو در جام ندیده ام اگر تو را نسیمی

کهی

که پیش توایم از خانه پستی بدر می آمدم و روی زمین بسر می

آمدم و گفته اند شعر

بی قبل نفی الحب منی بقیة
ازاکه بهایی قطره المتلعب

میکوید چنانکه مردمان در وقت
وداع یاران مردمان بغایت نگران میباشند چشمشان
باز می ماند و میروند و بصد حسرت به پس مینگرند و من سوخته
دیده از غیر دوخته را ان حال است و در پس از من همان
خیال اگر مرا چندان بگذاری که پیش از ان که بر دار کشند
به پس نگرم و ترا یکبار دیگر به چشم توانی و بعد از ان
اگر خود بقتل رسانی و اگر بدیگری فرمایی توانی که دیدن
روز آخر یاران زاد راه مسافر است مطلع

بصد حسرت چو من از کوی آن پیمان شکن رفتم
بمان ای دل تو باری بر سر کویش که من رفتم

چون آن جوان دید که حال آن تا به آن رسید به نظاره او بیرون
آمد و غم او از غم او هزار بار در خاک و خون گردید و در بیست
و چهارم شهر ذی قعده سنه تسع و ثلث و مایه او را کشتند
و سوختند و خاکسترش باد دادند و بهمان حالش می دیدند
و از خاکسترش همان می شنیدند **بیت**

تن بسوزد اگر ای شمع روی از پیر	برق مهر تو زند شعله ز خاکستر ما

مجلس ششم عارف ربانی و واقف اسرار نهانی و
شیخ ابوالحسن خرقانی نام او علی بن جعفر است انتساب
آن حضرت در تصوف بسلطان العارفین شیخ ابویزید
بسطامی است و بترتیب ایشان و سلوک از روحانیت
و شیخ ابویزید است و ولادت مشار الیه بعد از وفات
شیخ ابویزید بمدتیست و بغایت بزرگ بوده اند و شیونات

حالات

حالات و تنوعات اطوار ایشان بسیار است روزی حضرت
سلطان محمود از غزنی بملازمت آن حضرت رفت مطلقا بسلطان
التفات ننمود و ابهت و حشمت او را در نظر در نیاورد
از آنرو که تسلط لازم نشاء پادشاهی است و کبریایی
پیرایهٔ دکان صاحب جاهی غضب بر سلطان مستولی
شد از روی قهر گفت که چونست که شما بقدر آن عمل نمیکنید
فرمود که چون سلطان گفت که حضرت حق فرموده
اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولوا الامر منکم و من
از اولوا الامرم و شما را واجب است اطاعت من
کردن و شیخ در جواب فرمود که من در اطیعوا الله
چنان غرقم که با اطیعوا الرسول نمیرسم تا با اولوا الامر
چه رسد بعد از صحبت سلطان تعظیم کردند و برخواسته شد

سلطان ازان حال استفسار کرد چون در وقت در

آمدن بر نخواسته بودند فرمود که درین صحبت کلمهٔ چند از

عالم فقر فرود آمد و در خاطرش نشست من حرمت

آن سخنان داشتم نه حرمت سلطان آن حضرت را

جوانی بود از نزدیکان بغایت خوش شکل و خدمت آن

حضرت کما ینبغی میکرد و آن حضرت بسیار شیفتهٔ او بوده

اند آن جوان در بیرون خلوت ایشان میبود و ابریق

آبی که وضو ساختندی مهیا میداشت شبی در خواب خوش بود

جمعی از حاسدان تیره روزگار آمدند و پیر آن جوان ابریق بریدند و بجنب

او نهادند و چون صبح کاذب شد آن جوان ابریق آب حاضر نکرد

و آن حضرت از بارگاه متوجه درگاه بودند

میخواستند که بگذاردن سنن و نوافل اشتغال نمایند تا دمیدن

آن

67

11

صبح صادق نعره زدند جواب نیامد در خلوت باز کردند
که حالی طاری شده مطلقا اظهار نفس نموده اند و کسی از
ایشان فهم نکرد و در سماع و ز حضرت سلطان ابوسعید ابوالخیر
آمدند و جمع درویشان ایشان بقوالی اشتغال نمودند و سماع زدند

و در میان سماع آن حال بر حضرت سلطان ابوسعید منکشف شد اظهار نمود

74

و رسم تعزیه از روی فقر بجای آوردند حضرت شیخ ابوالحسن
فرمودند که اینچنین ریشی را آنچنان مرهمی می بایست
و اینچنین عیدی را آنچنان قربانی می بایست در تاریخ سنه
خمس و عشرین و اربعمایه از عالم رفته اند و در زمان
سلطنت سلطان محمود بن سلطان محمود سبکتگین و
قبر ایشان در خرقان است مجلس هفتم راکب
براق برق سیر سلطان ابوسعید ابوالخیر بسیار بزرگ
بوده اند و در ریاضات و مجاهدات در دشت خاوران
کشیده اند و در آن پایان رباعیات بسیار فرمود
و این رباعی از آن جمله است رباعی

اندر همه دشت خاوران سنگی نیست	کز خون دل و دیده برو رنگی نیست
کز دست غمت نشسته دلتنگی نیست	در هیچ زمین و هیچ فرسنگی نیست

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

68

در شهر نیشابور از مردم اصیل آنجا جوانی بغایت مشکل و بسیار
خوش فهم منظور نظر آن حضرت گشته و کمند عشق آن حضرت
درگردن او افتاده و انجذابی تمام او را حاصل شده آمد
و پسر را بر آستان نهاده است و استدعا نموده
که در سلک پیاپیر
بندگان انخراط یابد قبول نمیفرموده اند الحاح او
از حد متجاوز شد فرمود که مادام که شانه در روی
تو بند نشود تو در منزل درویشان راه نداری و شرط
محبت چنین است که روا داریم که ترا به سبب درویشان
سخنی باید شنید و طعنی باید کشید آن جوان باز شانه
نوی خرید و جان در روی خود خلانید که در پوست
و گوشت روی او بند شد حضرت شیخ را به سبب مشاهده این

صورت ازان جوان رقت بسیار شد و قبول نمود و
آن جوانرا مال بسیار بود و تمام بحضرت شیخ گذرانید
و چند بنده داشت آزاد کرد و برخط آزادی این جماعت
استدعا نمود که حضرت شیخ اسم مبارک خود بنویسند
و آن حضرت این رباعی فرموده اند که رباعیه

گر زانکه هزار کعبه آباد کنی	به زان نبود که خاطری شاد کنی
گر بنده کنی ز لطف آزادیرا	بهتر که هزار بنده آزاد کنی

قاضی نیشابور که اورا صاعد نام بود و خواجه ابو اسحاق
محدث که کلانتر شهر بود و مولانا عبد السلم مفتی ولایت
منکر او بوده اند آن حضرت نوبتی به نیشابور رسیده اند
در بیرون دروازه احمدآباد فرموده اند که محفه را
نگاه داشتند و حسین مؤدب را نزد قاضی صاعد

انشاد

فرستاده اند که از قاضی بپرسد که آن حضرت در کجا فرو
آید چون برحسب فرموده از قاضی پرسید قاضی گفت
کافران و ملحدان کجا فرود خواهند آمد غیر محلهٔ ترسایان
چون آن حضرت را شرف ضمیری بود از ایشان مخفی
سؤالیست کرد بهمان عبارت بعرض رسانید فرموده اند
که امتثال امر بزرگان واجب است در محلهٔ ترسایان
فرود آمدند و آن شب مجلسی پر حال داشتند و
وجد کردند تا صباح سماع زدند ذوق و حالت
ایشان در ترسایان تاثیر غریب کرد بمرتبه که دران
شب هشتاد و دو کس مسلمان شدند این سه کس راتق
وفاتق مهمات نیشابور بوده اند و تذکره نوشته اند
و نزد حضرت سلطان محمود غزنوی فرستاده اند

مشتغل به کفر والحاد حضرت شیخ وصریح ساخته که اگر سلطان
اورا بقتل آورد گناه آن ما وثواب اش از آن سلطان
نشان موافق مدعای ایشان نوشته شد که اگر در قیامت
از عهده او بیرون می آیند رخصت دادیم که اورا بقتل آورند
این صورت را فوزی عظیم دانسته واتفاق کرده اند
که صباح شنبه آنحضرت را با مریدان وآن جوان بردار
کشند وآن معنی از روی کشف والهام ظاهر شد
تا فی الضمیر ایشانرا حضرت شیخ بدیشان نمود و همی
بر آن مردم ظاهر شد واز آن فعل عهده کرده که شنبه شد
در آن وقت که این حکم از سلطان واقع شد دیوانهٔ
لای خوار بدر خانه سلطان رفت وگفت محمود را
هیچ ننگ وعاری نمی آید که ریسمان در گردن خود کرد

ابهت

وبدست قاصدی نیشابور داده که در کردن ابوسعید
ابوالخیر کن و او را بردار کش به بینم که چونش خواهد گشت
چون این سخن بسلطان رسید نشان به نقیض این نوشت
مصحوب تواجی فرستاد و عهد کرد که دیگر مثل آن حکم نکند
که در عالم اهل حسد و غرض بسیارند و در تاریخ سنه
اربعین و اربعمایه فوت شد و مدفن آنحضرت مهنه است
و مدت عمر شریفش هشتاد و سه سال است

مجلس هشتم

و مقرب حضرت بارگاه الکبریایی ردایی و العظمة ازاری
خواجه عبد الله انصاری لقب و کنیت و اسم و
نسب آنحضرت شیخ الاسلام ابو اسمعیل عبد الله
بن ابی منصور سبت پیر ایوب الانصاری بود که صاحب
رحل رسول است در آن وقت که بمدینه هجرت فرمودند

از آنکه جامع علوم ظاهری و باطنی بوده و در اثنای
تحصیل علوم ظاهری بخدمت بی بی نازنین خواهر کلانتر
برادر او بوده میرفت و دستار بزرگ می‌بست و بی بی
نازنین گفت که از ایوب عبد الله انصاری به شکم
چون این خبر را شنید تحقیقه پیشته بمنزل مشار الیها رفت
و همراه جوانی که منظور او بوده از پس پرده بی بی
نازنین پرسید که این چه چیست گفت شاگرد منست
گفت شاگرد عبارت از چیست فرمود شاگرد کسیست
که پیش کسی هنری یاد میگیرد و این شخص از علوم
ظاهری پیش من میخواند بی بی نازنین گفت وقتی که علم
ظاهر را آموختن استادی ضروریست علم باطن
خود بطریق اولی خواجه پرسید که بس چه توان کرد گفت

ام ور

امروز از مشرق تا مغرب عالم مثل ابو الحسن خرقانی نیست
ترا بخدمت او میباید رسید بنابران فی الحال متوجه
خرقان شده بکدام زبان شرح توان کرد که دران بیابان
در فرقت آن جوان چه کشیده چون بصحبت شیخ ابو الحسن
خرقان رسیده بد انچه رسیده و دیده انچه دیده فرمود
که عبد الله مریدی بود بیابانی در طلب آب زندگانی
ناگاه رسید با بو الحسن خرقانی چندان کشید آب
زندگانی که نه عبد الله ماند و نه خرقانی فرمود که چون
بخدمت او رسیدم از صباح تا پیشین آفتاب پس نور از
مشکواة جمعیت او نمودم که اگر تا شب آن صحبت داشتی
ام منعکس گشتی و از من فیض گرفتی و مصنفات بسیار
دارند از انجمله تفسیر قرآنیست بزبان درویشان و مثنوی

در غایت اشکال بمنازل الپایرین که در جزالت الفاظ
در غایت معانی خزانه ایست پر از جواهر اسرار
واکثر عبارات ایشان ازین قبیل است که مسایل کلیه را
بطریق رمز و اشارت در اندک عبارتی درج فرمود
مثل این که هر که در اول پیر کرو هر که در آخر پیر گبر
یعنی هر که در اول حال که بطاعت و عبادات اشتغال
میباید نمود خود را مجبور و بی اختیار کرد اند در شمار
گبرانست و هر که در آخر بعد از انکه از همه کار فارغ
گشته باشد خود را بی اختیار نپندارد و هم فانی نشود
هم در مقام گبریست روزی دو کس از اولیا که با نجم ثابت
مصاحب بودند گفتند که میخواهیم که یک چند روزی در
مقام توکل بسر بریم باتفاق رفتند با طشت و آفتابه

رفتند

رفتند چهار روز نشستند و در خواست را بستند
مطلقا از هیچ جا طعامی نرسید گفتند وقت طلب است
اول آنکس را که مرتبه او پست بود فرمودند دعا کن
گفت الهی منت رهی چرا ندهی آن دیگر گفت الهی
منت رهی وقت نشد که دهی چون نوبت مقرب حضرت
باری شد گفت الهی منت رهی اگر دهی و اگر ندهی
ناگاه آن جوان که محبوب آنحضرت بود در رسید و آنچه
مطلوب بود در رسانید و چون کیفیت شنیدن معانی
سوالات را پرسید فرمود که این سه دعا مبنی بر آن
مسئله است که فرموده اند اهل عالم سه طایفه است
بعضی استعجالی اند و بعضی احتیاطی و بعضی منزه از
جمعی که استعجالی اند دایم از حضرت حق چیزی میطلبند

وبا فلاک والجنم در جنک اند که چرا من بزحمت میکذرانم
ودیکران بعیش وراحت ومن محتاج وبی زر وزور
ودیکران قادر بر استحصال مراد وتوانکر وغافل ازانچه
می طلبند از ممتنعات واز محالات است و
این فیض در خور استعداد ایشان نبوده واهل
عالم اکثر درین مقام اند وانکه دعای او چنین بود
که الٰهی منت رهی چه اندهی ازین زمره است
وچون این فرقه چندان منزلتی ندارد ودر قران
مجید انجا که فرمود فاستعینوا بالصبر والصلوة
وانها الکبیرة الا علی الخشعین نام ایشان برده
والتفات بدیشان نموده وبعضی دیکر احتیاطی اند
ملاحظه می کنند که این چیز که خواهند طلبید ممکن است

یا ممتنع

یا ممتنع اگر دانسته‌اند که ممکن است احتیاط میکنند که آن
چیز وقت طلب هست یا نیست اگر وقت طلب است میطلبند
و اگر نیست نمی طلبند و اینها اولیا اند اگه دعای او
اینچنین بود که منت رهی وقت نشد که وی ازین طایفه اند
و این حکایت که فنایی در شرح ابیات مثنوی مولوی
می آورد و ازان جهت مینماید که در قضای معلق از
روی احتیاط در وقت خود دعا کردن هر آینه
مستجاب شده **مثنوی** شیخ مهنه آنکه ز ارباب شهود

در طریق حق کسی از وی نبود — خشک سالی در نشابور او فتاد
خشک سالی که جهان هرگز مباد — سینه‌ها دید از عطش سوزان شده
آتش از ابر قضا باران شده — قطع کرده جمله طفلان نبات
رشته امید داری از حیات — مردم شهر از صغار و از کبار

مضطرب گردیده و در اضطراب نزد آنحضرت شدند افغان کنان

شیخ از وی تضرع در زمان گوشهٔ تاج عنا را بر شکست

پس برهنه بر سر منبر نشست در تلاطم تافته بهر عنا

پس بر آورد از کرم دست دعا گفت یا رب پایه احسان فرست

از کرم این درد را درمان فرست بهر این لب تشنه طفلان از کرم

شیرها را از روان کن دمبدم در سماع دل چو شیخ الباب شد

از دعای شیخ آتش آب شد گشت از دود درون شیخ و شاب

همچو باران آب در چشم سحاب گریه میکرد آب و میخندید کشت

دوزخی شد از قضا همچون بهشت

و بعضی دیگر عاشقان درگاه و سوخته راه اند که بمحیط کشیده اند از محاط ایشان نه پروای استعجال است و نه احتیاط وصاحب مثنوی از آن مقام خبر داده بیت

قوم دیگری می شناسیم از وکیا که زبان شان بپشته باشد از عا

و حضرت ایوب پیغمبر علیه السلام درین مقام بوده و

و صاحب این دعا که آلهی که منت رهی و اگر دهی و اگر

ندهی هم از انجا دم زدند در محلی که بتحصیل علوم مشغول

بودند و تعلق غریبه داشتند بجوان ابو احمد نام و جهت

او اشعار بسیار دارند و این مطلع ازین جمله است

لابی احمد وجه یستر اللیل علانیة ولہ الحظ غزال رشق القلب بہا

فاما از همه کس مخفی میداشته اند و عشق را پنهان میتوان

داشت می پنداشتند که

در اول حال که هنوز با خیالش بسر میتوان برد و دندان

خاموشی بر لب میتوان فشرد و در باغ وصال کامش

باصبا و شمال این ها جدا میبود و بزبان نیاز از روی

اخلاص این اپستدعا نمود | مرحبا مرحبا نسیم صبا
خبر از دوست چیست باز نما | حال ما بین درین پریشانی
باز گو تا از وچه میدانی | دردی از ما سنو رمی جو
یا خود از ما سخن همی گوید | دل هر بر دش چنان بود خوشحال
که خداند فراق از وصال | گرچه او خود نمیبرد نامم
تا برفت او برفت آرامم | بر زمین نخ روان دران کوروی
ماه بی مهر بی وفا را گوی | دیده گو طالب جمال تو شد
تا عنش قوت خیال تو شد | تا که خاک درت پناه منست
آستان تو سجده گاه منست | زین سخنها خلاصه دانی چیست
آنکه دور از تو می نیارم زیست | اگر ای آرزوی جان گم تو بی
بنمایی مرا جاکه تو نیسی | شوم از کید جان و دل فارغ

بتو مشغول و وز جهان فارغ   هر نفس چشم سوخت از پی باز

شیوهٔ عشق مسکینا و از   لبت آب حیات جان منست

قوت دل قوت روان منست   مسکن دل چنانکه عادت تست

که دلم مخزن محبت تست   در آخر حال که برق عشق

بدرخشید و بحکم نار الله الموقدة التی تطلع علی الافئده بشغاف دل رسید و چراغ دلش از ان صاعقه برافروخت و سرتاپای ظاهر و باطنش را بسوخت چنانکه در مثنوی آمده

عشق آن شعله است کو جان برفروخت   هرچه جز معشوق باقی جمله سوخت

تیغ لا در قتل غیر حق براند   تو ببین زان پس که بعد از لا چه ماند

ماند الا الله باقی جمله رفت   شاد باش ای عشق عالم سوز رفت

چون در ورطهٔ هلاک افتاد سودای این چند بیت بدو فرستاد

تا غمت با من آشنایی کرد   دلم از جان و تن جدایی کرد

تا غم تو قبول کرد مرا | هستی من ملول کرد مرا

در پیچ غم تو ام چو حال آمد رفت | اندوه چو روز و صد ملال آمد رفت

آیت عشق تو چو برخواندم | مایه جان و دل برافشاندم

گفتا که آفتاب جان افروزم | شب‌ها ز رخ تو کی روز و روز

گو دگر آفتاب و ماه متاب | اندران پیش تو ز روی تو تاب

ای ز عشاق گرم بازارت | عالمی همچو من خریدارت

گفت

گفت مرا اشعار هزار بیت از اشعار عرب یاد بود و صد هزار بیت
میتوان گفت از اشعار متقدمان و شاعران که هر یک دری بودند

12

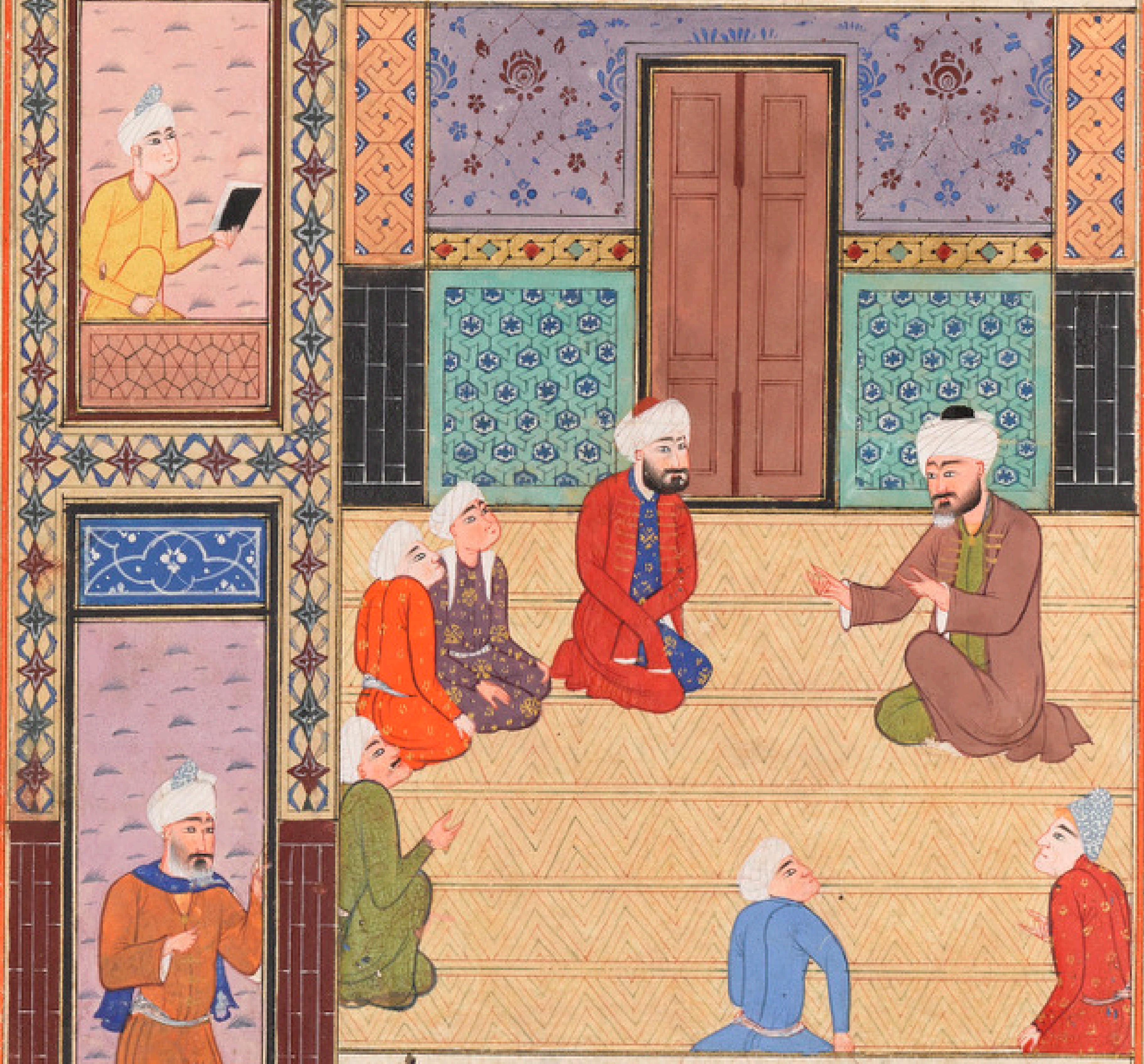

تا سپیده و بامداد بگاه جز ان خواندن مشغولی نمودم و چاشت
بدرس گفتن و شش ورق کتابت میکردم و یاد میگرفتم

وبعد ازان مشق میکردم و حالات خود را توضیع کرده بودم
چنانکه یک لحظه بیکار نبودم و از روزگار من هیچ بسر نماندی
که هنوز در بایستی بیشتر روز بودی که تا نماز خفتن بر
نهار بودی و بشب در چراغ حدیث نوشتمی فراغت
نداشتمی و مادر من در میان کتابت کردن نان می شکستی
و در دهان من می نهادی و مرا حضرت حق حفظی داده بود
که هر چیز که زیر قلم من بگذشتی مرا بر ذکر بود و آنچه من کشیده
بودم در طلب احادیث حضرت رسالت پناهی صلی الله
علیه و آله و سلم هرگز کسی نکشیده بود از ماه تا ماهی
سیل عشق طغیان کرد و خانه علم مرا ویران ساخت
آتش اول که از سنگ و آهن عشق درو بسبب دیدن جمالش
بر افروخته در دل سوخته او ریخت و آتش دوم که کوه کوه

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

از آسمان استغنا و اقتدار بحکم لمن الملک الیوم لله الواحد القهار بر سپر ریخت و در پشتان وجود افتاد و خاکستر بود و نبود مرا به باد داد دل از آن صدمات سطوات صاعقه بیهوش شد و آنچه میدانست یکبار فراموش گشت مصاحبان بنیاد ملامت کردند نصیحت را بفضیحت رسانیدند هر یکی از ایشان آستین اعراض بر جی افشاند و او این غزل برای ایشان میخواند که بیت

ای ملامت کنان بیحاصل	بیش کمتر کنید باطل
هستم آشفته بر رخی که برو	شد پری واله و ملک واصل
دل دیوانه در سر زلفش	کی بزنجیرها شود عاقل
ای صبا ای صبا غلام توام	گر گذاری کنی بآن منزل
حال بیچارگان بادیه را	بر سیانی به پیش آن محمل

گوی در آرزوی تو ایت الصناری　　جان همی داد حسرت اندر دل

در اول حال بحکم انی انظر الیک معشوق را برای خود میطلبید و از قضای خدای صدای بحقیقی لن ترانی می شنید و در اواسط کار خود را برای او میخواست و چیزی از معشوقی می افزود و از عاشقی میکاست و در آخر کار که محو بعد از صحو بود و آخر هستی بر لوح وجود نماند و از معشوق و عاشق اثری نه در کشور نیستی و نه در خطه هستی و در مدح او قایبی را است رباعیه

تا بر سر راه زولیا پس راست هست	گفتم سخنی راست خدا آگاه هست
در قرب نوافل که انا الحق شد گم	در قرب فرایض انا عبد الله هست

و بحکم علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل بعضی در مقام تنزیه و بعضی در مقام تشبیه و بعضی جامع میان آثار

ز پی

و تشبیه اند آنهاکه در مرتبهٔ تشبیه صرفند بر قلب علی اند
و آنهاکه در وادی تشبیه مخفی اند بر قلب موسی و جمعی که
متفق الاطراف و جامع الاضداد اند بر قلب حضرت
مصطفی اند و حضرت خواجه عبد الله انصاری صاحب
جمعیت است چنانکه از کلام با اکرامش معلوم میشود
آنجا که فرموده که آنچه منصور گفت من گفتم او
آشکارا و من نهفتم نظر بهمین معنی گفت **بیت**

ای دل طریق رندی از محتسب بیاموز مست است و در حق او کس این گمان ندارد

ولادت آنحضرت در تاریخ سنه خمس و تسعین و ثلثمایه
بود و در آن سال یمین الدوله سلطان محمود سبکتکین
بهندوستان رفت و در سال دیگرش ملتان را فتح
کرد و لشکرخان بخراسان درآمد مدت حیات خواجه هشتاد

و سه سال بود در سنه احدی و ثمانین و اربعمایه که حروف
آن فات باشد از عالم رفته است مجلس نهم
عارف سپهر جمالی امام احمد غزالی بیت

شیخ کامل امام ربانی	کرده در عهد خویش سلطانی
جان او معدن محبت شوق	دل او منبع معارف ذوق

از اصحاب شیخ ابونصر نساج است مصنفات و تألیفات
معتبر دارد و از کمل اولیاست منظور نظر کیمیا اثرش
آینه جمال سبع المثانی شیخ عین القضاة همدانی
بود و کتاب سوانح العشاق را در غلیان عشق الحضرت

نوشته است مثنوی	جمع کرده درو دقایق حسن
زرع کرده درو شقایق حسن	همه رمز و اشارت و تلمیح
تا نموده درو مراد صریح	کرده بس معنی عزیز غریب

جلوه در کسوت بدیع و عجب | عشق مطلق درو بیان کرده
وان بیان از پی عیان کرده | ز اختلاف تعاقب بسیار
عشق را وصف کرده در اطوار | و رباعیات غریب مشتمل
بر نهایت عشق دران کتاب درج فرموده واین
چند رباعی ازان جمله است که

رباعیات

با عشق روان شد از عدم مرکب ما | روشن ز شراب عشق دایم شب ما
زان می که حرام نیست در مذهب ما
تا روز ابد خشک نیابی لب ما

دل کرد بسی نگاه در دفتر عشق | جز روی خوشت ندید در خور عشق
چندانکه رخت حسن نهد در پی عشق
بیچاره دلم عشق نهد بر پی عشق

هر روز بانده و دلم شادتری | در جور و جفا نمودن استادتری

چند اگه ز عاشقی ترا بنده ترم	از کار من ای نگار آزادتری

شمعیست رخ خوب تو پروانه منم
با عشق تو خویشم و ز تو بیگانه منم

هر زلف تو پیاله‌ایست دیوانه منم	هر لعل شراب ناب و پیمانه منم

و نوبتی دیگر بر جوانی مهر منظر ماه پیکر مفتون گشته بود
و در عشق آن لیلی وش مجنون شده چنانکه شیخ عراقی آورده

بشیخ الاسلام امام غزالی	آن صفابخش حالی و قالی

واله حسن خوبرویان بود	واله عشق و دوست خوبان بود

بود چشم صفای آن عاشق	بر نگاری ز جان جهان عاشق

که همی شد سواره اندر ری	و ز مریدان ز صد فزون در پی

78
80

دلبری دید همچو بدر تمام که برون آمد از در حمام
کرده از لطف و حسن ربانی تاب چهرش جهان نورانی

13

شیخ را چشم چون بر او افتاد صورت دوست دید و باز ایستاد
شده مردم به شیخ درنگران شیخ در روی آن پری حیران

73

صوفیان جمله منفعل گشتند / همه یکدانشند و یکدل شدند

لیک مردی که بود غاشیه‌دار / شیخ را گفت بگذر و بگذار

دیدن صورت از تو لایق نیست / شرمت از این همه خلایق نیست

شیخ گفتش مگوی هیچ سخن / رویة الحسن حاجة الاعین

گر نیفتادمی بصورت کار / بودمی جبرئیل غاشیه‌دار

عاشقانی که مست و مدهوشند / باده از جام عشق می‌نوشند

زاهد من غافلست و بیرون بین / روی لیلی بچشم مجنون بین

اگرت هست قوت مردان / اینک اسپ و سلاح این میدان

امام محمد غزالی که برادر مهتر است با آنکه متحرّی غریب بود
و نه صد و نود و نه رساله تصنیف فرمود در ایام
سلطنت سلطان محمود ملکشاه فقها جمع شدند و بدو
رسانیدند که غزالی امام اعظم را طعن کرده و اورا

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

حجة الاسلام میگویند و در اسلام هیچ عقیده نیست اورا
بلکه اعتقاد فلاسفه و ملاحده دارد و کفر و باطل و
اسرار شرع را بهم آمیخته و خدایرا نور حقیقی میگوید
واین مذهب مجوسیست مزاج سلطان بدین سخنان از امام
برده متغیر گردانیدند چنانچه قصد رنجانیدن او کرد و حجة
الاسلام را طلب فرمود و عذری آورد سلطان
فرمود که چون بمشهد رضویه رویم اورا انجا دریابیم
و چون بمشهد رسیدند بعد از گفت و گوی بسیار
معارضان سلطان معین الملک را فرمود تا کس
بطلب حجة الاسلام فرستد چون بنزدیک تخت سلطان
رسید سلطان برخاست و اورا در کنار تخت بنشاند
بعد از خواندن قران فصلی مشتمل بر حقایق موعظه بر

سلطان خواند و در آخر فصل گفت که من در زاویهٔ خمول
نشسته بودم فخر الملک مرا گفت ترا به نیشابور میباید رفت
گفتم این روزگار سخن مرا احتمال نکند گفت پادشاهیست
عادل و من در پیش او به نصرت تو برخیزم امروز کار
بجایی رسید که سخنان میشنوم که اگر در خواب دیدمی
گفتمی این صفات اخلاست اما آنچه بعلوم تعلق دارد
اگر کسی را بدان اعتراض است عجب باشد که هر که
در رسایل من مشکلات بسیار است که فهم علماء ظاهر
بدان نرسد فاما آنچه گفت امام از عهدهٔ او بیرون
می آیم این سهل است شما را باید که از عهدهٔ آنچه خدا
بگردن شما کرده بیرون آید که خلق مملکت بدین وسعت
گوسفندی ساخته و خدا شما را شبان گردانیده که از

بکسی

گرسنگی و تشنگی و از ظلم و زیادتی بر ایشان و از
بار کردن بر ایشان از شما پرسوال خواهند کرد در
مار پا بندیم خدا توفیق دهد ما را و شما را که از کار
و از مهم خود غافل نشوید سلطان آنها را دور کرده
و باعزاز تمام در حجة الاسلام را بجای خود فرستاد
حجة الاسلام خود امامت میفرمود امام محمد بجماعت
حاضر شد مردم زبان طعن کشادند یکنوبت در صبح
بجماعت حاضر شد و در میان فاتحه خواندن نماز را بد
و در بیرون مسجد نشسته انکار ان مردم زیاده شد
بعد از فراغت از نماز از و کیفیت پرسیدند فرمود که
دران محل که امام فاتحه خواند و در ضمیرش گذشت
که بر چاه نیوشیند و کوپیاله را ریخته در چاه خواهد افتاد

کسی که در نماز در فکر کوپاله باشد اقتدا بد و چون توان کرد
نماز آنست که امیر المومنین علی علیه السلام گذارده که
پیکان از پای مبارکش بیرون آوردند و در میان نماز

او همچنان بیخبر بود بیت	بخدا خبر ندارم چو نماز میگذارم
که نماز شد رکوعی و امام شد فلانی	چون از امام محمد غزالی

پرسیدند اعتراف نمود در تاریخ سنه سبع و عشرون
و خمسمایه از عالم رفت و در قزوین مدفونست مجلس دهم
پرده دار کاخ الکبریا ردای حکیم سنایی کنیت او ابو المجد
مجد الدین ادم است و او با پدر شیخ رضی الدین علی
لالا آ ابناء عم بوده اند و در کتاب شعرا از طایفه صوفیه
است و سخنان او را باستشهاد در مصنفات خود
آورده اند و کتاب حدیقة الحقایق بر کمال او در شعر و

پیان

بیان اذواق و مواجید و شوق ارباب معرفت و توحید
دلیل قاطع و برهانی ساطع است و از مریدان خواجه یوسف
همدانی بودند از حکماء الهیین است در بدو حال طریق
حکمت بر نشاء او غالب بود و بشاعری مشهور وقتی
از اوقات سلطان محمود غزنوی را داعیه غزای
شده بود بدان نیت از شهر بیرون رفت حکیم قصیده
انجا که قاعده بود بنام سلطان گفت و سحر خواست
که بحمام در آید و بعد از آن عزیمت ارد و نماید چون بگلخن
حمام رسید آواز آشنایی شنید گوش کشید معلوم کرد
که دیوانه لای خوریست بسر دریچه گلخن آمد دید که گلخن تاب
قدری لای شراب از سبوی شکسته در سفالی میریزد
لای خوار گفت بیار بکوری محمودک غزنوی که او

کار اسلام را به نظام رسانید که این زمان میرود
که کار کفر را بپر انجام کند بعد از ان گفت کاپه دیگر
بسیار بکوری پنهاک شاعر که او را خدای بچه کار آفرید
و او چه کار میکند حکیم چون این سخن شنید او را حالت
غریب دست داد آن عزیمت را فسخ کرد و در کنج
انزوا در بروی خلق در بسته بشیوه اهل فقر پیش گرفت
و بمرتبه بلند و بمقامات ارجمند رسید و در میان آن
حال شیفته پسر قصابی شد همواره منزوی و منقطع
می بود و از اختلاط و آمیزش با اهل دنیا اعراض مینمود
و در تمام عمر کفشی داشته در وزن به پنجمن رسیده بود
پس که پاره دوزی کرده بودند ته بته در روی هم دوخته
چون عشق آن جوان بیطاقتی بسیار مینمود از روی امتحان

84

که به بینند که در عشق صادق است یا کاذب آن جوان قصاب
از حکیم گوسفند طلبیده حاکم خوارزم را اعتقادی
تمام نسبت به حکیم ثابت بود مشار الیه کفش نیم من را
در پیش آن جوان سپرده و عزیمت خوارزم فرمود
این غزل پیش از عزیمت خوارزم گفته بود غزل

تا خیال آن بت قصاب در چشم منست
زان سبب چشمم همیشه پر ز خون همچون تنست

تا بدیدم دامن خویش اکنون من تنگ است
بر گریبان دارم آنچه مرا بر دامنست

جای دارد در دل پر خون آن دلبر مقیم
جام پر خون باشد آنکس را که در خون منست

جان آرامش جهانی را همی بخشد بلطف
گرچه کارش همچو گردون فتنه و کشتنست

گرچه باشد با سنایی چون گل رعنا دو رو
در ثنای وی سنایی ده زبان چون سوسنست

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

حکیم چون بخوارزم رسید حاکم آنجا اعزاز و اکرام نمود و
پانصد گوسفند اعلی گذرانید و آن جوان نیز بهمین عدد گوسفند
طلبیده بود و چون گوسفند را بمطلوب رسانید و کفش خود را

طلبید آن جوان همان زور کفش را کم کرده بود بقصد آنکه بپید

14

72

بیرو ای

پروای آن دارد که امانت را باز طلب نماید و خود پروای
پسر نداشت جمعی جاپیدان با حکیم گفته اند کسی گفتی را که بغایت
مختصر است چون نگاه داشته دلی که برابر صد بحر و بر است
چون نگاه خواهد داشت و در جواب ایشان گفته رباعی

اندر عقب دکان قصاب کویست	انجا که بهر غرفه نخونش گرویست
از خون شدن دلی که می اندیشد	انجا که هزار خون ناحق نکوبیست

و در همان بیت الاحزان که بود متواری شد و بعد از چند
وقت آینه جمال پسرش که پدرش کشتی بان بود و از جمله
ملازمان سلطان بود عکس پذیر عشق حکیم میشد و
وکسی را بدان اطلاع نه روزی این رباعی گفت و

نزد او فرستاد رباعیه	دل جای غم ز نیستی چون گنجی
در دیده تویی وگرنه هیچون گنجی	امید وصال نیست ورنه جانرا

ازتن بهزار حیله بیرون می کنی حضرت مولانا چند جا
حکم دارند واین غزل ازان جمله است و آن جوانمرد جان بجانان

گفت کسی خواجه سنایی بمرد / مرگ چنین خواجه نه کاریست خرد
خاک نبود او که ببادی برفت / آب نبود او که بسرما فسرد
گنج زری بود درین خاکدان / کو دو جهان را به جوی می‌شمرد
قالب خاکی سوی خاک او فکند / جان خرد سوی سماوات برد
جان دوم را که ندانند خلق / مغلطه گوییم بجانان سپرد
در سفر افتند بهم یک گروه / مروزی و رومی و رازی و کرد
خانه خود باز رود هر کسی / اطلس کی باشد همتای برد

تاریخ تمامی حدیقه چنانچه خود به نظم آورده در سنه خمس
و عشرین و خمسمایه بوده و فوت شدن آن حضرت در همان
وقت شده **مجلس یازدهم** مصباح الارواح مثل نوره

۱۱ مج

کمشکوة

کمشکوة شیخ عین القضاة کرم روی غریب بود ودر پیالی او
سوزنی بسیارست وحقایق بیحساب وشمار وکمالات صورت
15 معنوی الحضرت ازمصنفاتش ظاهراست چه عربی وچه پارسی
آن قدر کشف حقایق ودقایق که او کرده از کم کسی واقع شد
وعاشق جوانی زرگر بود ولوایح را در میان عشق آن جوان

۲۱ نوشته ودران کتاب تیز رباعیات غریب است

و این چند رباعی از آن جمله است رباعیات

در کوی امید منزلی پیدا نیست — وز کشتهٔ عشق حاصلی پیدا نیست

گفتی که بصبر کار تو نیک شود
با صبر تو دانی که دلی پیدا نیست

تا با دل من عشق تو آمیخته شد — صد فتنه و آشوب برانگیخته شد

از خنجر ابدار آتش بارد
تا چشم زنم خون دلم ریخته شد

گفتم جانم گفت برو واش طلب — گفتم که دلم گفت بفرداش طلب

گفتم که دلم گفت که در آتش عشق
پروانه چو او بسوخت الحانش طلب

در کتاب تمهیدات آورده اند که بعضی از سالکان این
راه در مقام بیهوشی گمان برده اند که بیاد وی الطرفین

شدند چون صفرا غالب بود زنار بستند و اناالحق گویان
بر دار فنا بر آمدند و بعضی را بشمشیر گذرانیدند و بعضی را
سوختند و با این فقیر همان آتش در کاسه آمد بیت

تا بکی باشد **مثنوی** چرخ بسی کرده ازین گونه با
بازی گر تا چه کند روزگار با تو همانا سپر خاکش هست
بهر تو در کاسه همین آتش است چرخ فلک را تو نگویی که کیست
کاسه آلوده بخون پیست هر که نه انگشت زخاکش گزید
پس سر انگشت ز حسرت گزید چشم طمع هر که درین جا بدوخت
شعله غم دامن عمرش بسوخت کیست که خورد از می گلگون درو
کان نشد از گریه همه خون درو حلقه زنجیر مرصع نطاق
جمله نهادند چو کسری طاق جام چه و جم که و کی بود کی
قیصر چه و قیصر و کی بود کی نیست درین جلوه گه بی سکون

در جگر لاله دل غنچه خون	بزم گهی از دل ارا سپند
لحظه از خواب گران خواسته شد	وه چو چراغ رخشان در گرفت
باد فنا شان ز میان برگرفت	جام شراب طربان نوش کرد
گر همه یکبار فراموش کرد	زین طبق او را غم نانش نه
چون دگران سفره و خوانش نه	در ره دل با غم خود ساخته
داو تجلیش همه را باخته	مست می عشق ز جان بات شوق
پر خرابات مقامات عشق	در کتاب تمهیدات و نظام

تمهید معقده اینهان عشق بوده چه رساله ایست پر کار و دران حقایق و دقایق بسیار مشتمل بر بسی رباعیات پر شور و شغب هر یکی از ان محرک سلسله درد و طلب و این چند رباعی از ان جمله ایست که گفته میشود

رباعیات

آتش بزنم و بسوزم این مذهب کیش	عشقت بنهم بجای مذهب در پیش

معشوق

مقصود تویی نه دین و نه دل   تا کی دارم عشق نهان در دل خویش

ای برده دلم بغمزه جان تیز بر
بردی دل و جان نام و نشان نیز ببر

گر هیچ اثر نماند از من بجهان   تا خیر رواند از آن نیز ببر

پر کن قدح باده و جامم بستان
مستم کن و از هر دو جهانم بستان

با کفر در اسلام بدن جا تا کی هست   خود را بنما ازین و آنم بستان

در کتاب لوایح آورده که من قبلته فعلی دیته و من علی دیته فانا دیته نوری عظیم دارد و در بیان شعر آن آورده مصراع
کیسی پیرش نمیداند زبان درکش زبان (درکش) بیشتر بسبب هلاک عاشق در این راه
افشای پیر معشوقش زیراکه در عالم طریقت افشای پیر الرتبه
کفر و کفر بعد از ایمان بغیرت معشوق ازنداد بود و ازنداد

موجب قتل من بدل تیه فاقتلوه شبلی گفت دران روز
که چنین منصور را در باب الطاق آن جلوه بود
در مقابله او بماندم تا شب و بعضی اسرار در نظر آوردم
چون شب درآمد توقف نمودم تا بر باقی اسرار واقف
شوم بجمال ذو الجلال مکاشف شدم نیاز عرضه داشته
گفتم یا خدایا بنده بود از اهل توحید و مکاشف
مقبول درگاه حکمت درین واقعه چه بود خطاب آمد
که یا دلف کوشف بسر من اسرارنا فافشا نا فنزل به
ما نری یعنی ای مقرب درگاه مطلع شد چنین منصوری
بسری از اسرار ما وافشا کرد وافشا در افواه
فرود آمد بد وانکه می بینی گفتم چون کشتی خونش بدیت
فرمود یا دلف من قتله فانا دیته رباعی

حکم

گفتم که رخنم بگو نه کاه مکن — وا احوال دلم بکام بدخواه مکن
گفتا که اگر رضای من میطلبی — چون من گشتم دم مزن و آه مکن

در تاریخ پانصد و سی و سه فوت شد و قبرش در همدان است

مجلس دوازدهم مستجاب الدعوه حینا ربنا بالسلام
و اوخلنا دار السلام زنده پیل احمد جام کرم روی
عزیب بود اگرچه خرقه از حضرت سلطان ابوسعید
ابوالخیر گرفت و سلوک بامراو کرد و ان حضرت فرموده
که علم دولت ما بر بام خانه جماری زدیم فاما جذبه اش
بر سلوک مقدم بود و این دو بیت از اشعار او مشتهر

بدان است که **قطعه**
در سنگلاخ بادیه پنهان بریده اند — غافل مشو که مرکب مردان مرد راه
ناکه بیک خروش بمنزل رسیده اند — نومید هم مباش که رندان باده نوش
در بد و حال بیاقی برنگاه

رندان دردآشام دو بمبطوق و به بسیقون قنیها

کا پیا کان مزاجها زنجبیلا شراب زنجبیلی که موجب

فلق و سیقتراریست می پیمود و دران اثنا وارد پیش

رسید و برد الیقینی حاصل شد و از جام ان الابرار

یشربون من کاس کان مزاجها کافورا مست گردید

و از غایت مستی بسر غلطید و صراحی و جام شکست

و در پای خم نشست در اول جامی و در آخر دُرد

آشامی اختیار نمود و بزبان حال بیان نمود بیت

شب بود و پیاله ام سبو بود و سبو بود

مردم جهان چه گفتند مست و ربیخ و مردم

و نیز در همان وقت تعلق خاطر آنحضرت به سیر

بهم

88
90

امیر آینه که حاکم نیشابور بود واقع شد و اوصاحب
جمالی بود بدان گونه که شیخ نظامی تعریف نموده که

16

جهان افروز دلبندی چه دلبند
بخنده همچو گل خروارها قند

خجل رویی ز رویش مشتری را
چمان کج رفتش کبک دری را

64
70

لب و دندانش از عشق آفریده | لبش دندان و دندان لب بریده
رخ از باغ نپیک روحی نسیمی | دهان از نقطهٔ موهوم میمی
رخی چون تازه گلهای دلاویز | گلاب او چو گلهای عرق‌ریز
کشاده تاق ابرو تا بر دوش | کشیده طوق غبغب تا بناگوش

و بسبب عشق آن جوان پسی اسپه از نهان اورا در پرده کتمان مانده بود و پرده نشین عیب بحکم این مطلع که شیخ عطار فرموده

ای روی در کشیده بیازار آمده | خلقی بدین طلسم گرفتار آمده

چهره بکسی نمی نمود که در غلط انداخته بود یاران خود را که بر سر کوی هستی بودند و بر سر چهارسوی خود پرستی با آنکه او با شامیدن شراب ایشان حاصل شده پیر اورا سروری و انتشای دل او واقع شده در نظرش منظوری و نشستش

کمودل

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

که دل او واله و حیران دیگریست و چشم او بیر گردان

رنیا منظری **رباعیات** — چشمم طرفی و دل و جان مایل اوست

تا من باشم خانه جان محمل اوست — در دیده چگونه با دهم مردم را

چون منظر هر دو دیده پیر منزل اوست — ففی جان بسکری جان بسکری گفته

بهم تم لی کتمی الهوی مع شهدی — گر غم ز دلم بمی نشویم چکنم

وز غصه کناره گر نجویم چکنم — چون حال من از رقیب کم ذنهان

بس شکر مصاحبان نگویم چکنم — میگوید وقت آنیست که شکر

گویم آن عاشقان مجازی و آن مقامران گوی بازی

را در حین مستی و هنگام می پرستی که به سبب ایشان

ظاهر نشد قصههای من و در پرده استار بماند سرهای

با وجود انکه چرخ کج رفتار دست تخت اختیار

مرا در کتمان بر تافته بود و عشق من شهرت و شیوعی تمام

یافته و نه همین است که میخواهم از مردمان پنهان باشم
نمیخواهم که خود نیز در میان باشم رباعی

خواهم که شود زبان ز ذکرش خاموش
از غیرت آنکه نشنود نامش گوش
تا نگذرد دم خیال او در دل هم
که کاش شوم مست و نیابم با هوش

ولما انقضی حیچو تقضیت وصلها
ولم یغنشی فی بسطها قبض خشیتی
هشیاری من ز آمدن جانم شد
چون مست شدم کفر من ایمانم شد
دشواری من ز با خودیهایم بود
این دم که ز خود برفتم آسانم شد

میگوید چون از جامات شرابات عشق مست شدم
و از توالی نشات او از دست رفتم هشیاری از ولایت
من رخت بر بست و سلطان مستی با عسکر بیخودی
بر تخت بر نشست و دهشت از میان رخت بر بست
دل محفل تقاضای مواصلت نیار است و فز و بیامد

من

بمن دران مباسطت مطایبت هیچ خوف و منع نبود
بزدم و دست رد بر سینه تقوی زدم رباعی

دیدم ز کتاب عشق حسن فالم
کز دست تمام رفته اقبال دلم
از باده عشق او کشیدم آخر
جام عجبی تا چه شود حال دلم

و در مدح او حضرت واقف سر مکتوم امیر مخدوم فرمود

جز دیر و کلیسیا نسازم مقام
در مذهب ما چه خرابات امام
رندی که از دست بدی باده ام
دانی که که بوم جام جم احمد جام

و زبان مرتبتش در بیان حقیقتش بدین ترانه مترنم

غزل

کر دیده است که
کافری جز در میان پیچ زلف یار نیست
کبرکی جز در بر آن نرگس خونخوار نیست
ما مسلمانی بر روی یار خود در باختیم
رد اسلامیم اندر کافریان یار نیست
راه وصلش جز بدم چون نیست مرکز کید
حلقه بر در چون زنم چون در درون دیار نیست
ما درین دریای ژرف بیکران افتاده ایم

گر برون آریم جان از جز فدای یار نیست | احمدا تا در نبازی جاه و مال و جان و تن
هر کمر کز عشق در بندی بجز زنار نیست

مجلس پانزدهم

آیینه جمال من را اینست شیخ اوحد الدین کرمانی از کبار اولیاست از اقسام شعر رباعیات بسیار دارد و از مثنوی رساله دارد که از مصباح الارواح نام کرده کتابیست در غایت خوبی و نهایت مرغوبی و این چند بیت از مفتتح آنکتاب اینست مثنوی

چون غرهٔ صبح گشت غرا | شد طره آسمان مطرا
بربست فلک نقاب انور | بگشود عروس صبح زیور
مرغ سحری تمام برچید | هر دانهٔ در که در صدف دید

آنحضرت تا آخر عمر هرگز بی نشاء عشق نبودند و اکثر اوقات سماع میزدند و چون شعلهٔ عشق سر بعیوق میکشید

گریبان خود را چاک میکرد و سینه برهنه میساخت تا فی
الجمله تسکینی دست میداد و این دو رباعی از آن حضرت
است که گفته که رباعی

چشمی دارم همه پر از صورت دوست
باده مرا خوش است چون دوست در است
از دیده و دوست فرق کردن نه نکوست
یا اوست درون دیده یا دیده خود اوست

گفتم چشمم گفت پر آبی کم گیر
گفتم جگرم گفت کبابی کم گیر
گفتم که دلم گفت که در کوچهٔ عشق
صد خانه خرابست خرابی کم گیر

بسیار پادشاه را هوس شد
که بمجلس سماع آنحضرت حاضر شود معروض نواب
کرد که عادت آن است که ذوق و حالی که او را در آن
حالت پیدا میشود جامه خود را و جامهٔ منظوری که در آن مجلس
میباشد شق میکند و سینه بر سینه او میرساند مصلحت
نیست که شما بمجلس آورید فرمود که اگر مثل این صورتی

واقع شود این خنجر را بر سینه او زنم چون در مجلس آنحضرت
حاضر شد جون حسینی بکمال داشت در دغدغه آن
حالت می بود چون آنحضرت را از اشراق ضمیری بود
از آن واقف شد در سماع این رباعی فرمود که خواندند

سهلیست مرا بر سر خنجر بودن	در پای مراد دوست بی سر بودن
تو آمده که کافری را بکشی	غازی چو توئی رواست کافر بودن

پسر پادشاه بطاقت شد گریبان چاک کرد و در پای
آنحضرت افتاد شیخ بمرتبه شیفته او شد که دست و
دلش از کار رفت بلکه تمام بر کار رفت و از رباعیات
که در مجلس سماع برخواندند این چند رباعیست که در انجا
خوشنبت شده است و نوشتیم که رباعی

هرچند نه از خورد خودم میدانی | خون مژه پرورد خودم میدانی

بهان

چون سوخته عشق توام چی | شایسته این درد توام میدانی

دل چون دل من غمزده نتواند بود
صد واقعه بر سم زده نتواند بود

تا شربت عالم نشود خونابه | قوت من ماتم زده نتواند بود

در عشق توام حریف اندوه تو بس
در درد توام دست رس اندوه تو بس

در تنهایی که باز یابد صد کس | کس نیست مرا هیچکس اندوه تو بس

حالت شیخ بمرتبه درو تاثیر کرد که نام و ناموس را
وداع نمود و در سماع رفت جمعی از درویشان صاحب
ذوق و شوق که نظاره آن پیر و سهی کردند فی الحال
قالب خود تهی کردند و در تاریخ پانصد و شش از عالم رفت
در زمان خلافت المستنجد بالله مجلس چهاردهم

۱۴۲/۱۱

مطلع جمال احدی شیخ اوحدی از مریدان حضرت
شیخ اوحدالدین کرمانیست دران زمان هشتده کس از
اولیا در مجلس شیخ صدرالدین قونوی خصوص الحکم
می خواندند مثل شیخ عراقی و امیر حسینی و شیخ سعید فرغانی
و شیخ اوحدی یکی ازان هژده کس است بر جوان حیدری
عاشق شده بود و دران محل این ترجیع فرموده

در خرابات عاشقان کوییست ... و اندران خانه پری رویست
طوق داران چشم آن ماهند ... هر کجا بسته طاق ابرویست

روزی پسر حیدری در معرکه این ترجیع میخواند و
چون بدانجا رسید که بند همین ترجیع اینست که بیت
من و آن دلبر خراباتی ... فی طریق الهوی کما یاتی
دانشمندی در کنار معرکه بود و جواز اینش خواند بسر

حیدری را مظنه آن شد که بجهت چیزی دادنش میطلبید معرکه را
گذاشته پیش دانشمند آمد او حیدری را گفت فی طریق الهوی گاه یا فی
بضم قاف خوندی فی حرف جراست فی طریق بکسر قاف
بخوان طالب علمی دیوانه در پهلوی آن دانشمند بود
روی سوی آسمان کرده گفت خدایا این تو آفریده این
حیدری است نحوی نیست که هر مهملی که تو از زیر و زبر گویی
او بزبر رفد اگر درویش شیخ را اشعار خوب بسیار است
در طغیان عشق و دردمندی و نامرادی که در آن حال
او را دست داده بود و این بیت گفته است بیت

چو دل نه دیده ببیند نشست و تن نه مرود و بدرود
عشق زنده عاشق نه دیده بماند نه دل

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

چون زنان از ذوق حالت مردان غافلند وجنان
غافل شده که بسیاری از ایشان منکر اولیا می باشند
حرم حضرت شیخ اوحدی ازین قبیل بود دران وقت
که شیخ معتقد آن حیدری بود وآن زن وحشت بسیار

میکرد و پسر شیخ را داعیه تاهل پیدا شود شیخ ارزوی

17

یعنی

نصیحت و مطایبه با پسر خود این حکایت را می گفت

پسری با پدر بزاری گفت / که مدد شوم مرا بهم پسر و جفت
گفت بابا زنا کن و زن نه / پند گیر از خلایق ارزن نه
در زنا گر بگیردت عسسی / سهلد گو گرفت چون تو بسی
زن بخواهی تزار ها بکند / ور تو بکند ازیش جها بکند
ز من و مادرت بگیری پند / چند دیدی و نیز بینی چند
آن رها کن که نان و نیمه نماند / ریش با بنگر که نیمه نماند

و در تاریخ پانصد و چهار از عالم رفت و در اصفهان مدفون است **مجلس پانزدهم** مرکز دایرهٔ احاطت و شمول حضرت شیخ شهاب الدین مقتول که مؤلف حکمت اشراقیت بر جوانی بغایت صاحب جمال از فرزندان حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی عاشق بود

روزی کسی از برای شیخ آهویی آورده او را بمرغزاری
خرم بود گذاشت و گفت که این آهو بیار من مانند
جفا بود که با او جفا کنیم
واین رباعی فرموده است که رباعی

سرو سهی پایه قامت خانم   یا آهوی افتاده بدامت خانم
زین سرو و سمن بوی که گردامست خانم   زینسان سبکی بخواهم که بنامت خوانم

رسید و آن کیفیت را معلوم کرده بشیخ نوشت
که از یکایکی قدم در دوری نهاده مرتد شده زیرا
که شبیهی از برای معشوق پیدا کرده والله که اگر عاشق را شعوری
بودی آنچه کسی معشوق او مانند در حسن با او مساوات دارد تمام

بود و در طلب سوخته نباشد خام بود شیخ الزام یافته
وازان تشبه بزار شده و عشق او به سبب آن سخن که ازو
خود شنید عشق او یکی در هزار گشته و این رباعی گفته و به یار خود

18

در عشق ازان زمان که مرتد شده‌ام	بسیار ازان روز بخود بد شده‌ام

در مهد تو که گاه بخود دید مسود دم   رحمی بکنم این لحظه که بیخود شده ام

در تاریخ هفتاد و شش از عالم رفته و قبرش در همدانست

مجلس شانزدهم مشکواة مصباح مصطفوی و سجنجل الارواح

مرتضوی شیخ سعد الدین حموی نام آنحضرت محمد بن مؤید

بن ابی نصر بن الحسین بن محمود الحموی است در علوم

ظاهری و باطنی یگانه بود مصنفات بسیار دارد چون

کتاب محبوب الاولیا و سجنجل الارواح و غیر آن

و در مصنفاتش چنان رموز و کلمات مشکل واقع

و اشکال و دوایر و نقطه عقل و فکر از کشف و حل آن

عاجز است و دیدهٔ بصیرت مادام که بنور کشف و الهام

منفتح نشود ادراک آن متعذر است تا همای سعادت

بپایه رتبهٔ قابلیت کسی انداز ذو دیدن بپایه همایی نشود

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

نوری برو بخواهد تافت و حظی ازان بخواهد یافت رباعی

خورشید حقیقتست و هر دو عالم سایه آن سایه که نور باشد او را پایه

افتاده ز پای ما و او بی سر و پا ما غایب از او و او با همه همسایه

در کلام خود آن حقیقتست خود بخود جلوه گرست و عالم ازان پر

میدان یقین که هم بد و سیر ازوست در کوی قدر شر هم از و خیر ازوست

شور و شغب مسجد و میخانه ازوست آشوب مغان و فتنه دیر ازوست

در محل تحصیل بر جبین الزمان که هم از اشخاص شیخ نجم الدین

نیز می شنید چون بدین بیت رسید شعر

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

ایحسب الصب ان الحب منکتم   ما بین منسجم منه و مضطرم

یعنی آیا عاشق من پندارد که دوستی یار خود را در میان

اشک خونین از سحاب دیده باران و میان برق از سینه درخشان

پنهان توان داشت آن امریست مشکل و خیالیست باطل

19

از نسخه

از شیخ سعدالدین پرسید که لغوی صعب ریختن است چه
با عاشق چه نسبت دارد که هم آب بر روی خود میریزد
و هم آب روی خود را میریزد و دران گفتن ضبط خود
نتوانست کرد قطرهٔ اشک از مژه اش باران شد و
رارش بروی افتاد میگویند که عین الزمان تا آن غایت
از تعشق شیخ سعدالدین وقوف نداشت چون استغنا
لازم شیوهٔ معشوقیت کاهی شیخ سعدالدین را در ملاقات
انتظار میفرمود و بالقصد وعدهٔ اختلاط میکرد و تخلف مینمود

برای آن حال گفته **بیت**

وعده آمدن بهر غصه بس مرا
بر سر آن فزون مکن محنت انتظار هم

و دران حال رباعیات فرموده

و این چند رباعی از آن جمله است **رباعی**

یا راحة مهجتی و نور البصری   استیقظ قلبی یک وقت السحری

ما حییت ضمیر خاطری یا بشری ... انی انا فیک وانت لی فی نظری

ای قد تو معتدل نه بالا و نه پست ... وی چشم تو مخمور نه هشیار و نه مست

فی الجمله جمالی که جهان می‌باید ... کس را چو تو محبوب نبودست و نه هست

بر مرکب عشق اگر سوار آید دل ... بر جمله مراد کامکار آید دل

گر دل نبود کجا وطن سازد عشق ... ور عشق نباشد بچه کار آید دل

کافر شوی ار زلف نگارم بینی ... مومن شوی ار عارض یارم بینی

در کفر میا و در ایمان منگر ... تا عزت یار و افتقارم بینی

بر روی تو خوش نماید گلزاری ... بی تو نظری نیست مرا در کاری

در باغ رضای چون تو زیبا یاری ... پیدا و نهان روی تو می‌بینم باری

چون تو بهشت بایدم نه رضوان ... نی کوثر و نی آب زلال حیوان

با قد تو در رخت دار رضوان ... با لطف تو در رخ همه روح ریحان

در موسم گل باده خوش رنگ خوشست ... با نغمهٔ نای و نغمهٔ چنگ خوشست

دلشاد

دلشاد بروی یار بی جنگ خوشست   دشمن بغم و غصه و دلتنگ خوشست

عمر آنحضرت شصت و سه سال بوده است و در روز عید اضحی
سنه خمس و ستمایه از دنیا رفته و قبرش در بحرآباد است
و خلیفه در آن تاریخ الناصر الدین الله بوده است و از خلفای
عباسی است **مجلس هفدهم** فارس میدان کل قوم
صوفیان شیخ روزبهان از کمل اولیاست مصنفات
بسیار دارند چون تفسیر عرایس و شرح شطحیات عرفانی
و فارسی در کتاب الانوار فی کشف الاسرار آورده
که قوال باید که خوب روی بود که عارفان در مجمع سماع
به سه چیز محتاجند بروایح طیبه و بروی خوب و آواز
خوش چون اولیا را طهارت قلب بکمال رسیده و چشم
از دیدن غیر حق پوشیده اند زبان نمیدارد پنجاه سال

17

در مسجد نو شیراز بوعظ اشتغال داشتند اول که به شیراز
درآمدند و میخواستند مجلس گویند شنیدند که زنی دختر خود را
نصیحت میکرد که ای دختر چون چادر با کسی اظهار مکن که

خوار و بی اعتبار میگردی	روز بهمان فارس میدان عشق
فارس با نزاشه ایوان عشق	پیش در پرده سرایی رسید
از پس آن پرده صدایی شنید	کز پی مهر و شفقت مادری
گفت بحور شید لقا دختری	کین بکمال از همه خوبان فزون
پای منه یکدم از ایوان برون	ز انکه چو افزون شود دیدار تو
کم شود اندوه خریدار تو	نرخ متاعی که فراوان بود
گر همه مثل جان بود ارزان بود	شیخ چو آن زمزمه را گوش کرد
پیر محبت ز دلش جوش کرد	بانگ برآورد که ای گنبد پیر
از دولت این نج هوس کنده گیر	چیست که در پرده مستور نیست

زخم هوس خورده منظور نیست / تا بدرد جا در مستور نیست
جا نشود منظر منظوریش / جلوه که هر لحظه تقاضا کند
بهر دلی دان که تماشا کنند / تا ز غم عشق چو شیدا شود
کوکبه حسن هویدا شود / جامی اگر زنده پسندنده
در صف عشاق نشینده / پیره ز خاک قدم عشق کیر
زنده بزیر علم عشق میر

شیخ گفت ای زن چنین آن را ضمنی مینیست که تنها و منفرد باشد چنین و عشق در ازل عهدی بسته اند که هرگز از یکدگر جدا نشوند و اصحاب را از استماع آن چندان وجد و حال عارض شده که بعضی بر فتند در ان حال روزی در بازار شیراز می گذشت جوانی بغایت صاحب جمال سبزی فروشی میکرد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

و نعره میزند که عاشق نزد حضرت شیخ را حالتی دست
داد نعره زدند و بیهوش شدند بعد از ان حلقه عشق

20

آن جوان در گوش کرده و بیخود شدند آن حضرت
از روی صورت و معنی واقع شده بود از روی صورت

66

و معنی محض بسبب چنین باکمال

آن جوان وآرزوی معنی از لفظ عاشق تره که این معنی
استنباط کرده بودند که عاشق شو تا به بینی میگویند که
روزی یکی از درویشان ایشان در مسجد جامع نزدیک
به سپید زنگی و شیخ صفی الدین زاهد واقع شده بود
ایشان از روی انکار میگفتند که این صورت مناسب
نیست که حضرت شیخ ارتکاب میکنند آن درویش
این را در مجلس آنحضرت مذکور ساخت بزبان شیرازی
فرموده است شعر

یکیش وار وزه و نماز خوش — یکیش وا چرخ باز خوش
مسکین دل روز نهان کش — وا وا سوز و گداز خوش
یک نوبت در شهر شیراز

آن جوان بخدمت شیخ مشغول بود و پای آنحضرت را

می مالید چنانکه شیخ عراقی میفرماید **مثنوی**

چون بایوان عاشقی برشد / روز نو بود و روز بهتر شد
بسپاهان با جمال روزافروز / روز شب کرده بود شبها روز
داشت او دلبری فرشته نهاد / که رخش دیده را جلا میداد
اتفاقا مگر سپیهی دید / کان پری پای شیخ می مالید
رفت تا درگه اتابک سعد / تیز زد بر سپهر برق از رعد
گفت ای پادشاه دین فریاد / پای خود شیخ دی بامرد داد
پس سعد زنگی باعتقادی که داشت / در حق شیخ افترا انگاشت
گر دروزی بکر عبادت شیخ / دید حالی که دید عادت شیخ
دلبری بود همچو بدر منیر / چیست در بر گرفته پای فقیر
چون اتابک بچشم خویش بدید / از حیا زیر لب همی خندید
بود نزدیک شیخ سوزنده / منقلی پر ز آتش آکنده

پا بپا از کنار آن مهوش | چیست در رند مشعل آتش
گفت چشم اگرچه یکپا نیست | پای را هر دو حال یکپا نیست
نظری گر نه پر صفا آید | بطبیعت کجی بیالاید
گر ترا نیست با غمش کاری | دایما من مقیدم باری
نیست کاری بآنیم وام | صنع پروردگار می بینم

در تاریخ منتصف شهر محرم سنه ست وستمایه از عالم رفت و قبرش در شیراز است **مجلس شدهم** تخت نشین اقلیم آزادی شیخ مجد الدین بغدادی از مریدان حضرت شیخ نجم الدین کبری است و انحضرت را مرید بسیار بود اما چندی از ایشان یگانه زمان و مقتدای جهان بودند چون مشار الیه و شیخ سعد الدین حموی و شیخ سیف الدین باخرزی و بابا کمال خجندی

187/1

وشیخ رضی الدین لالا وشیخ نجم الدین رازی
وشیخ جمال الدین گیلکی وغیرهم در رساله نوشته اند
که در اصل از بغداد بوده و در خوارزم بغدادک
موضعیست آنجا نشسته و حضرت شیخ سعد الدین در
رساله نوشته اند بخط خود که شیخ مجد الدین با آنکه در
صغر سن بود اینچنان آینه صاف داشت که آفتاب
فیض حضرت شیخ نجم الدین کبری اول پرتو بر آن آینه
می انداخت و از آن آینه عکس بدیگران می افتاد
و حضرت شیخ مجد الدین در سن هفده بملازمت
شیخ نجم الدین رسیده اند و بغایت صاحب جمال بوده
اند و چون به بیست و چهار رسیده اند با آنکه محاسن در آمده
هنوز شکل تغیر نکرده بوده در خوارزم وعظ میفرمود

و مادر سلطان محمود خوارزم شاه را عورتی بود
صاحب جمال و ارادتی تمام به شیخ مجدالدین داشته واکثر
اوقات در وعظ ایشان حاضر می شده و گاهی بزیارت

21

ایشان نیز میرفت مردم زبان طعن دراز کردند و انواع

پیمان ساخت و با یکدیگر در خلوت گفتند که مارا نقیر و قطمیر
حالات ایشان معلوم نیست فاما میتوان گفت بیت

مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز
ورنه در مجلس رندان خبری نیست که نیست

اعتقاد ما در سلطان بیشتر می شد ارباب حسد را زبان
دراز تر می گشت و آن کوتاه نظران نمی دیدند که انحضرت
دایم با نفس خود درین خطابست که بیت

چشم آلوده نظر از رخ جانان دورست
بر رخ او نظر از آینه پاک انداز

یارب آن زاهد خودبین که بجز عیب ندید
دود آهیش در آینه ادراک انداز

ودر اثنای انحضرت را تعلق تمام به یکی از محبوبان سلطان ابیتر
پیدا شده بود ودر عشق آن رباعیات می فرموده اند
ومیفرستادند واین چند رباعی از ان جمله است رباعی

از شبنم عشق خاک آدم گل شد
صد فتنه وشور در جهان حاصل شد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

سر نشتر عشق بر رگ روح زدند | یک قطره فرو چکید و نامش دل شد

گر زنده همی بینم ای عشق ز چیست
تا ظن نبری که در تنم جانی هست

من زنده نه بعشقم نه بجان نیز ای جان | اندر طلبت نهاده ام در کف دست

شمعیست رخ خوب تو پروانه منم
دل خویش غم تواست بیگانه منم

زنجیر سر زلف تو در گردن تست | بر گردن بنده نه که دیوانه منم

از کفر سر زلف تو ایمان بگریخت
وز نوش لبش چشمه حیوان بگریخت

چون کبک خرامیده بصد رعنائی | میرفت و ز خاک قدمش جان بگریخت

سلطان از عشقبازی ایشان چون واقف شده
بود مدعیان فرصت جستند تا شبی که سلطان بغایت مست بود

غصه داشتند که مادر تو بمذهب امام اعظم بنکاح شیخ
مجد الدین در آمده و سلطان را از تعلق آنحضرت بمحبوب
او چیزی در خاطر بود چون این واقعه علاوهٔ آن شد بسیار
خاطرش برآشفت فرمود که شیخ را در دجله انداختند
چون غیب خبر به شیخ نجم الدین رسانید از آتشکدهٔ
سینه اش دود بر آمد که بعرش رسید و از انجا برقی
بدرخشید که عالم بسوخت روزی قوالی در مجلس شیخ
مجد الدین این بیت را خواند

خوش هاتفیه اندر ازل خانهٔ عشق
گر یک خط سبز در کنارش بودی
شیخ مجالس جهان را گرفت

شیخ تیغ و دست بر گلو نهاد و گفت که مصرع

گر یک خط سبز بر کنارش تیغ بودی

وهمانا که بدین اشارت
بشهادت خود کرده باشد و بعد از آن این رباعی فرموده

در بحر محیط غوطه خواهیم زدن | یا غرق شدن یا گهری آوردن
کار تو مخاطریست خواهیم کردن | یا سرخ کنم روی ز تو یا گردن

در تاریخ هشتصد و هفت شهید شد و خاتون او از نیشابور
بود او را به نیشابور نقل کرد و در سنه ثلاث و ثلاثین
و ثمان و مایه میگویند **مجلس نوزدهم** حضرت شیخ
نجم الدین کبری که آیهٔ بود از سورهٔ والنجم اذا هوی
بلکه سورهٔ از مصحف فاذا جاءت الطامة الکبری
غواص دریای محیط و مخاطشاه بساط عرصهٔ انبساط
گردید عکس از آینه سینه او که از عاقعه عشق عکس
پذیرفت چون جام جهان نمای همه چیزی در وی نمود
بر غرفهٔ ایوان چین افتاد و عکس دوم حاصل شد و
از انجا برق شوقش درخشان گردید برگشت و شیفته

۱۹۶

حضرت شیخ مجد الدین بغدادی گشت و چون معلوم کرد
که میل خاطر او بشطرنج نیست ازان روی که او کعبتین پس و
بعد ازان تشویق و آخر همه تحقیق است در عرصه ارشش
پیاده راند تا اسبی زند شهمات شده و حضرت
در کتاب ده فصل این حکایت آورده است مثنوی

یکی از عاشقان جمال ترا | بود بخجم اکابر کبری
آن معین شریعت احمد | آن قرین دل و گزین احمد
بود بر چشم انجم اعیان | آفتاب معانی اسرار
بر بود از مقام آزادی | دل او چون مجد بغدادی
بر بودش چنان تهی مقبل | تا کهان از مقام عالی دل
چون زپاش خیل عشق آورد | صبر و آرام را بغارت برد
گفت تکیه بر من ارید شش | همچو جانی که بر تن آریدش

نو

زو بپرسید تا چه دارد دوست — وان چه باشد که دوست مایل اوست
درد دل چون ازو بپرسیدند — میل شطرنج با خنق دیدند
خواست شطرنج و یار زیرا گزید — با حریف ظریف می بازید
چونکه مغلوب کرد خیلش را — همی جذب کرد میلش را
حب شطرنج از دلش برده بود — بازیی چند بس نکوش نمود
فرس دولتش چو بازین شد — بیدق همنشینش فرزین شد
دست تنها باز شد بدین دستان — پیل او کرد عزم هندستان

در اوان طغیان عشق رسایل بسیار نوشته و اسرار عشق را به نثر و نظم باز نمود و از آن جمله این چند بیت که مبنی است بر بسی اسرار مبهم و عبارات بر سلاست محکم و رباعیات پرشور آبدار آتش بار از برای او بسیار گفته این چند رباعی از آنجمله است رباعی

از شربت عشق تست دل مست شده	دریای فراق تست دل پست شده
از پای فتاده گیر و از دست شده	این نیست شده تن و دل مست شده

ای دل تو بدین مفلسی و رسوایی	انصاف بده که عشق را کی شایی
عشق آتش تیز تست و تو آبی نه	خاکت بر سر که باد می‌پیمایی

عقل از ره تو حدیث افسانه برد	در کوی تو ره مردم دیوانه برد
هر لحظه چو من هزار دلسوخته را	سودای تو از کعبه به بتخانه برد

در راه طلب رسیده میباید	دامن ز جهان کشیده میباید
بینایی خویش را دوا کن ورنه	عالم همه اوست دیده میباید

عمری همگی وقت لقا کرده طلب	پیدا و نهان از من و ما کرده طلب
کار از در دل گشاده آخر کار	او بین که کجی و ما کجا [illegible]

امام فخر از آنحضرت پرسید که بما عرفت ربک یعنی بچه چیز
حق را شناختی فرمود بارادات ترد علی القلب بعجز النفس

علی

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

عن تکذیبها یعنی بارادتی که بدل فرود آید و نقیض عاجز شود
از آنکه دروغ انکار د جمعی که ایشان از الحضرت شیخ مجد الدین
بغدادی حسد بسیار بود دایم الاوقات در کمین مسود بودند
که پیش سلطان محمد خوارزم شاه سخن چینی کنند تا عاقبت
شبی در مستی سلطان محمد را بر تبه منحرف ساخته اند
که شیخ مجد الدین را فرمود که باب انداختند چنانکه قبل
ازین مذکور شد و چون از خواب مستی بیدار شد آن
فعل شنیع بیادش آمد نایره ایام آتش پشیمانی اشتعال
یافت و بدین سرود مترنم گشت

نقدی که عیار دیده روشن بود
چشم بد روزگار از من بربود — فریاد که فریاد بجایی نرسید
افسوس که افسوس ندارد سود

از غایت انفعال تیغ و کفن
در گردن با طشتی پر از زر سرخ بملازمت حضرت

شیخ نجم الدین رفت و عرض کرد که بی اختیار از من
این صورت اصدار یافته اگر بدیت میکند اینک زر
واگر قصاص میکند اینک پسر واین رباعی خواند رباعی

سیماب شد از هوا زنگاری دشت ای دوست بیا و بگذر از هر چه گذشت

22

گر میل وفاداری اینک دل و دین گر میل جفا داری اینک پسر و طشت

64

انحضرت فرمود که چه خیال داری وخون شیخ مجد الدین
مگر بخون جون تویی از جوش می نشیند تو و من و تمام قلم
روشم رسید این خون شد بر زبان گذشتن او همان بود
وآمدن جنگز خان همان وجوهای خون روان کردن همان و
وانحضرت نیز چنانکه واقعه لعلم حق خبر داده بود و دران
حادثه شهید شدند کنیت انحضرت ابو الجناب است
ونام ولقب احمد کبری از خیوق بوده اند و گفته اند ازان
کبری لقب کردند که در اول جوانی که بتحصیل علوم مشغول
بودند و با هر که مباحثه میکرد فایق می آمد طامت کبری
لقبش کردند وچون غلبه کرد باو این لقب طامه را که ا شنیدند
وکبری گفتند و در طریق ولایت نیز قیامتی بود نظر
مخصوصش بهر جرنده و پرنده که می افتاد بدرجه ولایت

می رسیده صعوه را بازی میخواست بگیرد و در ان حال باز
گشت و باز را بگرفت و بر خاطر شیخ سعد الدین حموی
که یکی از مریدان اوست خطور کرده بود که آیا درین امت
کسی باشد که فیض او مثل اصحاب کهف در سگ اثر کند
شیخ بنور فراست دریافت بدر خانقاه رفت و منتظر بود
و سگی امد ان نظر مخصوص نظر کرد و قصهٔ آن مشهور
است و چون علم ظاهر آن حضرت بسیار بود زود
زود بکسی سر فرود می آورد در بدو حال در تبریز
که یکی از شاگردان همچو ایشان که سن عالی داشت
کتاب شرح السنه را میخواند از بابا فرج تبریزی عرض
یافت بحضرت رسالت را صلی الله علیه و آله و سلم در
واقعه دیده استدعا کرد از انجناب که مرا القبی بخشش

ابو المجد

ابو الجناب به تشدید نون حواله شد چون سید ارشد در
معنی آن تفکر فرمود اجتناب از غیر حق استنباط کرد
به سبب آن واقعه در و طلب او را بسیار شد و بخدمت
شیخ اسمعیل قصری رسید و دست ارادت بدو داد
روزی بخاطرش گذشت که شیخ را علم باطن هست
اما علم ظاهر من زیاده است شیخ او را طلب کرد
و گفت ترا نزد عمار یاسر باید رفت دانست که بر ضمیر
او اطلاع یافت و نزد عمار یاسر نیز همین بخاطرش
رسید شیخ فرمود ترا بمصر میباید رفت نزد شیخ
روزبهان که این هستی را به سیلی از سر تو بیرون برد
چون بمصر رسید بخاطر او در آمد درویشان او در
مراقبه بودند کسی با وی نپرداخت از کسی پرسید که شیخ کدام است

گفت شیخ در برون به تجدید وضو مشغول است چون
برون رفت دید که باب اندک وضو می‌سازد بخاطر
گذرانید که شیخ اینقدر نمیداند که باین آب وضو
نمیتوان ساخت چون وضو تمام شد دست بروی
او افشاند و چون آن آب بروی او رسید بخودی او را
پیدا شد شیخ بخانقاه درآمد و بشکر وضو مشغول شد
و بعد از سلام او را سیلی زد و به نزد عمار یاسر فرستاده
مکتوبی نوشت که هر چند مس داری میفرستم تا زر می‌سازم
و به نزد تو میفرستم و عمار یاسر او را بعد از چند وقت
خدمت بخوارزم فرستاد و در خوارزم مریدان آنحضرت
بسیار شدند و چون لشکر چنگیز بخوارزم درآمد آنحضرت
بتیر بجنگ مشغول شد و در اثنای جنگ تیر باران کردند

درانی

15
~~109~~
111

تیرباران کردند تیری بر سینهٔ مبارکش خورد و بر جسم کافرا کی ساخت
کرفته بود که دوازده کس روز میکردند اورا خلاص نمیتوانستند

23

وازان خبر میدهد انجا که فرموده است

ما ازان محتشمانیم که ساغر گیرند
نه ازان مفلسکان که بز لاغر گیرند

634

ما ازان سوختگانیم که از غایت شوق	آب حیوان بهلند و بی آذر گیرند
یکی دست می خالص ایمان نوشند	یکی دست دگر پرچم کافر گیرند

و شهادت آنحضرت در تاریخ ششصد و شانزده بوده و
مدفنش در خوارزم است **مجلس بیستم** پیر خرابات معان
شیخ صنعان بمقتضای انجام نمای موتوا قبل ان تموتوا یعنی
بمیرید پیش از آنکه بمقام فنا و موت اختیاری رسید
و در غایت کمال بود و شیخ عطار اظهار کمال او کرده

بیت

چون شیخ صنعان پیر عهد خویش بود
در کمالش هرچه گویی بیش بود	و از خط نقص که در وجود دست
ماسته قدرت و اعتبار و جاه و افتخار چون اجتناب
ورزیدن و در بیت الحرام ریاضات و مجاهدات گذرانیده بود
شیخ بود اندر حرم پنجاه سال	با مریدان چارصد صاحب کمال

17/. B

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

هم عمل هم علم باهم یار داشت | هم عیان هم کشف هم اسرار داشت

قرب پنجه حج بجای آورده بود | عمره عمری بود تا میکرده بود

خود صلوات و صوم بیحد داشت او | هیچ سنت را فرو نگذاشت او

موی می بشکافت مرد معنوی | در کرامات و مقامات قوی

هر که بیماری و پستی یافتی | از دم او شد درستی یافتی

خلق را فی الجمله در شادی و غم | پیشوایی بود در عالم علم

و چون حواس ظاهر که نفس انسانرا بشواغل و تفرقه
عالم مشغول میسازند دست از شغل خویش باز میدارند
گاهی باشد که نفس متوجه خیال میشود و چون هر یک از
خیالات خزینهٔ انسانی نسبت بعالم مثال بمنزلهٔ
جوییست از دریای نفس از ان امر اطلاع می یابد
در ان عالم و عاثر میشود بر امری که با آن موطن رسید

منور در عالم شهادت ظاهر نشد بران منوال که در حال
بیداری هرچه بدل در می آید مخیله ازرا صورتی می پوشاند
در هنگام خواب نیز هرچه بحیطهٔ شعور نفس در می آید ازرا
بکسوتی مناسب می آراید و بطریق حکایت در مرآت عشق مشترک
می نماید و نفس ازرا مشاهده میکند چنانکه در بیداری بعینه
و رویای شده که تعبیرش بعد از رویت وقوع می یابد
ازان قبیل می باید و شیخ مذکور چون دران وادی افتاد

بدان سر حد رسید که	گرچه خود را قدوهٔ اصحاب دید
چند شب او از قضا در خواب دید	کز حرم در روم افتادی مقام
سجده میکردی بتی را بر دوام	چون بدید آن خواب بیدار جهان
گفت دردا و دریغا کین زمان	یوسف توفیق در چاه اوفتاد
عقبهٔ دشوار در راه اوفتاد	می ندانم تا ازین جان چون برم

ترک جان گفتم اگر ایمان برم | و مقرر و معین است که تمامی

پیر گشتگان کوی طلب و گرم روان بادیهٔ جد و تعب

را این عقبه را در راه است و همان سجده گاه مثنوی

نیست یک تن در همه روی زمین | کو ندارد عقبه در راه چنین

گر کند آن عقبه قطع آنجایگاه | راه روشن گرددش آنجایگاه

ور بماند در پس این عقبه باز | در عقوبت ره شود بر وی دراز

آخر الامر آن عزیزی اوستاد | با مریدان گفت کاری اوفتاد

می بباید رفت سوی روم زود | تا شود تعبیر آن معلوم زود

چار صد مرد مرید معتبر | پیروی کردند با او در سفر

میشدند از کعبه تا اقصای روم | طوف میکردند تا اقصای روم

از قضا را بود عالی منظری | بر منظر نشسته دختری

دختری ترسای روحانی صفت | در ره روح اللهش صد معرفت

در سپهر حسن در برج کمال — آفتابی بود اما بی زوال

آفتاب از رشک عکس روی او — زردتر از عاشقان در روی او

هر که دل در بند آن دلدار بست — از خیال زلف او زنار بست

واکه جان بر لعل آن دلدار داد — پای در ره نانهاده سر نهاد

چون صبا از زلف او مشکین شدی — روم از آن هندو صفت پر چین شدی

هر دو چشمش فتنهٔ عشاق بود — هر دو ابرویش بخوبی طاق بود

ابرویش بر ماه طاقی بسته بود — مردمی بر طاق او بنشسته بود

مردم چشمش چو کردی مردمی — صید کردی جان صد صد آدمی

روی او در زیر زلف تابدار — بود آتش پارهٔ بس آبدار

لعل سیرابش جهانی تشنه داشت — نرگس مستش هزاران دشنه داشت

گفترا چون بر دهانش ره نبود — از دهانش هیچکس آگه نبود

چاه سیمین در زنخدان داشتی — همچو عیسی در سخن جان داشتی

صد هزاران همچو یوسف غرق خون / اوفتاده در چه او سرنگون

دختر ترسا چو برقع برگرفت / بند بند شیخ آتش درگرفت

24

گرچه شیخ انجا نظر در پیش کرد / عشق ترسا زاده کار خویش

هر چه بودش سر بسر نابود شد / ز اتش سودا دلش پر دود شد

62

عشق دختر کرد غارت جان او / ریخت کفر زلف در ایمان او
شیخ ایمان داد و ترسایی خرید / عافیت بفروخت رسوایی خرید
گفت چون جانان برفت چه جای دلست / عشق ترسازاده کاری پر مشکلست
چون مریدانش چنان دیدند کار / جمله دانستند کافتادست کار
سر بسر در کار او حیران شدند / سرنگون گشتند و سرگردان شدند
پند دادندش بسی سودی نبود / بودنی چون بود بهبودی نبود
بود تا شب همچنان روزی دراز / چشم بر منظر دهانش مانده باز
هر چراغی کان شب اختر در گرفت / از دل آن پیر غم پرور گرفت
یکدمش نی خواب بود و نی قرار / میطپید از عشق و می نالید زار
گفت یارب امشبم را روز نیست / یا مگر شمع فلک را سوز نیست
در ریاضت بوده ام شبها بسی / خود نشان ندهد چنین شبها کسی
همچو شمع از سوختن تابم نماند / بر جگر جز خون دل آبم نماند

روز و شب بسیار در تب بوده‌ام — من بروز خویش امشب بوده‌ام
یا رب امشب را نخواهم بود روز — شمع گردون را نخواهد بود سوز
یا رب این چندین علامت امشب است — یا مگر روز قیامت امشب است
شب دراز است و سیه چون موی او — ورنه صد ره بودمی پهلوی او
عمر کو تا وصف غمخواری کنم — یا بکام خویشتن زاری کنم
صبر کو تا پای در دامن کشم — یا چو مردان رطل مردافکن کشم
بخت کو تا عزم بیداری کند — تا مرا در عشق او یاری کند
عقل کو تا علم در پیش آورم — یا بحیلت هوش با خویش آورم
دست کو تا خاک ره بر سر کنم — یا ز زیر خاک و خون سر برکنم
پای کو تا باز جویم کوی یار — چشم کو تا باز بینم روی یار
یار کو تا دل دهد در رنج غم — دوست کو تا دست گیرد یکدمم
روز کو تا ناله و زاری کنم — هوش کو تا پای هشیاری کنم

رفت عقل و رفت صبر و رفت یار — این چه عشقست این چه دردست این چه کار
جملهٔ یاران بدلداری او — جمع گشتند این شب از زاری او
همنشینی گفتش ای شیخ کبار — خیز و این وسواس را غسلی برآر
شیخ گفتا امشب از خون جگر — کرده ام صد بار غسل ای بیخبر
آن دگر گفتش که ای دانای راز — خیز و خود را جمع گردان در نماز
گفت کو محراب روی آن نگار — تا نباشد جز نمازم هیچ کار
چون سخن در وی نیامد کارگر — تن زدند آخر در آن تیمار در
موج زن شد پردهٔ دلشان ز خون — تا چه آید از پس پرده برون
ترک روز آخر چو با زرین سپر — هندوی شب را بتیغ افکند سر
شیخ خلوت ساز کوی یار شد — با سگان کوی او در کار شد
معتکف بنشست بر خاک درش — همچو مویی گشت روی چون زرش
قرب ماهی روز و شب در کوی او — صبر کرد از آفتاب روی او

عاقبت بیمار شد بی دلستان | هیچ بر نگرفت سر زان آستان
بود خاک پای آن بت بسترش | بود بالین آستان آن درش
چون نبود از کوی او برگشتنش | دختر آگه شد ز عاشق گشتنش
خویشتن را اعجمی کردن نگار | گفت ای شیخ از چه گشتی بیقرار
کی کنند ای از شراب شرک مست | زاهدان در کوی ترسا پای بست
شیخ گفتش چون زبونم دیدهٔ | لاجرم دزدیده دل دزدیدهٔ
ای پسر ناز و تکبر در گذر | عاشقم بیچاره و غریبم درنگر
دل پر آتش دیده خونبار از توام | بی دل و بی صبر و بی یار از توام
از دلم جز خون دل حاصل نماند | خون دل تا کی خورم چون دل نماند
مفت کرد و نزاد در ارم زیر پر | گر فرود آری بدین سرگشته سر
دخترش این حرف گفت از روی کار | کار سازی کفن کن شرم دار
شیخ گفتش گر بگویی صد هزار | من ندارم غیر عشقت هیچ کار

گفت دختر گر بدین راه درست / دست باید پاکت از اسلام شست

هر که او همرنگ یار خویش نیست / عشق او جز رنگ و بویی بیش نیست

شیخ گفتش هرچه گویی آن کنم / وانچه فرمایی بجان فرمان کنم

گفت دختر گر تو هستی مرد کار / کرد باید چار کارت اختیار

سجده کن پیش بت و قرآن بسوز / خمر نوش و دیده از ایمان بدوز

شیخ را بردند تا دیر مغان / آمدند آنجا مریدان در فغان

شیخ الحق مجلسی بس تازه دید / میزبان را حسن بی اندازه دید

آتش عشق آب کار او ببرد / زلف ترسا روزگار او ببرد

جام می بستد ز دست یار خویش / نوش کرد و دل برید از کار خویش

چون بیکجا شد شراب و عشق یار / عشق آن ماهش یکی شد صد هزار

قرب صد تصنیف در دین یاد داشت / لفظ قرآن تیر از استاد داشت

شیخ گفتا خمر کردم اختیار / با سه دیگر ندارم هیچ کار

چون می از ساغر بناف او رسید	دعوی او رفت و لاف او رسید
هرچه یادش بود از یادش برفت	باده آمد عقل چون بادش برفت
عشق آن دخترش بماندش صعبناک	هرچه دیگر بود کلی رفت پاک
آن صنم را دید می در دست و مست	شیخ شد یکبارگی انجا ز دست
دل بداد از دست در میخوردنش	خواست تا دستی کند در گردنش
دخترش گفتا تو معنی دار نی	مدعی در عشق و مرد کار نی
همچو زلفم نه قدم در کافری	زانکه نبود عشق کار سرسری
اقتدا اگر تو بکفر من کنی	با من این دم دست در گردن کنی
ور نخواهی کرد تو این اقتدا	خیز رو اینک عصا اینک ردا
گفت بی طاقت شدم ای ماه رو	از من بیدل چه میخواهی بگو
گر بهشیاری نگشتم بت پرست	پیش بت مصحف بسوزم مست مست
دخترش گفت این زمان مرد منی	خواب خوشت باد که در خورد منی

چون خبر نزدیک ترسایان رسید / کان چنان شیخی ره ایشان گزید

شیخ را بردند سوی دیر مست / بعد از آن گفتند تا زنار بست

شیخ چون در حلقهٔ زنار شد / خرقه را آتش زد و در کار شد

دل ز دین خویشتن آزاد کرد / نی ز کعبه نی ز شیخی یاد کرد

گفت خذلان قصد این درویش کرد / عشق ترسازاده کار خویش کرد

هرچه گوید بعد از آن فرمان کنم / زین بتر چبود که کردم آن کنم

شیخ ابوالقاسم کرمانی در دار الملک معانی آورده
که در ارتکاب سایر معاصی عقل بهوشی خود است الا در خمر
که چون خورده شود سلیمان عقل را از تخت دماغ بزیر کشیده
از حکومت معزول میگرداند و همچنانکه سلیمان معزول
گشت دیوان دست نهب و غارت ملک او میدارند
و در هرج و مرج ملکش خراب میگردد و همچنین که عقل در بدن

انسانی

انسانی بجای پیلماست چون به سبب شراب زایل میشود
وازتخت دماغ بزیر می آید دیوان قوای غضبی وشهوی در
جوش وخروش می آیند وتمامی ولایت انسانی
را خراب بسیار زند وگفته اند بیت

بس کسا کز خمر ترک دین کنند / لاجرم ام الخبائث این کنند
شیخ گفتا خود که ای دلبر چه ماند / هرچه گفتی کرده شد دیگر چه ماند
خمر خوردم بت پرستیدم ز عشق / کس مبینا دانچه من دیدم ز عشق
عشق ازین بسیار کردست وکند / خرقه را زنار کردست وکند
تخته کعبه است ابجد خوان عشق / پیر شناس غیب سرگردان عشق
این همه خود رفت برگو اندکی / تا تو کی خواهی شدن با من یکی
باز دختر گفت ای پیر اسیر / من گرانکار و تو هستی بس فقیر
شیخ گفت ای سرو قد سیمبر / عهد نیکو می بری آخر بسر

در ره عشق تو هر چم بود شد ‏ کفر و اسلام و زیان و سود شد

جملهٔ یاران ز من برگشته اند ‏ دشمن جان من سرگشته اند

تو چنین وشان چنان من چون کنم ‏ چون نه دل ماند نه جان من چون کنم

عاقبت چون شیخ آمد مرد او ‏ سوخت دل آن ماه را بر درد او

گفت کابین مرا این هاست تمام ‏ خوک بانی کن تو سالی والسلام

رفت پیر کعبه و شیخ کبار ‏ خوک بانی کرد سالی اختیار

در نهاد هر کسی صد خوک هست ‏ خوک باید کشت یا زنار بست

تو چنان ظن میبری ای هیچ کس ‏ کین خطر آن پیر را افتاد و بس

در درون هر کسی هست این خطر ‏ سر برون آرد چو آید در سفر

تو ز خوک خویش اگر آگه نهٔ ‏ سخت معذوری که مرد ره نهٔ

خوک کش بت سوز در صحرای عشق ‏ ورنه همچون شیخ شو رسوای عشق

عاقبت چون شیخ دین رسوا بود ‏ در میان روم پر غوغا بود

همنشینانش چنان درماندند　　کز فرو ماندن بجان درماندند
شیخ گفتا جان من پر درد بود　　هر کجا خواهید باید رفت زود
باز گردید ای رفیقان عزیز　　می ندانم تا چه خواهد بود نیز
گر بپرسند از شما گویید راست　　کان ز پا افتاده پر گردان کجاست
این بگفت و روی از یاران بتافت　　خوک بانی را بسوی میدان شتافت
پس که یاران از غمش بگریستند　　هر زمان از پس همی بنگریستند
عاقبت رفتند سوی کعبه باز　　ماند جان در شورش و دل در گداز
شیخشان در روم تنها مانده　　داده دین بر باد ترسا مانده
شیخ را در کعبه یاری چست بود　　در ارادت دست از کل شسته بود
چون ز کعبه شیخ شد سوی سفر　　او نبود آنجایگه حاضر مگر
باز پرسید از مریدان حال شیخ　　باز گفتندش همه احوال شیخ
چون مرید آن قصه بشنید از نهفت　　روی چون زر کرد و زاری درگرفت

با مریدان گفت این بس دامنان | در وفاداری نه مردان نه زنان
یار کار افتاده باید صد هزار | یار ناید جز چنین روزی بکار
شرمتان باد آخر این یاری بود | حق‌گذاری و وفاداری بود
چون نهاد آن شیخ در زنار بست | جمله را زنار می‌بایست بست
از برش عمدا نمی‌بایست شد | جمله را ترسا همی بایست شد
آن نه یاری و موافق بودنست | کانچه کردید از منافق بودنست
هرکه یار خویش را یاور شود | یار باید بود اگر کافر شود
وقت ناکامی توان دانست یار | خود بود در کامرانی صد هزار

عاقبت الامر به سخن آن مرد کار دیده متوجه شیخ شدند
و شیخ باز روی بطریق اسلام آورد و باتفاق ترک روی
بکعبه معظمه آوردند و آن دختر نیز واقعه دیده و از
ترسایی برگردید و بر دست و پای شیخ افتاد بیت

شیخ بروی عرضهٔ اسلام داد / غلغلی در جمله یاران فتاد

آخرالامر آن صنم چون راه یافت / ذوق ایمان در دل آگاه یافت

گفت شیخا طاقت من گشت طاق / می نیارم هیچ طاقت در فراق

میروم زین خاکدان پر صداع / الوداع ای شیخ السلام الوداع

این بگفت آن ماه و دست از جان فشاند / نیم جانی داشت بر جانان فشاند

گشت پنهان آفتابش زیر میغ / جان شیرین زو برآمد ای دریغ

قطرهٔ بود و درین جوی مجاز / سوی دریای حقیقت رفت باز

جمله چون بادی ز عالم میرویم / دیگران رفتند و ما هم میرویم

مجلس بیست و یکم سجاده نشین واستعینوا بالصبر والصلوة وانها لکبیرة الا علی الخاشعین سلطان العارفین اسم او حسن است و میان مردم بخواجه حسن عارف مشهور بود و از کمل اولیاست در علوم ظاهر و باطن ماهر بود

ودر بحث وناله کامل دران وقت که بخدمت شیخ روزبهان رسید بر حوالی از اقوام ابو العوارس پس عاشق بود اویس نام که دایم بر زبان اندی که ما اویسیم واو چشم ماست ازو می نگریم بدوست وازوی می بینیم که همه اوست

پیر فتنه آشوب بلایم همه اوست | بیگانه هم او و آشنایم همه اوست
گر چهره نماید ز هزار آینه پیش | همه چهره و هم چهره نمایم همه اوست

یکی از مریدان گفت شما را پیش ازین وقتی خوش بود ودایم بذکر اوقات میگذرانید واز ان وقت که در فکر این جوان افتاده اید اوقات شما ضایع گشته وحال از دست رفته وخود بکرات مسعر مودند که

وقتیست که جمعیت این راه ازوست | از خود همه کس درین ره آگاه ازوست
ضایع مکن اوقات که وقتی که رسی | بر عرفه قصر لی مع الله ازوست

گفت

گفت تو چه خبر داری که درین وقت مرا چه حالست چنان
چون پسر و پا در میان خوف و رجاییم که نمیدانیم که کجاییم
اترمان که در فکر اوییم در ذکر اوییم و اترمان که در ذکر

اوییم در فکر اوییم
لا تا منم ای دل نکند تیر دلیر — لا تا منم از عشق نگردند اسیر
کز هیبت آن آب شود زهرهٔ شیر — در خوف و رجا بمانده جانی من
ای درویش بارا معتکف

معابد مساجد میدیدی ازین پیش و امروز در
خرابات مغان می بینی بسیار دوری و درین
اعتراض معذوری

بیت

منکر تو که پیر دیر مینا که شود
یا معتکف مسجد اقصی که شود — تا آخر کار آتش بوته عشق
فارغ که برون آید و رسوا که شود — یک دل و یک رو باش

و نقش دویی از خاطر بر تراش که رباعی

گر واله مه‌رخی بهر کس منگر | بر خم ابروی مقوس منگر
گر صاعقه عشق تیز گردد پیش تو | مردانه همی رو و واپس منگر

روزی شیخ روزبهان فرمود که عزیزی میگفت وقتی از اوقات در بادیه بودم و راه می‌پیمودم نا گاه دختری صاحب جمال از پهلوی من بگذشت دلم بیک نظر مبتلای او گشت چون ساعتی از

عقب او رفتم و گفتم که | بجز نزد اهل وفا میروی
مرا میگذاری کجا میروی | آن دختر لطیف طبع بود

و با خود گفت و مرا شنوانید که حیف باشد که این چنین مرغ زیرکی گرفتار دام من گردد و مرا خواهریست در کمال حسن و جمال از عقب می آید اگر برو نظر اندازد مناسب مینماید آن عزیز گفت چون این سخن شنیدم

در عقب نگاه کردم کسی را ندیدم آن دختر آمد از روی
غیرت طپانچه بر روی من زد و گفت ای کذاب چون ترا

25

دیدم زاهد پنداشتم و چون نزدیک من آمدی عاشق
انگاشتم و چون ترا بر محک امتحان زدم نه از زاهدان

69

بودی و نه از عاشقان … مردان مرد اینجا در پرده چون زنانند
تو پیش صف هیچ این زنی مردی … و گفته اند که **مثنوی**
بوالهوسی بر سر راهی رسید … جلوه کنان چارده پایی تید
هاله شده گرد قمر معجرش … خیمه زده بر مه خور چادرش
نغمه سرا جنبش خلخال او … نافه کشا زلف ز دنبال او
نعره برآورد که ای خودپرست … پای مکن تیز که رفتم ز دست
از تو لعب یاد شدم همنفس … راه کرم گیر و بفریاد رس
تازه صنم چون شغف او بدید … وان همه شور و شغب او شنید
چون گل خندان ز دم او شکفت … غنچه نوشین بشکفانید و گفت
خواهر من میرسد اینک زنی … به ز چو من صد پسر یکموی وی
نیست ز خوبان سخن آنجا که اوست … حرف که گوید ز من آنجا که اوست
باشد و چون حسن خداداد من … رفته بشاگردیش استاد من

پیاده

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

پیاده دل آن وسوسه چون گوش کرد ‌‌ قاعدهٔ کار فراموش کرد

در غلط افتاد ز گفتار او ‌‌ چشم وفا تافت ز دیدار او

گرد بسی در ره و پی بر نگاه ‌‌ دیده ره و دور کسی پی براه

باز دگر لب به سخن باز کرد ‌‌ لابه گری پیش وی آغاز کرد

بانگ زد آن شاه که ای هرزه گو ‌‌ به که بگردانی ازین هرزه رو

قبلهٔ مقصود یکی بیش نیست ‌‌ قاصد آن قبله دو اندیش نیست

شرط ادب ترک دوبی گرد نیست ‌‌ روی ارادت پی آورد نیست

چون زنی ای بد رو آورده ‌‌ رسم نوابست این که تو آورده

با یار بگلزار شدم رهگذری
بر گل نظری فکندم از بیخبری
معشوقه بطعنه گفت شرمت بادا
رخسار من اینجا و تو در گل نگری

آن درویش که خواجه چنین پند میداد و نصیحت میکرد

از اظهار عشق او به تنگ بود و بدان نوع وابسته
نام و ننگ و ناسگری مینمود ناگاه سیل عشق طغیان کرد
و خانه نام و ناموس خواجه را ویران کرد رسم پدر
و خانقاه را بباد داد و روی بصحرا و کوه نهاد و عقل و
هوش را فروخت و دیوانگی خرید و رخت از همه
امید بویرانگی کشید گاهی چون مرغ نیم بسمل میطپید و گاهی
دیوانه وار در خاک و خون میطپید و باین ابیات مترنم
می گشت که غزل

خط جنون بدفتر دیوانگی کشید	دردا که عشق بار بغز زانگی کشید
معمور خاطری که بویرانگی کشید	تهنجد جز بجا طرد دیوانه کنج عشق

چند وقت بدین منوال در کوه
و دشت چون فرهاد جان میکند و میگشت بیت
غریب و بیکس و تنها و رنجور و ره | بمردن بس قریب از زندگی دور

ارتار

از یار جدا ز همنشینان ماند | چون آهوی تنها به بیابان ماند
دانی که میان خاک و خون چون باشم | حال بدنی که باشد از جان ماند

دران پیر کشتگی در کوه رفت او و پسر حاجات باهم
ملاقات کردند و عزیمت دار السلطنت هرات نمودند
آن نیز وا ماند خود را در اندیشان رسپانند همه بخدمت
مقرب حضرت
باری خواجه عبد الله انصاری رسیدند و خرقه از
دست او پوشیدند مجلس بیست و دوم سحاب افاضت
آثار گوهر بار و در دریای مواج اسرار شیخ فرید
الدین عطار و دریایی بود پر از جواهر حقایق و اسرار
در اول بطب اشتغال مینمودند و دنیایی بسیار در
کرد الخضر بود و دکان عطاری داشتند از اثر

22

وادویه ومتاع کار خود در دکان می نشستند روزی
درویشی بدر دکان آن بزرگوار آمد و چند بار شیئاً لله
گفت او بدرویش نپرداخت گفت تو با این پیر و کار
و مال و جهات بسیار چون خواهی مرد شیخ فرمود که عجب
سؤالی میکنی آنچنانکه تو خواهی مرد آن درویش را وقت
رسیده بود بنشست و آهی کشید و کاسه چوبین بزیر سر نهاد
و جان بسپرد شیخ را حالتی دست داد تمام دکان را بغارت
داد و طریق فقر و فنا پیش گرفت و بعضی میگویند که پیر
ارشاد خرقه آنحضرت شیخ صنعان بود و از قصه او نیز
اندکی مفهوم میشود و از قریه کدکن نیشابور بودند و در
شهر مذکور دوازده سرای معمور داشتند چون روی
دل بعالم دیگر بود آنحضرت آنها را مرمت نمیکرد تا سراهای

مقام

تمام از هم ریخته و در درون شهر هیچ جا نماند بگورستان
رفته در همان موضع که مدفن آنحضرت است مسکن او بوده
حضرت قاسم انوار میفرمود که شیخ عطار در تجرید
قدم در قدم حضرت گرارشته شیفته بپسر کلانتر قریهٔ مذکور
بودند فاما تربیه برنشار آنحضرت چون غالب بود عشق مرتبه

26

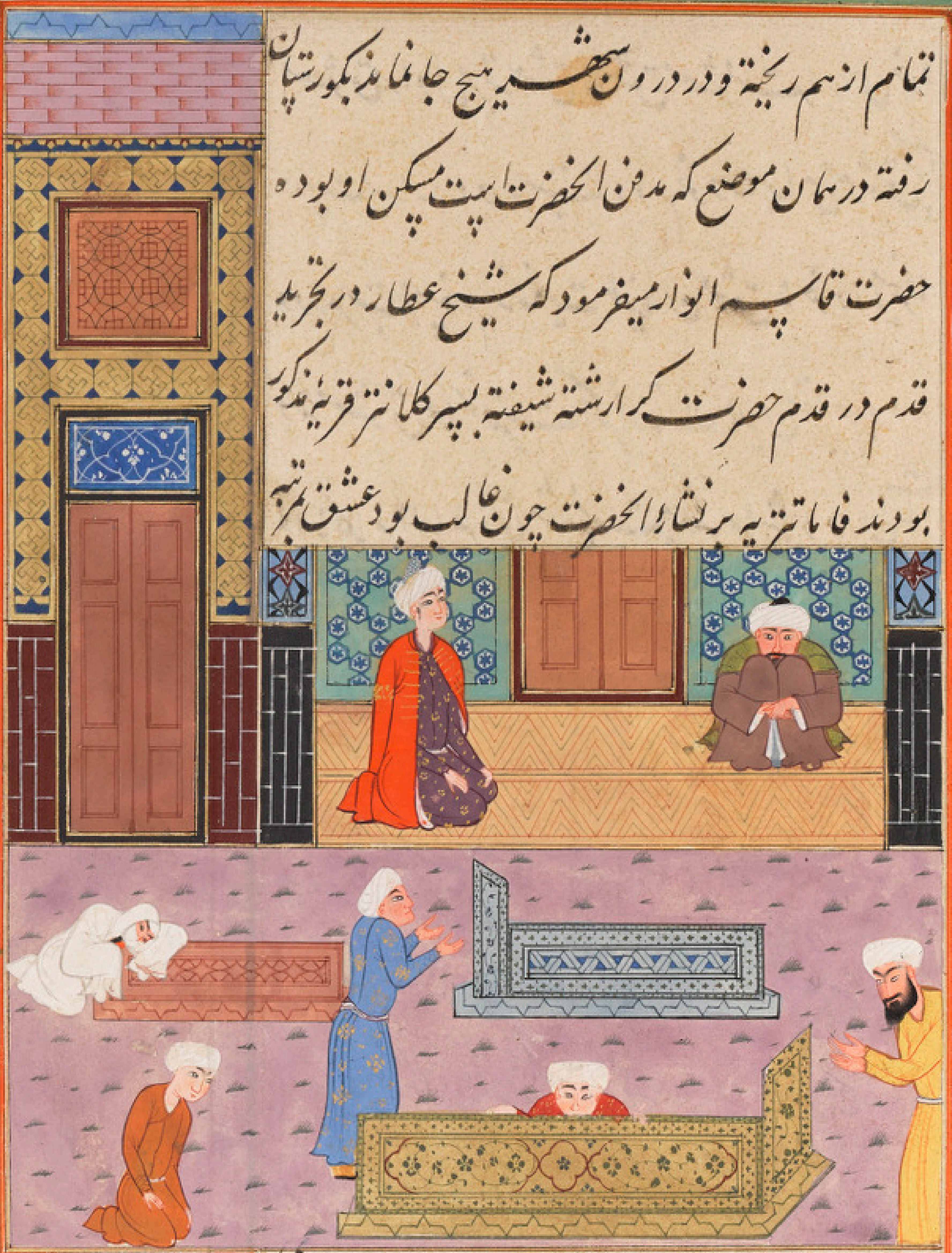

مستولی شده بود که نه پروای عاشق داشت و نه سودای

60

معشوق در اول مرتبه عشق عاشق معشوق را برای خود
دوست میدارد و در مرتبهٔ دوم خود را برای معشوق میخواهد
و در مرتبهٔ سیوم از غایت طغیان عشق نه خود را میخواهد
و نه معشوق و آنحضرت اکثر اوقات درین مقام بودند
و از کلام الهام انجامش نیز معلوم میشود و این ابیات

در ان محل وارد شد — در عشق چو من تو ام تو من باش
یک پیرهنست گو دو تن باش — چون جمله یکیست در حقیقت
گو یک تن را دو پیرهن باش — ظاهر المعهٔ آن عشقست که

پرتو بر مجنون انداخت و لیلی پیراو آمده بود و
او پیر در گریبان حیرت داشت و در دریای بیچون دهی
غواصی مینمود گفت سر برار که منم لیلی و از زیر زمین
نیستی این آواز شنید که دع عنک فان حبک شغلنی عنک

یعنی

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

129

یعنی بر و ار پسر من و بگذار مرا بر من که از عشق تو مرا پروای

تو نمانده کاهی که حضرت عطار با خود آمدی و از لجهٔ دریای

حیرت بکنار افتادی آن جوان را دیدی و وی بر و نشسته

و این غزل را خواندی | ای غمت روز و شب شهیای
مونس عاشقان شیدایی | پس که خفتند عاشقان در خاک
تا تو از رخ نقاب بگشایی | عشق را پیر رهبر باید کرد
بر سر چار سوی رسوایی | عشق را نام و ننگ نباید راست
ندهد دیت عشق رعنایی | و گاهی این غزل را

نوشتی و بر در دادی و اینست که **بیت**

آفتاب عاشقان روی تو بس | قبلهٔ سرگشتگان کوی تو بس
ترک تاز هر دو عالم را بحسن | یک گره از زلف هندوی تو بس
صید جان و عقل دور اندیش را | یک خدنگ از چشم هندوی تو بس

گر کسی بر باد خواهد داد دل   یک وزیدن باشد از کوی تو بس

و باز بعالم بیخودی رفتی و از آن جوان بیخبر گشتی و در
وقتی که چنگز خان بتواجی وقت قدغن میکرد
که ازین دیار میباید رفت و بلازمت آتا صلوتی رفت
و در محل بیخوابی چنین فرمود که میروی و نجم الدین
کبری و عطار را بقتل می آوری مریدان آنحضرت را
اضطراب بسیار شد از آنحضرت بعد از فراغت پرسیدند
که حکمت درین چه بود که ما را چنان مناسب مینمود
که آنحضرت آن دو ولی کامل را سپارش میکردند و آنحضرت
فرمود که حضرت حق نظر خود را به نجم الدین کبری از
محض عنایت خود داده بود که در وقتی که در جواب او
در میان نبودی آن نظر بر هر کس که انداختی بمرتبه ولایت

رسیدی

رسیدی آن نظر را روزی بر پسری انداخت و عطار را پسر از در

حالت لمن الملک یوم لله الواحد القهار فاش کرد و چون

لشکر چنگیز خان بخوارزم و نیشاپور در آمدند مردو بزرگ

بقتل رسیدند در ششصد و بیست و هفت بشهادت رسید و

23 قبر او در نیشاپور است مجلس بیست و سیوم مجمع البحرین نوافل

و فرایض شیخ ابوالفارض کرم روی غریب بوده و تلاطم

شورش قلزم عشق او از قصیده تائیه اش معلوم میشود که در وقتی

27

که عاشق بودند بر جوانی رومی که این قصیده گفته اند و مطلع این

59

قصیده اینست شعر

وکاس محیا من عین الحسن جلت ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ فسقتنی حمیا الحب راحة مقلتی

هر می که ز مهر بود بر جام ریخت ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ آیا شر و شور عشق تو با انگیخت

از بهر من خراب با می آمیخت ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ یا سیاقیم از ما ما حال حسن

یعنی ساقی گری کرد و در گردش

آورد و پیت مردم چشم من جام مالامال عشق و محبت را

و بر کف گرفت می پر صفای وقت را و حال آنکه جام

من روی آن پیت که ورای چشم در دیده انسان

العین من خود را دیده و خود ساقی گردیده و خود بر سر

غرفه نظارگی نشست و همت پیوندی بر من پیت رباعی

در کوی خرابات مغان جلوه گریست ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ کرشیوه او بر سر هر کو خبریست

خود را بستوده بر زبان دگران ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ زان گونه که گوئی تو که گویا دگریست

از شرابی که آن چون آفتاب ثبت در بر اقی لامع از روی ساقی مست گردید

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE
SG

وازجام

واز جام لعل فرح افزای خود بغایت بخودی رسید

زان خانه بر انداز که می نام شده ... دیریست دلم که بی سرانجام شده
از دست بگویید مرا چون نزنم ... چون خود می و خود ساقی و خود جام شده

وقصیده در طغیان عشق آن جوان فرمود واین بیت

ازان قصیده است که ... لها البدر کاس وهی شمس تدیرها
هلال هم وکم یبدا اذا مزجت نجم ... یعنی آن شراب عشق را مدام

ماه تمام است جام من وشراب آن آفتابیست در براقی که میگر
دانندش انگشت هلال نمای ساقی و بسیار پیدا می آید
وقت آمیختنش با آب ستاره رخشنده از شکلهای حباب

ای جان و دل آخر بچه نامت خوانم ... هم جانی و هم دل بکدامت خوانم
چون یافت شب تمام عمرم ز تو نور ... معذورم اگر ماه تمامت خوانم
زین بسکه فتاده بیخودم از می جام ... می چیست نمی شناسیم و جام کدام

دوره رخسار تو ای ماه تمام — جام بیست کزو خورم می عشق مدام

واین یک بیت نیز از همان قصیده است **شعر**

علیک بها صرفا ان شئت مزجها — فعدلک عن الظلم الحبیب هو الظلم

یعنی بر تو باد که دران کوشی که آن می را صرف نوشی
واگر صرف نتوانی و خواهی که ممزوج کردانی یا رشحه زلال
که از لب و دندان معشوق یکی ممزوج سازد و بعد ازان
خود را در ظلمات ظلم میندازد **رباعی**

آن به که وفا و مهر کم مایه اوست	اوج فلک حسن کمین پایه اوست
خورشید درخش نگر وگر نتوانی	وان زلف سیه ببین که همسایه اوست

در تاریخ هشتم جمادی الاول ششصد و سی و دو از عالم
رفت و در زمان سلطنت اکدای قاآن و مدفن آنحضرت
دمشق است که **مجلس بیست چهارم** بزم الامی اولیایی

تحت قبای شیخ محی الدین اعرافی را تفاصیل علوم بسیار است

از رسایل معتبره آنحضرت فتوحات مکی و فصوص الحکم و چند نسخه

دیگر که ذکر آن طولی دارد و در آن مشکلات علوم از سر مکتوم بسیار

می آورد عاشق حضرت شیخ صدر الدین قونوی بود و اختلاط

اول ایشان بدان وجه بوده که حضرت شیخ سواره در کوچه

میرفت و شیخ صدر الدین آمد در نظر اول اضطرابی عظیم در دل شیخ

28

پیدا آمد بدان سبب که آن حضرت آتش عشق تمشیه در دل علم

میزد و در اشتغال بود و او را چنین بکمال شیخ عنان کشید
سؤال فرمود که من این الی این و ما الحاصل فی البین یعنی
از کجا می آیی و تا بکجا خواهی رفت و کدامست مبدا سیر
و منتهای آن و حاصل چیست در میان و بیتی چند خواند
که مضمونش اینست که

چو جان بسینه در آمدی و جا کردی | بیک کرشمه که بر جان مبتلا کردی
تو ناوکی زدی و دل ز من جدا کردی | من ارچه تیغ زنم دل ز من جدا نشود
کسی نگفت که این جفا چرا کردی | بسوخت دل جگر و سوز خوی نسوخت

فی الحال در جواب شیخ گفت
من العلم الی العین للتحصیل و الطرفین یعنی از علم می آیم تا بعین
از برای حاصل کردن طرفین از عالم بیرنگ می آیم بعالم رنگ
برای آنکه زنم شیشهٔ دلت بر سنگ بجهت این جواب تمام شیفته
شده بودند و از کار رفته و اشعار عربی در آن آشفتگی خواندند

بعد از آن

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

بعد ازان بملازمت حضرت شیخ سرفراز گردید و رسید
از خدمت او باعلی درجه معرفت و دید آنچه دید
حضرت شیخ گاهی با سپر یا اسپ سواره سیر میکردند
و شیخ صدر الدین بدین حسن و جمال در پی اسپ غاشیه
مینمود در حین شیخ در پیش او در زمین می افتاد و میگفت
سواره شو قبول میکرد چون بزرگ و بزرگ زاده
آن مردم بود او را تعظیم میکردند و شیخ را کافر و ملحد
می گفتند و لعنت میکردند شیخ صدر الدین ازان انفعال
می یافته آنحضرت می فرموده که منفعل مشو تو نیز سعی
کن که قطع رشته پیوند کنی از خلق بخود پیوندی بسبب آن
انفعال چند روز بمنزل خود رفت حضرت شیخ بیخود و مست
شد و یکبارگی از دست رفت کسی پرسید که شمار ا با آن

همه عرفان وابستگی چیست این بیت که از قصیده آن

فارض مصر نیست خوانند	ولولا شذاها ما اهتدیت لحانها
ولولا سناها ما تصورها الوهم	یعنی همچنانکه اگر نه بوی خوشش

ورایحهٔ دلکش میرسیدی راه میخانه شناختی بر همچنین
اگر نه لمعهٔ نور و پرتو آن روی بودی راه آن حقیقت شناختی
نمود از حسن او بی حسن حق میتوان برد در آینه روی او

جمال حق را میتوان دید	گر رهبر مستان نشدی نکهت می
مشکل بردی کسی سوی میکده پی	ور چشم خرد نیافتی نور از وی
کی ترک حقیقتش توانستی کی	آنکس چون دید که آتش

شیخ هیچ گونه فرو نمی نشیند اینقدر عاگرد که در دمشق
آبهای روان و منزلها و جایهای دلکشا هست
بسیار میتوان کرد و بنظارهٔ تماشای باغ و بهار را

غم از دل میتوان بردن فرمود نه که **غزل**

جدا ز لاله رخ خود بهار را چکنم
هزار داغ بدل لاله زار را چکنم

ز خون دیده کنارم پر است لیک بی یار
کنار آب و لب جویبار را چکنم

گرفتم آنکه کنم دیده را بگل مسکل
درون جان و دل این خار خار را چکنم

بطوف باغ غم روز را برم بیرون
بلای و محنت شبهای تار را چکنم

شکاف سینه توانم به بند از هم
شرار آتش چشم اشکبار را چکنم

ملولم از دو جهان بی جمال او جامی
چو یار نیست بهشت این دیار را چکنم

گفت عشق مجاز ورزیدن و روی خوب دیدن

لایق شان شما نیست همواره پاکان راه خدا
از انبیا و اولیا با حق بوده اند و بروی سخن گفته اند

29

و از وی شنوده اند شما چرا در بزم دل چراغ حسن عمری
افروخته اید و دیده بر جمال دیگری دوخته این عالم امارتست

57

بچراوات

چرا ذات را باید گذاشت و با آثار او مشغوف شد و بانواع
بدنامی و صفات بد موصوف گشت فرمود همچنانکه
جمال آثاری که متعلق عشق مجازیست ظل و فروغ جمال
ذاتیست که متعلق محبت حقیقت است همچنین عشق مجازی
ظل و فرع محبت حقیقت است بحکم المجاز قنطرة الحقیقة
طریق حصول آن و وسیلهٔ وصول بآن زیرا که چون
متقلب الحبیب فطرة اصلی قابلیت محبت ذاتی
جمیل علی الاطلاق عز شأنه بوده باشد و بواسطهٔ
پردهای ظلمانی مخفی مانده اگر ناگاه پرتوی انوار آن
جمال از پردهٔ آب و گل در صورت دلبری موزون
شمایل است که رباعی

شیرین کاری خوش سخنی چالاکی
مرهم نه داغ هر دل غمناکی
همچون گل نوشکفته دامن پاکی

ز آلایش هستی بر دهی پاکی نمودن گیرد هر آینه مرغ دل
آن مقبل بر آن اقبال نماید و در هوای محبت او پر و بال
گشاید و اسیر دانه او شود و شکار دام او گردد و از همه
مقصودها روی بگرداند بلکه جز او مقصودی نداند رباعی

از مسجد و خانقه بخمار آید | می نوشد و مست بر در یار آید
از هر چه ز عشق تا زپیر آید | او را بهزار جان خریدار آید

آتش عشق و مشعله شوق در نهادش افروختن گیرد
و حجب کثیفه سوختن پذیرد پرده غفلت از بصر بصیرة
او گشاید و غبار کثرت از آینه حقیقت بزداید
و دیده او تیزبین شود و دل او حقیقت شناس گردد
و بر هرچه گذرد او یابد و در هرچه نگرد او را بیند هر لحظه
روی در مشهور خود کنند و گویند که بیت

پیایم

در سینه نهان تو بوده من غافل | در دیده عیان تو بوده من غافل
عمری ز جهان ترا نشان می‌جستم | خود جمله تو بوده جهان من غافل

چون اینجا رسید بداند که عشق مجازی بمنزله بوی بوده است از شرابخانه عشق حقیقی و محبت آثاری بمثابه پرتوی از آفتاب ذاتی اما اگر آن بوی نشنیدی باین شرابخانه نرسیدی و اگر این پرتو نیافتی ازین آفتاب بهره نیافتی

خوش وقت کسی که بوی میخانه شنید | رفت از پی آن بوی و بمیخانه رسید
آمد برقی ز کوی میخانه پدید | در پرتو این حریم میخانه بدید

در تاریخ ششصد و شصت متولد شد و در ششصد و هشتاد و هشت وفات شد و مدفن آنحضرت در دمشق است وازان شیخ صدرالدین قونیه والله اعلم

مجلس سی و پنجم

پیر حلقه رندان شهر آشوب فتنه انگیز شمس تبریز حضرت

مولوی در القاب او چنین نوشته اند المولی الاعز الداعی
الی الخیر خلاصة الارواح سر المشکواة فی الزجاجة و
المصباح شمس الحق و الدین محمد بن علی بن ملک داد
التبریزی نور الله فی الاولین و الآخرین در اول مرید
شیخ ابوبکر سله باف تبریزی بوده اند و بعضی گفته اند
که مرید شیخ رکن الدین سجاسی تبریزی بوده است
که شیخ اوحد الدین کرمانی نیز مرید اوست و بعضی
میگویند و بعضی میگویند که مرید باباکمال خجندی بود
و می شاید که به صحبت همه رسیده باشد و از همه تربیت
یافته و در آخر کار پیوسته سفر کردی و نمد سیاه
پوشیدی در ان وقت که در صحبت باباکمال بود و شیخ
نجم الدین عراقی نیز بموجب فرموده شیخ بهاء الدین زکریا

بوده است

بوده است و هر فتحی و کشفی که شیخ فخرالدین عراقی را روی
نمود ازان در لباس نظم و نثر اظهار میکرد و به نظر بابا
کمال میرسانید و شیخ شمس الدین ازان هیچکدام را اظهار
نمیکرد روزی بابا کمال او را گفت فرزند شمس الدین
ازان اسرار حقایق که فرزند فخرالدین عراقی
ظاهر میکند بر تو هیچ لایح نمیشود گفت بسیاری مشاهده
می افتد اما بواسطهٔ آنکه او بعضی از مصطلحات ورزیده
میتواند که آنها را در لباس نیکو جلوه دهد و مرا آن
قوت نیست بابا کمال فرمود که حق سبحانه و تعالی
ترا مصاحبی روزی کند که معارف اولین و آخرین را
بنام تو اظهار کند و ینابیع حکم از دل بر زبانش جاری
شود و به لباس حرف و صوت در آید طراز آن لباس

نام تو باشد چون در تاریخ ششصد و چهل و دو در اثنای
مسافرت بقونیه رسید در خان شکرریزان فرود آمد
و حضرت مولانا دران زمان بتدریس مشغول بود روزی
با جماعت فضلا از مدرسه بیرون آمد و از پیش خان شکرریزان
میگذشت شمس تبریزی پیش آمد و عنان مرکب حضرت
مولانا را گرفت و چنانکه قبل ازین مذکور شد سوال
کرده گفت یا امام المسلمین مرتبه مصطفی بزرگتر بود یا بایزید
بسطامی بعد ازانکه شمس تبریز از استماع جواب مولوی
بیهوش شد و انحضرت فرمود که او را بمدرسه آورند
تا بخود باز آید مدة سه ماه در خلوتی که هیچکس را دران خلوت راه
نبود لیلا و نهارا صحبت داشتند که اصلا بیرون نیامدند
و چون بسبب انکار مخالفان و حسد ایشان از روم هجرت کرده

بطلب

بحلب رفت تبریز با پسری عاشق شد چون میل آن جوان به
بشطرنج باختن بود با او شطرنج بازی میکرد
چون ایام مفارقت متمادی شد حضرت مولوی سلطان
ولد را با چند نفر درویش اولاغ و خرجی داد و بحلب
فرستاد و گفت بروید در فلان محل شمس تبریز با ترسا
پسری شطرنج میبازد و به مجلس او درآیید و بگفتن مولوی
روی بدانجانب نهادند و این غزل را مصحوب ایشان فرستاد

بروید این حریفان بکشید یار ما را — بمن آورید حالی صنم گریزه پا را

بهانهای شیرین بترانهای موزون — بکشید سوی خانه مه خوب خوش لقا را

وگر او بوعده گوید که دم دگر بیایم — همه وعده مکر باشد بفریبد او شما را

دم گرم سخت دارد که بجادوی و غمزه — بزند گره بابرو به بندد او هوا را

بمبارکی و شادی چو نگار من درآید — بنشین نظاره میکن تو عجایب خدا را

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

بر شاه روحانی بر بیان پیام حالی — بر عاشقان بیدل بنما آن صفا را

شه ماست شمس الدین بحقیقت و بگفتیم — ز لبان نبات ریزد بر بیان دریا

برحسب فرموده چون بمجلس رسیدند در همان محل دیدند که
شمس الدین تبریزی با آن پسر ترسا شطرنج میبازد و مقرر است
که اگر شمس تبریزی برد یک اشرفی گیرد و اگر ترسا پسر برد یک زنخ زند

چون سلطان ولد و جماعت درویشان در آمدند به تعظیم در

خدمت شمس تبریز نشسته و بعضی درویشانرا خاطر گذشت
که شخصی بدین بزرگی را چه ضرورتست که با ترسا پسری
شطرنج میبازد و آب روی خود را میریزد
و آن حضرت از روی فراست بالهام دریافت فرمود
که درویشان دلرا نگاه دارید که دل سلطانست و اینجا
حالتیست که عقل در آنجا حیرانست **غزل**

گشاده است بار بسیار زنم بکوی او چه کنم ... چو صبر نیست ز روی نکوی او چه کنم
رقیب گویدم ای خون گرفته چشم ببند ... چو عاشقم من مسکین بروی او چه کنم
شدم اسیر کمند و خلاص میجویم ... ولیک میکشدم دل بسوی او چه کنم
روم بباغ بدین بو که خوش کنم دلرا ... ز هیچ باغ نیاید چو بوی او چه کنم
چه جای اینست که گویم که آب روی مریز ... بسوختست مرا آرزوی او چه کنم

ترسا پسر دانست که صاحب شطرنج او مردی بزرگست

و بغایت منفعل گشت و در پای شیخ تبریز افتاد و بدست
او مسلمان شد و یکی از اولیا گشت و شطرنج در

میان بهانه پیش نبود که هست | پیداست حال مردم مردانگان که هست
خرم کسی که خاکش کند مر نهان که هست | مومن ز دین بر آمد و صوفی ز اعتقاد
ترسا محمدی شد و عاشق همان که هست | شمس تبریز متوجه روم

گردید و سلطان ولد را گفت سوار شو در جواب گفت
که سلاطین را آداب اینست که چون عزم سواری
نمایند غاشیه کشی را باید و آن غاشیه کش منم و
دیگران سوار شوند و من غاشیه بر دوش تا روم در جلو او
رفتند تا بصحبت مولانا رسیدند و آن جوان چند
روز رخصت طلبید و بتفرج قسطنطنیه رفت فراق او
در شمس تبریز تاثیر کرد چون فصل بهار بود حضرت مولوی

پیش

شمس تبریز جهة تسکین خاطر بگشت باغ و بستان میبردند
اما هیچگونه تسکین نمی یافت ایشان جهت تسکین بود سخنان
میگفتند و او میفرمود

ابر بهار گریان این میغ خون فشان هم
بلبل بباغ نالان عاشق بصد زبان هم
صحرا و بوستان خوش این جان بر ارمند
تا شایدم بصحرا در باغ و بوستان هم
باز آکه شهر بیتو تاریک و تیره باشد
در شهر بیتو نتوان والله که در جهان هم
نامم نشانه شد در تهمت و ملامت
ای کاشکی نبودی نام من و نشان هم
خواهی بدیده بنشین خواهی بدیده جا کن
سلطان هر دو ملکی این زان تست وان هم
صد منت تو بر من گنج دولت وصالت
بدنام شهر گشتم رسوای مردمان هم
شد نرخ بنده چیز و از چشم تو نگاری
گر اینقدر نیرزد از بنده رایگان هم

شبی با هم در خلوتی نشسته بودند
شخصی از بیرون در اشارت کرد و شمس تبریز خواست
و با مولانا گفت که باشتم میخواند بعد از توقف بسیار مولانا

فرمود مصلحت و این آیت بخواندند که الا له الحق والامر تبارک الله
رب العالمین هفت کس و پشت یکی کرده بودند و در کمین ایستاده
کاردی راندند و شمس تبریز نعره زد چنانکه آن جماعت بیهوش
شدند و پیشادند و یکی از آنها علی الدین محمد بود فرزند مولانا
که بداغ ابدیس من اهلک اتسام داشت و چون آن
جماعت بهوش باز آمدند غیر از چند قطرهٔ خون هیچ ندیدند
و این حادثه در تاریخ ششصد و چهل و پنج بود و آن ناکسان
در اندک زمانی هر یک بلایی مبتلا شدند و هلاک
گشتند و علاء الدین محمد را علتی عجب پیدا شد
وهم دران ایام وفات یافت و حضرت مولوی بجنازهٔ
او حاضر نشد و بعضی گفته اند آن کسان بدن مبارکش را
در چاهی انداخته بودند شبی سلطان ولد را در خواب دید

اشی

شمس تبریز اشارت کرد که فلان جا خفته ام نیمشب یاران
محرم را جمع کرد و در مدرسه مولانا بپهلوی بابن مدرسه
امیر صدر الدین دفن کردند مجلس بیست ششم مقام کوی پاکبازی
267 شیخ نجم الدین رازی از اصحاب شیخ نجم الدین کبری و تربیت اورا
حواله شیخ مجد الدین کرده بود و اورا در کشف الحقایق و شرح دقایق
قدرت و قوت تمام بود و مصنفات بسیار دارد و ازان جمله تفسیر
بحر الحقایق است و نسخه دیگر موسوم بمرصاد العباد مشتمل
بر بسی سخنان اعلی و مبتنی بر بسیاری از رباعیات زیبا
در همدان بر جوانی زرگر عاشق بود و مفتون با جوان
محزون و دلی از پرده بیرون و بساط عیش انداخت
و خاطر از تفرقه بیرون پرداخت او را گمان آنکه
بر یک حال خواهد ماند زمان   کس چه داند که چرخ بوقلمون

تا چه زین پرده آورد بیرون | ونیز گفته که

خوش نیست این کهنه دیر پر فسانه | اگر مردن نبودی در میانه

که ما را می نه بگذارند با هم | درین محنت سرای نیست ماتم

نشاط از نیست بودن ما عدم نیست | وجود از نیست او خوف عدم نیست

گلاب و مشک عالم اشک و خون نیست | خوشی جستن ز اشک خون جنون نیست

فغان زین دور چرخ فتنه انگیز | که تا جا گرم کردی گویدت خیز

چون در اوان حال که بفراغت خاطر بسر بردی می داشتند و بسر رشتهای جان را چون شمع بر روشنایی می داشتند لشکر چنگیز خان به انجا آمدند و قلعه همدان را محاصره کردند بعد از مجادله و مقاتله بسیار نزدیک بدان رسید که قلعه را بگیرند بیچاره آنحضرت با عیال و اطفال مادر و پدر آن جوانان زرگر اتفاق کردند که خود را از قلعه بیندازند اول حضرت

شیخ نجم الدین خود را بینداخت و بعد از ان پسر زرگر
موافقت کردند در بیرون واقف شدند متوجه کشتن و بگرفتن
ایشان جوان زرگر بجنگ مشغول شدند و شیخ را تیر انداز نمودند

آن جوان کشته شد و حضرت شیخ را گرفتند و چون وقت

31

55

نرسیده بود که داشتند میرفت و میگریست و این مطلع را میخواند

ناشده باز ز خون جگرم دیده هنوز — رفتم از کوی تو رخسار تو نادیده هنوز

چند منزلی که بجانب اردبیل و تبریز رفتند خبر رسید که قلعه را
گرفتند و پدر و مادر و عیال و اطفال را تمام بقتل رسانیدند
هنوز زخم کوفت و کوب رز گرو تازه بود که خبر آن
ریشهای دیگر رسید گویا حضرت حبیب الحال او فرموده

تا غم زمانه داغ غمی بر جگر نهد — یک داغ نیک ناشده داغ دگر نهد

هر داغ کآورد قدمی بر تو بهتری — آن داغ را گذارد و داغ دگر نهد

زیر هزار کوه غمم پست کرده‌اند — دستش هزار کوه دگر در زبر نهد

بر خوان میهمانی اگر حاضر آیم — پیش من از کباب جگر ماحضر نهند

صد زهرناب تعبیه باشد در آن میان — در کام عیش من بمثل گر شکر نهند

دانی که چیست بالش راحت از او مرا — خشتی که روز واقعه در زیر سر نهند

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

پیر چند روزی از روی فقر و فنا این مطلع فنایی را میخواند

بداغهای تو مردن نکو غنیمت مرا | که داغ بر سر هر داغ مرهمیست مرا

فاما کسی چه داند که با جان انحضرت چه می شد و
رباعیات دران حال فرموده اند و این دو رباعی

ازان جمله اینست که	آمد شب و بار رفتنم اندر غم دوست
هم بر سر گریه که چشم اختر سوست	از خون دلم هر مژه پلک فروبست
سیخی است که پاره جگر بر سر اوست	شمع از چه چو من داغ جدایی دارد
با گریه و سوز آشنایی دارد	سر رشته شمع به که سر رشته من
کان رشته سری بروشنایی دارد	در ششصد و پنجاه و چهار

از عالم رفت و در بغداد بیرون مقبره شیخ سری سقطی
و شیخ جنید قبر اوست و میگویند که قبر اوست مجلس
بیست و هفتم خورشید سپهر ورزی شیخ سیف الدین باخرزی

27

همچو آفتاب عالم گرد در طلب میگردید و نجوم اشک از سپهر دیده می پاشید و نیز درین باب گفته است بیت

پیش چشم سعدی ار نشد پر سمن
عجب باشد و با الجنس همنشین دون

بطفل طفیل شیخ نجم الدین کبری رسید و بچشم دل از ثری تا ثریا بدید اوایل که او را بخلوت نشاند در اربعین دوم بدر خلوت آمد و دست بدر خلوت زد و فرمود که ای سیف الدین

منم عاشق مرا غم سازگار است
تو معشوقی ترا با غم چکار است

برخیز و برون آی انگاه دست او بگرفت و بطرف بخارا

روانه

روانه کردید وقتی شیخ نجم الدین در خلوت خود بفراغت
بودند مریدانرا فرمودند که امشب شما نیز فراغت کذرانید
در آن شب شیخ سیف الدین ابریق بزرگ پر آب کرد
و بر در خلوت شیخ بایستاد چون وقت صبح حضرت شیخ
بیرون آمد او را دید گفت ندا امشب گفته بودیم که بحضور
خود مشغول باشید چرا خود را بدین ریاضت در رنج
انداختی گفت شما فرمودید که هر یک بحضور خود مشغول باشید
مرا هیچ حضور و لذت ورای این نیست که بر آستانه حضرت
شیخ بخدمت بایستم شیخ فرمود که بشارت باد ترا که
سلاطین در رکاب تو بودند روزی یکی از پادشاهان
در بخارا که بحسن و جمال همتا بود بزیارت شیخ سیف آمد و در
وقت بازگشتن عرض کرد که اسپی نذر شیخ کرده ام التماس مینمایم

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

که شیخ قدم رنجه کند تا بدست خود شیخ را سوار کنم چون آن
پادشاه منظور نظر آنحضرت التماس او را قبول فرموده
بدر خانقاه آمد پادشاه رکابش بگرفت تا سوار شده اسب

پیر کشتی کرد و عنان در ربود و طغیان عشق شیخ درو اثر کرده بو

قرب پنجاه گام در رکاب شیخ بدوید شیخ با پادشاه
گفت که حکمت در پس کشی این اسپ آن بود که شبی
در خدمت شیخ نجم الدین بودیم ما را البشارت داد
که پادشاهان در رکاب تو بدوند اکنون مصدق این
سخن شیخ نجم الدین شد هر روز حسن صوری و معنوی
آن پادشاه بنظر کیمیا اثر آن عاشق درگاه در تضاعف بود
و عشق حضرت شیخ در تزاید و من الکلمات القدسیه

له الرباعیات رباعی
هر شب بمثال پاسبان کویت
میگردم گرد آستان کویت
باشد که برآید ای صنم روز شمار
نامم ز جریده سگان کویت
هر چند گهی ز عشق بیگانه شوم
با عافیت آشنا و همخانه شوم
ناگاه پری رخی بمن درگذرد
برگردم ازین و آن و دیوانه شوم
هرگز نزود این بت نگزیده من

مهرت ز دل و خیالت از دیده من | گر بعد هزار سال جویی یابی
مهر تو در استخوان ریزه من | در کشاکش عشق بودند که

ناگاه از گردش این چرخ کج رفتار و مرور روزگار ناپایدار
از آفتاب عمر آن شهسوار در عقدهٔ ذنب مدار پریشانی
که از پس حوادث و پسر گردانیست منکسف گردید چون
خبر آن واقعه بحضرت شیخ رسید از اشک خونین خاک
کویش را گل کرد و در خاک و خون گردید و شب و روز
میگفت و میگریست و همچون آتش از کار روان مانده

میمردم و می زیستم که | هر روز زدم سوی گلستان غمناک
چون غنچه گریبان صبوری زده چاک | باشد که بگوید گل نورسته ز گل
با من خبری از آن گل نو رفته بخاک | گردم بطواف خانه یار آهنگ
پیشکی دیدم نهاده آنجا بر سنگ | چون بود تهی ز یار کرده در تنگ

داکر دیدم

واگر دیدم سنگ زنان بر دل تنگ چنانکه روزی بر جنازهٔ درویشی
حاضر شد گفت شیخا تلقین فرمای پیش روی میت آمد

واین رباعی فرمود که — گر من کنه روی زمین کردستم
عفو تو امید هست که گیرد دستم — گفتی که بوقت مرگ دستت گیرم
عاجزتر ازین مخواه کاکنون هستم — وگفت همچنان روزی بسر قبر پادشاه در
بگذر بدیار یارم ای پیک شمال — بر خاک رهش بجای من دیده بمال
ور قصه حال من کند از تو سوال — قل مات من الهجر علی اصعب حال

درهمان وقت در ششصد و پنجاه وفات یافت و قبرش در
بخاراست مجلس بیست و هشتم چون تبلی السرایر کنجهای خفی
شیخ عزیز نسفی در کسب علوم ظاهری و باطنی بسیار
کوشیده بودند بتخصیص در اصول و فروع و حکمیات و
مصطلحات صوفیه چیزها نوشته و دران رسایل سخن اهل بیعت

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

و اهل حکمت و اهل وحدت را به نقیر و قطمیر باز نموده فاما در
افشای اسرار بسیار کوشیده در بخارا پسری از یکی از امرای
سلطان جلال الدین عاشق قیمت شده و سر رشته اختیارش از
دست رفته و چون افشای اسرار عادتش بود اظهار میکرد

و آن جوان از آن قضیه انفعالی میکشید با او شکایت کرد

33

63

نه

شیخ از آن جوان شرمسار شد و گفت رباعی

ای پیل فنا نام من از یاد ببر	بردار ز خاکم و ز بنیاد ببر
بر دامن او تا نه نشیند گردی	انکو چه او غبارم ای باد ببر

او چه دانست که این تیر دعا بر هدف اجابت خواهد
آمد و بدیشان چه خواهد رسید و گردش روزگار
طومار جمعیت ایشان در خواهد نوردید در قتل و غارت
چنگیز خان آن جوان کشته شد و ایشانرا از بخارا با جمعی
یاران بیرون کردند و فرزند متعلقان ایشانرا بقتل
رسانیدند و دران دردمندی و شکستگی بخراسان آمدند
و آنجا تیز شوالپشند بود بعراق افتادند و در شهر ابرقوه
در تاریخ ششصد و شصت و یک از عالم رفتند و
دران محل که از آب آمو بگذشتند در حال اشتغال ابوبر الام

فراق و تشدد نوایب اشتیاق گریان این رباعی فرمود

کس در کف ایام چو من خار مباد | محنت زده و غریب و غمخوار مباد
نه روز نه روزگار نه یار نه دل | کافر بچنین روزگار گرفتار مباد

در اثنای نوشتن کتابی که موسوم است بکشف الحقایق در خواب
دید که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم در مسجدی عتیق
نشسته و شیخ سعد الدین حموی و شیخ عبد الله خفیف
در ملازمت آنحضرت آمده و کسی به طلب شیخ عزیز نسفی
فرستادند چون شیخ مشار الیه امتثال الامر نموده
بملازمت حضرت مستسعد و سرافراز گردیدند اول
آن دو شیخ و آخر حضرت رسالت برای او برخواستند
و او را پیش خود طلبیده و در بر گرفت شیخ سعد الدین
بعز حضرت رسالت رسانید که مرشدی که من در چهار صد و

جهل مجلد کتاب پنهان کرده ام عزیز پسنفی در یک کشف الحقایق
اظهار کردو میترسم که زان ممر زحمتی بدو رسد حضرت رسالت
فرموده اند که درویش در عصمت خداست وبعد ازان فرموده
اند که از هجرت من تا هفتصد سال نگذرد این کتاب را
ظاهر نسازی مشار الیه بعرض رسانید که چند جزو را ولیرا
مردم مسوده کرده اند وباطراف برده فرموده اند که انچه مانده
اظهار مکن **مجلس بیست وپنجم** عاشق رومی مست حضرت
قیومی اسم شریفش مولانا جلال الحق والدین محمد است
در شهر بلخ در ششم ربیع الاول ششصد وچهار متولد شد
در پنج سالگی صور روحانی جزویه ظاهر میگشته
وجندی میگفته که حضرت شیخ صدر الدین قونوی روزی
با جمعی از اولیا مثل شیخ شمس الدین ایکی وشیخ فخر الدین

۱۷۰۱/۶/۲۹

عراقی و شیخ سعید فرغانی نشسته بود بصدق تمام از روی
ذوق و حال فرمود که اگر بایزید و جنید درین ایام بودندی
غاشیه این مردمردانه را برگرفتندی و بر دوش کشیدندی
و بر جان خود منت نهادندی که امروز خوان پسالار
فقر محمدی اوست و ذوق و حالت ما طفیل اوست و جمله
درویشان از روی انصاف بر بیان شیخ آفرین کردند
حضرت مولوی روزی فرمود که آواز رباب صریر باب
بهشت است منکری گفت ما نیز همان می‌شنویم چون است
که چنان گرم نمی‌شنویم و ذوق نمی‌یابیم پس حضرت مولانا
فرمود کلا و حاشا آنچه ما می‌شنویم آواز باز شدن آن در است
و آنچه تو می‌شنوی آواز فراز شدن آن در روزی
شیخ سعدالدین حموی و شیخ صدرالدین قونوی و حضرت

مولوی در یک محل صحبت میداشتند شام شده و مرد و شیخ مولوی
بامامت التماس کرده اند حضرت مولوی در رکعت اول سورهٔ قل یا ایها
الکافرین و در رکعت دوم نیز بعد از فراغ خواند شیخ سعد الدین فرمود که
یکی برای شما خواندم و یکی از برای خودم و حضرت مولوی وقتی از عشق
و مستی حقیقی حالی بودی روزی در حوالی زرکوبان میگذشت آواز طرقه

34

ایشان شنید حالی در دل آنحضرت ظاهر گشت و برقص در آمد شیخ صلاح الدین

52

همچون آفتابی از دکان بیرون آمد و سر در قدم حضرت مولانا
بنهاد و حضرت مولانا عاشق جمال او شد و در میان سماع
این غزل فرمود   یکی گنجی برون آمد ازین دکان زرکوبی
زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی   شیخ صلاح الدین
فرمود که دکان را یغما کردند و واژگون شده و مدة ده
سال آن عشق بازی او یک حال مانده بود و غزلیات
در عشق او بسیار واقع شد و این غزل از آن جمله است غزل

ربود چشم و رخ و زلف آن بت رعنا ‌ ‌ یکی قرار و دوم طاقت و سیوم مرا
قرار و طاقت و پروای من ببرد و ربود ‌ ‌ یکی جمال و دوم چهره و سیوم سیما
جمال و چهره و سیماش در جهان افکند ‌ ‌ یکی بلا و دوم فتنه و سیوم غوغا
بلا و فتنه و غوغا همی زند فرقت او ‌ ‌ یکی مدام و دوم سجده و سیوم جا
مدام و سجده و جا زعشق او شده ام ‌ ‌ یکی غریب و دوم عاشق و سیوم رسوا

غریب و عاشق و رسوا جهان شدم گفتن | یکی بشیر و دوم وامق و سیوم عذرا
بشیر و وامق و عذرا ز من بیاموزند | یکی فغان و دوم ناله و سیوم سودا

چون شیخ صلاح الدین بجوار رحمت حق پیوست عشقبازی زیادت گشت و چلپی حسام الدین با ایشان مصاحب شد و مثنوی آن وقت میفرمود و شبها از آن قبیل بودی که از اول شب تا صباح خواب نکردندی و حضرت اتفاق میکردند و شاه حسام الدین مینوشت و مجموع آن نوشته را باواز بلند میخواندی و از غزلیات که در عشق او فرمودی یکی دیگر اینست که

غزل

شبیست محرم عاشق گواه ناله زاری | مرا اگر تو ندانی بپرس از شب تاری
کمینه اشک و رخ زرد و بیخودی و قراری | چه جای آنکه هزاران گواست عاشق را
جواب سجده کنان چون خاک راه بخواری | چو ابر ساعت گریه چو کوه وقت تحمل
وحضرت مولوی در سر فن خبری

فرمود از رفتن من غمناک مشوید که نور چنین منظور بعد از پنجاه
سال بروح شیخ عطار تجلی کرد و مرات او شد و در هر
حالتی باشید با من باشید و مرا یاد کنید تا من با شما باشم
دیگر فرمود که ما را دو تعلق است یکی به بدن و یکی به شما چون
بحکم باری تعالی فرمود که مجرد شوم آن تعلق نیز از آن شما خواهد

بود و این غزل فرمود که — بیار پیاله ساقیا بریز بر من جان بخش
میی که باز رهاند مرا ز دست حوادث — روز یکشنبه وقت غروب

پنجم جمادی الاخر هشتصد و هشتاد و دو نقل فرمود **مجلس سی ام**
ساقی بزمگاه وحدت باقی شیخ فخرالدین عراقی بسیار بزرگ بوده نظم
بسیار دارد و در نثر نیز لمعات مصنف آنحضرت است عاشق قلندر
پیسری شده اند و ترک درس و مدرسه کرده با قلندران همراه شد
و این مطلع در آن وقت فرموده است که **مطلع**

بپسرا قلندر پیر اسپ زدار بمن‌ها نی   که در آرزو دویدم ره زنار و پارسایی

دران وقت بهمراهی قلندران بملتان رسیدند و بصحبت حضرت

شیخ بها الدین زکریا مشرف گشته اند چون به تکیه که قلندران

35

انجا فرود آمده بودند رفتند و قلندران را گفتند که روان شوید

۶۱

اگر یکبار دیگر من بملازمت شیخ بهاالدین زکریا میرسم
دیگر با شما همراهی نمیتوانم کرد که مراد در یک صحبت دیگر
بود که صید کند بنابران همان لحظه با آنکه آخر روز بود
مسافر شدند چون از شهر بیرون رفتند یاران در گرفت
راه گم کردند تمام شب راه رفته بودند چون صبا شد
اتفاقا باز بهمین شهر رسیدند بالضرورت فرود آمدند
جاذبه شیخ بهاالدین زکریا و شیخ عراقی را کشان
کشان در سلاسل و اغلال محبت کشید شیخ فرمود که در
صومعه که جمعی مریدان خلوتها داشته اند آنحضرت نیز
خلوت اختیار کنند چون بخلوت در آمدند گاهی بذکر
مشغول میشدند و گاهی بفکر و چون غواص دریا بفکر میشگافته اند
در و لالی منظوم از قعر آن دریا بیرون می آوردند او ی

بغایت

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

بغایت خوب داشتند در بلندی این شعر میخواندند حکایت
مریدان که در خلوت تنها بودند چون بوئی از گلزار عاشق بمشام
جان ایشان نرسیده بود بانکار شیخ عراقی میان دربسته
و بملازمت شیخ بهاء الدین زکریا رفته اند و کتابت بسیار
کرده که این شخص را ذکر میباید گفت او شعر میگوید و سرود
عشق میسراید و بدان مرتبه رسید که میشنویم که در دیر
مغان چند ابیات آن پات اورا در مجلس باده
و نی میخوانند شیخ فرمود که او در عالم دیگرست و شما در عالم
دیگر شما را آن ضرر میکند آن حال اورا مضر نیست تا روزی
این غزل را گفته بودند و باواز بلند میخواندند غزل

نخستین باده کاندر جام کردند   ز چشم مست ساقی وام کردند

چون به تخلص رسیدند شیخ ذکریا بیخود از خلوت بیرون دویدند

و بدر خلوت شیخ عراقی آمد و فرمود که بیرون آی که کار تو
تمام شد و تخلص آن غزل این بود که مقطع

چو خود کردند راز خویشتن فاش
عراقی را چرا بدنام کردند

شیخ عراقی چون از خلوت بدر آمد شیخ بها الدین زکریا
جای خود را باو گذاشت و بعد از چند وقت از دار فنا
بدار بقا رفت مریدان شیخ بها الدین زکریا چون التفات
شیخ را بنسبت به شیخ عراقی دانستند عرق حسد در ایشان
بجنبید بپادشاه وقت رسانیدند که اکثر اوقات او
بشعر میگذرد و صحبت با جوانی قلندر صاحب جمال امرد میدارد
او را استحقاق خلافت شیخ نیست و چون مناسبتی با
شیخ عراقی نداشتند بعد از اندک فرصتی شیخ عراقی
ایشان را گذاشت و با قلندران عزیمت زیارت حرمین شریفین کرد

و بعد از

وبعد از زیارت چون بحلب رسید بر جوانی که عاشق شده
بود او را اگاه گاهی میتوانست وبدین برای او گفت مطلع

دو اسپه پیک نظر میدوانم از چپ و راست
بجست و جوی نگاری که نور دیده ماست

واز حلب بروم رفتند واز روم امیر پروانه که امیر الامرا
بود مرید ایشان شد و خانقاه وزاویه بجهت ایشان
در توقات بساخت روزی امیر مشار الیه بملازمت
آنحضرت آمد با جمعی کثیر از ملازمان و زر بسیار نذر آوردند
ایشان فرمودند که ما بزر فریفته نمیشویم اگر کاری
میکنی حسن قوال را برای درویشان بیاور او گفت
حضرت مگر شما را با او میلی هست فرمود که میل هست وبسیار
هست همان لحظه کس تاخته فرستاد تا او را بیاوردند
واو بغایت خوش شکل وخوش آواز بود چون بزاویه رسید

لمعه برق جهان سوز غم لیلی باز	در بلندی این بیت را خواند که
بنوعی خواند که حضرت شیخ	آتشی در جگر سوخته مجنون زد

عراقی مثال پروانه باشنا و بیگانه و تمامی قلندران
پیچو دانه پیرون دویدند از سماع انجا بنیاد قوالی و سماع شد
مدت یک شبانه روز خواندندی و سماع بود وجد
غزل فرمودند از انجمله است این دو مطلع که بیت

هشیاری و مستیش همه عین نماز است	در کوی خرابات کسی را که نیاز است
کز زخمه او نه فلک اندر تک و تاز است	ساز و طرب عشق چه داند که چه ساز است

و چند وقت دیگر که در مصر بودند همچنین اشفته قلندر بسر بودند
و پادشاه مصر مرید و معتقد آن حضرت بود روزی حضرت شیخ
پیاده سیر میفرمودند بمیدانی رسید دید که آن جوان
با جماعتی از یاران بگوی بازی مشغول اند چون نظر شیخ بر

نظر

حضرت شیخ اوقات دا ایشانرا طلبیدند و گفت شما گوی برمی
اندازید تا من گوی میزنم آن حضرت گوی انداختند
و او گوی میزد و درین حال پادشاه با خیل و حشم رسید
مطلقا خللی در اعتقاد او پیدا نیامد و فرود آمد و دست
آنحضرت را بوسیده و گفت من از کدام طرفم شیخ
فرمود که شما ازان طرف پادشاه نیازمندی کرد
و روان شد و آن جوان بسیار خون بر مزاج غالب
بود از اندک چیزی رخساره اش گل میشد و در آن
غزلیات بسیار دارند و این دو مطلع از انجمله است

رخ نگار مرا هر زمان دگر رنگیست	بزیر هر خم زلفش هزار نیرنگیست
زهی جمال تو رشک بتان یغمایی	وصال تو هوس عاشقان سودایی

در ششم ذی قعده ششصد و هشتاد و هشت از دنیا رفت

وقبر او در قفای مرقد شیخ محی الدین اعرابیست در صالحیه
دمشق است مجلس سی و یکم نور حدیقه طالبان
حقیقی و نور حدیقه عاشقان مجازی شیخ سعدی شیرازی
از افاضل صوفیه بود و از مجاوران بقعهٔ شریفه و از
شیخ ابو عبدالله خفیف از علو بهرهٔ تمام داشت
و از آداب نصیبی کامل و سفر بسیار رفته دریافته
یکی از مشایخ میگویند که منکر او بوده شیخ در واقعه
چنان دید که درهای آسمان گشاده شد و ملایک با طبقهای
نور نازل میشدند پرسید که این چیست گفتند که از برای
سعدی شیرازیست که بیتی گفته که قبول حضرت حق
سبحانه شده و آن بیت اینست که بیت

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

آن عزیز چون از واقعه در آمد هم در شب بزاویه شیخ سعدی
رفت که او را بشارت دهد دید که چراغی افروخته
و با خود زمزمه دارد چون گوش کشید همین بیت میخواند اول
حال بر جوانی قصاب عاشق شد و آن جوان خالی از
طبعی نبود فاما از شنیدن غزل ملول میشد و طاقت آنکه
قصیده برو خواند نداشت و بنیاد غزل گفتن از آن وقت
شد و این دو مطلع از برای او گفته است که مطلع

مدام در پس بازار عشق چون تو بسیست	مرو مرو که در آن کوی هزار جان بخونست
زمن مپرس که در دست او دلت چونست	ازو بپرس که انگشتهاش در خونست

و غزلیات در زمان عشق او بسیار دارد و میگویند که
روزی در حمام شیراز شخصی نزد حضرت شیخ در آمد
که در سیمای او نشان عشق بود شیخ پرسید که از کجایی

گفت از خراسان فرمود که اشعار سعدی شیرازی
آنجا میخوانند گفت بسیار فرمود که هیچ یاد داری گفت
آری فرمود که اگر یاد داری بخوان این دو بیت خواند

تو پار برفته چو آهو	امسال بیامدی چو یوزی
سعدی خط سبز دوست دارم	نه هر الفی جوال دوزی

شیخ را دغدغه در خاطر پیدا شد که این شعر خجندی
رمزی نیست گفت اشعار ترا نیز باشد آنجا گفت آری
فرمود که اگر یاد داری بخوان این مطلع را خواند

مطلع

آوازه در افتاد که باز آمدم از می   بهتان صریحست من و توبه کجا کی

شیخ سعدی را محاورت او خوش آمد بغایت دریافت
که کمترازی اوست طریقه مصادقت از جانبین بظهور
پیوست شیخ حکیم را بمنزل خود برد و اعزاز و احترام نمود

سه روز انواع طعامها کشیده و تکلفات نموده بعد از سه روز
حکیم تتاری اجازت طلبیده بوقت عزیمت خادم شیخ را
گفت که مهمان داری چنین کنند اگر شیخ شما بجزاپان آید
با او بیاموزم که مهمان داری چون میباید کرد چون این
سخن بگوش شیخ رسید متاثر شد که مگر قصوری در مهمان
داری واقع شده بود بعد از چند گاه در سیر حد قهستان
بمنزل حکیم تتاری افتاد چون تفحص حال او نمود گفتند
اکثر اوقات به تنهایی گشتها میکند شیخ نشان داد بر آن اثر
روان گشت در که در محلی زرعی بشیار کردن مشغول است
القصه ملاقات شد و شمع صحبت روشن شده بمنزل رفتند
روز اول سیر داغی پخت و روز دوم طعام قتق دار پیش
آورد و روز سیوم قدری گوشت بریان بر روی آتش کشید ::

وروز چهارم مقداری گوشت چوشانید پس با شیخ عرض
کرد که آن نوع مهمان داری که شما میفرمودید زیاده
از یکروز مشکلست بودن من خود سه روز بودم. اما اینچنین
مهمان داری که مشاهده فرمودید پالها به هم میتوان
بود آن سخن که بجا دم کعبه شد سبب این بود دران
محل که در منزل شیخ نزاری بود بر پسر حاکم انجا عاشق
شد او جوانی بغایت صاحب حسن بود و با ملاحت و
کاکل مرغوله کرده گره میزد و می انداخت فاما مصاحبان
شدیتر داشت وخود نیز خالی از بدخویی نبود شیخ را
چون بنظارهٔ آن جوان میرفت تعرضی کردند این غزلرا
دران محل فرمود واز انجا عزیمت تبریز نمود غزل اینست

ناچار هر که صاحب روی نکو بود		هرجا که بگذرد همه چشمی بر و بود

ای

20? recto
154
154

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

ای گل تو نیز خاطر بلبل نگاه دار — کانجا که رنگ و بوی بود گفت و گو بود

نقش ارزو کند که تو لب بر لبش نهی — بعد از هزار سال که خاکش سبو بود

پاکیزه روی در همه شهری بود ولیک — نی چون تو پاکدامن و پاکیزه رو بود

مویی چنین دریغ نباشد گره زدن — بگذار تا کنار و برت مشکبو بود

من باز از تو بر نتوانم گرفت چشم — گم کرده دل هر آینه در جستجو بود

سعدی سپاس دار و جفا بین و دم مزن — کز دوست نیکوان همه چیزی نکو بود

میگویند که خواجه همام الدین تبریزی که وزیر صاحب اختیار
پادشاه عالیمقدار آن شهر بود پسری داشت بغایت
صاحب جمال و شیخ سعدی شیرازی شنیده بعشق او متوجه تبریز
گردید چون بمقصد رسید روزی بحمام در آمده بود خواجه همام
الدین با فرزند خود از اتفاقات چنین بهمان حمام آمد و طریق او
آن بود که پسر خود را در حمام بکسی ننمودی و مردم از حمام

بدرگرمی شیخ چون ازین معنی خبردار شد خود را در آخر حمام
پنهان ساخت چون خواجه همام با پسر و جمعی خواجه پسرایان بحمام
آمدند شیخ طاسی آب برگرفته درآمد و به پیش خواجه همام نشست

خواجه همام بغایت متغیر شد و پسر را در عقب خود پنهان ساخت

۶۵

وخود در میان پسر و شیخ حایل شد از شیخ پرسید که از کجایی
گفت از شیراز خواجه گفت عجب حالیست که در شهر ما شیرازی
از سگ بیشتر است شیخ فرمود که در شهر ما باری تبریزی
از سگ کمتر است خواجه متنبه گشته از جا درآمد بعد از آن
پرسید که در شیراز از اشعار همام هیچ شنیده شیخ گفت
آری گفت آنچه یاد داری بخوان شیخ این مقطع خواند

در میان من و معشوق حجابیست همام — وقت آنست که آن هم ز میان برخیزد

از آنجا خواجه را معلوم شد که شیخ سعدیست اعزاز
و اکرام تمام نمود و شیخ را بخانه خود برد و انواع خدمتگاری
نمود و در شب جمعه ماه شوال ششصد و نود و یک از دنی
32 رفت و قبرش در شیراز است **مجلس سی و دوم** دیده بان
ولنقنع علی عینی امیر سید حسینی در میانه اولیا بغایت

لطیف بوده اند و مصنفات در طریق درویشان دارد
مثل زاد المسافرین و طرب المجالس و چند رساله دیگر در آن وقت
که در صدد تالیف کنز الرموز در آمده بود ناگاه گلی در باغ او
روی نمود چه گلی سهیلی بر سپهر جمال بلکه آفتابی بر اوج کمال

شکست از دیدن خود خودپرستی او / ز ذوق بیخودی سرمست از خود وارم

وز آن پس پیش هوشیاری آورد / ز خواب غفلتش بیداری آورد

زبان بگشاد و پیش شیخ آغاز / چو اهل جستجو گنجینه راز

بگفت ای از تو کار نیکوان راست / بدین خوبی جمالت را که آراست

بسرو تو خوب رفتاری که آموخت | بلعبت نغز گفتاری که آموخت
بروی تو لوح نامه کیست | بسر زلف تو حرف خامه کیست
که کندت در زنخدان چاه غبغب | کز آب زندگی گردش لبالب
بگفتا صنعت آن صانع من | که از بخشش بر شخی قانع من
ز ذرات جهان آینها ساخت | ز روی خود بهر یک عکسی انداخت
بچشم تربیت زان هرچه نیکوست | چو نیکو بنگری عکس رخ اوست

و در میان لولیان او جوان عجکی بود و پسر سید حسینی بر او عاشق بود و پیوسته در میان لولیان میبود کسی از آنحضرت پرسید که چه حکمت است که شما اکثر اوقات در میان این مردم می باشید وا او از مشایخی بود که انکاری بنسبت بان بزرگوار داشته و منجم دار السلطنة هراة بود فرموده اند که اینها بر بیشهای ملایم

واقع شدند یکی در حسن و ملاحت و یکی در اصول و صباحت که البته
بچهٔ ایشان در گهواره سینی اصولی میکند غزل

صدای آن عجکم گشت و شکل آن عجکی | که شور مجلس عشاق شد ز پر نمکی

دمید صبح یقین از فروغ جام ای شیخ | ز رند خشک چرا مانده در حجاب شکی

37

49

پانو

ز سعد بخت چو فلک دم زند منجم شهر | ز بزم عشرت ما دور باد آن فلکی
هزار بلبل خوش گوست جای از گلزار | یکی بنالد آخر از آن هزار یکی

روزی بجهت مشاهده پرتوی از حسن مطلق در آیینه حسن
مقید برای آن جوان که در حسن و ملاحت در اعلی طبقه
بود این غزل فرموده ای حسن تو در مملکت صورت و معنی
در داده ندای لمن الملک بعوی موالی و فقها بر ایشان
طعن کرده اند و بجهت آنکه تخطیه بر آن حضرت زیاده از آن
گیرند سوالات گلشن راز را استفسار کرده اند و آن حضرت
جواب فرموده اند که درین عرصه کسی هست که بر من فایقست
کس فرستیم و ازو سوال کنیم بنابر آن سوالات را
در صورت نظم نزد حضرت شیخ محمود شبستری فرستادند
و آن حضرت جواب گفته و مقبره آن حضرت در دار السلطنه

سرات در موضعیست که موسوم بمفرحنیت در تاریخ هفتصد و
نزده از عالم رفته اند مجلس سی سیوم تخت نشین
اقلیم سروری شیخ محمود شبستری در غایت کمال بودند
و در علوم ظاهر و باطن باقصی الغایت والامکان کوشیده
یکی از اقربای شیخ اسمعیل سلیسی و شیخ ابراهیم نام
منظور آنحضرت بوده و چنین عزیب داشته
و رساله شاهد نام در بیان عاشق و معشوق بنام
او نوشته اند و در ان محل که گلشن راز
می فرموده اند مطرح انظار آنحضرت رخسار آن بزرگوار
بوده و میگویند که منکران زبان طعن بکشادند و
در پی او افتادند خویشان آنحضرت درخواست
کردند که خود را باز ارید و بهمان حالات که داشتند اشتغال

یابید

نمایند و باناده و استفاده پروازند و خود را ازین دریای سودا
بکنار اندازند و در جواب ایشان گفت که رباعی

جز آتش عشق در دلم سوز مباد
جز عارض او شمع شب افروز مباد

38

روزی که دلم شاد نباشد ز غمش
در گردش ایام من از روز مباد

بنای عمر و قرار من بباد دست و ایوان صبر و سکون من
بی بنیاد پیش از این عمارت بکنید و همچنین خراب بگذارید

که درین راه فنای شد با خاک یکی | طاق کسری که گذشتی ز فلک دیوارش
در دیر مغان صراحی و جام نماند | ز آغاز اثر و نشان ز انجام نماند
کو پیر مغان و زاهد گوشه نشین | کز مسجد و میخانه بجز نام نماند

دران وقت شیخ طاهر با آن حضرت معاصر بود انواع عشقبازیها
میکرد در صورت غیب تمام حالات عشقبازی ایشان را
باز مینمود وقت ایشان را منغص و ناخوش میساخت

ملامت بر دل صدپاره عاشقان نماند | که باشد زخم شمشیر و بدو زندش سوزن هم

چون بدگویی بسیار ظاهر شد از و درون ایشان از آن
بیحضور می شده اند فرمودند که او میگوید که شکر خدا
که نه او منم و نه من او و این غزل فرموده که غزل

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

شکر خدا که شیخ نیم شیخ زاده‌ام | وز منکران کول و مریدان ساده‌ام

مستغنیم ز تربیت پیر میفروش | زین مرشدان سخن از ره فتاده‌ام

زان مرشدم چه کار گشاید که بوده‌ام | از روی خوب میدهد و جام باده‌ام

جامی به عیش کوش که بیش از جام دو | کم زانکه قسمتیست نیاید زیاده‌ام

و عشق آنحضرت با آن جوان خود نه دران مرتبه بود
که بطعن کسی کم شود یا نصیحت پذیر باشد که کار بسر حد
جنون کشیده بود و دل از پرده برون رفت بیت

مرا گویند کش حجر من دمان پیر و مرو زانجا | ولی بر جای باشد کش بجای دامنم

اگر من کشتنی گشتم نمیگویم مکش ای غم | ولی بگذار چندانی که روی آن جوان بینم

ز خوبان چون ز دین برگشت خیر و نیز آرد زری | که بت در پیش و زنار مغانش در میان بینم

و زان اشارت کالشمس ازان حال ظاهرست از انجا تا آغاز

ز چشم او همه دلها جگر خوار | لب لعلش شفای جان بیمار

به چشمش گرچه عالم در نیاید
کلاهش بر سپاه عشقی لطفی نماید

دمی از مردمی لطفا نوازد
دمی چار کار از جاره بسازد

ز غمزه میدهد پستی بغارت
ببوسه میکند بازت عمارت

از او یک غمزه جان دادند از ما
از او یک بوسه استادند از ما

در بیان عشق و مستی او این چند بیت که هم از گلشن راز واقع شد در بیان کمال او کفایت است و ابیات او این است

شراب و شمع و شاهد جمله حاضر
مشو غافل ز شاهد بازی آخر

شراب بیخودی در کش زمانی
مگر از دست خود یابی امانی

بخور می تا ز خویشت وارهاند
وجود قطره در دریا رساند

شرابی خور که جامش روی یار است
پیاله چشم مست باده خوار است

شرابی را طلب بی ساغر و جام
شراب باده خوار و ساقی آشام

شرابی خور ز جام وجه باقی
سقاهم ربهم او راست ساقی

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE R.F. MSS

طهور آن بود کز لوث هستی   ترا پاکی دهد در وقت مستی

و در تاریخ هفتصد و بیست از عالم رفت و قبرش در شبستر است

مجلس سی و چهارم عندلیب ورق پیرای مقامات معنوی

امیر خسرو دهلوی لقب او یمین الدین است پدرش از

امرای قبیله لاچین بوده که او از اتراک نواحی بلخ بود

بعد از وفات سلطان ملکشاه بملازمت شیخ نظام

الدین اولیا رسید و ریاضات و مجاهدات در خدمت

او کشیده میگویند که مرغ دلش در دام حسن کسی که

ملازم علاء الدین خوارزمشاه بود افتاد و این پادشاه

اولیا بود و در زیر خلعت شاهی پلاس پوشید و غزلیات

برای حسن بسیار دارد و این غزل از انجمله است **مطلع**

در ره عشق از بلا آزاد نتوان زیستن   تا غمش در سینه باشد شاد نتوان زیستن

دشمنی چون عشق در بنیاد صبر افکنده‌ای | بر امید صبر بی‌بنیاد نتوان زیستن
گرچه من سختی کشم آخر جفا را حد بایست | هم تو دانی کاندران بیداد نتوان زیستن
مرغ جان چون مرغ اسیر و خلق گویندم غم مخور | ایمن اندر رشتهٔ صیاد نتوان زیستن
قوت جان من تو بویی چند از صبا گوی و بس | آخر این یک دم است از باد نتوان زیستن
دل مرا شاهد پرست و ناز آن بدخو بلا | با چنین دل از بلا آزاد نتوان زیستن
جور کش خسرو و مزن دم از جفای دوستان | روز و شب با ناله و فریاد نتوان زیستن

ولقب حسن نجم الدین حسن بن سنجر است کاتب و مرید
شیخ نظام الدین اولیا گشت و با وجود حسن و جمال با اوصاف
و اخلاق مرضیه متصف بود و در مکارم اخلاق و در
لطافت و ظرافت مجالس و استقامت عقل و روش
صوفیه و لزوم قناعت و اعتقاد پاکیزه و در تجرد و تفرد
از علایق دنیوی خوش بودن و خوش گذرانیدن ثانی

بسیار

اسباب صوری هیچ اوی دران وقت کم بود و تعلق امیر
آن بود که
خسرو با او چون از زاویه کتمان به بادیه ظهور قدم نهاد
صاحب غرضان بعرض پادشاه رسانیدند پادشاه
از خسرو پرسید که شاعری تو هیچ شعر گفتهٔ عرض کرد
که هرگز شعر نگفته‌ام فرمود بگوی فی الحال گفت **بیت**

ملکت عشق تنگ شد از گرم آهم   و پادشاه این مصرع به بدیهه گفته
پشت من و پلاس غم اینست لباس شاهیم   پس امیر چند فرموده وان

غزل تمام گفته و بعد ازان در عشق بدان مرتبه رسید
که از اهل ملامت شده و همه کس اورا در زبان گرفته اند

زین دل خود کام کار من برسوایی کشید   خسروا فرمان دل بردن همین بار او

پادشاه بجهت طعن مردم از روی مصلحت اول اورا
از مصاحبت امیر چند منع کرده اما رشته محبت

میان ایشان نه چنان استحکام یافته بود که انقطاع
تواند نمود پادشاه شنید که هنوز چنیسر و با و اختلاط
میکنند و پنهان بخانه او میرود و چیسن را طلب کرد
و از روی غضب تازیانه چند زد و مشارٌ الیه هم
از انجا روی توجه بخانه چنیسر و آورد و اچون این
به سمع پادشاه رسید عشق مجازی او بزیور حقیقت
آراسته یافت چنیسر و را طلب کرد و چیسن را نیز بحضور آورد
و استفسار نمود از عشق ایشان که شایبه نقص و هوا در میان
نیست پادشاه چون در بوتهٔ امتحان زر محبت ایشانرا
در آورد از کار تمام عیار
برون آمد پادشاه با وجود که معلوم کرد که عشق نفسانی
نیست در محکمهٔ محبت بر صدق مدعای ایشان نیز دو

شاها عدل طلبید چنبر و گفت که دو دیبی میان من و او
رخت بربست و دست از آستین بیرون آورد که مصرع

39

گواه عاشق صادق در آستین باشد
و نمود اثر تازیانه که بر جبین زده بود بر بدن او ظاهر شد

47

و این رباعی حضرت شیخ عراقی خواند که رباعی

عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ و پوست / تا کرد مرا تهی و پر کرد ز دوست
اجزای وجودم همگی دوست گرفت / نامیست ز من بر من و باقی همه اوست

این مقدار از اشعار دردمندانه که او دارد کسی دیگر را
نبوده و فی الواقع در اسلوب شعری که اختیار کرده
طریق اعجاز نموده میگویند که در بعضی مصنفات خود
نوشته که اشعار من از پانصد هزار بیت کمتر نیست و از چهار
صد هزار زیاده و از سخنان او از بادیهٔ عشق و محبت
و طریق اهل وحدت چاشنی تمام دارد و صاحب وجد
و حال و ذوق بود و اما تفاوت در اشعار او بسیار است
و تفاوت ظاهر از آن جهت است که پادشاه زمان
اشعار او را فرموده بود که جمع سازند و از پیش هر کس

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

اشعار او

اشعار او می‌یافتند و غزلیات بنام او ترتیب میدادند
و در میان غزلیات چند حرفیست است که بی ربطیست از آن
سبب است که درست جمع نشده و مقصود هیچ بیت فوت
شده و قبر او در دهلو است مجلس سی و پنجم
بیت المعمور بادیه ان نه اصراطی سلطان حسین اخلاطی
محیطی بود بیکران پر از جواهر حکم و اسرار و در اواخر
اصناف علوم بی شمار و در مصر میبودند حضرت آن
القاضی روم که در دانشمندی یگانه عصر بود و ملازم
و مرید آنحضرت بود و از غوامض علوم خاص آنحضرت
نصیب تمام داشت و حضرت خواجه صاین الدین ترکه
و مولانا شرف الدین علی یزدی که هر یک مجمع البحرین
بودند و در علوم مرید آنحضرت اند سالها در زیر خانه در

آنحضرت که در بالاخانهٔ آن می‌بودند بریاضات

و مجاهدات اشتغال می‌نمودند اما بحسب ظاهر چون شهر

آن حضرت ظاهر بود دیدار ایشان ندیدند و

پادشاه برقوق که پادشاه مصر بود معتقد بود

آنحضرت را بر بالاخانه که منزل و مسکن بود دری

به بیرون داشت پادشاه برقوق از آن در می‌آمد

و در بالاخانه میگشود و چشم پادشاه بر آن حضرت

می افتاد زمین میبوسید و برمیگشت یکی از ملازمان

پادشاه که مطلع آفتاب حسن و جمال بود منظور نظر کیمیا اثر

آنحضرت روزی طبقی پر از زر سفید و یکی پر از فلوس

و یکی پر از جواهر نفیسه از پیش پادشاه جهت آنحضرت

برد و چون آن صاحب

جمال طبقها لالامال بنظر آنحضرت در آوردا ایشانرا مقبول
افتاد و او را گفتند تا بنشست و چند خواجه پسرا را که ملازم

40

46

بودند گفتند که اسباب جمع کرده مقابل او نقره و طلا
و مثل آن جواهر بساختند و همراه تحفها پادشاه فرستادو مودند

که مارا بدینها احتیاج نیست به سبب انکه مادهٔ کاینات
بخاری است و دخان و از ان بخار در بطون جبال
سیماب تولد میکند و از دخان کبریت و بعد از امتزاج
بخار با دخان خالی نیست از انکه سیماب غلبه میکند بر دخان
و یا بعکس یا اعتدالی هست ظهور می یابد اگر غلبه سیماب
راست قلعی و آهن و مثل آن متولد میشود و اگر کبریت
غلبه میکند جوهر سیماب محترق میگردد و مس حاصل
میشود و اگر صورت اعتدال میان می آید فاعلیت
اگر در جانب سیماب است نقره میشود و اگر در جانب کبریت
است طلا متولد میگردد و از روی کشف بوحی و الهام
انبیا و اولیا را در وقت نضج بر ان طبیعت که حضرت
حق تعالی در بطون جبال خلق کرده و آن نضج باعتدال

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

فایده

می افتد و بهمان نوع که حضرت حق پرورش میدهد

آتش میکند بعینه نقره و طلای تمام عیار حاصل میشود پس

مارا که ضرورت باشد ازان مقصود حاصل میتوانیم

کرد فاما جوهری هست که بدان احتیاج داریم و آرزوی

آنست مارا اگر کرمی میکند آن جوهر را برای ما میفرستند

گفتند یافت میشود چیست ایم **مصرع** گفت انچه یافت

میشود انم آرزوست سلطان دعای آن حضرت را

دریافت فاما در فرستادن آن جوان که مراشتی

نام داشت در خدمت آنحضرت یکسی واقع شد و میان

عاشق و معشوق چون سه راهست یکراه از معشوق بعاشق

همچنانکه از حق بخلق و دیگر راه از معشوق بعاشق چنانکه از خلق

بحق و راهی دیگر هست که از دو بدو هست **بیت**

راهی ز خلق با حق و راهی ز حق بخلق | یکسر راه دیگرست کز دوست هم بدوست

ازان راهی که از دوست بدوست بود بدو فرستاد که **بیت**

جانم با خیالت خوش شد در کنج تنهایی | که بر بستم در از خورشید و ماه گردون زرین
ترا خوش باد خواب ایمه مرا این حال گشته | همه شب گرد کوی تست و گرد کوی تن
شبی روشن کن آخر کلبهٔ تاریک همچو من | دل تاریک در کار تو کردم چشم روشن هم

پادشاه او را یراق کرده بخدمت آنحضرت فرستاد
در کنج کلبهٔ احزان بصد سوز و نیاز نشسته بودند و درها
فراز کرده ناگاه همچون آفتابی از مطلع حسن طالع
و همچون سهیلی از افق جمال لامع گردید و چشم آنحضرت
چون بر او افتاد پری پیکری دید که بر سمند ملاحت
سوار و لشکر حسنش بیحساب و شمار گفت **بیت**

کمند عقل بکسستی بکام نقش و نوشیده | سواره آمدی و صید خود کردی دل و تن هم

بدامن می نهفتم گریه تا کی مست تنگدستی | شوم رسوا من تر دامن و صد پاک دامن
نهادم هرچه بود از پیر پیری مانده ست اکنون | چو بار پیر سبک گردی سبک کن بار گردن

واز تقریر آنحضرت چون معلوم شده بود آن جوانرا که کیمیا
میخواهند که بدو بیارزند چون از پادشاه رخصت طلبید
و بخدمت آنحضرت آمد یکی از اولیای عالیمقدار شد
و کیمیاگری فی الحقیقه خود اینست که مس وجود قابل بنظر
کیمیا اثر نبی یا ولی زر شود همچنانکه آن صاحب جمال را
بنظر حضرت سلطان واقع شده بود یکی از ارباب
عرفان گشت که بسی چراغ هدایت بعد از نقل حضرت
سلطان از شمع جمع او افروختند و شمع جمع گشتند

بر تخت فنا نشسته درویشانند | از هر دو جهان گذشته بی خویشانند
خواهی که مس وجود تو زر گردد | با ایشان باش کیمیا ایشانند

در تاریخ هفتصد و هفتاد و هفت از عالم رفته اند و قبر آن
حضرت در مصر است **مجلس سی و ششم** دار الملک معانی
امیر سید علی همدانی بسیار بزرگ بوده اند و رسایل زیبا
بسی نوشته اند ذوق و حالت آنحضرت از سخنانش
ظاهر است سیر و سلوک آن مقدار که او کرده کم کسی را
بهره ایشان میسر شدی یک نوبت در طرف مغرب بموضعی
رسیده اند شخصی بد شکل بد هیات ایشان را بخانه خود فرود
آورد و شب و روز کمر خدمت بمیان بسته طعامهای
لذیذ و شربتها و میوه ها مهیا ساخته در ضیافت معلوم
کرده بود که آن صورت دلالت بدان حالت نمیکند چون
آثار نیک ازو مشاهده مینمود در حیرت می افتاد
تا در وقت عزیمت از آن موضع در محلی که میخواسته اند

سوار شوند طوماری بیرون آورده مشتمل بر آنکه خرج آن
بزرگ کرده فلانی را ده نوشته بود در خشونت بسیار
نمود آنحضرت شکر میکرد که الحمد لله که علم مردان
غلط نشد آن حضرت را در سفرها عشقبازیها با جمال
مطلق بسیار دست میداد و تعلق بجوانان با حسن و
جمال در عالم مثال او را بسی واقع میشد نوبتی معتقد مقربان
حضرت امیر بزرگ تیمور خان شده بودند و این

رباعی بدو منسوب شد
بی رنگ رخت زمانه زندان منست | دل تنگم و دیدار تو درمان منست
آنچه از غم هجران تو بر جان منست | بر هیچ دلی مباد و بر هیچ تنی

درویشی بعرض آنحضرت رسانید
که این شخص ترک شد خوبست مباد که از خواندن این

رباعی واقف شود و این پسر پریشان شود و ضرری بدو
رساند که آلت جارحه دارد و قوت عاقله مانعه ندارد
و اگر بالفرض او چیزی نگوید خلق چه گویند آنحضرت
در جواب آن درویش که بسیار مقید عقل بوده و
از عشق نصیبی کمتر داشته فرمودند رباعی

حاشا که ز چشم تیز و خنجر پیچم
وز بستن پا و رفتن سر پیچم
از گفت و شنید خلق کم اندیشم
ما کم روان و روح خاک مائیم

آن میرزاده چون بسی با مشرب و خوش طبع بود چون

واقف گشت

واقف گشت اکثر اوقات آن بزرگ را ملازمت میکرد و از
عشقبازی آنحضرت مباهات مینمود و سرافرازی میکرد

فهم و ادراک تمام تیز داشت هر روز مهر و محبت آنحضرت
با و زیاده میشد روزی از آن حضرت در مجلس امیر بزرگ

سوالی کرد که شما چرا سیاه در سر می بندید درین
چه حکمت است و تحقیقش چیست آنحضرت فرمود
که یقین کشته را تعزیت میداریم حضرت امیر بزرگ
سوال کرد که یقین کشتی بود یا کشتی نبود چرا آن کشته اید
(اگر کشتی نبود)
و کرکشتی بود تعزیت چرا میدارید با وجود کمال آن بزرگوار
ملزم شدند و آن جوان از امیر زادهای برلاس بود
و امرای برلاس اعتقاد تمام بآن حضرت ثابت بوده
و اعتقاد او هر روز زیاده میشد و حالا نیز در میان
ایشان معتقدان ایشان بسیارند و در تاریخ ششم
ذی الحجه در هفتصد و هشتاد و شش از عالم رفتند
قبر آن حضرت در ختلان است مجلس سی و هفتم
منصور ایوان نه طاق بلند خواجه بها الدین نقشبند

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

درنجا رابر ترک خونریز شد خوبی زیبارویی عاشق شدند
یکی از مصاحبان ایشان از رقیقه همان عشق محرک

42

پسلسلهٔ شوق گراید حضرت خواجه بهاالدین فرمود
که مرغی از مرغان دیدم که با جناح ضعوف میدوید من انکار

کرد که چون از پریدن باز ماند و با جان همت و حالت
معرفت شو الیست که با من بپرد و در هوای ازل از
از من معنی صفا پرسید
گفتم حاجت بمقراض قبا ببرد
اگر نه با من مپر از حد تا آن جناب رحمن فانی رسید
نه باقی گفت مرغ تصوف منم که بجناح خود تردد دوست
خود میپرم گفتم و بجلکم ولیس کمشده شی اکنه در بحر فهم افتاد
و غرق شد که **رباعی** — در کوی خرابات ز هستی رستم
در چار سوی فنا ز هستی رستم — آن لحظه که خود بخود نماید خود را
آن دم ز فریب خود پرستی رستم — هر چه هست ازین درخت از
شاخ و برگ و مغز و پوست چیزی از غیر میوه نیست
و پس تا پای همه اوست بنای این کاخ سبب این قصر

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

مشید نیست و مطلق مقید است بلکه مطلق مقید نیست بیت

باز آتش عشق در دلم زد تابی | بگشاد در بروم از حقیقت بابی
کین معرکه شعبده بازی و خیال | در چشم خدا این نبود جز خوابی

چون آن جوان از آتش دل گرم شد دل سنگینش فی الجمله نرم شد فاما چون تجلی جلال شد هرچند در غایت خوبی جمال داشت آنحضرت پرده تمام از روی کار بر میداشت

بگویم حال خویشت لیکن از آزار میترسم | اگر پنهان کنم زاندیشه گفتار میترسم
چه حالست این که از بیم رقیبان بر سر کویت | سوی می آیدم گل چیدن و از خار میترسم
تو شب در خواب مستی و مرا تا روز بیداری | عجب این که من زین دیده بیمار میترسم
جوانی خنده بر خونابه پیران مزن گفتم | تو میخندی و زین خونابه پیمانه میترسم
نیم خسرو که فرهادم نماند جای عشق است | اگر هم مانده جان زین شربت گفتار میترسم

در تاریخ نهصد و نود یک از عالم رفته اند و قبر آن در بخارا است

مجلس سی و هشتم تکیه دار دار الصفای اولی الایدی و
الابصار پهلوان محمود پوریا در خوارزم بکشتی
اشتغال مینمودند و بعضی اینچنین نقل کرده اند که از جانب
هندوستان جوانی کشتی گیر به نیت آنکه پهلوانرا بیندازد
متوجه خوارزم شد چون بمصر رسید حاکم خوارزم
حکم کرد که در روز پنجشنبه تمامی مردم خوارزم از صغار
و کبار در سر میدان جمع شوند و در اطراف میدان
پسایه ها نهادند پهلوانرا انخاطر رسید که در شب از روز
ازین جوان کشتی گیر چیزی گیرد که در چه کار است و
چون از شب ثلثی گذشت بیام آن جوان برآمد دید که
مادر او بنماز مشغول است و روی بزمین مینهد و دعا میکند
که الهی فرزند مرا پیروز گردان که فرزند پهلوانرا

پیندازد علی الاصباح که تمام معرکه در هم آمده پاد
شاه بر تخت نشسته پهلوان تنبان پوشید و با جندی
از دستیاران پیر آمد کشتی گرفت و همه را بینداخت و
بعد از آن با آن جوان غریب پتیبازی مشغول شد دید که از دست

او بغایت زبونست از درد دل آن پیره زال یاد کرد و خود را

43 44

بدست آن جوان عرب داد و پشت بر زمین نهاد و بعضی
همچنین گفته اند که پادشاه چونکه از شهرهای هندوستان نسبت
کشتی گیری داشت و شنیده بود که در خوارزم پهلوانیست
که نادرهٔ عصر است به پهلوان محمود پوریا اشتهار دارد
او را ذوق آن شد که پهلوان را به طلبد و با پهلوان های
تحت خود کشتی اندازد جوانی زرگر که منظور او بود
بطلب او فرستاد چون آن جوان زرگر بخوارزم رسید
و پهلوان را ملازمت کرده و صورت حال را عرضه داشت
پهلوان گرده این رباعی را گفت که

زرگر بچه کوفت ره تلمانرا　　آورد بمن قاعدهٔ سلطانرا
آنجا که من و همت پیران منست　　یکجو نخرم جوبه و سلطانرا
و مصحوب او آن رباعی را بخدمت آن پادشاه فرستاد

بعد از آن

بعد ازان در واقعه دید که میباید رفت و متوجه
آن جانب شد چون بنواحی آن شهر رسید پادشاه
بارکان دولت باستقبال می آمدند و پهلوان را
باعزاز و اکرام تمام بشهر در آوردند و مقرر کرد
که فردا کشتی گیرند پهلوان برارادت رفت ناگاه
بسر مزاری رسید دید که ضعیفه روی بخاک نهاده
بدستوری که مذکور شد دعا و زاری میکند چون
آن پیر زن زاید الوجع در خاک افتاده دید گفت ضعیفه
غم مخور که مقصود تو و پسر تو حاصلست صباح که
بکشتی مشغول شدند پهلوان خود را بدست او داد
چنانکه گذشت و پشت را بر زمین نهاد و بعد ازان
پادشاه را میل شکار شد پهلوان از همراه بر دو در عقب

آهوییرا تاخت و پهلوان نیز همراه بر دویه کوهی رسید
اسپ پادشاه دو دست برداشت و میخواست که از کوه
بجهد پهلوان هر دو دست به پیش زین زد و از پشت
زین جست و هر دو پای اسپ پادشاه گرفت و نگاه
داشت ازین معنی پادشاه بیخود شد و چون بحال خود
آمد گفت پهلوان کاری کردی که مقدور بشر نیست آن
کشتی گرفتن بدان نوع چه بود و این چه حالست پهلوان

گفت که غزل	ما سنگ نیستی بترازو نهاده‌ایم
سود و زیان خویش بیکسو نهاده‌ایم	پی بر گشتگان بادیه محنت و غمیم
نی در ره وصال همی رو نهاده‌ایم	بر گردن امید تن ناتوان خود
زنجیرها از آن خم گیسو نهاده‌ایم	پر خون شد این دلیست زجیب جراحت
در بزم که زعشق که پهلو نهاده‌ایم	چشمی رسید باز که بنیاد کار خود

دیگر بران

دیگر بدان دو نرگس جادو نهاده‌ایم | پشتیست پشت آن دو زلف پی خون خوردنش
دل پاره پاره بر سر مو نهاده‌ایم | شب گشت باز آه دگر تا جهان کشیم
از دیگ پسر که بر سر زانو نهاده‌ایم | او پای جفا و ستم‌ها بصد امید
چشم وفا بران خم ابرو نهاده‌ایم | کو دیده و دل کجاست که در مین رسید عشق
گویی که پای بر سر مردی نهاده‌ایم | دستم نمیرسد چو فنائی بزلف یار
قوت ز پای همه زور زانو نهاده‌ایم | واین رباعی نیز فرمود

گر بر سر نفس خود امیری مردی | ور بر دگری نکته نگیری مردی
مردی نبود فتاده را پای زدن | گر دست فتاده‌ای بگیری مردی

پهلوان از اعزاز و اکرام نمودند و بخوارزم روان گردید
و میگویند که دران وقت جوان کشتی گیر که بر سینه پهلوان
نشست دید که تمام حجابات که در پیش دیده اش بود
منکشف گردید و آفتاب حقیقت از ذرای غیوم تافت

دریافت انچه میطلبید و فی الواقع غایت قناسمی باشد که
نفس را بدین نوع پامال سپارزند هرآینه در زمرهٔ اولیای
عالیمقدار انخراط یافت و با رجال الغیب انضمام پذیرفت
وازین روی او را نام بخش زمان پریار گفت و بعضی بوکیار
گفته اند و بزبان انجا بوکیار پهلوان پسرآمد گویند
و در طریق تصوف اشعار مرغوب و رسایل و رباعیات
خوب دارد و انجمله کتاب کنز الحقایق است و دران
کتاب این حکایت را در بیان انکه مجرد اسلام
ظاهری در معرفت حق تعالی تمام نیست می آورد که

چه نیکو گفت آن پر سخن دان
که صوفی و امام و شیخ و زاهد
مرقع پوش و جم جم دار و حاجی

بدان صوفی نپرگردان چراغ
سیه نامه دار خلوت نشین و عابد
مصلا گیر و مسجد جوی و قاضی

تم کرمی

همه کشتی و شد کارت بسامان ‖ کنون وقتیست اگر گردی مسلمان

مسلمانی ورای آین و سنت ‖ که آن از علم خاص الخاص جانست

بکس مپسند انچت مینیست درخور ‖ مسلمانی همین است ای برادر

دران وقت جوانی در غایت حسن و جمال این نمدان به مثبت

انکه از عشاق پهلوان باشد رسید و چون نشاء عشق

حاصل بود و از شراب بیخودی پهلوان مست شد و لایعقل

و چون نظرش بطلعت آن جوان افتاد دل از دست

بداد و خاص بجهت انکه کشتی گیری بیاموزدش و

بر سر کشتی گیری رفت

و اورا ورزش فرمود و

نخل قامت اورا با غصان و افنان فنون کشتی بیا

راست و بعد ازان چنان افتاد که بر تخواست بنوعی

پهلو از عشق آن جوان از پیر کار بدر برده بود که بیمار ساخت
و چون کاکلی بغایت پرحال داشت این غزل چیبرو بحسب
الحال او گفت که غزل

از این دیوانه مستی و بدخویی و نادانی — مسلمانان گرفتارم بدست نامسلمانی
بغمزه ناخدا ترسی بکشتن ناپشیمانی — بطره آشنا بندی بخنده پارسا سوزی
بیا لا آفت باقی بکاکل کافرستانی — بابرو فتنه انگیزی بنرگس عالم آشوبی
رها کن جان دهم زیرا امی از زخم هجرانی — طبیبا بهر چون من ناتوانی غم مخور چندین
گذشتست اکه چیبرو را پیری و سستی و سامانی — کنون با او شراب و شاهد و مستی و قلاشی

در تاریخ نهصد و بیست و دو از عالم رفت و قبرش در خوارزم است مجلس
سی و هشتم شه بیت دیوان غزل پیرایان معنوی
و صوری مولانا لطف الله نیشابوری شاعری
مسلم است از اقسام شعر قصیده و غزل و رباعی بسیار گفت

39

ما قصیده

فاما قصیده اش از اصناف دیگر محکم تر فتاده چند منقبت
حضرت امیر المومنین علی علیه الصلوة والسلام دارد که در آن
بسی کار کرده و این مطلع یک منقبت اوست مطلع

بیازم عقل و دین و دل بیاد مهر او غالب
امیر المؤمنین حیدر علی ابن ابی طالب

و این بیت نیز از منقبتی دیگرست که در وصف کوه
نیشابور در وقت بهار به تقریب گفته بیت

بر روی تل سبزه نگر بر قله که برف بین
گویی که بحر اخضرست از موج بر لب برده کف

فاما بی طالعی غریب بود یک نوبت در فصل بهار به
بسی لطایف الحیل کبوتری چند پیدا کرده با یک شیشه
شراب و کبوترها مجتمع ساخته و شیشه شراب را
در باغچه بر روی سبزه گذاشته و با جائی خمار که میل
بغایت داشته متعلق بود و چون از آنجا نه آورد که جهت

مشجنه و شراب او را پیش آن جوان آب رو باشد از جمله بی طاقتیهای

او آنکه حریفان دایم در کمین بوده اند که با او نقشی بر آب زنند

چون مشار الیه از عقب مطلوب رفت حریفان از دیوار

در آمدند و مشجنه را خورده و دیگ را پاک شسته و آتش را از

زیر دیگ بیرون کرده و شیشه شراب هم صرف نموده و دو کبوتر زنده

در دیگ گذاشته و سر دیگ را پوشیده و گوشه ای باز گذاشته

تا کبوتران دیگر نشوند چون یار خود را در آورده بر گوشه ایوانی آمد

و جامه خود را انداخت و آن جوان بر روی جامه نشانید و به مطبخ در آمده

که مشجنه بکشد که شراب بناشتا نباید خورد سر دیگ را بر داشتن

کبوترها پریدن همان از غایت بی طاقتی رو باسمان کرد که خدایا

این خوارق عادات بعزم عون و شداد میبایست نمود که من بنده

از این ایمان دارم بعد ازین نا امیدی همراه یار خود متوجه سبزه زار

شد که کاسهٔ چند بکار برد اتفاقا پارهٔ ابر پیدا شد
چند تگرگ ازان ابر جدا گشت و بر شیشه خورد و شکست
و دماغش پریشان شد بمطبخ در دوید و دستهٔ هاون سنگین

14

برون آورد و به پیش ابر داشت که اگر زوری داری این را بشکن

42

ومیکویند که پریشانی دماغ او دران او دران واقعه
بجنون کشید مشار الیه رویی بغایت کرد داشت
مانند پارس هر کس لیف یوز میکفت بی طاقت میشد
ودشنام میداد و اضطراب میکرد روزی همین
یار خبازی پرسید که هرگز بوده باشد که تو ازین لفظ
بد برده باشی بلکه ترا خوش آمده باشد گفت که
یک نوبت حضرت میرزا امیرانشاه جهانی خوش
شکرا که باو تعلق بسیار داشتم بطلب من فرستاده
بودند که تعلق مرا میدانستند آن جهانی مرا به پس زین
اسب خود سوار ساخت و در راه به پس نگاه کرد
و گفت که ملا چه می مانی از وزن مرا از و بسیار خوش
آمد و امروز از تو و در تاریخ معضد و هشتاد و شش از عالم

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

رفت و بدفن او در پیش کوه نیشابور نزدیک بقدمگاه
حضرت سلطان خراسان برسر راهست مجلس
پیر و چمن گلشن راز و گلستان چهلم
40
ارم حقیقت و مجاز حافظ شیرازی اسم شریفش شمس الدین
محمد است او را لسان الغیب و ترجمان الاسرار
گفته اند و فی الواقع هر بیتی از دیوان اشعارش
آیتی است از سوره شعرا بلکه سوره ایست از کتاب
اعجاز بلغا نفیسه اسرار غیبیه معانی حقیقیه در کسوت
صورت و لباس مجاز ابراز نموده هرچند معلوم
نیست که او دست ارادت بپیری گرفته و طریق
تصوف به یکی ازین دو طایفه نسبت درست کرده
اما سخنان او چنان بر مشرب واقع شده که هیچکس را

آن اتفاق نیفتاده مثل مطلع این چند غزل مطلع

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

عکس روی تو چو در آینهٔ جام افتاد
عاشق از خندهٔ می در طمع خام افتاد

چو آفتاب می از مشرق پیاله برآید
ز باغ عارض ساقی هزار لاله برآید

بیا که ترک فلک خوان روزه غارت کرد
هلال عید بدور قدح اشارت کرد

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند
نه هر که آینه دارد سکندری داند

سالها دل طلب جام جم از ما میکرد
آنچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد

در همه دیر مغان نیست چو من شیدایی
خرقه جایی گرو باده و دفتر جایی

اشعار او خود از آن مشهورتر است که بایراد احتیاج
داشته باشد فاما چون شمهٔ باز نموده شده بود که
سخنان او موافق مشرب صوفیه واقع شده مطلعی چند

بجهت او ایراد کرده شد در زمان دولت شاه شجاع
بر پسر مقیمی شیرازی شیفته گشت و بمرتبه آن جوان مظهر
حسن و جمال بود که دران وقت زبان حافظ با آنکه لسان
الغیبش میگفتند از وصف
کمال و غنج و دلال او لال بوده روزی
از روی اتفاقات در گنبدی صحبتی با آن جوانش
دست داده کاسه ریخت و بدست آن جوان داد
و حیران روی او ماند و حالات حسن و ملاحت کمالش نهان
از مشاهده مینمود آن جوان در آینه دیده او بنظاره حسن خود
مشغول بوده و قیاسی ازان وادی خبری داده

بود در آینه چشم روشنم باشی — بحسن خود شده مشغول و من نظاره کنم

شاه شجاع خود بر سر پنهان اطلاع یافت چون باعث عرض حسن

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

شاه ر سپاینده دایم کین میکردند شاه بر بام برآمد و از
دریچه پنهان بایشان نظاره میکرد چون حافظ کاسه بدست
بپسر مفتی داد و آن جوان کاسه را در کشید شاه شجاع خواند که

حافظ قرابه کش شد و مفتی پیاله نوش . حافظ چو آواز شاه شناخت

41

فی الحال گفت که **مصراع** در دور پادشاه عطابخش جرم‌پوش
در اثنای بیخودیهای حافظ پسر مفتی عاشق جوانی آهنگر شده و
مضمونش اینست که

ای هر دم از جفای تو دلها غمی دگر
عالم ز تو خراب و تو در عالم دگر

حسب الحال ایشان آمد در محلی که حافظ در میان هر دو ایشان نشسته بود پسر مفتی حافظ را گفت که غزلی بجهت او بگوید که پسر آهنگر بکذار آمد و غزل را در بدیهه فرمودند و اینست که **غزل**

دلم ربوده لولی وشیست شورانگیز
دروغ وعده و قتال وضع و رنگ‌آمیز

فدای پیرهن چاک ماهرویان باد
هزار جامهٔ تقوی و خرقهٔ پرهیز

فرشته عشق نداند که چیست بحث مکن
بخواه جام گلابی بخاک آدم ریز

غلام آن کلماتم که آتش انگیزد
نه آب سرد زند در سخن بر آتش تیز

مباش غره ببازوی خود که در خبرست
هزار تعبیه حکم پادشاه انگیز

بیا که هاتف میخانه دوش با من گفت | که در مقام رضا باش و از قضا مگریز
پیاله در کفنم بند تا سحرگه حشر | بمی ز دل ببرم هول روز رستاخیز
میان عاشق و معشوق هیچ حایل نیست | تو خود حجاب خودی حافظ از میان برخیز

کرتی بعضی از موالی و ظریفان غیبتی میکردند که حافظ
مردی شراب خوار پریشان روزاپست و دامنی پاک ندارد
و بر جوانی نجابت صاحب حسن عاشق شده و ما را حیف می آید
حافظ بجهت آن گفته این غزل فرموده که

غزل

دل سراپرده محبت اوست | دیده آیینه دار طلعت اوست
من که سر در نیاورم بدو کون | گردنم زیر بار منت اوست
تو و طوبی و ما و قامت یار | فکر هر کس بقدر همت اوست
گر من آلوده دامنم چه عجب | همه عالم گواه عصمت اوست
من که باشم در ان حرم که صبا | پرده دار حریم حرمت اوست

دور مجنون گذشت و نوبت ماست / هر کسی پنج روز نوبت اوست
فقر ظاهر مبین که حافظ را / سینه گنجینه محبت اوست

محمد مظفر که پادشاه شد تخرجی در اول مرتبه داشت و خشکی بر طور او غالب بود و اهل فضل و کمال و ارباب ذوق و حال را چون با او مناسبتی بود در زمان دولت او بفراغت و حضور میکذرانیدند و این غزلرا دران محل گفته است که

غزل

اگرچه باده فرح‌بخش و باد گلبیزست / ببانگ چنگ مخور می که محتسب تیزست
در آستین مرقع پیاله پنهان کن / که همچو چشم صراحی زمانه خونریزست
صراحی و حریفی گرت بچنگ افتد / بعقل نوش که ایام فتنه انگیزست
زرنگ باده بشوییم خرقها از اشک / که موسم ورع و روزگار پرهیزست
مجوی عیش خوش از دور واژگون سپهر / که صاف این سر خم جمله دردی آمیزست
سپهر برشده پرویزنیست خون پالا

که ریزه اش سر کسری و تاج پرویز است | عراق فارس گرفتی بشعر خوش حافظ
بیا که نوبت بغداد و وقت تبریز است | در تاریخ نهصد و نود و

از عالم رفته و قبرش در شیراز است مجلس چهل و یکم

کشاف معانی و صراف بازار یانی مولانا سعد الدین
تفتازانی از متبحران بود در علوم سپس از قایلان سبقت
و طالبان مستبشر شد چراغ دانش از شمع او افروخته اند
و تصانیف بسیار در غایت خوبی بر صفحهٔ روزکار از آن
بزرکوار مانده شبی واقعهٔ دیدند که مناره ایست بغایت
بلند و شیخ سعد الدین حموی از بالای این مناره نعره
میزند و میکوید که تفتازانی بیا که دامنی پر از جواهر
نفیسه دارم تبو دهم مولانا سعد الدین بتعجیل تمام
بر کرد مناره دویدند مطلقا راهی نیافتند نعره زدند که

این مناره

این مناره را می بدارند شیخ سعدالدین گفت که تا من مرده
باشد جوانی در غایت حسن و جمال از بالای مناره طنابی
انداخت که دست دران زده بر بالای مناره بر آید
هر چند سعی نمودند میسر نشد صباح در حلقهٔ درس
این خواب را تقریر کردند و رقت و نمودند و گفتند که
یاران آنچه ما تا غایت عمر دران صرف کرده ایم معدوم
شده و داخل مقصود و مطلوب چیزی دیگر بوده بسبب آن
واقعهٔ نادیره شوقی در آتشکده دلش مشتعل گردید و در آن روز
جوانی صاحب جمال از جانب خوارزم رسید دیدند که
همان جوانیست که بر بالای منارهٔ دیده بودند و شیفته
او شدند و در اثنای عشق او دری از عالم معنی گشاده
گشت و از آنجا نظرش و فضای بی منتهای حقیقت افتاد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

آن جوان در خدمت آنحضرت بکسب علوم ظاهری
اشتغال نمود از عالم معنی نیز بی نصیب نبود و چون مفاتح
ارواح حقیقت او را عشق مجازی بود هر روز

آن محبت در تزاید و تضاعف میشود و دری دیگر از غیب
بر ویش میکشود چه عالم صورت رعایت ما به سبب و

جهان معنی

جهان معنی در اعلی درجهٔ بلندی و از ان جهت
در صورت منار نمود که ازین تا از ان پسی راه ایست
و چون مرئی که بطریق استدلال از اثر بموثر خواهند
که روند بسته است بدان جهت چنان نمود
که منارهٔ در بنود و زاهی که ازین طریق بمطلوب
توان رسید بسته بود زیرا که بترتیب مقدمات یقینی
و استعمال قوانین منطقی با دراک مقاصد و مطالب
فایز نمی توان شد که پیری شناسید این پسر که پیر او از
باشد و شیخ سعدالدین که از سر منارهٔ غنا و عالم
اطلاق ندا میکرد عبارت از خازن گنجینهٔ
جواهر اسرار و خزاین تجرد بود و آن جوان
صاحب جمال که از سر مناره بلند جا زنه انداخته

اشارت بر تقایید و تجرید | بود شرط نکو را فکر تجرید
پس انکه لمعهٔ از برق تایید | و چون تنقیه باطن او را حاصل

شد در بحث و ناله هر دو کل گشت از از وی در بحث بر اکثر
فایق آمد از الجمله دران وقت که شرح مفتاح نوشته بود
کسی اورا بضیافت بخانه برد که آن خانه مصور بود
یکی از دانایان روزگار را نیز طلب جوی آن متبحر
بود در آمد آن حضرت از مولانا سعد الدین سوال کرد
که در خانه که مصور باشد شرعا جایز نیست که بنشینند
آنحضرت فرمود که چنین است فاما اصل خانه در بیت
نعوذ بالله که آن خانه را کسی بدین صورتها بیاراید و فرشته

دران خانه در نیاید که | حدیث مصطفی آخر همین است
بگو بشنو که البته چنین است | درون خانه چون هست صورت

ذرن

فرشته ناید اندر وی ضرورت   برو بزدای زنگ از رخهٔ دل
که تا پیدا زند ملک پیش تو منزل   بگرد در جمع عالم اینها باز
ملک خواهی سگ از خود دور انداز   علوم دین ز اخلاق فرشتست
نیاید در دلی کو سگ سرشتست   بعد از آنکه متجرد در این

سؤال الزام یافت از چیزی که مفتتح شرح مفتاح واقع شده استفسار نمود چه خبر است آنحضرت در جواب گفت

خبری نو رسیده تو مگر خبر نداری   جگرم چو خون شد تو مگر جگر نداری

در تاریخ هشتصد و نود و دو وفات یافت و قبر او در پیر حسن است

مجلس چهل و دوم

حضرت سید امیر شرف که پیروی بود از جویبار سعادت و روضه قدس او منور اللطیف بعد از غواصی در بحار علوم ظاهری عموما و مقصودات باطنی خصوصا از عهدهٔ ابناء وحدت

و ابلاغ حدود بعضی نموده باشد نصب بادبان رایات
هدایت آیات اولیا در زورق ذوق نمود و ازا
نجانچه مقتضی احکام وحدت است در صورت
وحدانیت چنانچه هیچ جزو از اجزای او نباشد
که معرض وحدت نشود ببیانات تالیفی در بحث وجود
باز نمود و چون در هر باب رساله و کتاب تصنیف
بزبان عربی تمام کرده بود قوت قابلیت او
نحو است که اذیال اقبالش بحکم تعانق اطراف
از زبان عجمی جمعی که بزیور ثناست آراسته است
و به حلی انتظام پیراسته خالی نباید رساله بدان
زبان فارسی نوشت روزی بخدمت حضرت
سلطان حسین اخلاطی مشرف شده بود و در مجلس آنحضرت

لا اله الا الله میگذشت امیر سید شریف ازان حضرت
سؤال کرد که آلهی که نفی میکنند موجودند یا معدوم
نفی موجود لا طایل و نفی معدوم به تحصیل حاصل باشد
آنحضرت در جواب فرمود که آلهه موهومه را
نفی میکنند که بیت

همه از وهم تست این صورت غیر
که نقطه دور گشت از پی سیر

چه ما دام که کسی در
مطمورهٔ یقین و حصار حسن بیت شعار خود محبوس نیست
و در مطمورهٔ اطوار تفرقهٔ آثار خویش گرفتار هزار آ
صور غیرت کثرت انجام توهم میکند و هر وقت آفتاب
جمعیت اشراق اطلاق تاب ذرایر تفرقه زدای
هویت مطلقه تابیدن گیرد و بمیامن التفات اتحاد
آثار راه بجای کلبت فنای او برد و بعین الیقین

به بیند که **مصرع**

همه میبیند هر چه او بیند که اوست

حسنی که بیکه رو در وحدت حق بیناست | منبر که بتخالف صور از من و ماست

از دیده عکس دیدن این جنب و در است | کین جمله یکیست چون اضافت برخاست

در ابرقوه سید را تعلقی با جوانی واقع شده بود
و در جوره در پس حضرت سید چند جوان دیگر که گمان بهجتی
و طیب فهمی داشته اند میبوده اند تا ماشیوه عشاق
بازبازی او را با آن جوان نمود که **غزل**

نظر بروی تو ایاه چون توان کردن | نظر چگونه توان سعی این و آن کردن

بغنوی خطا تو کاتیست در جوانی | حلال نیست تماشای بوستان کردن

یکی ز جوانان خوش شکل که در پس او بوند بهار

نم

185

نام بود چون طبع بلند داشت پسید تیز بدو مهر داخت
وآن جوان که منظور پسید بود بران رشک میبرد

48

چند روز بدرس حاضر نشد و از خانه بیرون نیامد
و به هیچ بهانه پسید نتوانست که با او ملاقات کند چون ایام

39

فراق متمادی شد سپید را آرام و قرار نماند رقعه
نوشت بآن جوان صاحب جمال و استدعا نمود از صبا و شمال

کاهی بدبو بوی یه بدین مبتلا پریشان | در چشم من زن خاک رهش توتیا رسان
گر هیچ از آن طرف گذری افتدت بمن | در چشم من زن خاک رهش توتیا رسان
تا چون نسیم بدان آرزوی دل | یارب تو آرزوی دل ما بما رسان
خسرو که از فراق خیالی شد ای صبا | از جانش در پریشان بدان دلربا رسان

جواب نوشت که خاطر مایل بهار است بهار که آید خواهم آمد

و سپید در جواب نوشت که
بهار بی گل روی توام چه کار آید
مرا یک آمدنت به که صد بهار آید
ازین واقعه غنچه او خندان
گشت و همچون گل بشگفت و بیرون چمن امید و بوستان
عیش را از آن معمور گردانید و حضرت امیر سپید
شریف در تاریخ نهصد و نود و هفت از عالم رفت و قبرش

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

24.3
86
43

در شیراز است **مجلس چهل سیوم** شمع محفل آرای صاحب
جام جهان نمای نام او مولانا محمد شیرین است که بمولانا
محمد مغربی مشهور شده و از مریدان شیخ اسمعیل سیسی بود
که او از اصحاب شیخ عبدالرحمان اسفراینی است و
با شیخ کمال معاصر بود و صحبت میداشته اند دران
وقت حضرت مولانا شیخ محمد این مطلع گفته بود **مطلع**

چشم ترکرا نیست و ابرو این بار چون بود [illegible]
الوداع ای [illegible] الفراق ای [illegible]

جون مولانا رچنید گفت که شیخ بسیار بزرگند چرا شعری باید گفت
که محلی غیر مجاز نداشته باشد شیخ از اشنیدند و اسپند عامی صحبت
کرده و خود بطبخ مشغول شده و مولانا نیز بغایت متابعت کرد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

و دران اثنا این مطلع خواند گفته که چشم عین است
پس ذات قدم ازو میتوان خواست
وابرو حاجبست اسما و صفات آرزده میتوان کرد مولانا انصاف
داد که چنین است در تبریز برخوان نمک فروش سلطان بایزید نام

که در اصل گنجه بود عاشق شده بودند که حسنی بکمال داشت و

49 ~~48~~

38

زلفی پر حال و غزلیات پر شور در زمان عشق او گفته اند

و این مطلع از انجمله است
نوشته خط تو بر لوح حسن آیت مسیح
خط تو خضر و حیات تو جان مسیح
و این مطلع نیز برای او واقع
شده بزبان تبریزی را در و حلاوتی نیست
آن گرد بر چهره ندانم چه گرد است
گر جمله خوبان جهان گوی ببرد است
در شصت پیالکی درشتند

وسعت از عالم رفت و قبرش در سرخاب تبریز است در
سر مزار بابا مزید مجلس چهل و چهارم دیباچهٔ مجموعهٔ
دردمندی شیخ کمال خجندی بزرگ بود در حالت او
اهل عالم را دو مذهب است بعضی میگویند از اولیاست
و بعضی میگویند که از شعراست ظاهرا برزخیست میان این
دو طایفه و جانب ولایتش غالب و این معنی از بعضی نظمها
او ظاهر است و این بیت از توحید که در دیوانش ثبت است

441

دلالت میکند بیت   شده از بهای لطف تو جهانی سرا

همچنان بحر کرم موج زنان مالامال   واین غزل ترا ز آن قبیلست

دوش از در میخانه بدیدیم حرم را   می نوش و به من قسمت میدان کرم را

فرمان خرد بر دل هشیار نویسند   حکمی ننود بر دل دیوانه قلم را

ای مست که افتی بسر تربت شاهان   مشتاق لب جام به بینی لب جم را

پای ستم از ساحت جان گرد بر آورد   بنشین و بمی باز نشان گرد ستم را

جنگست خبر راه طرب گفت ز مرغان   بشنو سخن راست مبین قامت خم را

در شیشه گر از می کمی هست غمی نیست   لیکن غم بسیار بود دولت کم را

صبح است کمال و می و آواز خوش نی   برخیز و غنیمت شمر این یکدو سه دم را

و تکلفهایی که در شعر کرده مردم را در غلط می اندازد و شاید که از ایزد واقع شده باشد که از رعایت صورت عبودیت باز نماند چنانکه خود میگوید که بیت

این تکلفها

این تکلفهای در شعر من — کلمینی یا حمیرا میهاست

و او اکثر اوقات بریاضات و مجاهدات مشغول بود و بعد

از فوت او در حجره اش غیر بوریایی و سنگی که بزیر سر مینهادی چیزی

نیافتند و در تبریز بر جوانی روی گر عاشق بود و اکثر غزل

49 50

دردمندانه برای او گفتی و این غزل از انجمله است

37

نقطهٔ دایرهٔ لطف دهان تو بود / آیت حسن خط مشک‌فشان تو بود

پایهٔ همت درویش و سرافرازی او / بهوای قد چون سرو روان تو بود

بی گل روی تو هر لاله که روید ز گلم / بر دلش داغ تو بر سینه نشان تو بود

سر به بیماری ما ریک کشد آخر کار / هر کرا آرزوی موی میان تو بود

ملک دلهای تو آباد بود به که خراب / خاصه ملکی که سراپای از آن تو بود

دم آخر که بپوشم ز جهان چشم امید / همچنان گوشهٔ چشمم نگران تو بود

گفته صورت او مظهر معنیست کمال / خود عیانست چه حاجت به بیان تو بود

وفات او در هشتصد و هشت بود و قبر او در تبریز است

چنانکه گفته بیت

زبهشت خدای عز و جل / تا به تبریز نیم فرسنگیست

در موضعی که لیان کو میگویند

و بر لوح قبر او این بیت نوشته است بیت

کمال از کعبه رفتی بر در یار / هزارت آفرین مردانه رفتی

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

مجلس چهل و پنجم واقف سر مکتوم و مقرب حضرت حی
قیوم امیر مخدوم را الحکم الا اسمائه تتنزل من السماء
از آسمان ختمیه و شاه مسیک این اسم نازل شده در اول
نام او علی بود امیر سید بها الدین که جد اوست از کبار
سادات مدینه است وقتی بزیارت مشهد مقدسه
رضویه آمده بودند و در وقت مراجعت در نیشابور
متاهل شدند و نبیرهٔ آن حضرت سید محمد بود و او نیز
در نیشابور تاهل ساخت و امیر بها الدین حیدر و امیر
قطب الدین حیدر و امیر سید علی فرزندان او بودند
و هر سه برادر اهل کمال بودند امیر سید بها الدین حیدر
بکسب علوم اشتغال مینمود و در تحصیل و بدست
آوردن علوم تفسیر و حدیث ید بیضا نمودند و امیر قطب

الدین حیدر را یکی از بدلای روزکار که واقف اسرار بوده از اکتساب علوم ظاهر منع کرد بر طریق اویس ابعجمی سلوک مینمودند و در تصفیه باطن میکوشیده و از علوم لدنی که محتاج کتابت و عبارت نیست از دبیرستان معنوی حضرت مصطفوی چنانکه حافظ ازان نشان داده که بیت

نگار من که بمکتب نرفت و خط ننوشت
بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

نصیبی تمام داشته اند چون شیوهٔ عشق از انحضرت بسیار ظاهر بود مولانا جلال قاینی کسی پیش ایشان فرستاد و پیغام کرده که میشنویم که بعضی میرزاده های امرد بملازمت می آیند و شمارا با ایشان اختلاط گرمی هست بلکه میگویند که تعلق خاطر نیز واقع است و مارا حد آن نیست که گوییم

کهنابر

که منا پب هست یا نیست فاما از کیفیت آن استفسار میکنیم

که عشق تمام مرض سوداییست یا ورای آن چیزی هست

آن بمشار الیه نوشته‌اند

عشق سیمرغیست کو را دام نیست	در دو عالم زو نشان و نام نیست
عنقای عشق جز بر قاف	

قلب مقیمان قلندر خانهٔ دیر تجرید نشینند و همای
همتش سایه جز بر سرافرازان کوی نیستی و آزادروان
زجار سوی نفس نیندازد هر پست همتی را کجا آن
قدر بود که نقد استعداد خویش بر محک عیار صراف
خانهٔ عشق زند و سر قلاشی را کی بگفت آن که باید که آید
او را درین بازار سودای سود در سر افتد حریف
این قمارخانه پاکبازی باید که درد او اول خود را در باخته
باشد و هیچ چیز دامن همتش را نگرفته بیت

زد گرم رو سوخته‌ٔ ساخته   درد او تحقیق دو جهان باخته

رایت سلطان عشق بر در مصطبهٔ خرابهٔ دل خرابات
روان بلاکش سرمست تر تند و نوبت شهنشاهی چند
بر بام ویران آزاد روان قلندر وش معشوق پرست
بکرند تازه رویان نوبهار طلب را سر سبزی از
سرو قامتان بلند همت تهی دستست و سرخ رویان
خون آشام را روز بازار از کمند دلاویز و خدنگ
خونریز دلربایان مهوشست هزار جان مقدس فدای
راه برهنه پایان کوی ملامت باد که از چشم زد ناپاکان
عادت پرست در نقاب غیرت محتجب گشته اند و دایره
وارستگی کم کرده و مولانا جلال زانجا گفته بود
که بد و رسانیده بودند که میگویند که آنحضرت در طریق سیر و

سلوک وادی محبت امیر غیاث الدین علی ترخان که سهیلی تو
مطلع صبح سعادت مقطع مهر و فا   مفتی درس فتوت صوفی صف صفا
از مطلع چهره درخشان او آفتابی وار مشرق ملاحت
تابان طی وادی مقصد پس طوی عشق کرده بمقام فنا
و بمنزل فناء الفنا رسیده اند و این رباعی را گفته اند

و بعرض رسانیده اند که   از شان تو ای صنم نشان شوان داد
شور و شر و مستی همه از چشم تو زاد   زلف تو که سرمایه هر سودا بود
بر روی تو فتنه گشت و سر را بنهاد   و این رباعی دیگر از برای

امیر غیاث الدین مذکور شده و رساله مثنوم محبت
نامه بنام او نوشته و رباعی اینست که رباعی

از روز ازل عشق تو همخانه ماست   مهر رخ تو در دل دیوانه ماست
هر کس ز می عشق نصیبی بردند   در راه تو درد درد پیمانه ماست

و این رباعی را نیز گفته دران همان محل که رباعی

ما هیم و شراب و شاهد و دین مسیح / زنار و کلیسیا و بیاتی ملیح
آزاد دل و مجرد و دو بت پرست / بگذشته ز نیک و ز بد خوب و قبیح

چون این کتابت بدو رسید و این سخنان از ارباب حسد شنید محضری نوشت و آن حضرت را تکفیر کرد غزل

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل / المرء لا یزال عدو لما جهل
تکفیر کرد هر چه مغایر او بود / بویی ز کفر او شود از دین خود خجل
محضر بخون اهل صفا میزند رقم / این رقعه بر جهالت او بس بود سجل
آیین صدق و رسم مروت نگارو نیست / از طبع منحرف مطلب خلق معتدل
ساقی بیا که ذکر کدورت کدورتست / تا هست عمر باده صافی ز کف مهل
آن جام می بیار که از لوح اعتبار / بیارد غبار هستی موهوم مضمحل
باشد که مرتفع شود از آفتاب رای / آثار ظلمتی که نماید ز مدخل

جامی بزم مغان بار ز خود بست و دوش | پابستهٔ دل هنوز ز پیوند آب و گل
مستی خود این ترانه بآواز چنگ و نی گفت | یا طالب الوصل تجرّد و کن الفصل

این ملامت خود آتش عشق ترا تیزتر ساخت و آتشکدهٔ
سینهٔ علما برافروخت و مجلسها آراسته شد با عیش و طرب
و شبها تا روز سماع کردند بصد شور و شغب و چون آن
ذخیرهٔ خاطر از ایشان داشتند فتنها انگیختند و در قضیهٔ
کارد زدن میرزا شاهرخ روغن داغ بر سر مبارک
آن حضرت ریختند و بند کرده بهرمز فرستادند و حضرت
قاسم الانوار را بسمرقند روان کردند و امیر سید بهار
الدین را بدار المرز بردند از یک طرف دوری از کسی
که یک لحظه بی او قرار نداشتند و از طرف دیگر مهجوری
از مخادیم و عزیزان و هم نشینان در آن بیابان غریبی

و تنهایی و بیچارگی خود میگریست و میخواندند **رباعی**

بودیم بهم جمع چو پروین یکچند / چون عقد جواهر همه با هم پیوند
دوران فلک رشتهٔ آن عقد گسیخت / هر دانه بگوشهٔ جهانی افکند

بهر بیابان که رسیدی همچون مجنون با هر گیاهی از لیلی خود گفتی و شنیدی و بر سر هر کوه که گذشتی همچون کوه کن با هر سنگی از شیرین خود گفتی و دیوانه وار چون بیخود میشدی بر خاک میخفتی و چون بخود می آمدی با خود سخن گفتی **مثنوی**

که ای دل غرقهٔ دریای خونی / بسان لاله از پرده برونی
تویی در خون اگرچه غرق گشته / منم از غرق خون تا فرق گشته
مرا در کوه جان کندن بود کار / بجان کندن روم در پیش کهسار
جو زد بخت این گره بر کار من سخت / ستیزه چون کنم امروز با بخت

چون بهم رسیدند یاران خود کوشش شد که

ای همنفسان که پیش یارید — این شکر چرا نمی گذارید
ما را بکشید چون غریبان — گیرم که شما از آن دیارید
جان خواستم داد زیر پایش — امروز مرا ایمن گذارید
گر میکشدم فدای اویم — زنهار بروی او میارید
ای محنت غم بیک شمایم — گر دوست مرا بیاد آرید
ای طایفه که در دامان منست — هیهات که در کدام کارید
گر در دلتان غمش نگنجد — بر سینهٔ خسروش نگارید

غنیمت دان که این کمینه آواره بدندان تحیر انگشت تحیر گزیده و میگوید

تو ای پروانه سوز خود غنیمت دان که من باری — بگرد شمع خود از دور گردیدن نمی یارم

اگر شرح حال در قلم آورد نمکی بر جراحت باشد چون تن بیجان در گوشه نشسته و از همه رمیده و در پیچیده اگر بی تو بر افلاکم چو ابر تیره غمناکم و اگر با تو بخارستان بگلزارم

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

یجان تو و همچنان که اولیا در آیینه چنین مقید مشاهدهٔ جمال
مطلق مینماید و آنحضرت در نشاء آن جوان عکسی از جمال با

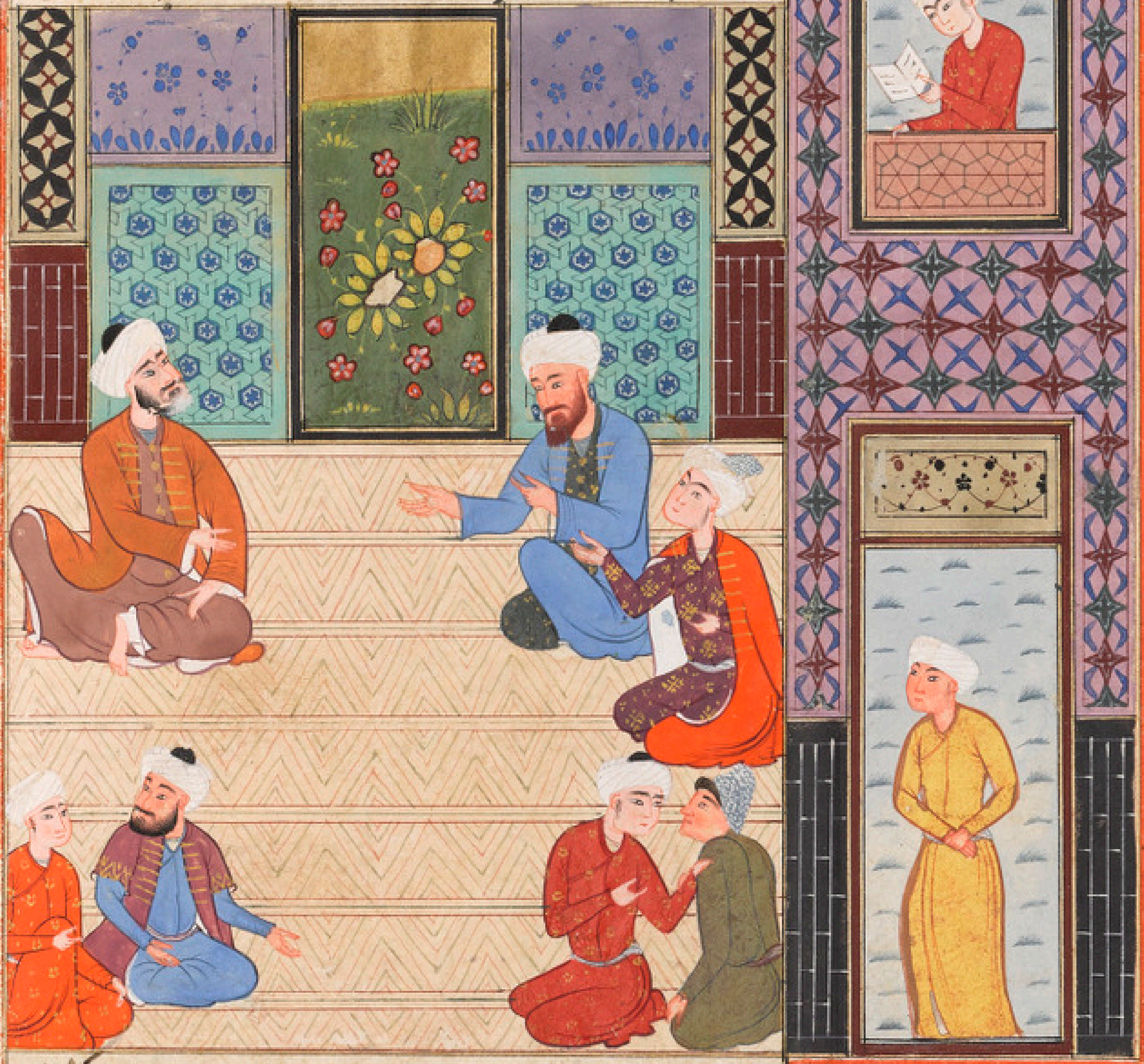

کمال حضرت شاه اولیا دید و این منقبت را فرمودند و گفتند
که این را یاد گیرید و در خواندن مواظبت نماید که منبع فیضان

36

جوان خوز

جوان خواهد بود و چنان شد و منقبت اینست شعر

مظهر آیات حکمت مطهر سر وجود — شاه مردان شیر یزدان گنج احسان کان جود

مالک ملک ولایت کاشف اسرار غیب — مطلع دیوان فطرت مقصد بود و نبود

مفتی مشکل گشاید صورت حق مبین — صورت معنی نماید حاصل غیب و شهود

عارف سر کمالت برتر از کروبیان — منکر قدر جلالت کمتر از گبر و یهود

بی حصول عقد مهر تو عقاید عقدها سست — بی قبول خاطر پاکت تو ایمانها جحود

گوهر حب علی در سینه دریادلان — در نهاد هر مخنث مهر مردان احقود

تیر اعظم کجا و دیده مور از کجا — نفخهٔ گیسوی کجا و نشأ طبع جمود

اصل ایمان چیست مهر خاندان مصطفی — هر کرا هست این سعادت گوی نیکی تا ابد برد

و در محرم ششصد و سی و سه از عالم رفت و قبر آن حضرت در قدسیه مشهد آباد نیشابور است و مولانا یقینی در وصف آن گفته است بیت ای خاک آستانت مجرای اهل معنی

چون کعبهٔ معظم در قبلهٔ نشابور | تربتش که ملایکها بتد باغ رضوان
در وادی مقدس قدسیه بیت معمور | صدرنشین صفهٔ

مجلس چهل و سیم

صفا خواجه ابو الوفا از خلق عظیم حضرت مصطفی علیه من الصلوة افضلها از کتبها خطی وافر و نصیبی کامل داشت و در کمال عرفان منفرد جهان بود و در علوم ظاهری از شرعیات و حکمیات از منقولات و معقولات باقصی الغایة الامکان کوشید و یافت آن بزرگوار از رسایل که در طور

درویشان نوشته معلوم میشود | ورقی باز کردم از سخنش
زیر هر توی هر سخن تو بهشت |

الحضرتا با پسر یزدان بخش خنکی تعلق غریب بود و آن پسر در کمال قابلیت صوری و معنوی چنانکه رساله موسوم بنثر الجواهر برای او نوشته اند در غایت خوبی در آن رساله درج فرموده و این رباعی گفته

در سینه کسی که درد پنهانش نشست | چون زنده بماند او ولی جانش نشست
رو درد طلب که علت بیدردی | دردیست که هیچگونه درمانش نیست

فقر و فنا و اخلاق آنحضرت دران مرتبه بود که اکثر اوقات هر روز
پیاده سیر میفرمود و مردم خوارزم اورا فرشته روی زمین میگفتند
روزی یزدان بخش مست در کوچهٔ بد آنحضرت رسید و در

52

بدمستی بمرتبهٔ از حد گذشته چنگ را چنان بضرب بسر مبارکش زد

35

که سپر مبارک آنحضرت بشکست و چنگ نیز ریزه ریزه شد
واو فرو رفت آنحضرت چنگ شکسته او را جمع کرده
بر روپاکی نهاده و بدر خانه او آوردند و زوجه او را گفتند
که یزدان بخش در میان راه افتاد کسی او را بفرستید تا او را
محافظت نماید زوجه مشار الیه چون واقف بود از
اطوار او دانست که ازو فعلی ناپسندیده آمده و اثر
سپر شکستن تیر ظاهر بود در رفت و مشار الیه را کشان کشان
بخانه آورد بعد از انکه بهوش آمد کیفیت را معلوم کرده
بدر خانه آنحضرت رفت و بر خاکستر نشست و هر چند درخواست
میکردند از خاکستر برنمیخواست آخر الامر از روی چاکر گشته
برخواست اما بخانه خود نرفت و همانجا بچنگ نواختن
مشغول گشت هر چند دران فن بی نظیر بود فاما اوقات

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

آنحضرت از آن شریفتر بود که همین صرف آواز جنگ شنیدن
شود و آن حضرت خود در آن فن نیز بسی ماهر بودند
عاقبت او را بالاخانه که می‌نشستند طلبیدند و جنگ
او را ساز کردند و با وجود شکی پرده عشاق در آن کار
بدو نمودند که هرگز نشنیده بود فاما مطلقا شوان آیت
آموخت در همان وقت خواجه عبدالقادر در ملازمت
حضرت صاحبقران امیر تیمور خان بسمرقند رفته بود
و اصناف‌های منشور نموده آنحضرت در سمرقند و خراسان
هر جا موسیقی دانی و سازنده که در علم نسبت وقوفی
داشته پیام طلبیده بودند خواجه بر همه ایشان فایق
آمده بود کسی بعرض رسانید که در خوارزم یزدان
بخش نام جنگی هست علی العاقدة العمورة پس پیام رفته

واورا آورده در هر گوشهٔ که خواجه عبد القادر
در سازهای مصنوعه کارها نموده و یزدان بخش در پیش
بود آخر خنک را از یزدان بخش گرفت و بساز کرد و
در عشاق همان کاری که حضرت خواجه ابو الوفا میخواسته بشنید
که بدو یاد دهند و او شوالنیست که بیاموزد نمود و
یزدان بخش ملزم شد گفت من لت از خواجه عبد القادر
نخوردم لتی است که از حضرت خواجه ابو الوفا خوردم
و وفات خواجه ابو الوفا در هشتصد و سی و پنج بوده است
و قبرش در خوارزم است **مجلس چهل و هفتم** مطرح انظار
لمن الملک الیوم لله الواحد القهار قاسم الانوار
از سراب تبریز است درا و اسط حال عاشق جوانی
از اکابر تبریز شدن و در میان اهل عالم رسوا گشتند

آن جوان تبریزی نیز هم از آن مردم مصاحبان داشت
و او را سرزنش میکردند
و سخنان تعرض آمیز میگفتند و
چون صلبیتی میباشد آن مردم را بسیار از شنیدن
آن نوع حکایات انفعال میکشید و محرمی نزد آنحضرت
فرستاد و پیغام داد که اگر مرا دوست میداری
بعد ازین درین کوی میا و نام من در هیچ جا با هیچکس در
میان میاره بلکه با من هم در خاطر مگذران گفت که
هرچه فرمایی بجان فرمان برم   پیش فرمان تو از جان چاکرم
چون دل تو آن خواهد که دران کوی نیایم منت دارم
نیایم فاما یاد تو چون در دل نیارم و مهر تو چون
از دل بیرون کنم   اینت نرسد که گویم دوست مدار

آمدی اگرم دوست نداری بیت | و باز گفته که غزل
بروم از دل پر خون نمیشوی حکیم | ز جان سوخته بیرون نمیشوی حکیم
بیک فسون که بکردی در آمدی بدلم | کنون بدل بصد افسون نمیشوی حکیم
تو همچو لیلی و لی هیچ شبی | ز پیش خاطر مجنون نمیشوی حکیم
مکو بطرز که چنبر و مکن فراموشم | کنم اگر بشوی چون نمیشوی حکیم

چون این جواب بدو رسید بر آشفت و گفت که او در
مقام خواست خودبیت و در حاصل کردن حظ نفسیست
عاشق تا درین مقام است عشق ورزی او حرام است
ازین سخن که آن جوان گفت مغز استخوان آنحضرت بسوخت
و چون او را آتش عشق از روز ازل در مجمر سینه برافروخته
بودند و در پس سه سالکی بودند که بخششی از محض عنایت
الّلهی نسبت بدان حضرت واقع شد چنانکه در دو بیت بیان

فرمود

فرموده بیت مرا علم ازل در سینه دادند

عجب علمی ولی در سینه دادند مرا پیمانه خالی گشت معلوم

که شیخ جمله را در پیسی ندادند در اول حال که بخدمت حضرت

شیخ صدرالدین اردبیلی که از سادات حسینی اند رسیده

بودند و ریاضات بسیار در خدمت او کشیده بودند

و چهار نوبت بکعبه معظمه رفته بودند و کرت اول پای

برهنه و جمله آخرین پا موزه بودند بانکه نشستند مگر به تشهد

با انکه پاها ورم کرده بود شیخ اجازت نشستن نداده

بودند و بواسطه ورم پاها موی سر را در سقف خلوت

بر میخی استوار کرده بودند شب آخری در میان

خواب و بیداری دیده بودند که در مسجد جامع اردبیل واقعند

و شمعی بالای منبر است و آن شمع حضرت رسالتپناهست

صلی الله علیه و آله وسلم و تمام صحن مسجد شمعها ست و
این شمعهای انبیا اند و اولیا و خود را نیز مثل شمعی دید
اول تمامی انبیا که شمعها اند خود را بران شمع حضرت
مصطفی است صلی الله علیه و آله وسلم است پروانه وار
سوخته اند و اولیا نیز مثل آن تا نوبت بدان حضرت
رسید بهمان طریق خود را بران شمع زده بودند
سوخته فاما هنوز رقیهٔ حیات باقی بود چون بیدار شدند
و چون مقرر بود که واقعات را که میدیدند بر شیخ
عرض میکردند بهمان دستور چون این واقعه عرض
کردند شیخ را رقت شده بود فرمود که پیش ازین بمن
نرسیده و سجاده نشینی حق تست و آنکه خود را دیدی
که بران شمع سوختی فاما رقیقهٔ حیات باقی ماند و

از نو

از شمع تو شمعهای دیگر افروخته خواهد شد و نام آنحضرت
معین الدین علی بود به سبب این واقعه شیخ آنحضرت
قاسم الانوار نام کرد و بعرض شیخ رسانیده بودند
که منور در او طلبه با قیست و قرار نشستن ندارم رخصت
طلبیده بودند و در تبریز در گورستان سرخاب
نزدیک مزار پر انوار بابا مزید که موضعیست در غایت
خوبی قرار گرفته و چون خاطر آن اندک غباری
پیدا کرده بود کاهی بهمان گورستان سرخاب می آمدند
و میخواندند شعر

بر خاک کویش اشک من نقشی نگارد عاقبت
وین خون که از دل میچکد نقشی بر آرد عاقبت
تخم وفایش کشته ایدل زان بی مثال
چون هست ابر رحمتش بر ما ببارد عاقبت

و کاهی انجا می نوشته اند
و در بیابان خوی سپلاس میکشته اند و بدین سرود مترنم میبوده که

گره بگشا ز کاکل ای صبا آن شوخ رعنا را / دگر مپسند پیچ و تاب بر رگهای جان ما را

اگر پا بر سپهرم بگره بنهد آن ترک پری‌رو / ز شادی آنچنان گردم که نشناسم سر و پا را

چو یاد آرم ز ولیان کوه و باغ صاحب آبادش / ز سیر خاب دو چشمم خون شود دل سنگ خارا را

نگر آدم شنیده شمه از باغ فردوس بهشتش / که واپرداخته یکبارگی فردوس اعلا را

دل من بو حسن الله کو شده پوسه زان غان / که دایم میخورید آن آب جان فرخنده ما وا را

نه بختی آنچنان دارم که یکساعت بکام دل / ببینم آفتاب طلعت آن ماه سیما را

نه صبر آنکه بنشینم دگر در کنج نومیدی / نه بینم من بعمر خود دگر آن ترک یغما را

بمن آتش زن ای ماه و ز سیر پا بسوزانم / زمانی از سر من باز کش آشوب و غوغا را

غم آن ماه دل خود گفتم اما چشم آن دام / که آن بدخو نبیند از دو یکبار از نظر ما را

جهان مغرور حسن و مست خواب ناز چون یوسف / چه داند حال بیداری شبهای زلیخا را

بجز نظاره ات چیزی نیابی در مسیحایی / فروغ طلعت آن شوخ شهر آشوب زیبا را

و شمه از آن حکایت نیز در کتاب انیس العارفین می آورد

و آن حضر

و این چند بیت از آنجمله است که گفته میشود مثنوی

بود در تبریز زیبا منظری — نازنینی عالمی نیک اختری
رشک سرو بوستان بالای او — آفتاب آسمان سیمای او
چشم مستش آیتی در شان حسن — زلف پیچش رایت سلطان حسن
در جوارش بود سیدزاده — دل بدست محنت و غم داده
دردمندی نامرادی بیدلی — مست عشق از خویشتن لایعقلی
پند دادندش قبایل هر یکی — خود نبودش سود زین پند اندکی
ای یکی گفتش که ای پاکیزه جان — دارد این معنی نپاید در تن آن
گفت عشق و مهر ناپیدا کرانست — شاه اگر در کوی عشق آید گداست
آن دگر گفتش که غافل مانده — وقت تحصیلت جاهل مانده
گفت یکدم صحبت یاد دلم — این به صحبت از هر دو عالم حاصلم
بنده حاضر بودم آنجا بر کران — ناگهان پیر فتنه آید در میان

گفت دارم غصه در دل عجب / با تو گویم قصه در دل عجب

این همه اسباب معشوقی تراست / در همه تبریز یک عاشق کجاست

گفتش ای یوسف توئی عیسی نفس / زین عجب‌تر قصه نشنیدم ز کس

اندرین معنی برادم صادقست / زانکه می‌بینم جهانی عاشقست

در جوابم گفت پیر و سیمتن / عاشقی داری بخویشتن

جمله ما را بهر خود دارند دوست / در طریق عاشقی پیش ما نکوست

آنکه خود را بهر ما خواهد کجاست / وقت خوش باد کسی کو خوش در خورد ماست

هر کرا با خویشتن کاری بود / نیست عاشق خویشتن داری بود

آخر الامر سوز درد و نیاز آنحضرت در دل و اثر کرد ایشانرا طلبید و از حالات گذشته پرسید نظر بحسن مطلق در آینه او غزلی گفته بودند گذرانیدند غزل

در رو تو که سرمایهٔ ملک دو جهانست / المنة لله که مرا بر دل و جانست

مهدی

شهری همه بر آتش عشق تو کبابست / من نیز بر آنم که همه شهر بر آنست

یک لمعه ز رخسار تو در خانهٔ کعبه است / یکتار سر زلف تو در دیر مغانست

در حلقهٔ گیسوی تو کان مایهٔ سوداست / بر جان گره جوی قیمت خود دیده را نیست

زان روست که انجا همه لبیک تحیرست / زین روست که اینجا همه فریاد و فغانست

گفتم که بهر وجه و بهر حال که گفتم / چون ماه شب چارده در روی تو عیانست

یک غمزه زد از ناز و بمن گفت که پیغام / انجا که عیانست چه حاجت به بیانست

واین غزل نیز از برای او واقع شد در محلی که از طریق فقر نصیبی تمام یافته بود و دایم با ایشان مسود و پیش ایشان چیزی میخواند و غزل اینست

غزل

بسوخت آتش عشق تو زهد و تقوی را / بباد داد ورقهای درس فتوی را

ز عاصفات قضا بحر قهر موج زند / نهنگ عشق فرو برد طور موسی را

غرامتست نظر سوی مهوشی که ندید / میان جلوهٔ صورت جمال معنی را

بغیر دیدهٔ مجنون کسی نیارد تاب | اشعهٔ لمعات جمال لیلی را
نسیمی از سر زلفش وزید در عالم | هوای خلد برین داد دار دنیی را
سواد زلف زرچینا برفشان و بگو | بماهتاب چه حاجت شب تجلی را
بلای عشق تو عوی قدم کان که درست | که داشتم همه عمر این تمنا را
اگرچه زار و ترارم ولی بدولت عشق | کسی چو من نکشید این نگار بدعو را

پیش ما چه کسی از رباب و رندی اکتیم
بیکا بکی شوان کرد و در بیر اولی

آخر بنوعی آن جوان مرید و معتقد شد که تمام قوم خود
گذاشت و همراه ایشان بجزاسپان آمد چون آنحضرت را
بجهت کارد زدن میرزا امیرانشاه رخ متهم داشت
پسر قند در پنهان دند و حضرت امیر مخدوم بهرمز و پیاده ذات

دیکر ۱۱

دیگر را ایجاب دار المرز و حضرت قاسم الانوار که عزیمت
نموده بودند از دربند عراق تا سر خیابان در رویه مردم استقبالی
بودند و آن حضرت در محفه میکذرانیدند و این بیت را فرمود

33

جهانی غرق در درد دگر دد | اگر چنگی بپاید پر سوم

آن بود که با وی عام شد و چندین هزار فرو رفتند
و امیر غیاث الدین علی ترخان در غایت حسن و جمال در
سیر تحفه همیرفت و در میان خیابان این غزل فرمودند

نمیدانم چه افتاد است قسمت از قدر ما را	گزین درگاه میراند دایم دربدر ما را
ازین معنی چه دلشادم قرین دولت افتادم	ازین معنی که شد همراه ماهی در سفر ما را
برو ناصح مده پندم که با کس نیست پیوندم	که جز پیر مغان نبود درین ره راهبر ما را
برو زاهد بگو با ما حدیث توبه و تقوی	که اندر گوش جان ناید حدیث مختصر ما را
بچشم وحدت مطلق ندیدم روی جانان را	درین حالت نمی آید دو عالم در نظر ما را
ز بیم هجر بینالد چو سیماب در پیمانها	ز فریاد و جرس معلوم گشتست [illegible] ما را
دل قاسم پریشان شد که یار از دیده پنهان شد	ازین فرقت رسید هر روز داغی بر جگر ما را

ازین تاریخ که سه سال گذشت میرزا جوکی و میر فیروز
شاه را بنزد حضرت قاسم بعذر خواهی بخرجرد فرستادند

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

چون معلوم شد که کار زدن از پیش مریدان مولانا فضل الله حروفی بود در تاریخ هشتصد و سی و هفت از عالم رفت در ربیع الآخر و مزار فایض الانوارش در خرجرد جام است **مجلس چهل و هشتم** پیشتیبوی سمات نفحات نعیمی امیر نعیمی و سید عماد الدین المشهور به نسیمی عشق بازی عرب و خانه براندازی عجیب بود و در اول حال عاشق شد بجوان نکته دانی آگاه **مثنوی**

پری رویی پری پیکر ماهی ... بخورشیدش ز یک یک ذره راهی
شب افروزی چو مهتاب جوانی ... پیه چشمی چو آب زندگانی
دهان درجی در و شکر خودم ... دو چشم او بلای جان مردم
دو گیسو مشک تر با عنبر خام ... زلال آب حیوانی لبش نام
لبش آب خضر در کاسهٔ می ... بآب خضر برده خط او پی

چه لب یاقوت رمان آب داده		چه گیسو رشته جان تاب داده

روزی آن جوان تیر اندازی میکرد و پرده از روی
کار برفت و بر گرفته و مضمون این ابیات حضرت

جامی را اید و گفت که		هدف تیر خودم ساز که بازی بطفیل
بر من افتد نظرت چون نگهی از پی تیر		جز به عشق تو ام طرح خرد برهم زد
ز رخم بخود بینی من دیوانه بگیر		این نقش که از باطن ظاهر آمد

مشابه طوفانی بود که دریای دلش در جوش و خروش
آورده و در شورش آن دریا از ظرف اصداف حروف
و کلماتش جواهر اسرار بکنار می آمد و چون نظر قشریان
ظاهر پرست بر آن جواهر اسرار بکنار که لایق گوش
پادشاهان حقیقت است می افتاد و سخن او را فهم
و او را مواخذه مینمودند مگر از علمای ظاهر در طلب ازو سعید

کرداریدی

که در روی این جوان چه می بینی که این مقدار شور و مستی
میکنی گفت که در آینه روی او صورت حق مشاهده مینمایم
مکرر رخسار او سبع المثانیست   که هر حرفی از و بحری معانیست
گفته که ما نیز او را می بینیم چونست که این صورت بنظر ما در نمی آید

54

گفت عنقای این دولت قاف قابلیت شما را آشیان نساخت

33

و همای این سعادت بپایهٔ بر سر شان ینداخت و چون
این نوع سخن میان پسید نسیمی و آن منکر گذشت دشمنی
او استحکامی تمام یافت بمیان موالی رفت و چیزی
چند بر آن افزوده دروغی چند بر هم بافت
پسید نسیمی غافل از آنکه شعبده باز چرخ بوقلمون
آخر الامر از پس پرده چه خواهد آورد چه بیرون و
گاهی غایبانه بدین ترانه مترنم میبود که شعر

از زمین تا آسمان امواج عکس روی تست — برق اگر زآیینه‌ها طلعت زیبا زند
از گریبان سر برون آور که تا ماهی عیان — کان مهی پیکر چنان سر از گریبان نهند

و گاهی در روی او این غزل میگفت که غزل

این عشق دلبری چه سن دلبران — یا رب چه گویمت که چه زیبا نهاده
الفت فکنده بمیان چشم و عشق را — و آنکه بهانه وامق و عذرا نهاده

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

از آتش محبت یوسف شرر زده | واندر درون جان زلیخا نهاده
طوق وفا بگردن مجنون دلفگار | از حلقهای گیسوی لیلی نهاده
شکر بخسرو از لب شیرین تو داده | فرهاد را بکندن خارا نهاده
تقوی و زهد و سبحهٔ صنعان برا | در چین زلف دختر ترسا نهاده
در پیش تو چه ویس و چه رامی که کدام عشق | خود عاشق و عشق در اشیا نهاده
جلوهٔ تو دادهٔ چو بدیع الجمال را | سیف الملوک را چه سودا نهاده
نوروز را بخواری و غم کرده اسیر | ناز و کرشمه در گل رعنا نهاده
چون لاله آب و تاب عطا کرده بجبین | صد داغ تازه بر دل شیدا نهاده
حیران عشق من شده صد مهر و مشتری | عاشق مرا نه نام بعبدالله نهاده
این جمله را تو ناظر مخلوق کرده | ما را نظر به نور تجلی نهاده
صد شکر میکنم چو فریدون فخر شدیم | چون داغ عشق خود بدل ما نهاده

تا این غایت موالی تحمل میکردند و از غصه او خون میخوردند

اما انگشت بر حرف او نمیتوانست نهاد و لب نمیتوانست
گشاد و یکبار عشق او طغیان کرده و سیل قباخانهٔ
عاشقی و معشوقی را ویران ساخت ناگاه در دیر سرمستی
در پایان مستی اشعار گفت و جواهر اسرار سفت
واین غزل ازان جمله است که غزل

حق بین نظری باید تا روی مرا بیند
چشمی که بود خودبین روی تو کجا بیند

دل آینهٔ او شد کو تشنهٔ دیداری
کو همچو کلیم الله بر طور لقا بیند

از مشرق دیدارش انوار که بود دیده
انوار تجلی را پیوسته چو ما بیند

وصف رخ آن ماهست الله جمیل اما
هر مرده دلی اما این نکته کجا بیند

ای چشم بسیمی پا از روی تو بینائی
ازانکه تو منظوری غیر از تو کرا بیند

کاف ها یا عین صاد و قاف و الر منم
سورهٔ طاها و یس نون و الرحمن منم

آینهٔ جان عبارت آرزوی تو یکیست
واللیل اذی کنایت از توی یکیست

کی عارف

گر عارف پر قاب و قوسین سوی   دانی که دو نون بهر دو ابروی کیست

موالی چون ذخیره داشتند دایم در کمین بودند و اشعار سید را
آن جوان یاد میگرفت و آوازی بغایت خوب داشت
و میخواند آن جماعت شنیدن آن جوانرا گرفتند
و پرسیدند که این شعر نسیمی است یا شعر تو گفت شعر منست
حکم به قتل او کردند ریسمان بحلق او انداخته میخواستند
که بر دار کشند که سید نسیمی خود را رسانید و گفت که
این شعر منست او بجهت خاطر فقیر بخود انتساب
کرده آن جوانرا گذاشتند و سید نسیمی را پوست کندند
عاقبت الامر در عشق جان بسر برد و نیم جانی که داشت
به جانان بسپرد

بیت

جان چه خواهی کرد بر جانان فشان   در ره جانان چو مردان جان فشان

در محلی که پوست میکندند

و چون خون بسیار رفته بود رنگ او زرد شده گفتند
چو پیست که رنگ زرد کرده گفت که ما آفتاب سپهر عالم شفقیم
و از مطلع عشق طالع شده و آفتاب در وقت غروب
زرد میشود و مضمون این را گفت و نزد محبوبش فرستاد

بصد اندوه حسرت از سر کویت سفر کردم
بناکام از تو ای آرام جان قطع نظر کردم

و این واقعه در هشتصد و سی و هفت بود و در حلب مدفن اوست

مجلس چهل و نهم

آئینه حقیقت نمای مصطفوی و مصقله
هیئت زدای مرتضوی مولانا حسین خوارزمی کبری
از فرزندان حضرت شیخ نجم الدین کبری و از مریدان
خواجه ابو الوفاست بس بفضل و کمال و عرفان مشار الیه
را بود شرحی بر مثنوی مولوی قدس سره نوشت
و در آن شرح کارها کرد با میرشاه ملک مصاحب بود

و بعضی مردم بهمین جهت انکار میکردند که او خود را
عارفی میداند برای دنیایی با اتراک تردد میکند
چون این سخن بمشار الیه رسید فرمود که شیخ علاء الدوله
سمنانی در یک حال خدمت پادشاه میکرد و بعد از
چند وقت ترک ملازمت کرد و با نزوا و انقطاع مشغول شد
آنحضرت را هم قلمی بود در رقعه به شیخ نوشته که من نیز
ترک ملازمت میکنم شیخ جواب نوشت که زنهار آن
خدمت را بگذار که اگر معلوم شدی که رضای حق
در خدمت پادشاهان زود بدست می آید هرگز ترک
ملازمت نمیکردم چه در خلوت فایده همین به نفس
آنکس میرسید و در خدمت پادشاه نفع بهر کس میتوان
رسانید از حضرت امام جعفر علیه الصلوات والسلام

سوال کردند که مارا کفارت خدمت سلطان فرمود
که کفارت آن جوائح الاخوان یعنی چه چیز است کفارت
خدمت پادشاه فرمود که کفایت کردن حاجتهای
برادران. والمؤمنون اخوة درین امر همه داخلند و معترف است
که پادشاه صاحب ولایتست بلکه قطبیت اثبات کرده اند
پس در ملازمت ایشان محصور نمی باشد و ارکان دولت
پادشاهان نیز از فیض ایشان بی نصیب نمی باشد
مارا در ملازمت و مصاحبت امیر شاه ملک را همان
مخلوط است و امیر مشار الیه را اعتقادی بر آن جناب
بوده و در اثنای آن تعلقی مشار الیه را بیکی از ملازمان
امیر مشار الیه واقع شد و این صورت بدان منجر گشته
که امیر مشار الیه بد اعتقاد شد و چون جناب مولوی را جانب

فقر و فنا غالب بر طرف دنیا بود ترک باغ و صحرا
نمود طریق انزوا اختیار کرده و مضمون این غزل را ورد خود ساخت

درویش را اسیر سرکوی بقا چیست
بی متاع خانه متاع سرا چیست

گو هر کرم ز فرش منقش مباش رنگ
پهلو منقش از اثر بوریا چیست

گر خازن حرم نزند نعره درای
از اشتران آن قافله بانگ درا چیست

شوران نشست از تک و پو در طلب عشق
رندا که باد و نیزه ندارد دست و پا چیست

گر روز رزم ماند شد از جام عیش سرخ
زخم کبود و سیلی غم بر رفقا چیست

عمر حریص در طلب کیمیا گذشت
ما را قبول در نظر کیمیا چیست

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

جامی بملک و مال چو هر سفله دل منه ‖ کنج فراغ و گنج قناعت ترا بسست
چون آن جناب با امیر مشار الیه ترک اختلاط نمود و در کنجی
نشسته کس بعذر خواهی فرستادند و او را باز خواستند

55

طلب کردند و فرمودند که ‖ دل چو روزی جمع با دیدار جانان خوشترست

32

۴۶۴

عمرها جان کند تا با درد هجران خو گرفت | پشت بنشینم مثل وصل از کلبهٔ هجرم که عید
کم رود سوی عمارت چون بویران خو گرفت | یا دم مرهم بر دل من سخت می‌آید چو تیر
تا ازان ابرو کمان با زخم پیکان خو گرفت | بر رخ لیلی مخوان مجنون چرا از کجی
زانکه آن سرگشته با کوه و بیابان خو گرفت | امیرشاه ملک آن جوابرا

وی فرستاد که بهر نوع که تواند او را بیاورد و چون خبر آمدن آن جوان بدان معتکف کلبهٔ احزان رسید و گفت که

مژده ای دل که مسیحا نفسی می‌آید | که ز انفاس خوشش بوی کسی می‌آید
از غم هجر مکن ناله و فریاد که من | زده‌ام فالی و فریادرسی می‌آید
ز آتش وادی ایمن نه منم خرم و بس | موسی اینجا به امید قبسی می‌آید
دوست را گر سر پرسیدن بیمار غم است | گو بران خوش که هنوزش نفسی می‌آید
یار دارد سر صید دل حافظ یاران | شاهبازی به شکار مگسی می‌آید

تا بدان وقت که امیرشاه ملک

را خبر از فقر و استغنای جناب مولوی بدان مرتبه نبود
و بعد از ان بنوعی دیگر با آن جناب سلوک کرد و آن جوان را
فرمود که دایم ملازمت کند بنابران شب و روز در ملازمت
بود و بچیزی خواندن اشتغال مینمود و عشق او بمرتبهٔ رسید
که جناب مولوی را از پرکار بدر برد و دران دریا عاقبة
الامر غوطهٔ خورد و دیگر از قعر دریا برون نیامد و
فرو رفت و در هشتصد و سی و نه از عالم رفته اند

مجلس پنجاهم

مطلع انوار جلی مولانا شرف الدین
علی در علوم ظاهری و باطنی مهارتی تمام داشت و
مصنفات دارد در غایت خوبی و معانی خوب دران
رسایل بسیار است که بخاطر کسی نرسیده و از جملهٔ
رسایل مشار الیه کنه المرادیت و حلل و حقایق التهلیل و مواطن

وشرح قصیده بُرده واشعار ابدار بطریق شعر حافظ دارد و
دایم عاشق پیشه بودند ودران عالم غزلها دارد واز آن جمله این غزل است

صوفی مباش منکر رندان می‌پرست | کاندر پیاله پرتوی از روی دوست هست
در آرزوی آنکه بپیوند دست دوست | بسیار کس فدا شد و کس را نداد دست
انصاف محتسب که ز رندان درست شد | چون باز ازبت قدح باده میشکست
بشکسته صد هزار تعلق ز ننگ و بد | پیوسته در زنجیر که اینک و آن است
این طرفه تر که مردم کوته نظر کنند | این را خطاب عاصی و از اخطا بریست
در بوستان دهر کلی شادمان نماند | آن هم که ریخت زلف باد خزان زبر است
بیرون ز دار ملک جهان نیست گنج فقر | غم نیست گو شود در و دیوار اگر پست
زندانیست و کاسه می از شتاب دنیوی | اینهم بیفکند ز کف آندم که گشت مست

صبحدم مرغ چمن چهره گشایی میکرد
نفس باد صبا غالیه پیمایی میکرد

بلبل شیفته در بزم چمن شب همه شب | شکوه از محنت ایام جدایی میکرد
بود ترسان ز فراق گل و نازان بوصال | باده چون لعل بتبسم روح فزایی میکرد

56

شمع چون چشم من از آتش دوری یکجا | گاه زاری و گهی نغمه سرایی میکرد
شرف دل شده گر سلطنتش عار آمد | در پیر کوی مغان دوش گدایی میکرد

31

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

در زمان دولت حضرت بابر میرزا شیفته مولانا محمد
املی شده بودند و معمیات باسم مشار الیه دارند و

این غزل بجهت او گفته اند قد برافراخته و چهره برافروخته
کار خود ساخته و خرمن من سوخته غمزه ات کرد نگاهی بمن و سحر این
که بدان شیوه خویش این دمی آموخته بوسه ده بفقیری چه بری خندین دل
نیکی کن که بسی مظلمه اندوخته تا نیاید خبر چشم تو غیر از غیرت
همه را دیده فرو بسته لب دوخته سوختم در طلب و زاهد بزم وصال
که تو برتر ز خیال من دلسوخته خواجه از بندگی حرص نگردی آزاد
تو که خود را بدر میکده بفروخته ای شرف خلوت تاریک تو بس بو که بهشت
شمع دولت ز چراغ که برافروخته در تاریخ هشتصد و پنجاه و

هشت از عالم رفت و مرقد منورش در دار العباده

یزد است **مجلس پنجاه و یکم** متعرض نفحات نسیمی امیر
سید حکیمی مدتی در علوم ظاهری اوقات صرف کرده بود و از علوم
باطنی حظی تمام داشت و اشعار خوب دارد و اکثر اوقات مبتلای
محنت محبت میبود و یکی از منظوران مشار الیه از بزرگ زادگان
طبس خواجه علی نام بود و شکلی بغایت نیکو داشت فاما هیچ وجه
ملاقات میان ایشان واقع نمیشد و اگر اتفاقا ملاقات شدی
بنوعی شد بود که با او یارای سخن گفتن نداشت و دران وقت گفت

عجب غمیست مرا کان نمیتوانم گفت / چه جای فاش که پنهان نمیتوانم گفت
شدم هلاک ز درد و سخن به پیش طبیب / به هیچگونه ز درمان نمیتوانم گفت
ز بیم تندی خویش ز خویش هم سخنی / بکنج کلبه احزان نمیتوانم گفت
نماند طاقتم از سوز سینه و با او / حدیث سینه سوزان نمیتوانم گفت
مرا مگو که حکیمی طمع مبر ز لبم / که ترک جان خود آسان نمیتوانم گفت

روزی یکی از اکابر دین رفت که در علوم مهارتی تمام داشت
مدة هشتاد و پنج سال اوقات در کسب علوم صرف کرده بود
مولانا صدیق نام و اکثر جوانان از شاگردان او بودند
واین خواجه علی نیز از تلامذهٔ آن بزرگ بود چون مشربی
بغایت خوب داشت آن عزیز او را بمنزل خود طلبید

57

30

ومیان ایشان بسعی مشکور آن بزرگ دین اختلاط واقع شد

و دران وقت این غزل گفت که مطلع و مقطع او اینست

ما هم و پیر میکده و کنج دیر او — دیگر کجا رویم که داریم غیر او

صد بار پیش گشت و دگر ساخت ایام — گویی علیست یار و حکیمی نصیر او

در تاریخ هشتصد و هشتاد و یک از عالم رفت و مدفن او
در طبس و کیلکی است مجلس پنجاه و دوم مرکز دایره 52
قضا و قدر شیخ زاده عمر مردی بزرگ بود و
خوش صحبت و نیکو اخلاق و در علوم ظاهری
و باطنی دخلی تمام داشت و اشعار فارسی و ترکی
میگفت و از غایت بی تکلفی از مریدان قلندری نمود
و از مجالس رندان پرهیز د و صحبت عارفانه
با آن جماعت میداشت و میرفت و در زمان سلطان
یعقوب در تبریز می بود و معتقد بسیار داشت

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

و در روم متوطن بود و رودی عظیم در پهلوی آن ده
بود و دران طرف رود نیز دهی بود و مردم آن ده
اکثر صاحب جمال بودند اما در غایت کثر خلقی جوانی
ازان قبیله مرید او شده بود و داود و عمر متعلق او
گشته و یکی از مریدان قدیمی او بپسری بران جوان
عاشق شده بود چون در حلقه ذکر می نشستند آن
جوان تعلق آن پسر را فهم کرد و به تردد او و داود و عمر آمد و
گفت یا شیخ من این پسر را میکشم داود و عمر پرسید که چرا
میکشی گفت از برای آنکه مرا دوست میدارد داود و عمر
گفت که هر که ترا دوست میدارد میکشی گفت بلی داود و عمر
گفت که پس سودای بکن و اول مرا بکش غزل

کمترین کاریست اندر عاشقی جان باختن
بر بساط پاکبازی کفر و ایمان باختن

کار مردانست در یک داو جانان باختن / حاصل آوردن بدشواری و آسان باختن

عاقلان را گوی سر می باید از خوبان ربود / باش تا سلطان من آید بچوگان باختن

در خرابا با درویشان تو بی سلطان چو / تا رموزی بنگری در ملک سلیمان باختن

رایگان شد مهرهای هستی ما چون کنیم / غم حریف غالب ما در پریشان باختن

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

شمع من تو خوش بر افروز و مغز بادام نرم | زانکه با موزد کیسی پروانه را جان با
خسرو العروش جنت با پستان روی دوست | کار زد از بهر چنین کل باغ جنت با

در تبریز بتر والده یعقوب بیک مرید داود عمر شده بود
و از جهت مشار الیه خانقاهی فرموده بود که می ساختند
روزی بتفرج خانقاه آمده بود داود عمر و مریدان و
با والدهٔ یعقوب بیک در درون خانقاه سیر میکردند
بیکم گفت ای شیخ چه طاقهای بلند بسته اند هر که تفرج میکند
گردنش بدرد می آید شیخ گفت به بیکم که بخمپند و تفرج کنید
در تاریخ هشتصد و نود فوت شد و قبرش در تبریز است
مجلس پنجاه و سیوم واقف سر جمال بیکرانی مولانا
محمد تبادکانی از مریدان حضرت شیخ زین الدین
خوافی اند و ایشان را از طریق با طوار شیخ که راه اختیار

وابرار و نظار را پیش میل بشیوه اول بود اگرچه بحکم این

رباعی حضرت سلطان ابو السعید ابو الخیر رباعی

این ناله پر خرقه پوشان از غم تو — وی نعره رند میفروشان از غم تو
چون باد تن عاشقان بجوش از غم تو — افغان افغان دردنوشان از غم تو

مرا افتاده که در صحرای ظهور و فضای وجود در حرکات
آمده یکسر متوجه جلال و جمال و پیدا حد کمال او بیند و عزم
دایم با اعمال پسندیده و افعال گزیده چون نماز نوافل
و روزه تطوع و تلاوت قران و غیره و از افعال
و اعمال وجودی ظاهر خود را معمور و مزین میداشتند
تا پرتوی از انوار آن بر باطن منعکس گردد و حقایق
ملک و ملکوت انجا بتابد فاما راه ظلمات صفات
عدمی را چون عجز و انکسار و ترک اختیار و عدم

قدرت

قدرت و اعتبار و جاه و افتخار می رسیدند و اواز
دف و نی میشنیدند و رقص بسیار میکردند و بیخود میشدند
و اکثر اوقات بصاحب جمالی مبتلا میبودند و بحکم این
حدیث حضرت خاتم پناهی صلی الله علیه و آله و سلم
که مَنْ عشقَ و عفّ و کتم و مات مات شهیدا یعنی هر کس
که عاشق شود و پاکی ورزد و پنهان دارد و بمیرد شهید
شده باشد در اخفای کوشیدند فاما در میان سماع
سمت افشا می پذیرفت و پردلرا بزبان میگفت و ایشان
در بحر استغراق بودند و بیخودانه حالات ظاهر میشد
که اهل مجلس اطلاع می یافتند و سبب ورود این حدیث
آنست که یکی از صحابه که بس مرد پر ذوق و پر حال بود
عاشق شده بود حیة الکلبی فاما هیچ آفریده نمیدانست

وحیه تیز بران حال اطلاع نداشت آن درویش را از خود در اعرض
حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم رسانیده بود و التماس دعا
کرد که هرگاه رخت پسر منزل عدم کشد وحیة الکلبی در وقت
غسل آب بروی ریزد یکی از صحابهٔ آنحضرت را مهمانی برده با
بعضی هواداران و روزی پسر دبود و در میان سرای آتشی
افروخته بودند و اطفال صاحب خانه گرد آتش میگردیدند
و زوجهٔ آن عزیز از مطبخ بیرون آمد و از آنحضرت سؤال کرد که
یا رسول الله شفقت من بر پسر زیاده است یا شفقت حضرت حق
بر بندگان خود فرمودند که چه میگویی شفقت تو در جنب شفقت
و رحمت حق قطره بنسبت بدریایی نتوان کرد گفت من روا ندارم
که اطفال من درین آتش بسوزند فرمودند نی گفت حضرت حق
چون ارحم الراحمین است چون روا دارد که بندگان او در آتش بسوزند

حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم رقت فرمودند دران
اثنا شخصی خبر آورد که آن دردمند که مذکور شد که شیفتهٔ حیة الکلبی بود
فوت شد و آن حدیث را دران محل فرمودند و پیران در
ویش بر فشند و حالت اورا اظهار فرمودند و حیة الکلبی را الم کردند
که آب بر وی ریخت و دفن کردند و درین آخر خدمت مولانا محمد
مشار الیه شیفتهٔ درویش محمد نایی بود و در مجلس سماع

59

بی طاقتی بسیار میکردند و بدین رباعی حضرت شیخ اوحد الدین

حالات میشنودند رباعی | این کوی قلندر است میدان هلاک
وین راه مقامران بازنده پاک | مردی باید قلندری دامن چاک
تا برگذرد عیاره وار و بی باک

و فی الواقع هیچ مرتبه از مراتب بلند و درجات ارجمند
دامن همتش در آن حال نمیگرفت و گفت که بیت
چو بر ولایت دل دست یافت لشکر عشق | بدیست باش که سر باد او یغماست
و هیچ صفتی و فعلی از نیک و بد قبول و رد با او در آن
وقت نمی ماند که مایه افتخار آن حضرت گردد و شیخ

اوحدی از آن خبر داد | باز غوغای او علم برداشت
عشق او خنجر ستم برداشت | هرچه بر راه بود غارت کرد
وانچه بر راه بود هم برداشت | شخصی با مولانا حسینی معول
در مجالس ایشان حاضر می شد و نوبت خوانندگی ایشان

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

خوش شکل کم میگذاشت هرچند آواز زیبا داشت و بسیار
ورزش بسیار آورده بود فاما در مجلسی که آن نوع
جوانان باشد و خوانندگی کنند و آواز او را مشتاقان
شنیدند درویشی گفتند که او را خرجی دهند و گویند که
چون اینجا خوانندهٔ بسیار است اگر تو بگازرگاه روی
دور نیست بنابر آن در مزار گازرگاه چون هر هفته
در روز پنجشنبه که روز بار مقرب حضرت باریست
مجلس سماع قایم میبود و آنجا حاضر میشد آنجا نیز
خوانندهای مقبول جمع میشدند راضی بودند که اضعاف
آنچه آنحضرت بدو داده بودند بدو دهند و از پیش ایشان
باز شود و قبول نمیکرد روزی حضرت مولانا بمزار
منور الانوار مقرب باری آمده بودند این قضیه را کسی

بعرض ایشان رسانید و انبساط بسیار کردند و چیزی
دیگر بدو شفقت نمودند و فرمودند که مسجدی بود که چند
مقری خوش آواز داشت مؤذنی بدآواز بعشق خود
بدان مسجد رفت و بران مؤذنان خوشخوان ثقیل صحبت
صاحب مسجد امیری نیکوسیرت عادل بود نمیخواست
که دلی ازو آزرده شود گفت ای جوانمرد این مسجد را
مؤذنان قدیمند هر یکی ازیشانرا در ماهی پنج دینار
وظیفه است و ترا ده دینار میدهم و بجای دیگر رو
قبول کرد و برفت بس از مدتی در گذری پیش راه
آن امیر آمد و رکابش بوسید و گفت ای خداوند
بر من حیف کردهٔ که بده دینارم ازان بقعه روان کردهٔ
اینجا که هستم بیست دینارم میدهند که بجای دیگر روم

قبول

قبول نمیکنیم امیر را خنده گرفت و چیزی دیگر بران ده دینار
افزوده و گفت زنهار نستانی تا به پنجاه دینار راضی
شود نا خوش آوازی بابانگ بلند قرآن میخواند و صاحب
وجد ازو پرسید که ترا مشاهره چند است گفت هیچ
گفت پس چرا زحمت بیفایده میکشی گفت که از برای خدا
میخوانم گفت که از برای خدای که مخوان بیت
گر تو قرآن برین نمط خوانی   ببری رونق مسلمانی
خدمت مولانا محمد مشار الیه در تاریخ هشتصد و نود و یک از
عالم رفته اند و قبرش در خیابان هراه است مجلس پنجم چهارم
صدر نشین بزمگاه ارباب انتباه خواجه عبد الله متعلق مولانا
شیخ ابوسعید مجلد بودند که شاگرد مولانا حاجی محمود مجلد بود
و مولانا حاجی محمود پسر دی عزیز بود و حضرت خواجه

عبدالله مشار الیه برادر طریقت خود میگفتند و با
حضرت خواجه پا لها مصاحب میبودند از حالات
که در ایام مصاحبت ازان حضرت مشاهده کرده
بیان فرموده و این رباعی را میگفت و بسیار میخواند

با هرکه نشستی و نشد جمع دلت
وز تو نرمید زحمت آب و گلت
زنهار بگرد صحبتش پیش مگرد
ورنه نکند روح عزیزان بحلت

آنحضرت اکثر اوقات بدکان صحافی می آمد و می نشست
و با او به بهانه کتاب دیدن سخن میگفت و کتبی که

دران دکان بود دیگ پک را از دست او میگرفت و
در پهلوی خود جمع میکردند و همراه میبردند روزی دیگر

60

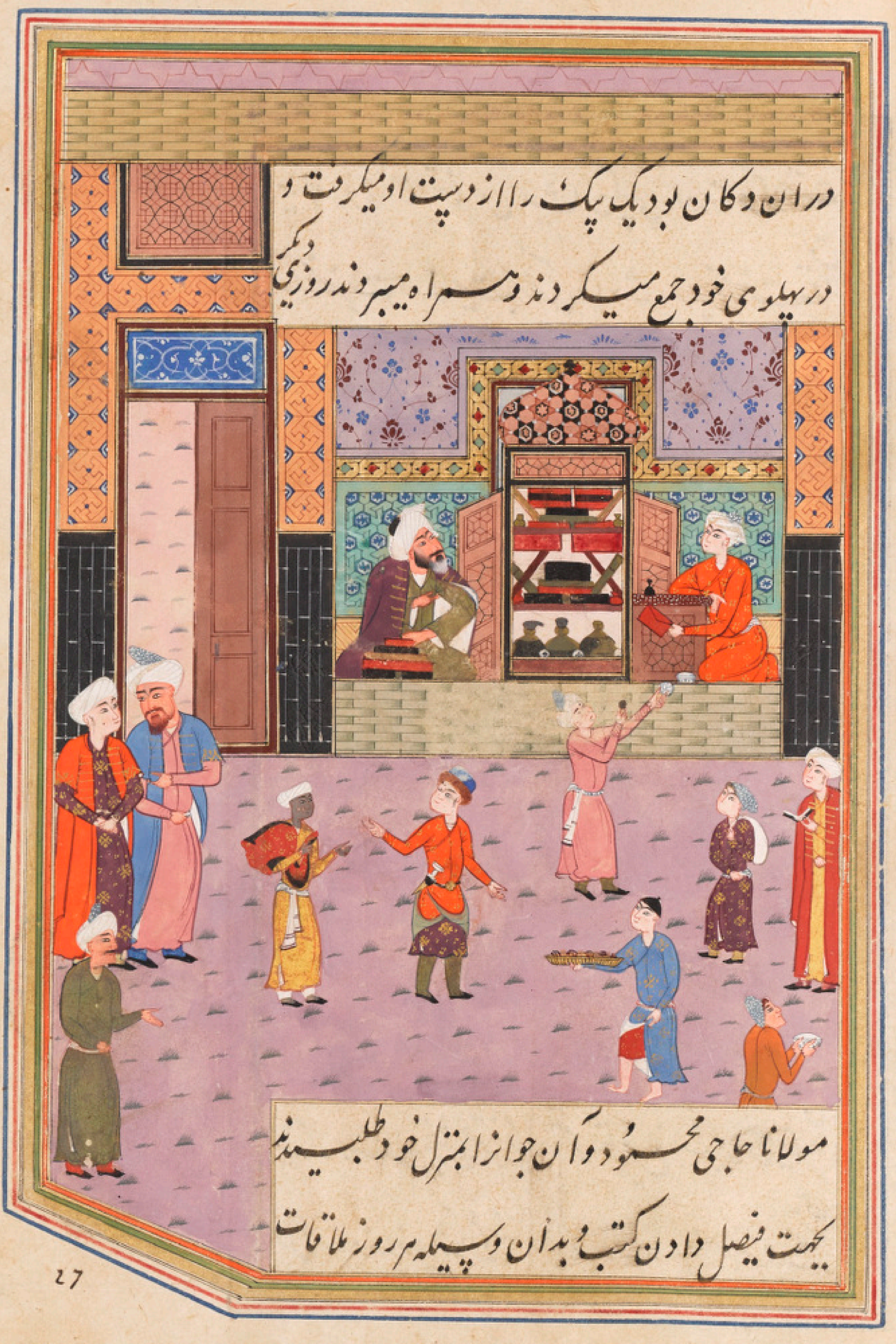

مولانا حاجی محمود و آن جوان از منزل خود طلبیدند
بجهت فیصل دادن کتب و بدان وسیله هر روز ملاقات

27

میفرمودند از اشخاص ایشان کسی را در خاطر گذشت

که انحضرت در غایت بزرگی و پادشاه مرید و معتقد و لایق

نیست که با این جوان این نوع ملاقات میکند و بطوف

باغ میروند و سیر نمیشوند از دیدن او مبادا در جات

ایشان و اعتقاد پادشاه زمان خللی پیدا شود

و بر ضمیر ایشان عکسی انداخت و خوانده اند که غزل

بفراغ دل زمانی نظری بماه رویی
به از آنکه چتر شاهی همه عمر های و هویی

نه بدیست با جوانان بچمن شدن ولیکن
هوس جمال جانان نبود برنگ و بویی

بقسم با جز آمد نظرم ندید شیرش
بجز این نماند مارا هوسی و آرزویی

نپرید تا نوازد الطبیب ادمی گوش
که چو مرد نیست باری بنظاره جو اویی

بخدا که رشکم آید بر خش ز چشم خود هم
که نظر دریغ باشد بجنان لطیف رویی

دل ما شد و ندانم چه شد آن غریب مارا
که برفت نام و نامد خبری ز هیچ سویی

بچی

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

سخن پیکان شب رو نرسد مگر کسی را   که شبیش بوده باشد که ز بی‌گری گوشی

بکن آن صبا مشوش سر زلفکان پر را   که هزار جان چنین و نقدای باره گوئی

و در ثلث آخر عمر میلی تمام اورا با مولانا محمد قاضی
نام عزیزی واقع بود و بعضی اکابر در پسر قند از پیرهای
صاحب هدایت ابوالیشیان حال حضرت خواجه را
قیاس بحال خود میکردند و از این جهت غافل بیت

حال پاکان را قیاس از خود مگیر   گرچه ماند در نوشتن شیر شیر

محرمی از محرمان این سخن را بدان حضرت رسانیده فرمودند
که چنین منصور حلاج فرمود که ازل پیش مد است
و ابد مقدس نه یارست کون زیارت نشود و به نقصان
نقصان نیز ولا یرک بالحواس ولا یقاس بالناس و
چون قدیم ممتنع است لقدم خود از مطالعه اهل عدم

عدم چون درو رسند حدیث بعلم محدث و علم وجود
او با وجود او ست قدیم در قدیم جز او را نشناسند
پسجانه نمان حکایت شمس تبریز و شیخ اوحد الدین کرمانیست

که این رباعی را گفت که رباعی
یارب تو شناسی که به یکماه و بگاه
جز در رخ خوب تو نکردیم نگاه
خوبان جهان آینه روی تو اند
در آینه دیدیم رخ حضرت شاه
در مجلس خواندند و شمس تبریز

فرمود که این سخن کسی راست که دنبل از گردن او برآمده
باشد و این طرف و آن طرف نتوان نگریست چرا به طبیبی
نرود تا علاجش کند یعنی از هیچ ذره از ذرات کونات
نیست که حق ظهوری در خور آن نکرده پس سبب حضرت
صورت خوب چیست حضرت شیخ اوحد الدین در جواب
این رباعی خواندند رباعی گر با دگری مجلس میآرم و راغ

هرگز ننهم ز مهر کس بر دل داغ | لیکن چو فرو رود کسی را خورشید
در پیش نهد بجای خورشید چراغ | این فقیر در حضر ایشان بخدمت

حضرت سلطان قاسم انوار و حضرت شیخ بهاء الدین عمر
بسیار میرسید و ایشان را التفات بسیار بمن می بود و
در مجالس دیگر تر رفتم هر کس چیزی میگفت گذاشتنی
بود و آنچه سلطان قاسم میگفت نگاه داشتنی بود بملازمت
هر دوی ایشان که می رسیدم میدیدم که ایشان را
هر دو در رخسار مجازی بدان چشم مینگرند که حضرت
رسالت صلی الله علیه و آله و سلم بدحیة الکلبی می نگریست
هی هی ان العبد یتقرب الی الله بالنوافل حتی احبه
فاذا حببته کنت سمعه و بصره و لسانه و یده و رجله فبی
یسمع و بی یبصر و بی ینطق و بی یبطش و بی یمشی

روزی حضرت سلطان قاسم سخنان میفرمود و در اثنای
سخن هر لحظه چشم ایشان بر رخسار صاحب جمالی که در مجلس
ایشان بود می افتاد و چشم من چون بر ایشان بود
همراه نظر ایشان مشتغل میشد بدان صاحب جمال و در خاطر
من میگذشت که نظر تو تمام نظر اوست یکنوبت نظر
ایشان و نظر من بر یک خط واقع شد فرمودند که
سالکان طریق پیش خود را در عالم ذات قدیم
منازل کبریا ثابت کردند و دعویها درین مقام نمود
میتازند دعوی بس بود و دوران معذور باشند زیرا
که هر که بقرب حق رسید پندارد که حق را بشناخت آن
از حلاوت وصل بود و اگر نه معرفت نقش حقیقت کجاست
چون علم آن خاص است حق را نه خلق را لیکن عارف

بجمله معزول نیست از بعضی علم حق بحق شناسند و بقدر
تعریف حق او را از حال خود خبر دهند منکر در شواهد
ملکوت بماند و عارف در علم جبروت صاحب دایره
ثانی یعنی آنکه نور علم ذات بیند و در آن بقوت
حق ثابت بود و گمان برد که من در عالم ربانیم آنکه رسید
بدایره ثالث یعنی آن متحیر که در معاور علم صفات
است پندارد که من الهانیم چه آن جابر در صفات
از علم صفات جز الهانی نه بیند زیرا که بقرب که
ثانی است وحدثان معزول از قدم رحمان در من
از اینجا مینگر که خود است در اثنای این سخن که سلطان
قاسم میفرمود مرا سیمانی دست داد ناگاه برقی
از جانب کوه اصم بدرخشید و ابر عالم مجاز بشکافت

و آفتاب حقیقت از زیر ابر تافت دیدم آنچه دیدم و
شنیدم آنچه شنیدم حالا نیز گاه گاهی چشم من همان
می بیند و گوش من همان میشنود و این رباعی خواندند

شمعیست رخ خوب تو پروانه منم
دل خویش غم تو است بیگانه منم
زنجیر سر زلف تو در گردن تست
بر گردن بنده نه که دیوانه منم

آنحضرت در تاریخ هشتصد و نود و دو فوت شده و قبر ایشان
در سمرقند است مجلس هجده و هفتم من لا یفی بوصف
کماله کلامی مولانا عبد الرحمن جامی در علوم ظاهر و
باطن یگانه عصر بود از آنحضرت مصنفات بسیار بر صفحه
روزگار مانده و اقسام شعر از قصیده و غزل و مثنوی
و قطعه و رباعی و معمّا همه خوب واقع شده و در تالیفات
بطریق اهل تصوف و تتبع حضرت شیخ محی الدین اعرابی

دیگر

و شیخ صدر الدین قونوی کرده و در طریق اعجاز
ید بیضا نموده و کم وقتی مجلس شریفش از منظومی خالی
بودی در ایام سلطنت حضرت شاهرخ میرزاده
ملک محمد بسیار خوش شکل بود و بسی اشعار در دیوان
اول آن حضرت برای او فرمود در کبر پس تغیر
فاحش در صورت او واقع شده بود چنانکه انحضرت
و اشخاص دیگر را هنر شرم می آمد که میگفته اند که
برای آن عزیز بزرگ غزلیات و معمیات دارد
نوبتی قاضی خرد در مجلس انحضرت نشسته و امیر
محمد نیز نشسته بود قاضی مشار الیه پرسید که این عزیز
چه کس است ایشان فرمودند که این آن کس است که
وقتی از اوقات از بی التفاتی ایشان به تنگ بودیم

و این زمان از الثفات و از الجمله غزلیاتی که برای
ایشان گفته بودند یکی اینست که مذکور میشود غزل

آن کیست پسواره که بلای دل و دینست
صد خانه بر انداخته در خانهٔ زینست

ماهیست درخشنده چو بر پشت سمندست
سرویست خرامنده چو در روی زمینست

در آتش و آبم ز دل و دیده چو دیدم
کافروخته رخسار و عرق کرده جبینست

بر تافت زمین زو که افکند ابرو
اینک سپر و شمشیر اگر بر سر کینست

گر قصهٔ خود عرضه بایشان نتوان کرد
گو شکر خدا گو همه دان و همه بینست

گفتم که سخن را نمی جای بر لب نشست
ز بیم چشمک تیغ برای سخن نشست

و در زمان حضرت بابر میرزا مولانا عطاالله نام
بپسر مولانا شهاب خواننده جوانی در غایت حسن

و جمال بوده و ملاحت بسیار داشت و قدی باعتدال و
بر گوشه لب و رخسار خالهای بر جمال او و از ملایم با هزار غنج

۷۱

و دلال شعر بسیار از برای او دارند از انجمله درویشی
که پدرش را عزیمت بدخشان در خاطر گردید و او را

26

همراه خود میبرد و این غزل فرمودند **غزل**

بازم ز دیده ای گل خندان چه میروی
جانم چو گل فکنده بدامان چه میروی

سروی و جای سرو بجز جویبار نیست
از جویبار دیده گریان چه میروی

از اشک سرخ دیده ما کان لعل شد
ای سنگدل تو سوی بدخشان چه میروی

شهری خراب میشود ای مشکبو غزال
تو رو نهاده سوی بیابان چه میروی

جامی فتاده چون تن بیجان ز هجر تو
تن را گذاشته ای جان چه میروی

و این رباعی در مکتوبی نوشته و باو فرستاده بودند که

ای باد اگر سوی بدخشان گذری
زنهار بدان ماه درخشان گذری

گویی چه شود گر چو خور آسمان
یکبار دگر سوی خراسان گذری

و در همان زمان استاد سیدی احمد غجکی که بسبزی پر ملاحت
خوش رفتار که با کرشمه بسیار بود کسانرا بغایت گرم

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

و بیقرار میگردانید برای او در وقتی که مزلف شده

بود این غزل گفته بود ز مشکین طره‌ات بر هر دلی بندی دگر
رشتهٔ جان زاهد موی تو پیوندی دگر زلف تو یا رب چه زنجیر است کز سودای او
هر زمان دیوانه میگردد خردمندی دگر چون نهم مسکین دلم زان جعد خم در خم که نیست
هر خمی صد حلقه و هر حلقه‌ای بندی دگر محتسب بشکند از می او وقت گل ترسید
ده که می بیند شکستن باز سوگندی دگر گر پدر خورشید و مادر ماه باشد ای ملول
بر زمین باید بجوئی چون تو فرزندی دگر دل گرفت از خانقه جامی ره میخانه گیر
تا بی معشوق و می گیریم پیوندی دگر و در همان زمان حافظ عبد القادر

خانی خوش آواز صاحب حسن بود و ملازم ایشان گشته

و از برای او گفته بودند ای دهانت ز لب و لب ز دهانت شیرین‌تر
خنده شیرین و سخن گفتن از آن شیرین‌تر و در همان زمان بازرگان

پسری تبریزی که صباحتی عجیب داشت و اثر زلف بر رخسار

او ظاهر گشت شمس الدین نام پیش ایشان به پیاله در معما صحوا

و از برای او چند غزل گفته بودند و این غزل از انجمله است

خطت فتنه است و لبها فتنه انگیز دلم زان فتنه خون و دیده خونریز

دلی آویخته زلفت ز هر مو
کرا باشد چنین زلف دلاویز

ز شکل و قامتت شد کشته خلقی
ترا اگر میل قتل ماست برخیز

تو چشمی بود دو دو آفت چشم
ز دود آه مشتاقان بپرهیز

خوشم با محنت عشق تو آری
بود رنج محبت راحت آمیز

الا ای ماه بنده زنی که چون خور
نشاید کرد در رویت نظر تیز

چو مولاناست جامی مست عشقت
تو یار چار رخشان شمس تبریز

در همان زمان جوانی بود شیخ عمر نام ملازم حضرت

میرزا بابر وجهت او گفته
زهی مهر از رخت شرمنده تیر

ز خیل عشق سلطان سپه گیر
ز داد عشق تو داد از که خواهم

که دارد داد عشق پادشه شیر و در زمان حضرت سلطان
ابو سعید میرزا میر محمد امین پسر امیر سلطان از
عنون مقبول بود و غزلیات برای او دارند و این

غزل از انجمله ابیات
بنازای چشم شوخت فتنه خوبان ترکستان
نه ترکیست اینکه دین غارت کند با چنگ و تیر کستان
و در همان زمان علیخان نام

جوانی بود ملازم همان سلطان در پس چارده پیالگی این

غزل در ان محل گفته اند
گر بنالم ز دل خاره بر آید ناله
ور بگریم ز گل تیره بروید لاله
چارده ساله پیاله تهی چه جای وقت
گرد بیرون ز کفش حاصل چه پیاله
سبزی ملیح قدی کشیده

و ابروان خمیده تاجی سیاه بر سر و در گوش حلقهای
زر بغایت شیفته او بودند چنانکه میگفتند که با خود مستم
چون نشسته ام و تصور میکنم که در هوا میروم و چون

برمیخیزم و این غزل هم از برای او گفته اند **غزل**

آنکه از حلقهٔ زر گوش گرانست او را | چه غم از نالهٔ خونین جگرانست او را

کوکله بر شکن از ناز که در مسند حسن | منصب شاهی زرین کمرانست او را

دیده دریاست مرا زان گهر پاک که جای | صدف سینهٔ صاحب نظرانست او را

شد مرا حال دگر از غم آن شوخ ولی | نظر لطف بحال دگرانست او را

دی گذشت از من بدروز دگر بار انگشت | وه که خاصیت عمر گذرانست او را

خاک شد دیدهٔ غم دیدهٔ مجنون و هنوز | چشم جان جانب لیلی نگرانست او را

پند تلخ پدران در دل جامی نگرفت | زانکه دل در کف شیرین پسرانست او را

این جوان را محبتی افتاده بود چون بار دیگر این غزل را

حسب الحال او گفته اند | شنیده ام که بگلچهره نظر داری

زعشق لاله رخی داغ بر جگر داری | مولانا حاجی که مصاحب و

کاتب آن حضرت بود میگفت که برای آن جوان بطاقت

بود دید

بودند به هیچ وجه ملاقات میسر نمیشد و او نیز بسیار
اشتیاق ملاقات ایشان داشت اما فرصتی نمی یافت
تا که دران وقت ازو جریمه می آمد و موجب غضب
پادشاه شد گریخته بخانه ایشان آمد نیم شبی که ایشان
مغموم و محزون نشسته بودند و بمنزل ایشان درآمده
و عرض حال کرده ایشان صباح گناه او را از خواست
کردند و دران غزل فرمودند که بیت

خیالی بود یارب دوش یا در خواب میدیدم — که رویش در نظر بر کف شراب ناب میدیدم
باکسیر سعادت یافتم آخر بحمد الله — وصالش را که همچون کیمیا نایاب میدیدم

و از جوانان که ازین زمان بملازمت ایشان میرسید
مولانا میر علی بود و غزلهای بسیار برای او گفته اند
و مطلع یک غزل اینست   زهی نهال قد تو عصای پیری ما

براستی که کمش سر زد پست گیری ها
اینست که تمام آورده میشود
که وعده های دروغ تو سوخت جان مرا
ولی چه سود که تو نشنوی فغان مرا
بیار خاتم لب مهر کن دهان مرا
بآستین کرم چشم خونفشان مرا
چو سوخت فرقت تو مغز استخوان مرا
ترا نساخت بهر کوی داستان مرا

و غزل دیگر که برای او گفته اند
روای صبا و بگو یار دلستان مرا
فغان همی کنم از داغ هجر تو شب و روز
ز ناله راز نهانم بروی روز افتاد
چنان جمال تو بینم اگر نه پاک کنی
چراغ شام غمت را فتیله از چه کنم
غزل سرایی جامی که چیست حال منست
مولانا فضلی سمرقندی

که از اشخاص حضرت خواجه عبید الله بود و ملازمت
ایشان بسیار میکرد و میگفت و مولانا میر علی را چون اثر
خط پیدا شد بمن گفت که مرا توهم آن شد که چنین من
کم شد این غزل را بخط خود نوشته بمن دادند که

ای بسی

ای سنبل مشکین زده پر از گل رویت | ندهم همه بنیاد ره خان گیسو مویت
شد هر شکن زلف تو قلاب محبت | چون خاطر جامی نکند میل بسویت

وزن یکسانی که غزل گفته در صورت مجاز ایشان بر وجهی شده
مولانا خواجه خوانده است که بغایت خوش طلعت و زیبا
منظر بود و زلفی دلاویز داشت حالا نیز خوب است غیر
ازین که محاسن از آنچه در زمان غزل سرایی ایشان بود
اندکی زیاده شده و نقصانی دیگر ندارد و از برای

او گفته اند که بیت | بر گل از سبزه خط غالیه بوی داری
چشم بد دور که آراسته بوی داری | در تاریخ نهصد و نود و

هشت از عالم رفتند و قبر آن حضرت در سر خیابان
دار السلطنت هراة نزدیک بعیدگاه است والسلام

مجلس پنجاه و ششم کتاب کریم من لسبط ابراهیم انه

56

من سلیمان و انه بسم الله الرحمن الرحیم عنوان این کتاب
اینست از سلیمان در عالم تجنیس از وادی تا اینجا بلقیس
و مضمون آن کتاب تنزیه و تقدیس حضرت سلیمان
پسر داوود در شریعت با آنکه صاحب کتاب بود متابعت
موسی کرد و سلیمان نیز متابع او بود و قصه سلیمان
و طول و عرض بساط او طولی دارد و چون سلاطین عالم
نسبت به سلیمان همچون قطره اند نسبت بدریا بدان
سبب مجالس ایشان را مصدر تعقیب آنحضرت بیاخت
و علم و دولت او را بر بام سلاطین کم ا[ز] شیاطین حشمت
او بیند برافراخت و چون آتش عشق بلقیس در باطن
سلیمان دایم در اشتغال و روز و شب در دلش آن
خیال بود روزی فرمود که باذن انبساط را انجانه

کعبه برد و از انجا عزیمت یمن نمود و چون در میانهٔ طیور
هدهد را در حصول مقصود خاصیتی چند بود که هیچ یکی را
از مرغان دیگر نبود چه هنوز زمان استیلای سحر بود
و هدهد مثل عصای موسی و شاول پیاپیر صو سحریه منسوب نیست
نمود او را بقصد خاصیت که قاصد پیارذ و بجانب سبا
فرستند تا بخاصیت او آن مطلوب موصول گردد
بنابران چون هدهد همراه رایات نصرت آیات
سلیمان بدو روزه راه شهرستان سبا رسید و از آن
لشکر جدا شد و به نواحی شهر سبا رفت بوستانها
در غایت نزاهت و آبهای روان بسیار و سبزه زارها
مشاهده نمود بلقیس را دید بر تختگاهی در بوستانی تکیه
زده و هدهدی نزد او نشسته هدهد سلیمان از نفیر و قطمیر و

حالات بلقیس و شهر سپا را ازان هدهد تحقیق نمود و خبر
به سلیمان رسانیده سلیمان ازان خبر دغدغهٔ بسیار شد
که زودتر آن ولایت را به حیطهٔ تصرف خود درآورد
مکتوبی مشتمل بر حکایات عشق آمیز و اشارات مهر
انگیز انشا کرد و خطاب بدان یار آشنا کرده
املا نموده است که **مثنوی**

زهی چشم بدیدار تو روشن
بتو گلشن ریاض مشک بیزی

پسر کویت مرا خوشتر ز گلشن
ز تو روشن چراغ مشک خیزی

تو هم چشمی و هم چشم و چراغی
جمالت چون جوانی جان نوازد

چراغ چشم را رخشنده باغی
کسی با جان جانی در نبازد

تو گر آئینه بر دست و یابی
مبین در آهن چین ای بت چین

زعشق خود دل خود مست یابی
که باشد خویشتن بین خویشتن بین

کسی آن آینه بر دست گیرد

که هر دم نقش دیگر پس پذیرد ترا خود آنچه چشم منت بس
که ننماید بجز تو صورت کس این نامه را نوشت و در پیچید

و هدهد را طلبید و جواهر پیامها بالماس زبان بسفت و با او گفت

ای هدهد صبا بپیام میفرستمت بنگر که از کجا بکجا میفرستمت
حیفست طایری چو تو در خاکدان غم زاینجا بآشیان وفا میفرستمت
یابی چو در حریم وصالش مجال قرب با او بگو به پیک چها میفرستمت
هر صبح و شام قافله از دعای خیر در صحبت شمال و صبا میفرستمت
تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب جان عزیز خود بنوا میفرستمت
ای غایب از نظر که شدی همنشین دل میگویمت دعا و ثنا میفرستمت
در روی خود تفرج صنع خدای کن کآینه خدای نما میفرستمت

ساقی بیا که هاتف غیبم بمژده گفت   با درد صبر کن که دوا میفرستمت

هدهد آن نامه را بمنقار استوار کرده و بشهر پنهان بسبا رسانید

و بر بالای سریر بلقیس شاخی بلند را از درختی که بلقیس در سایه

او بود مقر خود ساخت و از آنجا آن نامه را در کنار بلقیس انداخت

چون بلقیس عنوان آن نامه را بخواند و آن حال را بدان طور بدید بترسید

جانکه میخواست عزیمت نماید دیوان گفتند ما خود از سلیمان در عذاب

بودیم چون بلقیس را بدین شکل و صورت بیند و زیاده بر زیاده

شیفته و فریفته او گردد تا همه را محکوم او

سازد دیگر ما را امکان خلاصی نباشد تدبیر

آنست که بلقیس را بدل سلیمان سپرد گردانیم و گوییم

که سپاهای او پر موییست و چه ورای آن هیچ عیب

ندارد چون بدان نوع بعرض سلیمان رسانیدند سلیمان

فرمود که صرح ممرد یعنی عرصهٔ میدان پاک بساختند و آب
دران عرصه انداختند و روی آنرا به آبگینه استوار کردند
و هر چیزی که در آب پیدا شد از ماهی و غیره در آب انداختند
خیال کردندی که آبست جامه خود را بالا کشیدندی و آن کار

62

29 از برای آن کردند که ببیند که آنچه دیوان به بلقیس گفته بودند

جنان هست یا نه چون بلقیس بکریاس سلیمان رسید

و آبگینه مثل آینه دید اندیشید

که آبست جامهای خود را بالا کشید چنانکه سلیمان ساق پاهای

او را بدید و نخواست که دیگر بیند گفت که این آبگینه است

آب نیست پای بپوشید و پیش سلیمان رفت و با خود

گفت که — دو همدم را که با هم شان حسابست

اگر مویی میان باشد حجابست — در رفع موی با انس و جن

مشورت کرد آدمیان گفتند با ستره تراشند و

سلیمان گفت پوست زنان نازکست مباد ریش شود

و دیوان ترتیب نوره کردند فاما کسی را یارای آن

نبود که از ابعرض بلقیس رساند چه حضرت سلیمان را

با او اگرچه نسبت معنوی بود فاما نسبت صوری هنوز نبود

و ابا می نمود

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

وابا مینمود و ترک آفتاب پرستی نمیکرد و دلایل بر مدعای
خود میگفت وانچه حضرت سلیمان میگفت نمی اشنفت
چون سلیمان ازا آفتاب جمال خود الجنان حیران میدید
و در اشعه لمعات آن آفتابش ذره وار سرگردان
میبافت میگفت میان من و او فرقی نیست

من و تو هر دو زیک باده ایم سرمست شده
من آفتاب پرست و تو بت پرست شده

واگر نه چنین است بسوی من منگر و نام من مبر تا مسلم
دارم و من نیز چشم از آفتاب بر دارم و سخن برین دستور

میراند و حضرت سلیمان میخواند
نه من از بتو مینم مگو که بت چه پرستی
چو دین بکار تو کردم چگونه بت پرستم
آخر الامر بجهت آن نسبت

ذاتی که میان ایشان ثابت بود مسلمان شد و چند روز
بمیان مردم خود رفت و ایشانرا که هزار بیرمنک بودند

و هر یکی را هزار نوکر بود بدین سلیمان در آورد چون ایام فراق
متمادی شد حضرت سلیمان فرمود که غزل

بیا بیا که مرا با تو نسبت جانست
بیا بیا که مرا با تو راز پنهانست

بحق آن نفسی کز تو زنده شد دل من
که مرد می زدم من تو صد پشیمانست

بدور روی تو ایمان بکفر نزدیکست
ز کفر زلف تو یکموی نامسلمانست

ز غایبان بگریز و بحاضران پیوند
که جان اهل عزیزان بصفوت ارزانست

عجب مدار که قاسم سخن بصورت گفت
میان جلوه صورت جمال رضوانست

چون بلقیس بمنزل سلیمان می آمد با زلف پریشان طلعتی
چون آفتاب رخشان روی بنور اسلام آراسته و
در اسلام افزوده آنچه از کفر کاسته بیت

سلیمان بهر او آرایشی ساخت
که خلد از شرم آن آرایش انداخت

هزار استر سیه چشم جوان سال
سراسر سرخ موی و زرد خلخال

هزار اسپ مرصع گوش طارم | همه زرین سپستان آهنین سم
هزار از لعبتان نارپستان | برخ هر یک چراغ بت‌پرستان
هزار از ماه‌رویان قباپوش | همه سپر کلاه و حلقه بر گوش
همه ره موکب ترکان چو بشهد | عماری در عماری مهد در مهد
بدین آیین بدین رونق بدین نور | چنین آرایشی از چشم بد دور
بهر گامی که شد چون نوبهاری | سلیمان ریخت در پایش نثاری
چنان کز بس درم ریزان سناها هست | درم روید هنوز از پشت ماهست
فرود آمد بدولتگاه جمشید | چو در برج حمل تابنده خورشید
چو مهدش را بمجلس جایگه داد | درون پرده خاصش فرستاد

بدین ترتیب و آیین سلیمان بلقیس را بعقد نکاح خود درآورد و بعد از چند وقت از او پسری شد داود نام کردش و از فرزندان سلیمان جمعی عجم بودند و از نسل اویند

و بعضی که عرب بودند از فرزندان دیگر در ان اثنا خبر
آوردند که در جزیرهٔ شهریست و ملکیست در ان شهر
بت پرستند سلیمان فرمود باد را که بطریق معهود بساط
را برگرفت و بمیان دریا برد و چون بجزیره رسید
آن ملک بت پرست را بقتل رسانید و چنین گویند
که آن ملک را دختری بود که بدان حسن و جمال هرگز کسی ندیده
بود و حضرت سلیمان شیفته و فریفته او گشت فاما دختر
در غم پدر شب و روز میگریست و مطلقا بطرف سلیمان
نمی نگریست بطاقتی حضرت سلیمان در عشق او از حد
متجاوز شد چنانکه در کار خود سلیمان عاجز شد و دیوان
صورتی بر شکل پدر او ساختند در غایت مشابهت
آن دختر را با آن موانستی تمام حاصل شد و ترک گریستن کرد

وچهل روز

و چهل روز در خانهٔ سلیمان این دختر با خدمتگاران
درین بت پرستی بود و سلیمان ازان اشارها مینمود فاما
چون مبتلای او بود مدارا میفرمود تا حضرت حق
بدان سبب انگشتری او را بدست دیوان انداخت
و سلیمان را معزول ساخت چنانکه بخواست که بحجرهٔ
زنان درآید و دست رد بر سینه اش زدند و هر جا که رفت
بهمین طریق ازان مقامش بیرون کردند سلیمان در
کوه و دشت سرگردان میگشت و خون از مژه می افشاند
و از روی دردمندی میخواند که

مطلع

ندانم آنکه قضا بر سرم چه حرف نوشت — که راه نیست نه در مسجدم نه دیر کنشت

عاقبت بکنارهٔ دریا رفت و مزدوری صیادان میکرد
و در هر روز دو ماهی بدو میدادند بشهر میبرد و یکی را

میفروخت و نان میخرید و یکی را بریان میکرد و
با نان میخورد تا چهل روز موافق آنکه در خانهٔ او بیت پرستی
کرده بودند و او بدان رضا داده بود این خواری کشید
از جایی رانده و از جایی مانده که مثنوی

زعشق آتش بدامانش گرفته … زد آمان شعله بر جانش گرفته
ازان دردی که سر بر زد ز جانش … گداز آن گشت مغز استخوانش
بسوی آنکه رو از عشق تابد … نه هوش آنکه خود را باز یابد
ز شوقش موی بر تن خار گشته … مژه بر چشمها مسمار گشته
بگریه آستین الماس میسفت … بسرشک لعل را از الماس میسفت
برآوردی چو آه صبحگاهی … گرفتی آتش اندر مرغ و ماهی
خیال یار چون پیشش رسیدی … نمک بودی که بر ریشش رسیدی
بکه کردی و نالیدی بزاری … میان خاک غلطیدی بخواری

چو مرغی تشنه کابی بیند از دام		نه آن یابد نه بی آن گیرد آرام
ز محنت بیاخته پیرایه خویش		گریزان از خود و از سایه خویش
سپهر افسون غم در وی دمیده		دلش از هوش هوش از وی رمیده
شده از دیو چون شوریده کاران		نمانده شیفته چون سایه داران
ز حیرانی بکار خویشتن گم		شده دیوانه همچون دیو مردم
نه مغزش را نشان هوشمندی		نه در خوابش کمان چشم بندی
گهی سر گوشه با مرغان نشستی		ز وحشت دل بدیشان باز بستی
بقمری ماجرای راز گفتی		غم دل پیش بلبل باز گفتی
بیفشاندی غبار راه از تاج		نگاریدی بناخن پشت دراج
بکام کبک یاد آوردی از یار		بگریه غرق خون کردی منقار
ز عشق رنگ آن زلف خمیده		نشاندی زاغ را بالای دیده
گهی رنگ پلنگ از دیده شستی		که از خرگوش خوابی باز جستی

گهی اشک گوزنان پاک کردی ز بهر زهر غم تریاک کردی

تا آنکه انگشتری چنانکه مشهور است در شکم ماهی یافت
و در انگشت کرد و بکرسی برآمد و مدت سلطنت سلیمان
چهل سال بود و بیست سال گذشته بود که این واقعه را

دست داد فانا غزل | دلی که غیب نماییست جام جم دارد
ز خاتمی که دمی گم شود چه غم دارد | ز سر غیب کس آگاه نیست قصه مخوان
کدام محرم دل ره دران حرم دارد | ز جیب خرقه حافظ چه طرف بتوان بست
که ما صمد طلبیدیم و او صنم دارد | چون این خبر شنید بعد از

مشقت و زحمت بسیار بخواست و چند وقت بدید او
محنتها یار است آخر کار در مسجد بیت المقدس که
نماز میگذارد دید که درختی سبز شد بغایت مرغوب و
خوب آنرا دید که برای عصا خوبست و بعد از استفسا

معلوم

معلوم کرد که نام او خود بسبت بر حسب فرموده او
جهة عصا شاخی شکست و بران تکیه کرد و رخت بر بست

مرغی به تنگنای قفس بود پای بست	دست قضا بلطف قفس را بر او شکست
بگشای بال صدق و صفا در فضای قدس	چون لانه کنان بکنگر قصر لقا نشست
نادان که جز مضیق قفس جا ندیده بود	در ماتمش بناخن اندوه چهره خست
مرغیست جان پاک و قفس این طلسم خاک	این مرغ بس بلند و قفس تنگنای پست

مدتی انچنان بماند دابة الارض بخوردن عصا مشغول شد
و هیچکس را از ان وقوف نبود شعر

هر بامداد بر سر خلوت سرای او	اصحاب صف زدند بهوای لقای او
هر یک بجای خود متمکن نشسته اما	یا رب چه حال شد که تهی ماند جای او

بلقیس که ارزوی تا نفس یک لمحه بی وی توانستی بود
مدتی مدید از و جدا ماند پریشان حال بدر خواست گاهی

باصبا وگاه با شمال میگفت که **مرثیه**

خیز ای نسیم ره بحرم چمن بپرس — وز هر گل و گیاه و سمن یک سخن بپرس
زان گل که میرسید کفن سبز کرده چاک — حال حریف خفته درون کفن بپرس
بنگر بتازه رویی نورستگان باغ — پژمردگی عارضش از نسترن بپرس
بسروی بجوی بر لب آب روان وزد — احوال نا روانی آن نارون بپرس
چون شمع لاله بزم فروز چمن شود — زان شمع نوربخش بهر انجمن بپرس
فرشش حریر سبزه چو آری بزیر پای — چو نیست زیر خار و خارا آن تن بپرس
سوسن چو با زبان نباتی کند حدیث — از خامشی آن لب شکرشکن بپرس

وآن دختر دیگر بت پرستی که در عشق او از بت پرستی پرستید و در داغ فرقت او خون از مژه می افشاند

و در هجران او میخواند

صد حسرت از تو در دل امیدوار ماند — رفتی و درد و داغ توام یادگار ماند
بلبل کشید رنج گلستان و عاقبت

گلرا صبا ربود از و بهره خار ما — دریا شد از سرشک کنارم ولی چه سود

کان گوهر یگانه من بر کنار نماند — کن یار مهربان بکرم دستگیریی

کز دست رفت کار من و دستم ز کار ماند — در جیبم که از دل ریشم اثر نماند

وین سوز بیقراری من بر قرار ماند — آنکس که بود آرزوی جان ز دست شد

این جان زار مانده ندانم چه کار ماند — خاری همی خلید مرا در دل از گلی

آن گل نماند در دلم آن خار خار ماند — گرا ست که با اوج چرخرا

این پر خاش نیست و لیکن — ست که در کاسهٔ او این آسمان شست

این کهنه دیر که گل پهلوی خار است درو — نیست یک دل که از آن خار فگار است درو

برگ راحت مطلب میوهٔ مقصود مجوی — برگ بی برگی و میوه غم یار است درو

برگ عود که بر دامن مطرب خشت است — منه انگشت که صد ناله زار است درو

دفتر غنچه کش اوراق چنین رنگین است — نقش کم عمری کم کرده نگار است درو

مهر عزت بگشا ناف زمین چون نافه — خط مشکین تتار این غبار است درو

چون جهان در خم چوگان قضا گوی صفت سپهر از پیچ امکان قمر است درو

مجلس پنجاه و هفتم

خاقان قیصر هیبت خورشید آفرین

دارای کشور معدلت اسکندر زمان که بذو القرنین اشتهار یافت

و آفتاب دولتش بر مشرق و مغرب تافته بعضی بر آن رفته اند
که پسر فیلقوس است از اسباط یافث ابن نوح و بعضی
گفته اند که دختر زاده او است که داراب پدر او است
و او را العقد نکاح خود در آورده بود و آنکه بذو القرنین
موسوم شده اقوال بسیار دارد یک قول آنست
که سی ساله بوده که پادشاه شده و سی سال دیگر سلطنت
کرده و چون هر سی سال قرنیست او را ذو القرنین
بدین اعتبار گفتند و چون داراب کشته شد عرض
لشکر کرد از لشکر خود و آنچه از لشکر داراب برو

نشسته؟

جمع شده بود هزار هزار و چهار صد هزار بود قشلاق در
هندوستان کرد پادشاه هند فور نام بمقاتله درآمد و بدست
او گرفتار گشت و اکثر بلاد هند در حیطهٔ تصرف او
درآمد مگر یک محل در اقصای هند که تخت ملکی بود که
طریق حکمت ورزیده بود و تجارت خوب میدانست
اسکندر مکتوبی نوشت و او را طلبید چون مکتوب
بدو رسید تعظیم بسیار کرد و اسکندر را الملک الموت
خواند و عرضهٔ داشت که مرا درین مدت چند چیز جمع
گشته که هرگز هیچ پادشاهی را نبوده از انجمله دختریست
که آفتاب بر صورتی بهتر از ان نتافته و دیگر فیلسوفیست
که از هر چه بر خاطر گذرا اینی ترا ازان واقف
سازد و دیگر طبیب است که در حفظ صحت ید بیضا و

ودر ان اله مرض نقش مسیحا دارد و دیگر قدحیست که اگر
پر آب کند و مجموع لشکر سیراب شوند و قدح همچنان پر
باشد اینها هدیه میفرستم و من پیر شده ام و طاقت
سیر و سپر ندارم اگر معاف دارند خوب و اگر معاف
ندارند متوجه ملازمت شوم اسکندر جمعی از حکما را
فرستاد که اگر درین قول صادقیست آن پیشکشها را
آورد و او را معاف دارید و اگر صادق نیست او را
معاف مدارید و حاضر سازید چون آن جماعت رفتند
و ایشانرا تعظیم و احترام بسیار کرد آنچه گفته بود همراه
ایشان ارسال نمود چون بملازمت اسکندر رسیدند
قبل از ملاقات اسکندر قدحی پر روغن نزد فیلسوف
فرستاد و فیلسوف بعد از تامل هزار سوزن دران

قدح که روغن داشت ریخت و بنزد اسکندر فرستاد
اسکندر فرمود که تا سوزنهارا بگداختند و ازان کوزه
مدور ساختند و پیش او فرستاد فیلسوف آن اهن را
آینه ساخت و بنزد اسکندر فرستاد آن آینه از جمال
باکمال آن دختر عکس پذیر گشت اسکندر را از پرکار
پدر برد چون دختر و فیلسوف و طبیب با آن قدح بمجلس
اسکندر در آمدند اسکندر مشاهده نمود مثنوی

جز آن چار پیرایهٔ ارجمند	گرانمایهای دگر دلپسند
ز گنج زر و زیور گنج و در	بسی بست پیلان ز گنجینه پر
ز پولات سندی بسی بارها	ز عود و ز عنبر ز خروارها
چو کوه رونده چهل زنده پیل	که نگذشتی از پایشان رود نیل
چو شه دید گنجی فرستاده را	چهار آرزوی خداداده را

بدان کیمیا انچنان شاد شد	که گنجینه رومش از یاد شد
فکند از نمایش دران کار چیز	چنان بود کو گفت زان پیش تیز
چو در آب جام جهان تاب دید	ز یک پرسشش خلق سیراب دید
چو با فیلسوف آمد اندر سخن	خبر یافت از کارهای کهن
طبیب مبارک پی چو بر زد نفس	ز تن برد بیماری از دل هوس
ازان خوبتر دید کاندازه گیر	صفتهای او را کند دلپذیر
چو نوبت بدان گنج بهار رسید	ز هند و بتستان چینی آمد پدید
گلی دید خوشبوی نادیده گرد	بهاری ز بینا زرد از باد سرد
پری پیکری چون بت آراسته	پری دخت و هندوان خواسته
دهن تنگ و پیکر دراز و فراخ	رخی چون گل سرخ بر سرو شاخ
به شیرینی از کلشکر نوش تر	به نرمی ز گل نازک آغوشتر
گره بر گره چین زلفش چو دام	همه چینیان چین او را غلام

چو آهوی چین مشک پرورده بود — قرنفل به سندوپستان خورده بود

نه گیسو که زنجیری از مشک ناب — چو ابری علم وهشته از آفتاب

از آن مشک بر ابر گل ریخته — نه از سنبله سنبل آویخته

بدان گونه گندمی رنگ او — چو مشک سپیه خال چون سنگ او

نموده جو از گندم مشک سای — نه چون جو فروشان گندم نمای

مهی ترک رخسار سندوسرشت — ز سندوپستان داده شهر بهشت

نه سندو که ترک ختایی به نام — بدزدیدن دل چو سندو تمام

ز رومی رخ سندی گوی او — شه رومیان گشته سندوی او

نگاری بدان خوبی و دلکشی — بگوهر هم آبی و هم آتشی

چو اسکندر آن روی زیبا بدید — ز خود رفت و من بعد خود را ندید

در امواج دریای زخّار عشق | دران بی‌بن صحرای خونخوار عشق
نه پیداست کشتی نه هم بحرگو | نه پیداست راه و نه هم راهبر

فرو رفته در قلزم عشق و بس | بساحل نیفتاده در قعر کس
کشتی جبه‌ها کر دران تاب و تب | جگرسوخته مانی و خشک لب

63

24

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

قاده

241

فتاده دران دشت آتش در آب | چه پسنجد دران قدح پر ز آب
چو اسکندر اندکی با خود آمد | دید که گل مرادی در باغ دلش
بشکفت و با خود گفت | بیا و نظاره کن ایدل که یار می آید
ز بهر بردن جان فگار می آید | رسید دلبر من ای نظاره گر زنهار
به بند دیده که رخت دل بکار می آید | اسکندر بیخود از جای خود

برخاست و شمعی از مهر او در سینه بر افروخت و اول خود را پروانه شمع مجلس او ساخت و آخر بسوخت و زمانی زبانش از کار رفته و ماند چون بگفتار در آمد مضمون این شعر بر و خواند که مطلع

ز عشق سوخته شد جان من سپند تو باد | دلم همیشه اسیر خم کمند تو باد
دریغ و درد که جولان چو بوسی جا ز رغبت | سواد دیده بساط سم سمند تو باد
جراحت تو که بدرد ذوق آن گستاخ | دوای سینه عشاق دردمند تو باد

در شب پیشین که در انتظار او بود میگفت بیت

بیا الها شب وصلی که اتفاق افتد
شفق فروز شده صبحدم که آغاز

شبی که نوبت هجران بود مودن صبح
به بامداد قیامت بر آورد آواز

ودرین شب که نوبت وصال بود و با مطلوب خودش
اتصال میخواند شعر

امشب که بر سپیت یار همدم
آورده من او را بدو صد حیله و دم

ای فاتحهٔ صبح ز روی اخلاص
الحمد وان یکاد میخوانم دم

و چون اسکندر از هندوستان
بچین رفت و این بلاد را بگرفت و از انجا باز گردید
و منوچهر روس شد اجماعت بمقابله در آمدند و صفها آراسته
و به پرخاش برخواستند جنگهای عجیب و خونریزش
غریب شد یک روز عفریتی بمیدان در آمد و از لشکر
سکندر هر که بود چون گوی می انداخت و هر کس که با او

ملایم

بمجاربه در می آمد با خاکش برابر می ساخت و به یکباران
دختر پنهان از اسکندر غرق آهن شده بیرون تاخت
از تیر و تیره و تبر و خشک از پولاد جگر حریف را
خون ساخت اسکندر چون باز نگریست دید که مثنوی

زره پوشی از پایهٔ قلبگاه
چو ماه درخشان ز ابر سیاه

برون تاخت تا شد تشیر زن
ازین دلربایی ازان جان ستان

ز تیغ آتشی برکشیده چو آب
که رو خیره شد چشمهٔ آفتاب

شد اندیشه ناک از بی کار او
که با اژدها دیده پیکار او

فرشته صفت گرد آن دیو چهر
همیگشت چون گرد گیتی سپهر

چو دانست آن دیو آهن سرشت
نیندیشد از جز به تیر حسنت

نهنگ جهانسوز را برکشید
سوی اژدهای دمنده دمید

زدش بر کتفگاه و بردش ز جای
جهان کان ستمگر در آمد ز پای

ولی چست آن دیو را زیر کرد | به سختی برآورد با او نبرد
ز سپوزندگی راه تختش گرفت | بدان آهنین حلقه سختش گرفت

آخر الامر آن غریب دران بساط شاه پیلی زد و پیاده اش ساخت و در پای پیلش انداخت مثنوی

ز زینش درآورد چون شیر شیر | ز تارک بشگفتاد ترکش بزیر
بهاری پدید آمد از زیر ترگ | بسی نغز و نازکتر از لاله برگ
پسش خواست کردن گه رزم آتشش | چو روز جهان دید شرم آمدش
دو گیسو کشان دید تا دامنش | رسن کرده گیسوش در گردنش
چو هندوی زر دشت زنجیر برد | ز رومی بود دستش بروی سپرد
چو گشت آن فرشته گرفتار دیو | ز دیوان رومی برآمد غریو

تا آن هنگام اسکندر وقوف نداشت که آن دختر که گرفتار شد چون آن واقعه پیش او آشکار گشت مثنوی

ارزان

ازان تیزگی شاه لشکرشکن   به پیچید چون مار بر خویشتن

به سینه ز زخم سنان نیش زد   روان بانگ بر مرکب خویش زد

دلش داد شخصی که ای شهریار   شکیبایی و درین کارزار

نشاید بروز خشم راندن به تیغ   گرامی نگردد پراکنده میغ

به پرسش اگر در کمند آوری   ز زخم کمندش به بند آوری

کمندی و تیغی گرانمایه خواست   عنان گرد سوی بداندیش راست

درآمد دران دیو دریاشکوه   چو ابر سیه چون درآید بکوه

بجنبید بر جای خویش آن نهنگ   که اقبال شاهش فرو بست تنگ

کمند عدو بند را شهریار   درانداخت چون چنبر روزگار

[illegible] درافتاد و بدخواه را   [illegible]

بخم کمندش سر اندر کشید　　کشان همچنان سوی لشکر کشید
ز لشکرگه شاه فرورمند　　غریوی بر آمد ز چرخ بلند

چو شه دید کان پیکر دیو رنگ　　باقبال کامل بر آمد بچنگ

64

23

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE S.G.

نشاندش بروز دگر دشمنان — سپردش بزندان اهرمنان
ولی روپیان از جهان بود بست — بران دشمن و دشمن آمد شکست
شد روز شد چون کسد از بده موم — بشاهی در آمد شهنشاه روم
چو شب قفل فیروزه بر زر گنج — تنا روی کافور شد مشک رنگ
ازان تیغ زن مرد چابک سوار — سخن راند با انجمن شهریار
که امروز نش این سوفا هم نبرد — ندانم که خون ریخت باید کرد
که خرماند از بند آن ره زنان — برون آورمش زین خم سنان

آخر الامر بخاطر اسکندر جان رسید و با امراء خود جان نیز صلاح اندیشید که ایشان چون بندها چپانست و مصلحت وقت دران می بینم که او را از بند بیرون آوریم و مجلس برای او بیارایم و در گنج و بخشش و احسان بر روی او بگشائیم چون آن لطف و احسان

از ما پند شاید که این عقده را بگشاید و این زنگ از
آیینه خاطر بزداید و اگر نه کار مشکلیست و رنج بردن بی حاصل

دلم اینجا خراب و جان آنجا
تنم اینجا چنین روان آنجا

چون توام زیم من ای یاران
شب تاریک و ابر غم باران

این فکر چون عین صواب بود همه را معقول موذی الحال

از آن زور دیده تن زورمند
بفرمود تا برگرفتند بند

رها کردش آن شاه آزادمرد
ز آزادمردی زیان کس نکرد

نشاندش بار زم و دادش طعام
نوازش گری کرد با او تمام

میی چند با گوهرش یار کرد
همی گوهرش بیدار کرد

چو مستی درآمد بدان شوربخت
بغلطید چون پایه پای تخت

چو توپس ولی گرچه با کس نساخت
نوازنده خویشتن را شناخت

از آنجا پس اسپه برون دوید
جهان شد که کس گرد او در ندید

سکمی

شگفتی فرو ماند چندی در آن　　نشان پیران باز جست از پیران
یکی گفت چون میبرد گردگار　　سوی خانهٔ خویش بر پشت بار
یکی گفت صحرا پیست این شگفت　　چو بندش گرفتند صحرا گرفت
شد از هر چه گفت آشکارا نهفت　　سخن گوش میکرد و چیزی نگفت
دران ماند کان پرده نیلگون　　چه شب بازی آرد ز پرده برون
چو لختی گذشت آمد آن پیل مست　　کمرگاه زیبا عروسی بدست
بارزم در پیش خسرو نهاد　　برسم پرستش زمین بوسه داد
چو شب دید در خرگه آن ماه را　　زمردم تهی کرد خرگاه را
دران ترک خرگاهی آورد دست　　شکنج نقابش برخ بر شکست
چو دید آفتی دید زاندیشه دور　　نه آفت که بل آفتابی ز نور
پری پیکری شوخ مست آمده　　پریوار در شب بدست آمده
لبی وه چه لب شور بازارها　　[illegible]و قند و شکر خروارها

سمن را تماشا در آغوش او — تماشا که گل بنا گوش او
زمرد ازانها کز او دیده بود — بمیدان زر زرمش بسندیده بود
عجب مانده کز پرده بیرون فتاد — عجبتر که بارش بکف چون فتاد
بپرسید کاحوال خود بازگوی — دلم را بدان داستان بازجوی

گفت مرا چون این حادثه دست داد و مرکب بختم در میدان نامرادی افتاد و مراد در پلاپل و اغلا کشیدند و گرد بر گرد من بابانی صف بر کشیدند چون پاسی از شب گذشت و ابر ظلمانی پیدا گشت از میان آن مردم عزیوی بر خاست و شمع مراد ایشان بکاست

رفیقان که شب پاس میداشتند — رنیمش همه جای بگذاشتند
بجز چند ندیدم که از مرد گند — همی کند بر دیگران می فگند
ز بس کله سر که برکنده بود — یکی کوه ازان کله آکنده بود

درآمد چو مرغ از جا بر گرفت — همه بندم از دست و پا در گرفت
بپایان که در تخت شاهم نشاند — ز پایان ماهی بماهم نشاند
پریچهره چون حال خود باز گفت — ز شادی رخ شاه چون گل شکفت
بپوشید بر حلقه گوش او — چو حلقه سخن گفت در گوش او
که ای تازه گلبرگ نادیده گرد — بمهر خدا ایکری در نورد
بمهر توام بیشتر گشته عزم — که دیبای بزمی و زیبای رزم
بپرخاش کم جانستان دیدمت — قوی دست و چابک عنان دیدمت
برامش کنون نیز دیدم شگرف — حریفی بداری درین هر دو حرف
حریفیت منم خیز و بنواز رود — دلم تازه گردان ببانگ سرود
بیک نغمه دردم را چاره ساز — دلم را چو سینه بصد پاره ساز
بیا ساقی آن آب آتش خیال — درافکن بدان کهربا گون سفال
گوارنده آبی کزین تیره خاک — بدو شاید اندوه را شست پاک

بیا ساقی آن می که عکسش ز جام / بکیخسرو و جم فرستد سلام

بده تا بگویم به آواز نی / که جمشید کی بود و کاوس کی

بیا ساقی آن آب آتش خواص / بمن ده که تا یابم از غم خلاص

فریدون صفت کاویانی علم / برافروزم از لمعهٔ جام جم

بیا ساقی آن کیمیای فتوح / که با گنج قارون دهد عمر نوح

بده تا بروی تو کشایند باز / در کامرانی و عمر دراز

چو مستم کنی زان می بهشت / بمستی سرودی بگویم چو خشت

که جامم چو پیمانه بسپارد سرود / ز چرخش دهد رود زهره درود

وگر همچو جم جام گیرد بدست / ببیند در آن آینه هر چه هست

بمستی در پارسایی زند / دم خسروی در گدایی زند

و بعضی چنین روایت کرده اند که اسکندر در هندوستان شبی بخواب دید یا در میان خواب و بیداری از هاتفی شنید

از قضا

از قضا ناگاه سیمرغ عجب | جلوه گر بگذشت در چین نیم شب
در پریدن او فتاد از وی پری | لاجرم پر بر زد آن کشوری
بر پر اکنون در نگارستان چین | اطلبوا العلم ولو بالصین ازین است

بنابران اول بهار بود که از سند و هندوستان عزیمت چین نمود
و چگونگی از خود رسول بر ساختن خاقان و آمدن پیش
اسکندر پنهان شیخ نظامی بمبسوط ذکر کرده و گفته و
از پیش کشها که خاقان کشید جهت اسکندر یکی آن کنیزک بود
که آن کارها نمود خواه در طریق دلربایی و خواه در شیوه
58 کشورگشایی **مجلس پنجاه و هشتم** چهره کشای
ایوان بیستون ارم ذات العماد اللتی لم یخلق مثلها
فی البلاد فرهاد که شیخ نظامی شمه از کمالش باز نمود
واین چند بیت فرموده است که **بیت**

مجسطی دان اقلیدس گشایی　　بوقت هندسه عبرت نمایی
باهن نقش چین بر سنگ بندد　　بصنعت پرخ کلرا رنگ بندد
زپس نقش غریب ارسنگ و آهن　　برآرد چشمه خورشید روشن
چو یک پیل از سپهری و بلندی　　بمقدار دو پایش زورمندی

فرهاد و شاپور در بلاد چین باهم مسودند و بر نقش بندی و صورت گری اشتغال مینمودند و شیرین اهوس آن شد که چویی بکند که از دو فرسنگی منزل او که گوسفندان بدوشند از انجا شیر به پیش کوشک او آید چون این حالرا به شاپور گفت شاپور زمین ادب ببوسید و بعرض شیرین رسانید ابیت که　　بیت

که هست اینجا هندسی مرد استاد　　جوانی نام او فرزانه فرهاد
باستادی خیال کارت برآید　　بدین چشمه گل زخارت برآید

بود در کار بی استاد دشوار — نخست استاد باید آنگهی کار
چو شاپور این حکایت را بسر برد — غم شیر از دل شیرین بدر برد
نخستین کشت شاپور این زمین را — بدست آورد فرهاد گزین را
بگفت ای میر استادان ایام — ترا شیرین همی خواند بناکام
بشادروان شیرین برد شادش — برسم مهتران کرسی نهادش
درآمد کوه کن مانند کوهی — کزو آمد خلایق را شکوهی
رقیبان حرم بنواختندش — بواجب جایگاهی ساختندش
برون پرده فرهاد ایستاده — میان دربسته و بازو گشاده
در اندیشه که لعبت باز گردون — چه بازی آورد از پرده بیرون
جهان ناگه شبیخون تازه‌ای کرد — پس آن پرده لعبت بازی کرد
دو قفل از شکر یاقوت برداشت — وزان یاقوت شکر قوت برداشت
شنیدم نام او شیرین از آن بود — که در گفتن لبش شیرین زبان بود

دران مجلس که مهر از لب گشادی — بنودی تلخ حالی جان بدادی

کسی را کان سخن در گوش رفتی — گر افلاطون بدی بیهوش رفتی

چو بگرفت این سخن فرهاد در گوش — ز گرمی خون گرفتش در جگر جوش

برآورد از جگر آهی شغبناک — چو مصروعی ز پا افتاد در خاک

چو شیرین دید کان آرام رفته — دلی دارد چو مرغ از دام رفته

هم از راه سخن شد چاره‌سازش — بدان دانه بدام آورد بازش

مراد من خیالیست ای هنرمند — که بگشایی دل غمگینم از بند

گله دورست و ما محتاج اوییم — طلسمی کن که شیر آسان بگیریم

زمانا کوسفندان یک دو فرسنگ — بباید کند جویی محکم از سنگ

چو آگه گشت از آن اندیشه فرهاد — روان انگشت را بر دیده بنهاد

که چوپانان انجا شیر دوشند — پرستارانم انجا شیر نوشند

وز انجا رفت بیرون تیشه بر دست — گرفت از جهد بانی تیشه بر دست

بدلیشان

بدیشان گفت کان موضع کجاست | که شیرین را بدان میل هواست

نشان دادش یکی فرزانه دستور | بدان موضع که هست امروز مشهور

چنان از سهم در پیدا اندام آن بوم | که میشد زیر زخمش سنگ چون موم

یکی پاره از میان سنگ خارا | چو دریایی که دو جوی آشکارا

که در درزش نمی گنجید موی | چنان ترتیب کرد از سنگ جوی

چو کار آمد بآخر حوضه بست | که حوض کوثرش زد بوسه بر دست

خبر بردند شیرین را که فرهاد تمام حوض بست و جوی بگشاد

چنان کز گوسفندان تا شبگیر بحوض آید به پای خویشتن شیر

بهشتی پیکر آمد سوی آن دشت بگرد جوی شیر و حوض میگشت

65

چنان

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

جنان پنداشت کان حوض گزیده | بکرد دست آدمی گشت آفریده
بلی باشد ز کار آدمی دور | بهشت و جوی شیر و خوصه حور
بسی بر دست فرهاد آفرین کرد | که رحمت بر چنان کس کو چنین کرد
چو رحمت دور شد نزدیک خواندش | ز نزدیکان خود برتر نشاندش

چون فرهاد در آن اعزاز و اکرام کردند یکبارگی اورا صبر و آرام بردند که نه یارای نشستن ماند و نه پای رفتن و این بیت فنایی را بر خود خواند **مثنوی**

نه با تو توان بود و نه بی تو توان زیست | حیرانم ازین شیوه ندانم که چه سازم
عاقبت آن بیچارهٔ روزگار | برآشفت و به هیچ نوع
نتوانست قرار گرفت | از آنجا راه صحرا نیز برداشت
چو دریا اشک صحراریز برداشت | نه صبر آنکه دارد پای دوری
نه برگ آنکه سازد ناصبوری | ز دوری گشته سودایی یکبار

شده دور از شکیبایی بیکبار | رسیده آتش دل در دماغش
ز گرمی سوخته همچون چراغش | شبی و صد دریغ و نوحه تا روز
دمی و صد هزاران آه دلسوز | علاج درد بی درمان ندانست
غم خود را بپیر و پاسبان هم نبست | همی گفتی که آیا باشد از روز
که بینم روی ماه آن دلفروز | روز بهر نوع که بودی

بگذرانیدی فاما بعینها شبهای تار چون درماندی بزبان
حال در عالم مثال این غزل حضرت جامی را بخواندی

جدا از لاله رخ خود بهار زار چکنم | هزار داغ بدل لاله زار زار چکنم
ز خون دیده کنارم پر است بی لب یار | کنار کشت و لب جویبار را چکنم
گرفتم آنکه کنم دیده را بگل مشغول | درون جان و دل این خار خار را چکنم
بطوف باغ غم روز را برم بیرون | بلای محنت شبهای تار را چکنم
عبوری از ره آن مشکبو غبار رسید | بجز عبیر کن آن غبار را چکنم

نشکان

شکاف سینه گرفتم که بندم از مرهم | تراوش مژه اشکبار زخم چکنم
ملولم از دو جهان بی جمال او جامی | چو یار نیست بدست این دیار چکنم

دور از یاران کهن همچون مجنون با خود در سخن از بیخودی
در شبهای تار هزار باره مرکز خود چشمه و هر زمان از
سوز داغ هجران دست از جان خود شسته از یکطرف
از آب چشم و شعله عشق بر آتش و آب و از یکطرف
از فرقت یاران در اضطراب روز پلنگ از کان
میکند بدان روز و شب جان میکند تا روز بیت

دل از جان برگرفته و ز جهان سیر | بلا همراه و در بالا و در زیر
شبی و صد دریغ و ناله تا روز | دلی و صد هزاران حسرت و سوز
چو آه از کوه ها در کاخ میکرد | بتیر تیش سنگ را سوراخ میکرد
چو وحشی توسن از هر سو شتابان | گرفته انس با وحش بیابان

زمعروفان آن دام زبون گیر — برو گرد آمده یکدست نخچیر
یکی پهلو کهش رفتی یکی جای — یکی دامانش لوپیدی یکی پای
یکی رفتن نمودی هر زمانش — یکی بودی رفیق مهربانش

یکی از محرمان راز پرده از روی کار برداشت وکماهی این حالرا در مجلس خسرو عرضه داشت چون آن سخن را سراپا گفت خسرو اول ازان شادمان گشت وآخر برآشفت وگفت که بیت

بنزدیکان خود با محرمی چند — نشست وزد درین معنی دمی چند
که با این مرد سودایی چه سازم — بدین مهره چگونه حقه بازم
وگر خونریزمش خود بیگناهست — وگر مانم ندو کارش تباهست
خردمندان چنین دادند پاسخ — که ای دولت بدیدار تو فرخ
نخستینش خزانه باید با صد امید — زر افشانی بدو کردن چو خورشید

ورش سوزان بزر محصول کردند | بپیشکی پادشش معزول کردند
که تا آن روز کاید روز او تنگ | گذارد عمر در بیگار آن سنگ

چو ارکان دولت در مجلس خسرو سخن را بدین قرار دادند جمعی را تهیه کرده بطلب کوه کن فرستادند و بدین مقرر کردند که هر کس او را همراه ازین سفر باز گرداند بخلعت پادشاهانه و عنایات خسروانه سرافراز گردد

زهر سو یکی میراند بشتاب | چنان کان تشنگان را از پی آب
بجستندش همی کوه و بیابان | تهی می یافتند آن کوهسار از کان
یکی ز قاصدان درگه شاه | نظر انداخت بر شخصی ز ناگاه
چو مجروح جان دل از شادی گسسته | غبار عاشقی بر روی نشسته
بدانست او که فرهاد است رنجور | که از شیرین جدا ماندست مهجور
سلامش کرد و پرسیدش که چونی | چرا از مجلس شادی برونی

جوابش داد و گفتا ای جوانمرد / لب خشکم به پهن و کو نه زرد
ندارم از جهان از نیک و بد کس / گرا گویم که تو فریاد من رس

چون قاصد پیغام خسرو را بدو رسانید و با فسانه و افسون اندکی دل او را از بند غم برهانید پیک از جای برجسته برسید و احرام ملازمت درگاه ببست چون بکبریا پس اسپان خسرو رسیدند و بشرف بساط بوسی مشرف گردیدن خسرو از و خبرها پرسید و در مقابل هر پرسش سوالی جوابی شنید

بپاران گفت از خاکی و آبی / ندیدم کس بدین حاضر جوابی
چو عاجز گشت خسرو از جوابش / بیامد پیش پرسیدن صوابش
گشاد آنکه زبان چون تیغ فولاد / فکند الماس را بر سنگ بنیاد
که ما را هست کوهی بر گذرگاه / که مشکل میتوان رفتن در آن راه
میان کوه راهی کند باید / چنان کامد شدن ما را بشاید

بدین تدبیر کس را دست رس نیست — که کار تیشه این و کار کس نیست
جوابش داد مرد آهنین چنگ — که بردارم ز راه خسرو این سنگ
بشرط آنکه خدمت کرده باشم — چنین شرطی بجای آورده باشم
دل خسرو رضای من بجوید — بترک شکر او شیرین بگوید
بشدت گفت آری شرط کردم — که گر زین شرط برگردم نه مردم
میان بر بند و رو دستی بگشای — برون شو دست برد خویش بنمای
چو بشنید این سخن فرهاد بیدل — نشان کوه جست از شاه عادل
بکوهی کرد خسرو رهنمونش — که خواند هر کس اکنون بیستونش
ز دعوی گاه خسرو با دلی خوش — روان شد کوه کن چون کوه آتش
بدان کوه و کمر بر رفت چون باد — کمر بربست و زخم تیشه بگشاد
بحسب الامر آن کرسی نگه داشت — بر او تمثالهای نغز بنگاشت
به تیشه صورت شیرین بر آن سنگ — چنان بر زد که مانی نقش ارژنگ

پس انکه ازینسان آتش انگیز | گذارش کرد شکل شاه و شبدیز
چو شد پرداخته فرها در آن سنگ | ز صورتگاری دیواران سنگ
بکوه انداختن بگشاد بازو | همی سنجید سنگ بی ترازو
بهر خارش که با آن خاره کردی | یکی برج از حصارش تازه کردی
بشب هنگام کز صحرای اندوه | رسیدی با قبایش از بر کوه
شدی بر پای آن صورت زدی بوس | برآوردی ز صد حسرت بسی افسوس
که ای محراب چشم نقش بندان | دو ابرویش روان دردمندان
بجندانم کسی در خیر پیداست | که گر میرم کنم بالین من راست
نه چندان دوستی دارم دلاویز | که گر روزی بیفتم گویدم خیز
اگر صد سال در جایی نشینم | کسی جز آه خود بالا نبینم
وگر گردم بکوه و دشت صد سال | بجز سایه کسی نبود بدنبال
یکبار از جهان جای مرا نه | یکبار از زمین پای مرا نه

پلنگان را بکوهستان پناهست
نهنگان را بدریا جایگاهست

من بی پشت و کنگ خاکی مانده در تنگ
نه در حالم آبا پایش نه در سنگ

مبادا کس چنین بی خان و مانی
بدین تلخی مبادا زندگانی

بدین سر و غنی مغز دماغم
غم دل چون که سوزد در چراغم

زمن خاکستری ماندست ازین درد
بجا کستر توان آتش نهان کرد

منم خاکی چو باد از جای رفته
نشاط از دست و زور از پای رفته

رسن پایی بلندست آرمی دست
به مرهم چشم چون نقش سعی

بصد دیوار سنگین پیش و پس را
برارم تا نه بینم هیچکس را

روزی شیرین را هوای فرهاد در سر افتاد با جمعی

ز محرمان آن راز در میان نهاد و خیمه از کوشک پرون زدند
ورقم بقرح کوه بیستون کردند

66

بفرمود تا اسپ را زین نهادند
صبا را مهد زرین بر نهادند

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

بیرون

برون آمد چکوهم چون بهاری ❊ بزیبایی چو یغمایی نگاری
روان شد نرگسان بی‌خواب گشته ❊ چو صد خرمن گل سیراب گشته
چو کوهی کوه کن را سوی خود خوانم ❊ وز انجا کوه کن زان کوه کن رانم
ز نعلش بر صبا معمار بیزد ❊ زمین را چون فلک پرکار میزد
چو آمد با نثار مشک نسرین ❊ بر آن کوه چو سنگین کوه سیمین

مثنوی

خرامان میشد آن ماه منور ❊ پس و پیشش بتان مانند اختر
ز عکس روی آن خورشید رخشان ❊ ز لعل آن پلنگها شد چون بدخشان
شکر لب داشت با خود شیر شبگیر ❊ بدستش داد کین بر یاد من گیر
چو عاشق مست گشت از جام ساقی ❊ ز مجلس عزم رفتن کرد بیاقی
شده بر کوه کوهی با دلی تنگ ❊ بهر پی بر پلنگ میزد بر سر سنگ

خبر بردن شیرین بطرف کوه بیستون چون بچشم و رسید

تمامی ارکان دولت را طلبیده و بطریق مشاورت
در دفع فرهاد از هر یک استفسار مینمود آخر الامر مردی
کاردیده آن عقده را بگشود و گفت که کسی را می باید
فرستاد پیش فرهاد تا گوید که شیرین بمرد بلا شبهه از
شنیدن آن جان نخواهد برد چون خاطر بران قرار دادند و مطلقا
به هیچ فردی ازان دهان نگشادند بیت

طلب کردند نافرجام گویی — گره پیشانیی دلتنگ رویی
سپیدهای بدش تعلیم کردند — بزر وعده باهن بیم کردند
فرستادند سوی بیستونش — شده بر نا خطی رهنمونش
سوی فرهاد رفت آن سنگدل مرد — زبان بگشاد و خود را سنگدل کرد
که ای نادان غافل در چه کاری — چرا عمری بغفلت میگذاری
بگفتا بر نشاط روی یاری — کنم زینسان گهی سنگی رستکاری

چو یاران یار اگر شیرین زبانست — مرا صد بار شیرین تر ز جانست

چو مردان زیرکش رو تلخ گفتار — غم شیرین بُد پس دید در کار

برآورد از سپهر حسرت خبر باد — که شیرین مرد و آگه نیست فرهاد

ز خاکش عنبر افشاندند باره — به آب دیده بشستندش همه راه

هم آخر با غمش دمساز گشتند — سپردندش بخاک و باز گشتند

چو گفت آن خال و آن زلفان دریغا — زبانش چون نشد لال ای دریغا

کسی را دل دهد کین بد از گوید — نه بیند ره به بیند باز گوید

چو افتاد این سخن در گوش فرهاد — ز طاق کوه چون کوهی در افتاد

برآورد از جگر آه شغبناک — چو مصروعی بسی غلطید در خاک

بزاری گفت کاوخ رنج بردم — ندیدم راحتی در رنج مردم

چه آتش بُد کزین در بر من افتاد — چو طوفان بُد که ناگه بر من افتاد

دریغا آنچنان خورشید ماه — گرزین سود در خسوف افتاد ناگاه

بگرید با دل من مرغ و ماهی | که پنهان شد حیاتم در سیاهی
چرا از روی آن دلبر جدایی | چو شیرین رفت من اینجا گرایی
فرو رفته بخاک آن سرو چالاک | چرا بر سر نریزم هر زمان خاک
ز گلبن ریخته گلبرگ خندان | چرا بر من نگردد باغ زندان
فرو مرد آن چراغ عالم افروز | چرا روزم نگردد شب بدین روز
چراغم مرد با دم سرد از آنست | مهم رفت آفتابم زرد از آنست
بشیرین در عدم خواهم رسیدن | بیک تک تا عدم خواهم رسیدن

عاقبت از سخنان بیهوده‌دان آن جوانمرد بیکسی همچون مرغ نیم بسمل بطپید و بسیاری در خاک و خون غلطید و هر خاک که در گرد او بود بر سر کرد و همچون پشیزهٔ پژمرده سر از خاک برکرد و گفت که بیت

صلای درد شیرین در جهان داد | زمین بر یاد او بوسید و جان داد

زمانه خود جز این کاری نداند | که اندوهی دهد جانی ستاند
چو کار از رفت دیگر گرد پناهی | درو گردد ز هر سویی تباهی
بهر شاخ گلی کو در زند چنگ | بجای گل بیارد بر سرش سنگ
جهان در خوشدلی بی‌بهره گردد | که در کامش شکر زهر زهره گردد
جهان تنگ آید از شوریدن بخت | که بر باید گرفتش زین جهان رخت
کسی باید ز دوران رستگاری | که بردارد عمارت زین زر عماری
مسیحاوار در دیری نشیند | که با چندان چراغش کس نبیند
بران ورزه که آرد شهزادی | فریدونی بود یا کیقبادی
کفی گل در همه روی زمین نیست | که در وی خون چندین آدمی نیست
پراکنده چنین افکند بنیاد | که چون در عشق شیرین مرد فرهاد
دل شیرین بدرد آمد ز داغش | که مرغ نازنین کم شد ز باغش
بر آن آزاد سرو جویباری | بسی بگریست چون ابر بهاری

بر پسم مهر انس حیله بربست / بنجاگش داد و آمد باد در دست

ز خاکش گنبد عالی بر افراخت / وز آن گنبد زیارتگاه ساخت

وز آن پس از سر خاکش خروشان / بسوی قصر شد گریان و خوشان

میگویند که این قصه در اول زمان مصطفی صلی الله
علیه و آله وسلم بتاریخ دوم سال از هجرت بوده مجلس پنجاه و نهم
قیس عامری که شیفته بود در حلقهٔ زمرهٔ بایکم المفتون
آشفته از سلسلهٔ دایرهٔ یقولون وانه لمجنون
از آزال ازل تا رسید عمر او بچهل و پنج سال

عشقش بدو دست آب میداد / زان گونه عشق تاب میداد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE S.G.

شد جان پدر بروی او شاد   از خانه بمکتبش فرستاد

جمع آمده از پی شکوهی   با او بهم اتفاق گروهی

67

با آن پسران خرد پیوند   هم لوح نشسته دختری چند

20

بود از صدف دگر قبیله   ناسفته دری هم طویله

آفت رسیده دختری خوب چون عقل بنام نیک منسوب

آراسته لعبتی چو ماهی چون سرو سهی نظاره گاهی

آهو چشمی که هر زمانی کشتی بکرشمه جهانی

زلفش چو شبی رخش چو ماهی یا مشعله‌ای بچنگ زاغی

روی او سهیلی پستیزی که آفتاب پس نور رو پنا نموده باشد
از مهر منیر بدار الوجی موی سیاه ولی همرنگ چتری
که کسب ظلمات بعضها فوق بعض کرده باشد از غایت

دیباچه اسرار ابعده لیلا در هر دلی ز هواش لیلی

گیسوش چو لیل و نام لیلی از دلداری که قیس دیدش

دلداده بمهر و جان خریدش او تیر هوای قیس محبت

اندر دل هر دو مهر پیوست مستی بخت باده سخت

افتادن ناقاده سخت است چون از گل مهر بر گرفتند

بانم هم

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

باهم همه روز خو گرفتند چون برق عشق از وادی

دل قیس بدرخشید و بخرمن هستیش رسید همچون پرکاه همیش

باد برد و در بیابان و در بیابان فتاد سپید بدستیش سپرد

و در آتش عشق بسوخت و در ان مکتب همه مثل این رباعی

قتابی می‌آموخت که — زان دم که سرشته اند آب و گل من

جز خون جگر ز دل نشد حاصل من — بنگر که چه مشکلست این مشکل من

سنگین دل تو و آتش اندر دل من — او چنین و لیلی چنان که

در مهد قیس فحوای این رباعی دیگر قتابی را چیست و

حال خود دانستی و همیشه گفتی که رباعی

در عشق تو ام شکستگی حاصل شد — جان زانسیر کوی فنا منزل شد

من سوختم از عشق و تو فارغ زمنی

آن نکته که دل بدل کشد مشکل شد

چون یک چندی برین برآمد
افغان زدو نازنین برآمد

زان دل که سپندگر بدادند
در معرض گفت و گو فتادند

زان قصه که محکم آیتی بود
در هر دهنی حکایتی بود

کردند بسی بهم مدارا
تا راز نگردد آشکارا

بند سر نافه گرچه خشکست
بوی خوش او گواه مشکست

بادی که ز عاشقی خبر داشت
برقع ز جمال هر دو برداشت

چون شیفته گشت قیس را کار
در جنبر عشق شد گرفتار

از عشق جمال آن دلارام
نگرفت بهیچ منزل آرام

در صحبت آن نگار زیبا
میبود ولیک ناشکیبا

آنانکه نه او فتاده بودند
مجنون لقبش نهاده بودند

او نیز بوجه بینوایی
میداد بدین سخن گواهی

وچون مدتی برین حال بگذشت ناگاه از بام صیاد

طفلی

طشت چشمه چشم ایشان بگشاد و ورا رشان بار رو افتاد
و سنگ تفرقه در میان ایشان انداختند و از دیگر

شان جدا ساختند | لیلی چو بریده شد ز مجنون
می‌ریخت ز دیده در مکنون | مجنون چو بدید روی لیلی
از هر مژه گشاد سیلی | در اطراف و جوانب

قبایلی چند می‌بودند و او را هم زبان و هم دل بودند
چون جدایی ایشان دیگر کشید حال مجنون آشفته
شد با اضطرار پرسید آن دو سه یار پیش مجنون در
بی پنهان آمدند در حی نزدیک بجرگاه لیلی در صورت
گدایان بنشستند و از راه خواست ناله در پیوستند

آن دیده درین چه حسرتی خورد | وین دیده در آن چه نوحه کرد
لیلی ز خروش چنگ در بر | مجنون چو رباب دست بر سر

لیلی چو سخن پری وشی بود — مجنون چه حکایت آتشی بود

لیلی سمن خزان ندیده — مجنون چمن خزان رسیده

قانع نشده این ازان سوی — وان راضی ازان بسر خوی

چون حال مجنون بیچاره تباه گشت پدر از کماهی احوالش آگاه گشت با پیران عامری مشاورت نمود بغیر از خواستگاری لیلی دری نگشود و گفتند اول با مجنون تهیه سوال و جواب کنیم و بعد ازان فکر اسباب کنیم

آن یکی مر خواند مجنون زار زار — گفت اگر خواهی تو لیلی را بخوا

گفت او سر گرنیاید زن مرا — پس بود این زاری و شیون مرا

یاد خوشتر گفت از لیلی مرا — پیر گشتی اور اواولی مرا

مهر عشق عاشقان بادی بود — هر چه یکدم نشستی ازین بادی بود

من نیم زان عاشق شهوت پرست — تا کنم خالی ز یار و دوست دست

تاکم باشد

تا که باشد یا دغیری حجاب　　　　ذکر مولی باشد از تو در حجاب

چون همه یاد تو از مولی بود　　　　همچو مجنونت همه لیلی بود

گفت او را چون منی خواهی نجات　　　　این همه سودا برون کن از سرت

انجا که ذات وحدت با ذات متحد شد انجا کدام مجنون
انجا کدام لیلی گفتند که سخن او را اعتبار نیست
بهتر از رفتن به قبیله لیلی کار نیست مثنوی

مسکین پدرش بمانده در بند　　　　رنجور دل از برای فرزند

در پردهٔ آن خیال بازی　　　　بیچاره شده بچاره سازی

با انجمنی بزرگ برخواست　　　　کرد از همه روی کار ره راست

آراسته با جهان گروهی　　　　میرفت به بهترین شکوهی

چون اهل قبیله واقف شدند ایشانرا باعزاز و اکرام
فرود آوردند و از کیفیت حال استفسار نمودند

چون مدعای سید عامری را معلوم کردند پدر لیلی دست
رد بر سینهٔ خواست ایشان زد و آتشی بر دل سوختهٔ

آن جمع پریشان زد — کین گفته که بر قرار خویشست
میگو تو فلک بکار خویشست — گرچه سخن آبدار سنجم
بر آتش تیز کی نشینم — گر دوستی درین شمارست
دشمن کامیش صد هزارست — فرزند تو گرچه هست خوش نام
فرخ نبود چو هست خودکام — دیوانگی همی نماند
دیوانه حریف ما نشاید — تا او نشود درست پیکر
این قصه نگفتنی است دیگر — چون عامریان سخن شنیدند
جز باز شدن رهی ندیدند — نومید بجای خویش رفتند
هر یک بدیار خویش رفتند — چون عامریان ز قبیلهٔ

لیلی نا امید بازگردیدند علاج کار خود در رفتن کعبه را

معظم

معظمه دیدند تمامی قوم مجنون را به بیت الحرام در آوردند
و دست دعا و نیاز از خلوص نیت به صفای طویت
بر آوردند پدر مجنون دل ز پرده بیرون که دران
غم بیچاره و از خان و مان آواره شده بود **مثنوی**

بگرفت پدر چو دست فرزند — در سایه کعبه داشت یکچند
گفتا پسر این نه جای بازیست — وقت هنر است و سرفرازیست
در حلقه کعبه حلقه کن دست — کز حلقه غم بدو توان رست
در صاحب خانه چاره میجوی — و آنگه بزبان حال میگوی
یا رب که ازین گزاف کاری — توفیق دهم برستکاری
رحمت کن و در پناهم آور — زین شیفتگی براهم آور
دریاب که مبتلای عشقم — آزاد کن از بلای عشقم
مجنون چو حدیث عشق بشنید — اول بگریست پس بخندید

از جای چو مار حلقه برجست / در حلقهٔ زلف کعبه زد دست
میکفت وکرفته حلقه در بر / کامروز منم چو حلقه بر در
در حلقهٔ عشق جان فروشم / بی حلقهٔ او مباد کوشم
پرورده عشق شد سرشتم / بی عشق مباد سرنوشتم
یارب بخدایی خدایت / وانکه بکمال پادشاهیت
کز عشق بغایتی رسانم / کو ماند اکرچه من نمانم
از چشمهٔ عشق ده مرا نور / وین سرمه مکن ز چشم من دور
کویند که خو ز عشق واکن / لیلی طلبی ز دل رها کن
کرچه ز شراب عشق مستم / عاشقتر ازین کنم که هستم
یارب تو مرا بروی لیلی / هر لحظه بده زیاده میلی
از عمر من انچه هست بر جای / بستان و بعمر او درافزای
میداشت پدر بسوی او کوش / این قصه شنید وکشت خاموش

دانست که دل اسیر دارد　　دردی نه دوا پذیر دارد

پدر مجنون با پیر داران قوم چون او را بدان حال دیدند
از کعبه نا امید برگردیدند مجنون بطریق معهود
در کوه نجد و نواحی آن میگردید و با ددی میبود

میخواند چو عاشقان نسیبی　　میجست علاج را طبیبی
وحشی شده و ز انس گسسته　　وان چهره بخون دیده شسته
خو کرده چو وحشیان بصحرا　　پاسخ نه بنامهای حضرا
هر وحش که بوده در بیابان　　بر خدمت او شده شتابان
از شیر و گوزن و گیو و روباه　　لشکر گاهی کشیده در راه
ویشان همه گشته بند فرمان　　او بر همه شاه چون سلیمان

و دران صحرا و کوه با هزاران درد و اندوه اشعار پر
دردی گفت و در معانی به الماس دیده میسفت و از جمله

آن اشعار اینست شعر

وکنت بوصل منکم غیر قانع ... صنعت بطیف من خیال لعشتم

لتطفی جوی بین الحشا والاضالع ... ادزمت من لیلی علی البعد نظرة

محاسن لیلی مت بداء المطامع ... یقول اشیاد الی لطمع ان تری

سواها وما طهرتها بالمدامع ... وکیف تری لیلی بعین تری بها

حدیث سواها فی خروق المسامع ... وتلتذ منها بالحدیث وقد جری

واسال عن اخبارهم وهم معی ... ومن عجب انی احن الیهم

ویشتاقهم قلبی وهم بین اضلعی ... وتطلبهم عینی وهم فی سوادها

میکوید که این قوم لیلی

قانع شده ام بخواب وخیالی از شما وحال انکه
قانع نبودم بوصالی از شما چون نظری ارزوی
لطف طلبیدمی از لیلی دران وقت که لیلای دوری
گرفتار بودمی تا اطفاء حرارت آتش الم وحزن

کم درا ندرون

که در اندرون تهی گاه و رگهای اوست کرد می و زنان
قبیله سرزنش کردندی مرا به تیغ ملامت تمامی خستندی
بر جراحت و گفتندی که تو طمع داری که همی چنین
و اچنان لیلی را مطیع خود سازی خیلی را در دام
طمع میبر و دل ازین هوا و هوس بر گیر هیهات چون لوای
دید لیلی الحشمی که در و غیر لیلی در آمده باشد و آن
دیده غیر او را در خانهٔ خود راه داده و خانهٔ دیده را
با شک خونین پاک نکرده باشی و غیر او را با خاک
یکی ساخته و میخواهی که از شنیدن حدیث او لذت
یابی و خوش حال شوی این نه نکوست چرا که عروق
مسامع تو مملو از حدیث غیر اوست و در عجم از
خود که در ناله و فغان از آنهایی که متحد با دل

و جانم دایم جز ایشان میپرسم ازین و آن و حال آنکه
با من اند ایشان و چشم من طالب دیدار ایشان
و حال آنکه انسان العین چشم من ایشانند و دل من
مشتاق ایشانست و ایشان در میان رگهای جان منند
و هم از اشعار اوست که گفته که شعر

فراقک من نهوی امر من الصبر	والاشی فی البلوی آخر من الهجر
ولما حدی الحادی و سارت رکابهم	ونادی المنادی بالرحیل مع الفجر
فقلت توقف کی افوز بنظرة	لاجعلها زادی الی منتهی عمری

میگوید که فراق تو ای آنکسی که محبوب دل منی تلخ
ترست سقوطری و هیچ چیزی در بلاها آخر نیست
از هجر تو ای شک پری و هرگاه که ساربانان بنیاد
حدی کنند و منادی ندا کنند که طبل کوچ زنند

زاری کنم که چندان توقف کنید که یک نظر از دیدار

لیلی تازه کردم که دیدار یاران را در راه مسافر است

که تا آخر عمر اگر کشم همان یک نظر بسم میگویند که اهل

لیلی مجنون را در قبیله خود راه نمیدادند و

حال آنکه بر منطوق این بیت چنین که **بیت**

اگرچه در عرب از بهر قبله کعبه باشد — نبود قبلهٔ مجنون بجز قبیلهٔ لیلی

روی توجه او به آنجا بود و دری وی او از آنجا

بکشود که **مثنوی**

آن یکی پرسید بر مجنون مگر — گر کند این سوی قبله است ای بسر

گفت اگر هستی کلوخی بی‌خبر — اینک کعبه تو در سنگی نگر

کعبه جان روی جانان دیدنست — روی او در کعبه جان دیدنست

کعبه عشاق مولی آمدست — وان مجنون روی لیلی آمدست

گرچه کعبه قبله اهل کوست

لیک دایم کعبه دل قرب اوست / در حرم گاهی که قرب جان بود
صد هزاران کعبه سرگردان بود / سرگردان میگشت و در

کوه و دشت که بچه وسیله خود را بدان قبیله رساند

دید چوپانی دران صحرا و دشت / پوستی بسته از و مجنون گذشت
پس نگون شد پوست اندر سر فکند / خویشتن را کرد همچون گوسفند
آن شبان را گفت بهر کردگار / در میان گوسفندانم گذار
سوی لیلی ران رمه من در میان / تا بیابم بوی لیلی یک زمان
تا نهان از دوست زیر پوستین / بهره یابم ساعتی از دوست من
عاقبت مجنون چو زیر پوست شد / با رمه پنهان بسوی دوست شد
خوش خوشی برخواست اول خوش از و / بس با خبر گشت زاول هوش از و
چون در آمد عشق آب از سر گذشت / بر گرفتش آن شبان بر دوش دشت
آب رو بر روی آن مست خراب / تا دمی بنشست آن آتش به آب

بعد از آن

بعد از ان روزی مجنون مست | گشت با قومی بصحرا در نشست
یک تن از قومش مجنون گفت باز | تن برهنه ماندهٔ ای سرفراز
جامه کان دوستر داری وبس | گر بگویی من بیارم ای نفس
گفت هر جامه پزای دوست نیست | هیچ جامه بهترم از پوست نیست
پوست میخواهم از ان گوسفند | چشم بد را تیر بسوزم سپند
اطلس و اکسون مجنون پوستست | پوست خواهد هر که لیلی دوستست
دیده ام در پوست روی دوست من | کی شناسم جامه جز پوست من

عاقبت از گردش این دایرهٔ بی مدار و جنبش این چرخ ناپایدار بیوفایی غریب کردهٔ روزگار فاعتبروا یا اولی الابصار

لیلی ز نزیر سپر بلندی | افتاد بچاه دردمندی
زان روز که یار ازو جدا شد | پیروش ز گداختن گیا شد
تا کار بدان رسید کرکار | یکبار فتاد و گشت بیمار

تب لرزه شکست پیکرش را / تبخاله کشید شکرش را

بر مادر خویش راز بگشاد / یکباره در حیا ز بگشاد

کای مادر مهربان چه تدبیر / کاهو بره زهر خورد با شیر

چون جان ز لبم نفس گشاید / گر راز گشاده گشت شاید

در گردنم آر دست یکبار / خون من و گردن تو زنهار

کان لحظه که جان سپرده باشم / وز دوری دوست مرده باشم

آوارهٔ من چو گردد آگاه / کاواره شدم من از وطنگاه

دانم که ز راه سوگواری / آید به سلام این عماری

یاریست عجب عزیز یاری / وز من بر تو یادگاری

از بهر خدا نکوش داری / در من نکنی نظر بخاری

من داشته‌ام عزیز دارش / تو نیز چو من عزیز دارش

کو لیلی ازین سرای دلگیر / آن لحظه که میبرید زنجیر

از بهر تو تن بخاک میداد — بر یاد تو جان پاک میداد
احوال چه پرسیم که چون رفت — با عشق تو از جهان برون رفت
تا داشت درین جهان شماری — جز با غم تو نداشت کاری
وامروز که در نقاب خاکست — هم در هوس تو دردناکست
چون منتظران درین گذرگاه — هست از قبل تو چشم بر راه
چون راز نهفته بر زبان داد — جانان طلبیده بود جان داد
پرداخته شد حیات او نیز — بنوشت جهان برات او نیز
طغراکش این مثال مشهور — بر شقه چنین نوشت منشور
کز حادثهٔ وفات آن ماه — چون زید شکسته دل شد آگاه
آمد بر آن ز راه برده — تاریک شب چراغ مرده
گفت از پی آنکه بخت برگشت — اندازهٔ کارها دگر گشت
بارید بباغ ما تگرگی — وز گلبن ما نماند برگی

لیلی شد و رخت ازین جهان برد — با داغ تو زیست هم دران مرد
مجنون خراب مست مدهوش — زان زلزله شد تمام از هوش
چون صاعقه خورده بر افروخت — زان برق هم اوفتاد و هم سوخت
برداشت بسوی آسمان دست — انگشت گشاد و دیده بربست
کان خالق هر چه آفریدست — سوگند بهر چه برگزیدست
کز محنت خویش وا رهانم — در حضرت یار خود رسانم
این گفت و نهاد بر زمین سر — وان تربت را کشید در بر
چون تربت دوست در بر آورد — ای دوست بگفت و جان بر آورد
او نیز گذشت ازین گذرگاه — وان کیست که بگذرد ازین راه
بشتاب که راحت از جهان رفت — آهسته مران که کاروان رفت
این هفت سر اژدهای خونخوار — در گرد تو حلقه کرده چون مار
گر زیرکی بفرق پایت — در حلقهٔ اژدهاست جایت

65 ۲۷/۱۱

بگذر ز جهان که شهره در دست   کز باز و حریف مهره در دست

در وفات مجنون و لیلی خلاف است آنچه اصحست
آنست که در زمان هارون الرشید در ربیع الاول سنه
احدی و ستین از هجرت لیلی وفات یافته و مجنون
بعد ازو وفات یافت **مجلس شصتم** خورشید
منظر ماه پیکر خسرو شاه ابن قیصر شاهزاده بود در حسن
و جمال رشک خسرو خاوری یگانه زمان و نادرهٔ دوران

در شیوهٔ دلبری	بهاری فارغ از باد خزانی
گل نو رسته در باغ جوانی	خط او سبزه زار عالم جانی
لب لعلش حیات آب حیوان	او را پدر و مادر از خدا

خواسته بود بروزه و نماز و قصهٔ آن دو رست و
در از شیر و سنده اشار در روم بولایت خود میبرده

به سببهای غریب و حالتهای عجیب با هموار افتاده
و از ضعف و فروماندگی آن ضعیفه طفل شیرخواره را
بر دوش در میان خارزاری نشسته باغبان پادشاه آن گل را
نور سپهر و باغ در میان آن خارزار یافت و پرورده
و او را هرمز نام کرد و در عالم حالا بهرمز اشتهار یافته

اگر من دم زنم در شرح رویش / پریشانیم روا دار چو مویش
چو در روی نکو منظر آرید جانی / بنظاره رسید بندی جهانی
گر کسی دور وصفش می شنیدی / ترنج و دست بیخود می بریدی
همه کشور از و پرجوش میشد / که هر کس دید از و بیهوش میشد
شد آن چشم و چراغ روی آفاق / بروز علم چون ابروی خود طاق
چنان آوازه اش خورشید فر شد / که چرخ از وی بپا اندیشه شد

دایهٔ خسرو شاه در همان چند روز چون فوت شد

و زن آن

وزن آن باغبان او را شیر داد و پرورد همه کس او را
پسر آن باغبان میدانستند پادشاه اهواز را
دختری بود در غایت حسن و جمال روی آراسته از زلف و خال

پسمن بر جواهر بهرام بودی | گلش اندام و گلرخ نام بودی
اگر عاقل بدیدی نقش رویش | شدی دیوانه زنجیر مویش
بنودی با سر اندازهٔ او | ز حد بگذشته بود آوازهٔ او
چو نقاشان لطفش نقش بستند | قلم بر نقش حسن او شکستند
قضا را گلرخ دلبر پگاهی | ببام قصر بر شد چاشتگاهی
تماشا را بیامد تا لب باغ | نهادش بر تماشا بر جگر داغ
بزیر بید هرمز بود خفته | ز صحن هوشیاری هوش رفته
رخش مشکین رسن افکنده ماه | دل گل زان رسن افتاده در چاه
خط چون طوطی اش در سایهٔ بید | دم طاوس بر در عکس خورشید

خرد بر خاک راه او نشسته | عرق بر گرد ماه او نشسته
کمند عنبرینش خم گرفته | گل صدبرگ او شبنم گرفته
چو گل از کسب تر ابر افتاد | دلش چون ماه تابی بر ره افتاد
چو چشم شوخ مهرانگیز او دید | دل خود در خط خونریز او دید
دلش در عشق مجنون جنون ساخت | رخش از رشک صد بتخانه خون ساخت
دمم از جگر ریزد بکافور | فرو میبرد آب گرم از دور
چو ابر نوبهاری اشک ریزان | چو گلبرگ از صبا افتان و خیزان
جهان بر چشم او زیر و زبر شد | بیفتاد و ز مستی بیخبر شد
چگونه پر زند در خاک و در گل | میان راه مرغ نیم بسمل
جان بر سینه زد آن مرغ دلفکار | زهی عشق و زهی درد و زهی کار

بعد از آنکه آن دختر را اینچنان کاری افتاد حال
خود را با دایه در میان نهاد دایه استبعاد بسیار کرد

و روی

وروی خود را بطبانچه افگار کرد که دختر سلطانی
با پسر باغبانی چه مناسبت و کسی در خاطر گذراند
میان این دو مواصلت چون دید که دختر به هیچ باب
متقاعد نمیشود و به هیچ گونه آرام نمیگیرد بحسب
ضرورت روزی بباغ درآمد و به پسر سلام
کرد و با او خوش برآمد فاما دایه چون بنیاد سخن کرد
و اظهار آن حکایت پیرون کرد در برابر آن امر
پنهان پسر شنید دایه از عمر خود سیر خورد
و پشیمان گردید دیگر هر چند بخودی میشود سودی
نداشت و دایه از اهباء منثورا می پنداشت
چنانکه با دختر جنگ میکرد و او را از عشق دختر منع مینمود
و مهر او را از لوح ضمیرش میزدود چنانکه یکبار او را دید

که بر بام میپرود با او خشونت کرد و گفت که

دران ره میزنی تا بار دیگر / شوی بر بام و سازی کار دیگر

نباید بگذری بر بام آخر / توقف کن فرو آرام آخر

کالش گفت ای شده بی آگه از من / من اینم تو برو بگزین به از من

جهان بین جهانجو بنشستم آخر / دلم بر خواست چون بنشینم آخر

چو شد در بام و سر زد بود در باغ / بیک دیدن نهادن بر جگر داغ

نقاب عنبری از ماه بگشاد / دل هر مرغ نغز آه بر داشت

جهان دل بسته او شد بیکبار / که باران بهاری ریخت بر بار

برون افتاد چون آتش زبانش / زحیرت آب آمد در دهانش

چو دل پر درره پیوندش آورد / بمویی پیر زال در بندش آورد

چو نی مقصود بی مقصد شد آخر / چو طفلی بر سر ابجد شد آخر

جهانش عشق کل در کار آورد / که هر مویش بعشق اقرار آورد

چون گلرا به تحقیق پیوست که تیر عشق او تا پر در دل هرمز نشست
و یقین دانست که مرغ دل هرمز در دام او گرفتار گشت
و دران گرفتاری بی آرام و بیقرار گشت مثنوی

دهان پر خنده پیش دایه آمد / چو خورشیدی به پیش سایه آمد
ز اندامش برون میجست آتش / رخی تازه لبی خندان دلی خوش
رخ چون کاه او گشته چو ماهی / دران شادی جهان بردی چو کاهی
چو دایه انچنان دیدش عجب داشت / که تا گل خود چرا پر خنده لب داشت
بدو گفتا چه بد یارب که گل دید / که یک ساعت بس از خنده بخندید
ندانستم ترا چندین دلیر است / بدین روزت ندیدم این چه سیر است
چه خندانی بگو احوالت آید دست / که گل زخنده بیرون آمدی دوست
گلش گفت این زمانم از زمانه / یکی تیر آمد آخر بر نشانه
شدم بر بام و کار خویش کردم / دل او چون دل خود ریش کردم

ز زلفش کرده‌ام آن داغ جگرسوز
ازان زلفم چنین تا هست امروز

چون دایه بران حال اطلاع یافت دو سه روزی دختر را تسکین داد بعد ازان روزی بباغ درآمد هرمز پیش دوید و سلام کرد و دایه جواب نداد و گفت که

مثنوی

آرزو بگذشت و نادیدارش آورد / ندا و از رزم در آزارش آورد
چو هرمز دایه را با خود نه بکین دید / بغایت خشمناک و زهرکین دید
بر او رفت و گفت ای دایه آخر / بیادم بر بده سرمایه آخر
سخنها پیش تو چندین ره گفتم / ز سرمستی برون از پرده گفتم
ز من پنهان مکن ای سیم سینه / که از پستان کسی نگرفت کینه
ز گل هم سوخت سیخ و هم کبابم / وزین آتش ز سر بگذشت آبم
تو نیکی کن اگر بد کرده‌ام من / که بد با تو نه با خود کرده‌ام من
ز بس کز دیده خون بگذشت از روی / بزاری دایه گریان گشت بر وی

بپاسخ گفت ای هرمز گریز   نخواهم مرگ زنت خوردن جگر تیز
که جان گلرخم از تست زنده   چرا پیشت نباشد دایه بنده
کنون آن رفت از اینش بنده ام من   چگونه بنده ام تا زنده ام من
کنون رفتم بعذر این بر ماه   بکنم آن ماه را زین مهر آگاه
رسانم هر دو را چون ماه با مهر   نشانم هر دو را چو زهره بر چهر
وکذا القصه آخر در شبانگاه   اسپاس پس وعده در خلوتگه شاه
نهانی را اپیت شد میعادگاهی   که تا جمع آید آن خورشید و ماهی
بیامد دایه چون بادی بر گل   چو گل خندان سخن گویان چو بلبل
گلش گفت ای گرامی تر ز جانم   چه آوردی خبر از دلستانم
چه پیغامت رسیدم از گرد ره آخر   بگو شیر آمدی یا روبه آخر
جوابش داد کین گل در جهان من   ندیدم همچو هرمز یک جوان من
ندیدم مثل هرمز در نکویی   ندیده بودمش زین پیش گویی

ترا این عشق ورزیدن حلالست / که چون سرو به نیکویی همالست
نیازی کار با او باکه سازی / نبازی عشق با او باکه بازی
پسی دم دادش القصه بازی / چو راضی گونه شد نیم آری
نهادم وعده تا چون شب درآید / ترا صبحی ز وصل او برآید
دو دل در عشق جانان فروز دارد / بهم هر دو شبی با روز دارد
چو گل از دایه بشنود این سخن را / رخش شد همچو گل آن سرو بن را
بدو گفت ای بتو دل زنده جانم / چگونه شکر تو گفتن توانم
چو شد روز و شبی دیگر درآمد / فرو شد آفتاب مه برآمد
نشسته بود سرو منتظر وار / که تا با گل کند در باغ دیدار
دلش در بر طپان تا چون کند او / که خار او ز دل بیرون کند او
چو پاسی شد ز شب مهتاب بفروخت / چو خورشیدی گل سیراب بفروخت
بباغ آمد چو ماهی دایه در پس / بشکل آفتاب و دایه در پس

چو سرمز دید روی گل گزین را | بخدمت بوسه زد روی زمین را

چو ماه او بخدمت راه بگرفت | زمین در پیش آمد ماه بگرفت

چو سایه از زمین چون ماه افتاد | گل خورشید رخ در راه افتاد

بنازش بید در زیر چمن در | فتاده این شکر لب وان سمن بر

٥٨

می ها خورده مست افتاده هر دو | شده چون بیهشان بی یاد هر دو

١٩

یکی را پای در گل مانده از عشق / دگر را دست بر دل مانده از عشق
یکی چون ماه در تاب او فتاده / دگر چون ماهی از آب او فتاده
چو لختی طوف کردند آن دو دلجوی / بخلوتگاه رفتند از لب جوی
ز بی صبری دل هر کسی بجست / که با گلرخ نگر در گل کند دست
بآخر چون بسی باهم شکفتند / چو شیر و چون شکر باهم بخفتند
دو دست اندر کش آوردند هر دو / حکایتها خوش آوردند هر دو
چو باهم هر دو دلبر دوست بودند / دو مغز هر دو در یک پوست بودند
زده اسباب شادی دست برهم / بپای افتاده پیر مست باهم
بآخر چون شکر با شهد چسپند / به پیمانه بر گشادند عهد پیوند
که گر مهلت بود در زندگانی / بهم رانیم عمر کامرانی
برین چون مدتی بگذشت ایام / گل هر دو نیاسودند از کام
جهان بر کام خود راندند یک چند / ولیکن دور هم ماندند یک چند

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

ز دنیا ادمیی را خرمی نیست　　کپی کو خرمیست آو ادمی نیست

مبدا تفرقه از انجا شد که پادشاه اصفهان با لشکری عظیم

بر پسر اهواز آمد بطمع همین دختر و دران جنگ هرمز

کارهای بهادرانه کرد و آن دختر نیز بجودانه دران

جنگ گاه خود را به هرمز بنماید و او نیز کارهای

مردانه کرد و چون پادشاه اهواز به سبب هرمز غالب شد

مشار الیه بسیار معظم گشت و برسم رسالت که او را

نزد قیصر بروم فرستادند و ایشان یکدیگر را اشنا خشند

و چون هرمز معید دختر بود از قیصر رخصت معاودت

نمود چون باهواز رسید پادشاه را باز از اصفهان لشکر

جمع کرده بر پسر پادشاه اهواز امده و این کرت فایق

گشته و دختر را برده و آن ولایت را زیر و زبر کرده

چون مرزبر رسید و آن حالت مشاهده کرده و از حال دو دختر پرسید
بقیر و قطمیر بدو گفتند آتشی در جگرش بر افروخت و مغز استخوانش
بسوخت دران اثنا قاصدی از اصفهان آمد و کتابت
کلی مشتمل بر انکه اگر خود را رسانیدی فبها و الا دیدار بقیامت
افتاد چون بعد از مشقت بسیار و گرفتاری دران راه
بهر کیفیت باصفهان رسیده و پسر گشت باتفاق او از اصفهان
بیرون آمدند و جمعی قطاع الطریق در راه ایشان را
گرفتند و دایه و دختر و جمعی دیگر بقتل رسیدند و عاقبة
الامر از انجا نیز خلاص شدند و بروم افتادند و سالها
باهم بعیش و سرور اوقات گذرانیدند آخر الامر
مرزبر در سر چشمه خرگاه زده و بخواب رفته بود و افعی
دران سر چشمه او را زخم زده و کشت چنانکه شیخ عطار بنظم فرموده

قضا را

قضا را افعی‌ای روز در تاب ... ز گرما آمدی تا چشمهٔ آب

بوقت خویش باز آمد دگر روز ... بر آن نم خفته آن شاه دلفروز

چو شه خوش خفته بود و جای خالی ... بزد بر شاه و زخمش کشت خالی

شکاری یار برون شد شه دریغا ... شکار او شد چنین تا که دریغا

اگر هر ذره را از هم کنی باز ... دریغا یابی از انجام و آغاز

چو دارد هر که زاد او مرگ از پس ... سخن زو چیست انا لله و زین بس

چو طفل از پرده عزم آن جهان داشت ... چو زاد و ماتم خود از زمان داشت

از آن در گریه آمد چون بزاد او ... که اندر ماتم خویش او فتاد او

چگویم من که گل را غنچه چون شد ... در آتش او فتاد و غرق خون شد

برون آمد ز در آن شمع خوبان ... زنان دو دست بر سر پای کوبان

زمین از اشک در باران گرفته ... همه بازار در طوفان گرفته

بناخن نقره نیلی فام کرده ... به سیلی تن چو نیلی خام کرده

ز سوز دل دل گل گشته بریان | جهانی خلق بر گل گشته گریان
فغان بر داشته گل تا بعیوق | که عاشق زین بر آید پیش معشوق
نخواهم نیز بر روی زمین من | چگونه بینمت آخر چنین من
کنون جان می دهم از ناصبوری | که جان دادن بسی به کز تو دوری
بگفت این و سپرد این جهان را | بصد زاری بجانان داد جان را
عنایت کرد حق تا از عنا رست | بیک ساعت بصد گونه بلا رست
درین بستان چو گل از خاک خیزد | ز باد تند هم در خاک ریزد
چه خواهی دید ازین گردنده پرگار | که خواهی شد بدرد او گرفتار
گزین گردنده پرگار سبک رو | نماند هیچ کس چون گل چو خسرو
درآمد تند بادی از کناری | ببرد آن هر دو تن را چون غباری
چو چرخ پیر خونخواری بدیدم | بجز خون خوردنش کاری ندیدم
دلا تو خفته و هر زمانی | بدین وادی بی پایان جهانی

فرو رفتند تا بیرون خواهد آمد
وزین وادی که بیرون خواهد آمد

چو دریا نیست این دریای خونخوار
که نی پیدار دو نی بن پدیدار

بسی گردون بپیچ خواهد گذشتن
گذشتست و دگر خواهد گذشتن

بسی افلاک خواهد بود و تو نه
تنت در خاک خواهد بود و تو نه

اگر عشرت کنی صد سال پیوست
شوی با خاک آخر باد در دست

610

مجلس بیست و یکم خیر الحاکمین سلطان محمود بن سبکتکین

که آفتابی بود بر آسمان وطلع منصور و ظل ممدود
و پیروی بود از بوستان و صاحب لوا الحمد و المقام
المحمود در تاریخ سیصد و هشتاد و نه بر خراسان
مستولی شد و در سیصد و نود و شش ملتان را بگرفت
و چند قلعه از قلاع هند مسخر کرد و بتخانها ویران ساخت
و رسم کفر را از میان هندوان بر انداخت و چون

پادشاهی راست گفتار خوب کردار بود و در زمان دولت
او مملکت ملت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم
در کمال امنیت و تمامی امت براحت بودند القادر بالله
که دران زمان خلیفه بود اورا امین الدولت و امین الملت
لقب بخشید و چون در زمان دولت او مردم بر فاهیت
بودند و راهها در غایت امنیت از اطراف و اکناف
تجار بے آمدند و انچه مطلوب بود می آوردند و
ازانجمله یک نوبت صد و بیست غلام ترک آورده
بودند اکثر صاحب جمال و در حد اعتدال و ایاز یکی
از ایشان بودند چون آن کاروان غلامان
بغزنین رسانیدند مقربان ذوی البصیرت را فرستادند
که انچه لایق باشد جهة پادشاه بخرند و باقیرا بگذارند

که یکی

که بهر کس که خواهند فروشند دران محل ایاز بیمار بود و
بغایت ضعیف تر از تمامی غلامان را قبول
کردند و دست رد بر سینه آوردند چون او را مواخذه نیستی
تمام با آن جماعت بوده همه را نگاه داشتند و او را
قبول نکردند و در محل برون رفتن فرو گریست
و در رفتن شرارهٔ که از شعلهٔ حیاتش مانده بود میمرد
و بنزیست حالت او در دل سلطان تاثیری تمام
کرد کسی را دوانیدند و ایشانرا بازگردانیدند فرمود
که این یکصد و نوزده غلام را برای خود خریدم و
این یکی را برای خدای میخرم و او را تربیت کرد در
بازارگاه سلطان محقر خانه بگرفت و چون مرضش بر
طرف شد اوقات خود را بخشش کرد بعد از ادای فرائض

و نوافل یک طرفة العین از خدمت سلطان غافل نماند
و نهال مهر سلطان را در زمین دل نشاند و بآبیاری
مهر و وفا از آن سبز و شاداب میداشت چنانکه این
نهال هر روز لوای دیگر می افراشت عاقبت آن درخت
گل نمود و عندلیب دل سلطان را بربود چنانکه در عشق
او نه صبر داشت و نه آرام بمرتبهٔ که نمیدانست که خواب
چیست و بیداری چه و شب کدامست و روز کدام
و این بیت حضرت جامی حسب الحال ایشانست بیت

گفتی شبی بخواب تو آیم ولی چه سود — چون من بعمر خویش ندانم که خواب چیست

و ایاز را قابلیتی و حسن و ملاحتی بود از حد بیرون و هم
در حسن صوری و هم در حسن معنوی روزافزون

بود ایاز آن به نیکویی ممتاز — همه از لعبتان چین طراز

اقبالی

آفتابی بر آسمان امید — پسروی از باغ رحمت جاوید
جبهه اش نور صبح بهروزی — کار او روز دولت افروزی
ابرویش قبله صفا کیشان — طاق محراب طاعت اندیشان
چشم او شیر گیر آهوی مست — صف شیران ازو گرفته شکست
متناسب ز فرق تا بقدم — متواضع ز شاه تا بحشم
هم ادب هم جمال هم دانشت — آنچه بیرون ازین بود کم داشت
در ادای حقوق خدمت شاه — نشسته ز پای بیگه و گاه
خاطر شاه بود شیفته اش — وز جمال ادب فریفته اش
یکشبی شه ببزم باده نشست — یافت تأثیر باده بردی دست

شبی سلطان مجلسی آراست چنانکه دل میخواست اسباب عیش و طرب دران انبوه و بترتیب و آیین نشسته دران بزم گروه گروه و چون دوری چند بگردید

و شعلهٔ اثر می‌بقیهٔ دماغ سلطان رسید بیت

دست عشقش بتافت دامن عقل / شوق وصالش بدوخت دامن عقل

نقد جان در ره نیاز نهاد / چشم بر طلعت ایاز نهاد

دید زلفی که از بناگوشش / سپر نگون سپر نهاده از دوشش

بند در بند و حلقه در حلقه / بند صد جان و دل بهر حلقه

سنبلی خم گرفته تاب زده / حلقه بر روی آفتاب زده

خواست تا در میان ز هر باری / بندد از عشق و بت زناری

رشتهٔ دین ز میانه برگیرد / شیوهٔ کافری ز سر گیرد

عصمتش بانگ زد که هان محمود / سایه‌ات باد بر جهان ممدود

پیش از آن کت بکفر افتد کار / تیغ برکش به قطع این زنار

خنجر اندر کف ایاز نهاد / گفت کن لطف هرچه باد اباد

قطع کن این کمند مشکین را / ورنه بر باد میدهم دین را

گفت ایاز

گفت ایاز را از کجا برم ای شاه | تا که باشد بموجب دلخواه

گفت از نیمه زانکه نیم شب است | زانکه یک نیم از این شب طرب است

سپارش از نسیم زلف خویش تمام | تا رسم از شب تمام بکام

چون ایاز این سخن ز شاه شنید | نیمی از زلف خویشتن ببرید

چون ایاز که خسرو اقلیم استغنا و ناز بود از روی نیاز نصف زلف را ببرید هوش سلطان نماند غفلتش ببرید چشمش تاریک شد و بمردن نزدیک گردید و چون بخود آمد گفت که

زلف ببریده را [illegible] | [illegible] عاشقان [illegible]

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

69

ایاز فی الحال از آن زلف که پیراسته‌اش بجایی می کشد
تاری چند — بیت — بوسه داد و به پیش شاه نهاد

شاه دست کرم بدل بگشاد
ریخت چندان در و زر و گوهر — بهر فرمان شنیدنش به پسر

18

گرد در پیش آن شه والا — شو السپنت گرد سپر بالا

و چون مجلس شاه بآخر انجامید و هر کس بگوشهٔ بیارامید

سلطان مست و خراب گشته رفت بخواب چون شب

بآخر انجامید صبح بدمید از خواب بیدار و اندکی

هشیار شد و باز حرکات شبانه یاد کرد دود از

جانش بر آمد و روز عیش و طربش بسر آمد مثنوی

زلف ببریده را گرفت بدست — همچو ماتم رسیدگان بنشست

با دل خویشتن گرفت خروش — که چه بد بود آنچه کردم دوش

بود عمر دراز زلف ایاز — روی برتافتم ز عمر دراز

نیمی از عمر خویش کم کردم — بخود و عمر خود ستم کردم

صبر و هوشش فتاد در کم و کاست — که کجا می نشست که میخواست

روز بگذشت و او قرار نیافت — هیچکس راز اهل راز نیافت

بر در یار جمله صف بستند | منتظر بهر بار بنشستند
عنصری استاده در ره تامی | که برو خویش را بشنامی
بو که این عقده را گشاد دهی | رنج واندوه مرا بباد دهی
عنصری را چو دید شاه ز دور | گفت بیستم ز شغل خویش نفور
چست و چالم ترانهٔ دو بساز | که بعیش شبانه آیم باز

عنصری بیک دوبیتی گرهی را که از بریدن زلف ایاز بر دل محمود افتاده بود بگشود و این دوبیت این نوع گفته اند

گر عیب سر زلف بت از کاستنست | چه جای بغم نشستن و خاستنست
وقت طرب نشاط می خواستنست | کارایش نخل هم ز پیراستنست

عنصری چون ازین سخن دم زد | آتشی در تمام عالم زد
در حریفان فتاد جوش و خروش | برگرفتند بانگ نوشانوش
وقت شه زان ترانه خرم شد | شاعر خرمی مادم شد

دست همت ز تاج و تخت افشاند | عنصری را به پیش تخت نشاند
داد فرمان که جوهر آوردند | دهنش را به پاره پر کردند
آن دهانی که ریخت بر روی در | ساختش از به پاره جوهر پر
رفت آن عقد جوهرش ز دهان | ماند این پاره در بگوش جهان

روزی بعرض سلطان رسانیدند که رندی شیدایی و گدایی بی سر و پایی با ایاز عشقبازی میکند و با تو همچون تو پادشاهی همبازی میکند هرگاه که ایاز بچوگان بازی بمیدان میرود این دیوانه بی سر گردان میگردد

و در پی گوی روان میشود | گر عیب سر زلف تو از کار سلطنت
چه جای بعزم نشستن و خاستن است | و باز گفته اند که مثنوی
خواندش محمود و گفت ای گدا | خاستی هم کاسگی با پادشا
رند گفتش گر گدایم گر نیم | عشقبازی را ز تو کمتر نیم

عشق تو افلاک پسند در همه پایگی — هست ازین پیر پایه پست پایگی

تو جهان داری ولی افروخته — عشق باید چو من دلسوخته

پیش از وصلت آنچه تو داری و بس — صبر کن با درد هجران یک نفس

وصل را چندین چه پیش آری کاربار — هجر را اگر مرد عشقی پا بدار

شاه گفتش ای زرشتی بیخبر — جمله چون بر گوی میداری نظر

گفت زیرا گو چو من سرگشته است — من چو او او چو من آغشته است

قدر من او داند و من آن او — هر دو یک گوییم در چوگان او

هر دو در سرگشتگی افتاده‌ایم — بی سر و بی پا بجای افتاده‌ایم

او خبر دارد ز من من هم ازو — باز میگوییم پستی غم ازو

دولتی تر از من آمد گوی راه — کاسپ او را نعل بوسد گاه گاه

گرچه همچون گوی بی پا و سرم — لیک من از گوی محنت کش ترم

گوی بر تن زخم از چوگان خورد — وین گدای دل شده بر جان خورد

گوی اگر

گوی اگر چه زخم دارد بیقیاس | از پی او میدود آخر ایاس
من اگر چه زخم دارم بیش از آن | بنشستم من در پی او پیش از این
گوی که در حضور افتاده است | وین گدا پیوسته دور افتاده است
آخر او را چون حضوری میرسد | از وصالش بهرودی میرسد
من نمی‌یارم ز وصلش بوی برد | گوی وصالش یافت در من گوی برد
شهریارش گفت ای درویش من | دعوی افلاس کردی پیش من
گر نمیگویی دروغ ای بینوا | مفلسی خویش را داری گوا
گفت تا جانم بود مفلس نیم | مدعیم اهل این مجلس نیم
لیک اگر در عشق گردم جان فشان | جان فشاندن هست مفلس را نشان
ور تو ای محمود گو معنی عشق | جان فشان ور نه مکن دعوی عشق
این بگفت و بود جانش از جهان | داد جان بر روی جانان ناگهان
چون بداد آن رند جان بر خاک راه | شد جهان بر چشم شاه اندر سیاه

گر تو نزدیک تو جان باز پس خورد | تو در آ تا خود به پیشی دست برد
چون در آیی تا خبر گردد ترا | عقل جان زیر و زبر گردد ترا

در تاریخ چهارصد و پنجاه و دو سلطان در حضر اسپان برد و ایاز نیز در همان مفارقت و الم جان بسپرد

چه مقصود است چندین رنج بردن | که چون شمعی فرو خواهیم مردن
جهان بی خویش و باقی خویش پرست | ولی چون نیست باقی این جهان نیست
جهان بگذار و بگذر زین جهان زود | چو باقی نیست در باقیش کن زود
غم دنیا مخور ای دوست بسیار | که دنیا نخواهد ماند بسیار
همه دنیا یک جو هم نیرزد | چو یک جو هم که یک ارزن نیرزد
همه روی جهان را گشته گیر | بدست آورده و بگذاشته گیر

مجلس شصت و دوم

سپهر فلک قدر انجم پناه | سلیمان جم جاه گیتی پناه
ابو الفتح سلطان جلال الدین

Sg. 62

ملکشاه

ملکشاه بغایت خوب صورت و خوش قامت بود و در چهارصد و
چهل و چهار متولد شد و در چهارصد و شصت و پنج به سلطنت
نشسته پادشاه مساعد بخت موافق روزگار شده جمله
اسباب سلطنت او را مهیا و حشمت و دولت مهنا مؤید بتایید
آسمانی و موافق بتوفیق ربانی پدران او جهانگیری کردند
و او جهانداری و ایشان از کار درخت نشانیدن بود و او را
برخورداری در زمان دولتش رایت حشمت منصور و اعدا مقهور
سپاهش مطیع و رعیت خشنود و بلاد معمور از اقصای مصر تا خان
بالیغ که پای تخت ختای است بتصرف داشت و در تمامی آن بلاد
از روی عدالت تخم مهر در زمین دلها کاشت یک چندی در میدان
مراد گوی سلطنت زد و اسب کامرانی تاخت و بر بساط ملک
شطرنج شاهی باخت روی به هیچ مراد ننهاد که حاصل نشد

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

و عاشق هیچ مجنونی نگذاشت که بدو واصل نشد روزی از تخت
خود که اصفهان بود بر پی شکار سوار شده قریب پانزده فرسخ
رانده بود و از لشکر جدا مانده بود و از دور نظرش بر خانهای
مردم صحرانشین افتاد و هوا در غایت گرمی بود شها بدان خیل رسید
آواز داد از خرگاهی ماهی بیرون آمد و در آن آفتاب در مقابل

ایستاد و چشم سلطان که بر رخساره آن جوان افتاد فریفته 70

17

او گشت

او گشت فرمود که ای جوان بمنزل شما نزول میتوان نمود

ولحظهٔ در سایه شما میتوان آسود

آن جوان سلطان را بشناخت وخودرا

در پای اسپ او انداخت و گفت که بیت

رواق منظر چشم من آشیانهٔ تست   کرم نما و فرود آکه خانه خانهٔ تست

در زیر قدم سلطان خانه بتکلفی داشت بینداخت و

پدر خود را همان لحظه خبردار ساخت دران محل از

ملازمان سلطان قریب سی کس که در عقب مانده بودند

رسیدند و سلطان زاده دیدند خوش وقت و خوشحال

وجوانی مروحه بدست در غایت حسن و جمال او باد

کردن و بخدمتکاری سلطان مشغوف و پدرش

بطبخ کردن مشغول ملازمان را معلوم شد که سلطان زاده دل بهاده

داده و از شراب عشق مست افتاده سلطان در منزل
ایشان شب توقف نمودند و پدر آن جوان خدمتهای
لایق کرد و پیش کشها کشید از اسپان اعلی و شتران بختی
توانا و گوسفندان سفید موی و سرخ موی کبود و سیاه
جدا جدا سلطان پدر اورا طلبید و نوازشهای بسیار
کرد و در اثنای سوار شدن آن جوان از اسپ خاص و
خلعتهای پادشاهانه عنایت فرمود و پدرش را انعامات
و سیورغالات و احکام و یرلیغ ترخانی ارزانی
ارزانی داشت و دل سلطان یاری نمیداد که از آن
منزل بیرون آید هر زمان بخشش دیگر در میان می انداخت
و شعله عشق در جانش علم آتش بر می افراخت از پدر
آن جوان پرسید که نام پسر تو چیست گفت تا غایت خاص بیگ

این زمان

این زمان بنده خاص یک اسپ و هزار نام کنند فرمود
که پسر تو هرگز ملازمت کرده عرض کرد که ملازمت نکرده
فاما دوش با خود نذر کرده ام که او را ملازم سلطان
سازم نزدیک بود که سلطان از آن شادی جان برآید
و نقش هستی را از لوح وجود بزداید گفت با پسر ترا
بفرزندی قبول کردیم خاطر جمع دار و همت از
جانب او باز مدار بعد از اندک فرصتی در خدمت سلطان
بود کار او رونقی تمام یافت و صاحب هزار نوکر شمشیر دار
گشت و شجاعت و بهادری او بمرتبه بود که در اطراف
و اکناف بر ورشک می بردند و مدتها چین او یکه قرا
مرکب بر سر میدان طاحت رانده بود و هژده پیال در
هژده پالکی مانده و انوری در مدح او اشعار دارد و این

چند بیت از آن جمله است

درخت دولت شاه عجم سر بر فلک دارد

بلی سر بر فلک آرد چو تیغ اندر میان دارد

سرافرازی و عز اضی نباشد شاخ نوبختی را

که آب از چشمهٔ شمشیر تر خاص بیک دارد

ز بهر بخشش کان هر زمان گنجی و گرد دارد

کمر کان آنچه دارد با کف او مشترک دارد

بقا بادش اندر عز و دولت تا فلک همبر

که اندر چین و خدمت هنر پیش ملک دارد

خاص بیک را غباری از

خاطر از اتباع سلطان نشسته بود و اندکی رنجیده روزی از سلطان رخصت طلبیده که بمنزل خود رود و پدر و مادر و اقربای خود را بیند و ایشان نیز مشاهدهٔ حشمت و ابهت او نمایند و دو سه روزی شکاری کند و بعد از ان بملازمت آید بجهت خاطر او سلطان اجازت داد چون خاص بیک عزیمت نمود سلطان تا شام بهر نوع با صبر و شکیبایی توانسته بود که

روزها با این و آن هر گونه باشد بگذرد وای جان من در آن شبها که تنها میشوم

چون لشکر شام شبیخون آورد بی طاقت او را گریبان گرفته از کنج قرار و آرام بیرون آورد در آن شب در صدد برشمردن غمهای کهن آمد و همچون مجنون با خود

در سخن آمد و گفت که	کجا جویم دگر جمعیت کجا یابم
غمم که داند و همدرد خود کرا یابم	مجنبای دیده دولت زمانی
مگر از خوشدلی یابم نشانی	برآ لمحی کو صبر ای صبح امید
دلم از چشم روشن کن چو خورشید	بپا زای بخت با من روزکی چند
کلیدی خواه و بگشا از من این بند	ز سر بیرون کن این طالع گرانی
رها کن تا توانی ناتوانی	چون قاصد متوجه شد

آیینه خاطر خاص بیگ که چون بصیقل محبت تصفیه و تجلیه تمام یافته بودم چه بود و روی نمود فی الحال از آن عکس پذیر

شد و خویشان و کسان و ملازمان خود را طلبید و گفت که

بنسیم دوست می‌یابد دماغم / خیال گنج می‌بیند دماغم
که این آب خوش دارد چنین خوی / که این باد را باشد چنین بوی
مگر بر ما گذشت آهوی سحرگاه / گره زد نافه را بر طرف خرگاه
مگر وقتی شدن طاووس خورشید / زر افشان کرده بر گلزار جمشید
مگر چتر وی ز طارم سر برآرد / که ما را چتر بندی بر سر آرد
مگر نوری از روزن در افتاد / که شب را روشنی در منظر افتاد
مگر باز سپید آمد فرا دست / که گلزار شب از زاغ سپیده رست
مگر باد بهشت اینجا گذر کرد / که چندی خرمی در من اثر کرد
مگر با ماست آب زندگانی / که ما را زنده دل دارد نهانی
مگر اقبال شمع نور افروخت / که چون پروانه غم بال و پر سوخت

چون قاصد سلطان رسید آن شبش نگاه داشت و

طاقتی

وکتابتی نوشت و صباحش بازگردانید و مضمون کتابت

این بود که **بیت**

مبین گر ز تو شبی چشمی غنودم

تواضع بین که چون رام تو بودم

ندارم هیچ در دل پادشاهی

ولیکن رنج دل چندانکه خواهی

دلم میگرید از غم چون نگرید

گدا این دل که از غم خون نگرید

کسی چون از محیط خون پر شد

دلم ترسید ز هجران چون پر شد

لگدکوب غمت زان گشت روحم

که بخت بد لگد زد بر فتوحم

چه فرمایی کمر بستم بدین کار

ورت باری پسند تا بربندم این بار

کرم کردی بخدمت بار دادن

بجای گل چه باید خار دادن

دلی را کش نوازش کرد خواهی

چه باید کرد با داد این تباهی

چون قاصد رسید سلطان

دران عشق بیمار شد و صاحب فراش گردیده بود و

دران بیماری از اصفهان بجانب بغداد می بایست رفت

خاص بیک چون خبر بیماری سلطان شنید و به تعجیل تمام خود را ایلغار رسانید دید که سلطان تن ببستر افتاده و دل بر مرگ نهاده مضمون این مطلع بر خاص بیک خواند

بیمار غم عشق ترا کار خراب است   افتاده نمونی تو که بر بستر خواب است

روز و شب خاص بیک بر سر بالین سلطان بود یک لمحه غیبت نمی نمود چون سلطان به بغداد رسید بعد از شانزده روز در گذشت در ان محل که میمرد دست در گردن

خاص بیک کرد و گفت   با آخر از غم و درد فراق با دل پر خون

ببیان لاله از داغ تو رفتم از جهان بیرون   دگر بار از آتش برق جهان سوز غم لیلی

علم زد از میان اخگر خاکستر مجنون   جنان بر شمع ارم میسوزد شب دل

گر پیش سبل او دانی چه باشد قطره جیحون   فنایی داغ نا بیار نیست و داغ عشق هم

بجز مردن نمی بینم دگرت اکنون   چون سلطان در فراق

ان جوان

آن جوان جوان بسپرد و آرزوی او بخاک برد خاص پیک نیز در فرقت او در خاک و خون گردید و دیگر روی خوشی ندید

ز چهره خون بمژگان خاک میرفت
میان خاک و خون افتاده میگفت

که آه ای بخت بی سامان چه کردی
بدردم میکشی درمان چه کردی

اگر میریزیم خون بهر یاری
هم اندر زیر پایش ریز باری

دریغا زآرزوی رود مردم
بمردم آرزو بر خاک بردم

بمردن در پایش کامم
نه آن کو میرود من زنده مانم

کنون آن دوست کاندر خاک خارست
من ار مانم نه شرط دوستدارست

چو از عالم برون رفت آنکه یارست
مرا بی یار با عالم چه کارست

من و راه عدم کین جای کس نیست
ره من تا عدم جز یک نفس نیست

چو جان با جان برآمیزد بهم شاد
درآمیزی بخاکم خاک ای باد

همی گفتی که روزم امشب آمد
به تلخی جان شیرین با لب آمد

دهانش با نو صبرش در زبان بود | بر آتش واپسین شربت همان بود

زتاب سینه دودش بر سر آمد | زغم بسپوخت تا جانش بر آمد

ز سینه آتش و از دیده خون رفت | چنین می‌بود تا جانش برون رفت

همین خو دارد این چرخ جفاکوش | که ننهد کام دل کس را در آغوش

کسی کو زاد در صحرای عالم | نخورد آب خوش از دریای عالم

پس آهو کو گشت افتاده شبگیر | چو نی نا خورده خورد او بر جگر تیر

اگر دریا کشد لب تشنه در خواب | به بیداری نیابد بر جگر آب

شعاع خور نشاید در گرفتن | چو نتوان از زمینش بر گرفتن

چو روشن گشت کین سرمایه هیچست | چه بهر هیچ چندین پیچ پیچست

در عاشر شوال چهارصد و هشتاد و پنج سلطان جلال الدین ملک شاه بجوار رحمت حق پیوست و خاص بیک در دوازدهم شهر مذکور همان سال

مجلس شصت و سیم

1463

خورشید

خورشید فلک رفعت جمشید ابهت انجم سپاه

سلطان محمد بن ملکشاه ‌ پادشاهی بود بس عالیمقام
تا به غرب از شرق اقطاعش تمام ‌ جای او دو رخ نهاده ماه را
ماه رخ بر خاک راه آن شاه را ‌ بود سلطانی یکی عالی وزیر
در بزرگی خرده دان و خرده گیر ‌ یگانه عصر و در تبریز دینی

و نکته دانی اسم و نسبتش غز الملک عبد الجلیل دهستانی
و این وزیر را پسری بود بر سپهر حسن و ملاحت

آفتاب عالم آرای ‌ بر نخیزد از ریاض خرمی
در جهان محبوب تر زو آدمی ‌ زلف او در رخ نسیمی منسوبه داشت
در سر هر موی صد اعجوبه داشت ‌ نرگس افسونگرش در دلبری
داشت در هر گوشه صد ساحری ‌ شرح رعنایی آن زیبا پسر
گر دهم عمری بکار آید بسر ‌ و این سلطان محمد بن

ملک شاه از روی ابهت و شوکت و خیل سپاه که

گرچه شاهی سخت عالی قدر بود / چون هلالی از غم آن بدر بود
بر جهان مستغرق عشق پسر / گر وجود او نمی آید بسر
تا شبش بنشاندی و روز دراز / راز میگفتی بدان چهره باز
چون شب تاریک گردی آشکار / شاه را نی خواب بودی نی قرار
گاه گل بر روی او افشاندی / گاه گرد از موی او افشاندی
آن پسر در خواب رفتی پیش شاه / شاه میکردی بروی او نگاه

فاما بسی بعذابش انداخته بود و مقید خودش ساخته و یارای آن نداشتی که یکلمحه از مجلس سلطان بیرون شدی که اگر بیرون شدی عالم دگرگون شدی

گر برفتی یکدم از پیرامنش / شه زغیرت سر فکندی از تنش

ناگاه بی اختیار از اقتضای زمان چشم آن جوان

بر او چهار

بر رخسار دختری صاحب جمال که در جوار آن پادشاه
عالیمقدار بود افتاد و دل از دست بداد و آن دختر
نیز همان حال واقع شد که پسر داشت و تخم مهر آن
خورشید پیکر او نیز با غنچه دل بکاشت بیت

آه من خود درفتم وزین گونه در کوی امید
تخم مهری کاشتم تا چون برآید عاقبت

در کمین فرصتی میبودند و روزی میپیمودند آخرالامر
پنهان هر دو باهم بساختند و شبی طرح صحبتی انداختند
و آن شب چون پادشاه شراب بسیار خورده
و فرو رفت آن هر دو باهم در گوشه بساختند و در
بروی خلق ببستند نیم شب سلطان از خواب بیدار شد
پسر را نیافت همچون برق خاطف که از ابر سیاه
بجهد در آن شب باز آتش وار از جای خود بجست

و در طلب او بشتافت و این طرف و آن طرف بگردید

تا عاقبت پیش ایشان رسید
هر دو تن را دیده در یک پیرهن

چون دو جانی آمده در یک بدن
چون بدید آن حال شاه نامور

آتش غیرت فتادش در جگر
مست و عاشق وانگهی سلطان پسر

چون بدید معشوق او با دیگری
گفت آن شاه بزرگ نامور

در بیابان حال آن زیبا پسر
آنچه من کردم بجای او بسی

هیچ کس هرگز نکرد آن با کسی
تمامی کلید گنجهای من اورا

در دست و پیر پسر افرازان آن درگاه که از سر بلندی پسر ایشان بکوبین فرو نمی آید چون خاک در راه او همه بپیت مرا روز و شب همراز و همدم در خفیات ضمایر محرم بایستی که با او بدین حال مباهات کنید روا باشد که عاقبت الامر با من این نوع مکافات کنند بر دار کشند

هم بکن

پیر نگون سار تا عبرت گیرند ازو اهل روزگار آن حال
چون وزیر را استماع افتاد در حال رفت و در پای
آن غلامان پادشاه افتاد و درخواست کرد که سلطان
در حالت مستی حکم کرده و چون بیدار و هشیار شود پشیمان
خواهد گشت از زندان عوض او دزدی را آورد و پوست
کند و بر دار کشید و زر بسیار بغلامان داد و پسر را
بازخرید چون از خواب بیدار شد از آن حال استفسار
نمود عرض کردند که بموجب فرمان او را پیر نگون سار
گردانیدیم آن جماعت که قتل او مفوض بدو بود بخلعتهای
پادشاهانه سرافراز گردیدند و بمطلوبی که داشتند
رسیدند که

مثنوی

شاه گفتا همچنان تا دیرگاه
خوار بگذارند بر دارش تباه
چون رسید این قصه اهل شهر او

جمله را دل درد کرد از بهر او / از که و مه هر که دیدش آنچنان

همچو باران خون گریستی در نهان / روز تا شب ماتم آنماه بود

شهر پر درد و دریغ و آه بود / بعد روزی چند بی دلدار خویش

شد پشیمان سخت گشت از کار خویش / خشم او کم گشت و عشقش زور کرد

عشق شاه شیر دل را مور کرد / بود دایم از شراب وصل مست

در خمار عشق چون ماند پست / عاقبت طاقت نماندش یک نفس

کار او پیوسته زاری بود و بس / جان او میسوخت از درد فراق

جان او می سوخت از درد فراق / گشت بی صبر و قرار از اشتیاق

در نظاره آمدند آنجا بسی / باز می نشناختندش هر کسی

در پریشانی فرو شد پادشاه / دیده پر خون کرده پیش چاک راه

چون درآمد شب بر او شد شهریار / کرد از اغیار خالی زیر دار

وای ویلا کنان بزیر دار برآمد و بر خاک و خون گرید

وکارس

وکارش بجنون انجامید زار زار میگریست و میگفت

که نمیدانم که دوای این درد چیست بیت

بغیر از آنکه ز غم سینه پاره پاره کنم	ندانم آنکه چه سازم دگر چه چاره کنم

لحظه در میان گریه و زاری چون خوابش ربود

طلعت آن جوان بچشمش نمود که بیت

روی همچون ماه او در اشک غرق	از قدم در خون نشسته تا بفرق

شاه گفتش کای لطیف جان فزا	از چه غرق خون شدی سر تا بپا

گفت خونی زان آشنایی توام	وانچنین از بیوفایی توام

بازگردی پیوست از من بیگناه	این وفاداری نبود ای پادشاه

یار با یار خود آخر این کند	کافرم گر هیچ کافر این کند

من چه کردم تا تو بر دارم کنی	پس بری وانگه نگونسارم کنی

چون شاه این خواب دید بیدار شد و چون مار بر خود بپیچید

و بحیرت زار زار میگریست و بسیر درد و میز گریست و
پوشیده از نظر مردم دران گشته و زار میگریست

گفت ای جان و دل بیجا صنم
چون شد از شور تو جان و دلم

همچو من هر کس بگفت خود چه کرد
آنچه من کردم بدست خود که کرد

همچنین میگفت تا خاموش شد
در میان خاموشی بیهوش شد

عاقبت یک یک عنایت در رسید
شکر بعد از شکایت در رسید

چون ز حد بگذشت درد پادشاه
بود پنهان آن فرح زیرا نجایگاه

رفت و ظاهر ساخت آن راز نهان　　پس فرستادش بر شاه جهان

آمد از پرده برون چون مه ز میغ　　پیش خسرو رفت با کرباس و تیغ

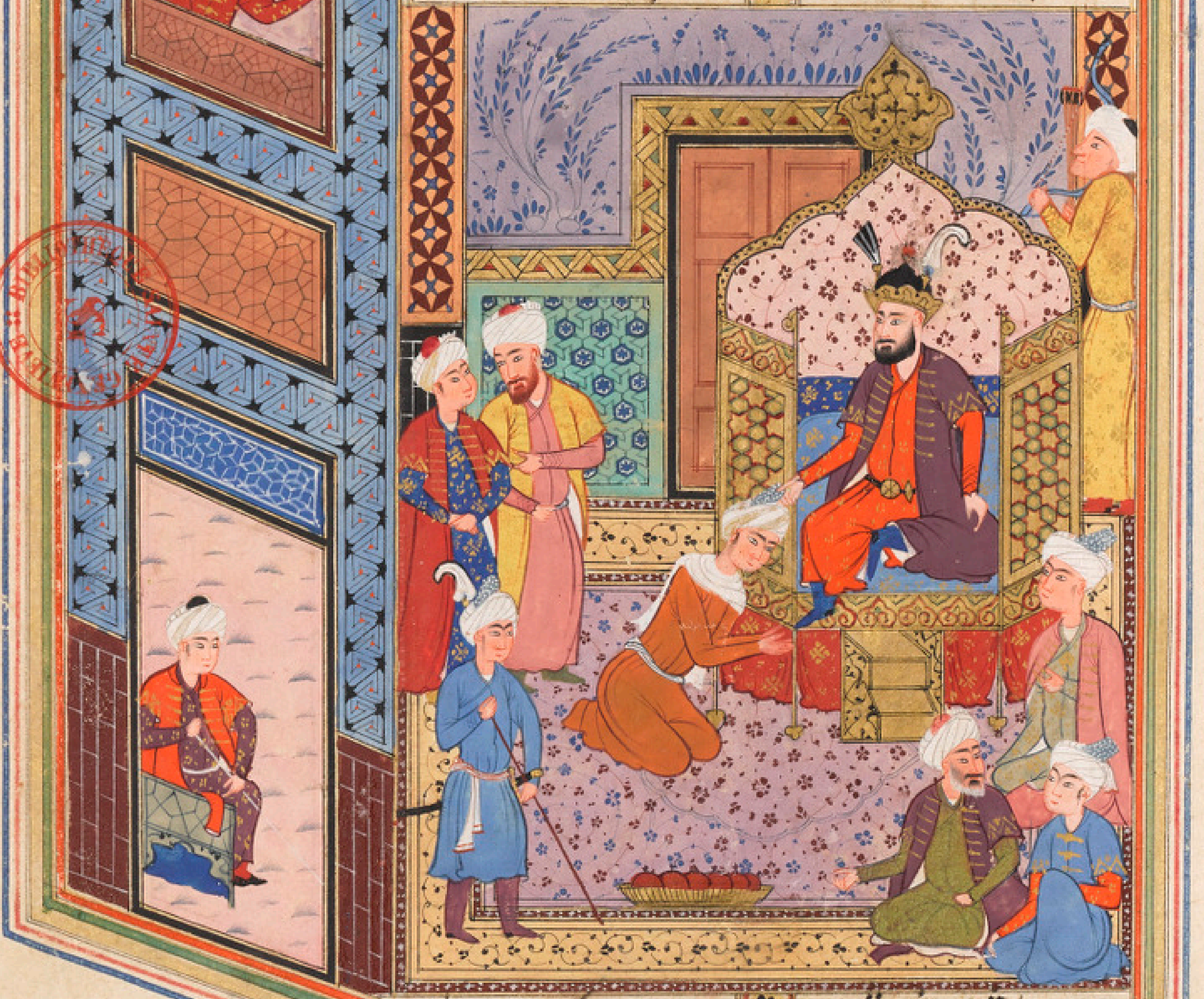

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

71

در زمین افتاد پیش شهریار　　همچو باران اشک میبارید زار

چون بدید آن ماه را شاه جهان　　می ندانم تا چه گویم بعد از آن

16

شاه در خاک و پسر در خون قباد / کس چه داند کان عجایب چون فتاد

هرچه گویم بعد ازین ناگفتنی است / در چو در معرفت هم ناسفتنی است

یافت چون شاه از فراق او خلاص / هر دو خوش رفتند تا ایوان خاص

بعد ازان کس واقف اسرار نیست / زانکه آنجا موضع اغیار نیست

این مقامات ره خیر است و نیست / یا مگر دیوان پسر گرد است و نیست

از پسر دردی درین دیوان درای / جان پسر بسپار و درین میدان درای

در چنین منزل که شد دل ناپدید / بلکه شد هم نیز منزل ناپدید

روی بنماید ترا گر دردی درو / گر بینایی از پسر دردی درو

درد حاصل کن که درمان درد تست / در دو عالم داروی جان درد تست

ولادت سلطان محمد در شعبان چهارصد و هفتاد و چهار بوده و پادشاهی در چهارصد و نود و هشت و مدت سلطنت سیزده سال و مدت عمرش سی و هفت سال و

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

647

و چهار روز **مجلس شصت و چهارم** مقامات معانی چون
و نغمات سنجه ملکی ابو المظفر امیر سید اسمعیل کیلکی در عالم
ظاهری و باطنی از تفسیر و حدیث و فقه شافعی و کلام
حکمت و منطق و موسیقی و غیر آن و ریاضی دخل تمام داشته
و بشرکت خود امیر سید ابراهیم مدت دوازده سال
حاکم گیلان بوده و دران مدت ملاحده را جهت
او ضعفی تمام شده و چون میانه برادران مخالفت
سمت صدور یافته و منجر بدان گشته که بمحاربه و مقاتله
رسیده و امیر ابراهیم را کیلانات مضطر گردانیده
مثل سلطان سنجر پادشاهی عظیم الشان حیران ساخته
چون امیر اسمعیل از مکه معظمه باز گردید امیر شرف الدین
عبد الله محمد بن عبد الوهاب بن علی بن عبد الامین

المعروف بابن سکینه در مجلس خلیفه مداحی او بسیار کرده
وخلیفه را بجهت آن محبت بسیار با او پیدا شده واکثر اوقات
باهم میبودند تا انکه حضرت زنده پیل احمد جام باستصواب
سلطان سنجر یکی از مریدان مخصوص خود را ببغداد فرستاده
وار ولایت عراق ودار العبادهٔ یزد وبهاباد وکون
بارانزا گرفته بود ومغاره وخندق وسنجردان
ونیکنان وتون وترشیز وجنابد وقاین را مسخر کرده
وطبس گیلکی را مقام خود ساخته وملاحده را تمام برانداخته
ومستاصل گردانیده سرداران ایشان بعضی در سلاسل
واغلال کشیده وبعضی را بقتل رسانیده وجمعی دیگر که
بوده اند گردن اطاعت نهاده وملازم او شده اند
واین جمله از کرامات شیخ الاسلام احمد جام بوده که مشکل

امور سلطان سنجر شده بودند و چون امیر اسمعیل تمام قهستانات
را از حیطهٔ تصرف ملاحده بیرون آورد سلطان سنجر
در آن ولایت را که مذکور شد بدو تسلیم کرده مسلم داشت
بتبرکات بسیار فرستاده و خلعتهای پادشاهانه ارسال
نموده و عبد الواسع جبلی که شاعر او بوده فرمود تا
مسدسی محلی باسم امیر اسمعیل گفته و همراه تبرکات فرستاده
مشتمل بر تهنیت فتح قهستانات و قلع و قمع ملاحده
و شکر آنکه ملک سلطان از حیطهٔ تصرف ایشان تبریز بیرون
آورده اسلام و ایمان را تقویت تمام شده از فرزندان
او که امیر سپهسالار حسام الدین و امیر علاء الملک احمد
و رکن الدین شاه باشند در آن امر چون سعی و کوشش
بسیار واقع شده بود اسم ایشان نیز مذکور ساخته

وجهت ایشان نیز تحفها فرستاد و چون خلیفه امیر اسمعیل را
لقب یمین الدوله و امین المله بخشیده در مسدس قبل از کر
امیر حسام الدین و امیر علاء الملک احمد در یک بند انرا
مذکور ساخت و مسدس پیش اینست مسدس

ابر نوروزی علم بر گوشهٔ افلاک زد — در فروش فاخته گل جامه بر تن چاک زد
آب خورده نسترن در چشم نرگس خاک زد — لاله خیمه در جوار نرگس چالاک زد
در غم عشق تو آتش در دل غمناک زد
زین جهت شد دل سیاه انگشت وار اندر سرش

بر نوای عندلیب از پرده بیرون جست گل — وز طرب بی صبر شد چون عاشق سرمست گل
از غم نرگس بعشرت بر چمن بنشست گل — صد هزاران توبهٔ دیرینه را بشکست گل
آمد از مرجان نهاده ساغری بر دست گل
وز پی رشک خوشش کرده ابر می ساغرش

گاه ان

گاه آن آمد که زاهد قصد قلاشی کند
با عروسان بهاری بی تحاشی کند

بر چمن گل را ندیده ابر فراشی کند
آسمان بر حلهٔ فیروزه نقاشی کند

پوستان بر حقهٔ سجاده نقاشی کند
فاخته گردد مذکر سرو گردد منبرش

در رخ او خیمهٔ من آسمان دیگرست
او به هنگام جفا کردن جهانی دیگرست

زین جهت هردم روان با من نشانی دیگرست
بر رخش هر ساعت از خوبی نشانی دیگرست

در قد او هر که من استاپی دیگرست
هر زمان بر عاشقان را هیبت یار دیگرش

گشته زلف شبهای مشکبای آن صنم
شیفته نادیده هجر و نافته ناخورده غم

گاه پروین را کمند و گاه نسرین را علم
سر بریده تن شکسته روی بر ره قدم

بر گل سوری زده بر عنبر سارا رقم
هست گویی نسبت از بدخواه شاه صفدرش

آن یمین دولت فزوده زو جمال / وان امین ملت و ملت گرفته زو کمال

آسمان و آفتاب آمد بتایید جلال / آسمانی بی نهایت آفتابی بی زوال

آن خداوند عدو بندی که باید ماه و سال / تخت مولی و جهان مامور و دولت کارگر

شد حسام الدین که از وی دین و دنیا نام یافت / شد علاء الملک و از وی ملک سلطان کام یافت

هر کسی کامد بناه جام او آرام یافت / دولت جمشید دید و حشمت بهرام یافت

مشتری زر زور کار او سعادت دوام یافت / از برای او همی خوانند سعد اکبرش

بو المظفر کافرین او ظفر را مایه گشت / زان موفق فعل صافی حرم و عالی مایه گشت

رای او را آسمان از ازل همسایه گشت / کمترین طفلیست کان را همت او دایه گشت

تا لوای او عروس ملک را پیرایه گشت / تو تیای چشم دولت شد غبار لشکرش

میر اسمعیل خورشید تبار گیلکی / خسروی کو راست حزم ثابت و عزم بکی

مایه پیرایهٔ فرزانگی و زیرکی / هست بر درگاه او دولت همیشه بیکی

در فصاحت وابلی و در سماحت برمکی / گر بدیدی بنده گشتی غلام و چاکرش

وم لان

297

دم هر لاف از جان آن شاه و فرزند وزیر | حمله او در دل سپارکان آتش زند

در میان معرکه چون بانگ بر ابرش زند | بخت او بر کامکاری شش تند

بر بلارک بر سپر گردون گرکش زند | ارغوان سیما شود رخسار همچون نیلوفرش

روز کین پنهان کند از بیم آن شاه دلیر | مهره در دنبال مار و زهره در چنگال شیر

از عطا دادن نگردد طبع او یک لحظه سیر | در سخا چیزی نماند در کف چرخ خانه گیر

آورد بسیار کان زادر کف همچو ابر | از سپهر نگون پیکان آتش پیکرش

کلک تیغ او مکان کنامید و بیم | آن چو بر بامان مسیح و این چو ثعبان کلیم

زخم این ریزد مدام و نوک آن چو در یتیم | لعل بر صحرای نیل و مشک بر میدان سیم

زان مخالف در عذاب و زین موافق در نعیم | کشف چرخ از لطف این وز عفران قربان رش

چون نماند پر کشا زاد در مصاف از کینه ضمیر | در قفس باشد ز قهر و در چمن باشد حریر

بر هوا پرنده باز و در زمین غرنده شیر | تیغ برق و تیر ژاله کوس رعد و گرد ابر

بگسلد بال عقاب و بشکند تاب شیر | بر علمها رافت شمشیر نصرت گسترش

ای لوح مدح تو پیوسته بر دوش فلک — وی ندای مدح تو همواره در گوش ملک

عز تو نامستعار و جاه تو نامشترک — نفس تو خالی ز عیب و رای تو خالی ز شک

تیر تو گویی زمین را دوخت بر پشت سمک — زان جهت قدرت ندارد بر تحرک جوهرش

چون کشف در سنگ خارا شد پلنگ از تیغ تو — چون صدف در قعر دریا شد نهنگ از تیغ تو

اختران را نیست بر گردون درنگ از تیغ تو — چون شود بر آن صواعق روز جنگ از تیغ تو

چرخ فیروزه شود سجاده زنگ از تیغ تو — وز نهیب تو گسسته گردد از هم بر خرش

ای شده با زینت سبع شداد از تو طبیعت — یافته آرایش ذات العماد از تو طبیعت

چون مدینه فخر دارد بر بلاد از تو طبیعت — گشته در گیتی چو در دیده سواد از تو طبیعت

هست تا بیت الحرام اندر عداد از تو طبیعت — زان جهت گردیده قبله خسروان کشورش

گرچه بود از دور گردون طبع مداحت نژند — در ثنای تو تجلیت کرد نظم این چند

گر ترا این تحفه منظوم او آید پسند — فال او گردد چو پیروز بر او گردد چو قند

خدمتی بسیار ز مدح و مدحتی گوید بلند — هر زمان در شکر طبع معانی گسترش

او ز شاهان جز ز مدح او زبان نشگافتست | گر همه عالم بامید شفاعت یافتست
گرچه سوی خدمت درگاه تو بشتافتست | آفتاب فکر تو بر فکرت او تافتست
ور صنایع در سخن چندان بدایع یافتست | کاب مداحان برفت از خاطر چون آتش
گر همه ترکیب چون لاله دهانم باشدی | ور چو برگ بید تن جمله زبانم باشدی
در مفاصل سر بسر چون نی بنانم باشدی | در مدار بحرهای بیکرانم باشدی
در صحیفه در فضای آسمانم باشدی | ور قلمها باشدی در دست از هفت اخترش
خویشتن را در ثنای تو مقصر دانمی | ور چه در وصف هنرهای تو در افشانمی
در ثنای حد تنهای تو عاجز مانمی | ور ز مدح تو نوشتن شهد شوانمی
در همه عمرم فضول آفرینت خوانمی | یک ورق شوانمی خواند از هزاران دفترش
ای شه عادل بقای ملک تو جاوید باد | خنجر تو ملک را چون خاتم جمشید باد
مجلس تو آسمان و تربیت ناهید باد | ساغر تو مشتری و ساقیت خورشید باد
پایه درگاه تو سرمایه امید باد | آنکه خدمت کار تو باشد فلک خدمتگرش

تا ز خاک آید درنگ و تا ز باد آید شتاب | تا بود در آب صفوت تا بود در نار تاب

باد خصمت را الکباب و تیره و تنگش خراب | دل ز نار و سر ز باد و لب ز خاک و چشم ز آب

آنکه در عالم بخواهد این دعا مستجاب

هر کجا باشد دعای نوح باشد همبرش

و چنانکه در پیر زنده پیل احمد جام نوشته شده امیر اسمعیل یکنوبت به نشابور آمده انوری پسری در غایت حسن و جمال داشت صباحتی و ملاحتی بکمال و قامتی بغایت اعتدال و قایل این رباعی همانا خطاب کرده بدو گفت

ای قد تو معتدل نه بالا و نه پست

وی چشم تو مخمور نه هشیار و نه مست

فی الجمله چنانی که چنان می باید

کس را چو تو معشوق نبوده ست و نه هست

و با آنکه شیخ را با او تعلق بسیار بود امیر اسمعیل زیاده از همه شیفته او شده و آن جوان مصاحب امیر اسمعیل شده

و امیر اسمعیل اندک غباری پیدا گشته و حضرت شیخ سفر حجاز
اختیار کرده و میانه حضرت شیخ و امیر اسمعیل قاضی نیشاپور را
گرفته و امیر ابو زید نیز گرفتار شد و آنچ ان همراه امیر اسمعیل بر طبس
گیلکی رفت و امیر اسمعیل جانب درابد و داده که داروغه انجا گشته

72

خود با امیر اسمعیل در طبس میبود و امیر اسمعیل بالجمله مستولی شد

۱۴

[library stamp]

بر ملاحده که بعضی دانایان ایشان را الزام کرده بود درین مسئله
بنسبت صوری داخل نیست ولازم نیست که امام تفویض امامت
بفرزند خود کند اصل نسبت معنویست بیت

برادر و پدر و اصل و نسل من عشقست
که خویش عشق نماند نه خویشی نسبی

وبدین سبب چهار دانگ از ملاحده ازان مذهب اضراب
کرده دست متابعت با میر اسمعیل داده بودند و آن نیز در اول
آن جوان مذهب داشت ازان مذهب گذشت و دیگر از
امیر اسمعیل برگشت وچون آن مردم تابع شدند قادر گشتند
بر استیصال آن جماعت وچون آن قوم را بر طرف ساختند
وتمامی قهستان را از ایشان پاک کردند و در طبس گیلکی مسجد
جامع و مدرسه و مناره و حوض و مطلع و در تمام قهستانات
برین منوال عمارت ساخته در تاریخ پانصد و پانزده از عالم

رفت و قبر او در جوار مسجد جامع طبس گیلکی است در گنبدی
که درون مسجد است و چون او از عالم رفت امیر شهسالار
حسام الدین بجای او بحکومت نشسته و امیر علاء الملک احمد
که برادر خرد امیر حسام الدین جد حضرت قاسم
انوار است بر سجاده فقر نشسته و این هر دو برادر داماد
حضرت سلطان العارفین خواجه حسن عارفند و قبر ایشان
در مزار فایض الانوار خواجه حسن عارف مذکور است

مجلس شصت و پنجم آینه حقیقت نمای عاشقی و معشوقی

سلطان مسعود ابن سلطان محمد بن ملکشاه سلجوقی
پادشاهی بود با فکر و شکوه و در ثبات چون زمین
و در وقار چون کوه و در آن زمان از لوح برج خوبی
همچو او ماهی بر نیامده و بقوت و شوکت او پادشاهی نبوده

درویش مشرب تیز فهم خوش اخلاق دریا بنده اسرار
نفس و آفاق در زمان دولت او خلایق عالم آسوده و در
شادی بر جهانیان گشوده می گویند که روزی غلامان
او در حدود اردبیل در صحرا به فتنه انگیز نام جوانی که
پسر ترکمانی بود از بقیه غزان که با ذربایجان آمده بودند
رسیدند دیدند جوانی ماه رخسار به اسپی در غایت خوبی
سوار طمع بدین اسپ کرده و او را در میان گرفته اند و گفتند
که اسپ را بما فروش او گفت این اسپ پدر منست و مرا اختیار
فروختن نیست الحاح بسیار نمودند ابا نموده غلامان
دزدیده به هم نگاه کردند او دریافت که میخواهند که او را
بگیرند چون در کمال فطانت و کیاست بود و دولت و اقبال
روی بدو داشت و هیچ طرف راه گریز نداشت باز بکس گسسته

راه گشاده دید عنان بگردانید و اسپ را تاخت و غلامان نیز
از عقب او باشتنه زدند از اتفاقات حسنه سلطان سوار شده
از شهر بیرون می آمد این جوان رسید و خود را در پیش سلطان

از اسپ بینداخت خیالی کرده که یکی از امرای اوست گفت ای امیر

Bibliothèque Sainte Geneviève

جمعی از خیل شما میخواهند که این اسب را از من بخرند و
من بی اذن پدر نمی توانم فروخت بعذر باد من پیش
سلطان زاده چون نظر در او افتاد فریفته و شیفته گردید گفت
یا هذا ابشرا ان هذا الا ملک کریم یعنی این شکل مقدور
بشر نیست فرشته ایست همچون پری از باغ نعیم و امرا آن
در حسن و جمال و قد و قامت با اعتدال او نگاه کرداند
و او را بدان نقاب دیدند انگشت حیرت بدندان گرفته
واله او گردیدند سلطان یکی از امرا خود فرستاد که گیرندهٔ
اسب او پیدا ساخته حاضر گرداند آن امیر بسیار طلبید
از ان جماعت کسی را نیافت سلطان دانست که این پری
ادبی غیر از مخصوصان او کسی دیگر نمی تواند بود که واقع
شود کسی را فرمود که در میان غلامان نیک ملاحظه کن

کاپید

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

که اسپ کدام غلام در عرق است آنکس پاورا پس
حسب الحکم تفحص نموده در میان غلامان چندی را
بدان نوع یافته آن جماعت را پیش سلطان حاضر گردانید
سلطان از ایشان پرسید آنچه فتنه انگیز گفته بود تصدیق
نمودند فاما گفتند که ما اسپ را جهت پادشاه میخریم
واورا از روی مطایبه میترسانیدیم سلطان در خانهٔ
پدر فتنه انگیز فرود آمد سلطان از خدمتهای شایسته
و پیشکشها کشید سلطان فرمود که این جوان پسر تست
گفت بلی گفت این اسپ تست یا اسپ او گفت اسپ
فقیر است پرسید که اسپ را میفروشی گفت اسپ را
پیشکش سلطان میکنم و پسر خود را ملازم میسپارم
واگر امشب توقف میفرمایید اسباب ضیافت لایق پادشاه

مرتب میگردانم سلطان بغایت مسرور و شادمان گردید
و فتنه انگیز را همراه برد و با علی درجه دولت رسانید
و همدمان که پای تخت او بود چند وقت بفراغت با او
به عیش و حضور اوقات میگذرانیدند مثنوی

چه فرخ ساعتی باشد که تقدیر | دو عاشق را کشد باهم به تدبیر
گهی خوش خوش بشادی جام گیرند | گهی یکجا بوصل آرام گیرند
که از لبها نصیب جان بیابند | که از دلها غبار غم زدایند
کسی کین خواب بختش را نشیبست | کلید دولتش در آستین است
اگر جمعیتی داری ز یاران | فرو مگذار شکر حق گزاران
بر آتش نه برای چشم بندی | بدفع چشم بد دایم سپندی
که گردون گرچه چندین دیده دارد | دو مردم را بهم دیدن نیارد
دو تن گر چرخ دایم در فراقند | مگر جوزا و یا خود فرقدانند

شرف زان یافت مه را در ثریا / که او جمعیتی دارد مهیا
بنات النعش افتاد از زمین دور / پراکندست ازان ماندست مهجور
به بین چندانم آرد چرخ باهم / که تا یکجا دو تن آرد فراهم
دو کوشش کن که صحبت جمع ماند / زمانه خود پراکنده تواند
پس از عمری بود پیوند خویشان / شود صد جمع در یکدم پریشان
درختی کش زمین صد سال پرورد / برآرد باد ازو در یکزمان گرد
غنیمت داشت باید روزگاری / به پیوند وفاداری ز یاری
قران سعد چرخ این را فرین است / که یاری دلپذیرش در کمین است

آخر میان اتابک که امیر الامراء او بود و فتنه انگیز نزاع شد و امرا با اتابک اتفاق داشتند بالضرورت فتنه انگیز را بجانب بغداد فرستاد و رکهای شیر بازا در فراق او از چشمها بگشاد و از دیده اشک می افشاند

و مضمون این ابیات میخواند | شبی دارم درین درد جگرسوز
که تا روز قیامت نیستش روز | من و شبهای و جان محنت اندود
ز لرزانی شبی چون سایهٔ دود | نخفتم ز اول شب تا سحرگاه
گهی در زهره بینم گاه در ماه | تو ای خفته چو شمع صبح مسپوز
جدائی حال این شبهای تا روز | در صبح امیدم بی کلید است
که پایان شب غم ناپدید است | همه شب چشم حیرت در رهٔ باد
مگر وقتی ز بویت دل کنم شاد | مرا جا نیست پیش عشقت بی هوایی
با پایان چو بتوان از جان جدایی | دگر آن ره نگارپید و بالا
گشاد از لعل تر لؤلؤ لالا | که شاها جاودان فرمان روا باش
بملک هفت کشور پادشا باش | مبادا بی تو جوی ملک را آب
بدوران تو چشم فتنه در خواب | من و کنج شب و تاریک و داغی
گر آه من سفیر و ردچراغی | جهان ما نیز هم کنج خانه نومید

که از بیابام

که از پایه نه بینم روی خورشید | شدم درهم ز حال درهم خویش

ندانم تا کرا گویم غم خویش | تنم شد استخوان از آرزویت

بسویم هم سپکی ماند ز کویت | غمت در دل چنان شد آتش انگیز

که خاکستر چنان شد آتش تیز | بسی کوشیدم اندر پرده پوشی

که پوشم پرده ها را در خموشی | دهن بر دوختم از ناوک آه

وزو خوردم سنانهای جگرگاه | کنون کز بیخودی شد طاقتم طاق

ندارد برگ تن این جان مشتاق | در جمادی الاخر همان

سال سلطان در فراق فتنه انگیز بیمار شد و در اول
رجب همان سال که پانصد و چهل و هفت بود بجوار حق پیوست

فلک چون اژدهای شد پر بیم | درون حلقه آتش ناکشته تسلیم

درآید هر زمان چون روزمندان | رباید هر کرا خواهد بدندان

اگر عالم بعون خاک گردد انبان | کسی را گر برد سوان ستد باز

نه دست آنکه با روز نیکش ستیزیم
نه پای آنکه از پیشش گریزیم

مجنب ای دل که دوران در کمینست
اجل گرگ حصارت گو شکیبیست

دم مردن که دست او بزجا نیست
چو در سینم بادی بی نشانست

اگر صد پیال بر لب پیای آنگشتست
ز دم جنبد بادشوان یافت درنیست

چو باور ست این حیات پیش بنیاد
خرد سند هی نیابد بیش تمهید

مجلس شصت و ششم زیبندهٔ تاج خسروانی و برازندهٔ 66
دواج اسکندرانی سنجر بن ملکشاه الب ارسلانی
پادشاهی رعیت پرور سپاه دار دادگستر بود و رسم
و آیین خسروی و جهان داری و قواعد سلطنت و شهریاری
نیکو میدانست و از ابتدای سلطنت در خراسان تا اجل

پسال نوزده فتح کرده که هیچ وقت اورا دستی رسید
و شکستی نیفتاد و خطبهٔ او از سرحد بلاد کاشغر تا اقصای
بلاد یمن و مکه و طایف و مکران و آذربایجان تا روم و
بلغار رسید و بعد از وفاتش تا یکسال زیاده در اطراف
جهان و ثغور خطبه بنام او میخواندند و خراسان در عهد او
منشاء علوم و منبع فضایل و معدن هنر بود و علما و حکما اعزاز
و اکرام کردی چون فرمان او در مشرق و مغرب
نفاذ یافت امرای او در اطراف و اکناف دست
تطاول بگشودند و بر رعایا و زیردستان بنیاد تظلم و زیادتی
کردند ابتداء عشق او از انجا شد که روزی برسم سیر در کوه و
دشت میگشت یکبار بخشک رودی رسید دید که در زیر پلی که
برین رود بسته اند چند درویش حلقه زده و در سایه نشسته اند

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

وجوانی در غایت حسن و جمال در مجلس ایشان نشسته سلطان را
میل صحبت ایشان شد فرود آمد و در سلک ایشان منخرط

79

گشت و درویشی که در خدمت آن قوم بود سر در خرقه مراقبت داشت

13

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

ازامر

از آمدن و نشستن سلطان بدان محل نسبت که وقوف
نیافت اما بسیار درویشان و آن جوان تعظیم سلطان
کردند و بحرمت تمام نشستند بعد از ساعتی آن درویش
سر بر آورد و با سلطان بسخن در آمد و گفت این لحظه میان من با
و جان و ایمان مناظره و مناقشه بود زبان میخواست
که سخنی چند بعرض سلطان رساند جان میگفت بگوی
که اگر میگویی من میروم و ایمان میگفت بگوی که اگر میگویی
من نمی باشم من حیران بودم که سخن جان گوش کنم
یا پیروی ایمان نمایم حضرت حق در سر من ندا داد که
جان بی ایمان قبول حضرت ما نیست عاقبت ایمان
غالب آمد اگر رخصت باشم بگویم سلطان استدعای
گفتن کرد درویش گفت انچه در مملکت سلطان میرود اگر سلطان

نمی داند سلطان نیست و اگر میداند و دور میدارد و منع
نمیکند مسلمان نیست آن مرد چون خاقانی بود سخن او در جان
سلطان تاثیر عظیم کرد و اوقات خود را به تفحص و تحقیق نمود
و امور ولایات و حال رعایا و مال برایا آورده چنانچه
تمامی ناشایست و ناباییست از قلم رد خود محو گردانید
و دفع ظلم ظلمه نمود و اعانت مظلومان و اعانت ملهوفان
فرمود و این از محض عنایت الهی بود شعرا در مدح او قصاید
بسیار بود و از آنجمله عبدالواسع جبلی راست که این
قصیده نوشته میشود و اینست که

قصیده

که دارد چون تو معشوقی نگاری چابک و دلبر
بنفشه زلف و نرگس چشم و لاله روی و سیمین بر

نباشد چون جبین و زلف و رخسار و لبت دیگر
مه روشن شب تیره گل سوری می احمر

بکردار دل و عیش و سرشک شخص من داری
دهان تنگ و سخن تلخ و لبان لعل و میان لاغر

مزارم

ندارم ور غم و رنج و جفا و جور تو خالی　　لب از باد و پر از خاک و رخ از آب و دل از آذر

نشان دارد مرا در عشق تو خنجر و مهر تو　　پسر شکل زرد و چشم از لعل و مو از سیم و رخ از زر

بحسن و رنگ و بوی و طعم در عالم ترا دیدم　　قدت از سرو و بر از عاج و خط از مشک و لب از شکر

پس از کرمن ترا دایم بطبع و طوع و جان و دل　　کنم خدمت برم فرمان نهم گردن شوم چاکر

که تو داری چو بزم و رزم لطف و طلعت سلطان　　دل خرم خطر زیبا لب شیرین خط انور

خداوندی عدو بندی شهنشاهی نکوخواهی　　مغیث الدین معین حق معز دین ملک سنجر

جهانداری که بی مثل و قرین شه مثل آمد　　بعلم و حلم و بزم و رزم و جرم و جود و فخر و فر

جوان بختی که دارد وقت جود و حرب مهر و کین　　کف حاتم تن رستم دم عیسی دل حیدر

شهی کو هست گاه خشک و پیکار و سیرت و همت　　زمان خشم و زمین حلم و فلک قدر و ملک مخبر

بتدبیر و ثبات و عدل و توفیقت همواره　　مخالف سوز و دولت ساز و ملک آرای و دین پرور

درخت عز و تمکین و جلال قدر او دارد　　بسعادت بیخ و عصمت شاخ و رفعت برگ و حشمت بر

ز بخت و دولت و تایید من او همی خرد　　ز خار آذر زنی شکر ز کان گوهر زیم عنبر

ایا در سپاه عدو انگشت و گوش و گردن ملکت / ظفر یار و اهل خاتم هنر حلقه شرف زیور

ترا زیبد که جنگ و مصاف حمله در هیجا / فرس کره دون کمر جوزا سپر کیوان علم محور

بجبین هند و روم و ترک پشت بر زمین مالد / جبین فغفور و رخ جیپال و پر خاقان و لب قیصر

قوی زان آب چون کبک همای و طوطی و عکه / بکور رفتار و فرخ فال و زیرک طبع و حلیت گر

بود چستن و ور دست سبق حمله در میدان / بسم خاره را بنعل آتش بر سنگ آهن بپیکر جر

بهنگام نبرد و دانش آرایش و رامش / زحل کین و عطارد فهم و زهره طبع و پیکر

ز قدر و حشمت و تمکین و جاه تو سزد او را / رکاب از ماه زین خورشید میدان چرخ نعل اختر

شود خصم ترا دیده و کام و دهان و لب / بضر ناوک زبان ناخ سخن و بین نفس خنجر

بریزد پنجه و دندان و شاخ و زهره و زرمت / ز ببر و وحش و پیل مست و گرگ پیده شیر نر

ز بس غریدن و کوشیدن و افکندن و کشتن / بجوشد چرخ بد که بلرزد به تن خورشید خور

چو ابر و رعد و برق و ژاله مینی اندرو موقف / خروشان کوه پس کردن اسپ درخشان تیغ بران ببر

ز آسیب و نهیب و سهم زحمت کم کند دشمن / ز کف تیره زبر و حرقه ز تن جوشن ز سر مغفر

ایا در رویت و طبع و خوی خلق تو بود سال
سخا ثابت وفا ساکن شرف مدغم لطف مضمر

ترا زیبد که مدح و ثنا و شکر و ذکر تو
زبان کاشف قضا راوی قدر خامه سما دفتر

بشرح و بسیط و نظم و نثر اگر من ابتدا آرم
عبارت لنگ و خاطر کند و معنی شیب و لفظ ابتر

بتدریج و قرار و اشتر ز روز پیت گردد
نه نو بدر و بیاران قد تو چون مشک گوهربر

همیشه تا بود تنگ و فراخ و خرم و خندان
دل عاشق غم هجران شب وصل و رخ دلبر

مبادا بسته و دور و جدا و خالیت گر
لب از خنده کف از ساغر دل از شادی گاه از امر

نه پیداری و هشیاری و پروری و بر و زری
ولایت گیر و نصرت یار و عشرت خوی و دولت جور

وچون امرا سلطان سنجر را لعنف بر غزان بردند و ایشان
از حرکت و هیبت سلطان خبر یافت اندیشه کرد این قرجی را
که در غایت حسن و جمال بود فرستادند و پیغام دادند
که ما سرسپته بندگان مطیع بوده ایم و سر از حکم و فرمان
تافته ایم اکنون صد هزار دینار و صد هزار غلام

خطایی سیاه موی سیاه چشم دراز قد بلند گردن باریک میان
کشیده بالا دراز موی شکرف پیاق ماهروی خورشید طلعت
میدیدم و چون آن رسول تمامی این صفات موصوف بود
و سلطان او را در مجلس درویشان دیده بود چنانکه مذکور شد
و مهر او در دل داشت و مدتی در فراق و سپر برده و نظرش
بر او افتاد یکبارگی شیفته او شد و بی طاقت گشت
و چون رسولی اچنین عجز و بیچارگی ایشان از او اعتراف
گناه به عرض سلطان رسانید راضی شد بدان و عنان
برتافت امرا در نفی مبالغه بسیار نمودند و سلطان از ایشان برین
بردند و چون سلطان در دست ایشان گرفتار شد عاقبة الامر
امین قرجی شبی پنهان پیش سلطان آمد و بر سم کشتی سوار
شدند صباح با جمعی از مخصوصان از گذر ترمد از آب گذشتند

وسلطان را

و سلطان از اخلاص کرده و چون خبر باطراف و جوانب رسید
مردم هجوم کردند و لشکر بسیار بر سلطان جمع شد و عشق
سلطان با این جوان هر روز زیاده میشد بسبب سلطان
واقع شده بود و مرغ جان او را از قفس جان رهانیده و
ظاهرا دهلوی برای حسب الحال و گفته اند غزل

چه اقبالست یا رب که دولت یاد آورد ما را | که در کوی فراموشان گذر شد یار زیبا را
کمربند می آید نزد من خنده زنان امشب | توقف کن که بختی بنگرم پروین جوزا را
بحمد الله که بیداری شبهایم نشد ضایع | بدیدم خفته در آغوش خود آن سرو بالا را
بتشویش دهل رخنه مشو ای نوبتی امشب | که خفتن در بر یارست بیداری شبها را
تماشا می کنم اینجا قیامت میکند یار | که خواهم تا قیامت یاد کردن این تماشا را
رسیدی همچو شاخ گل کدامین باد آوردت | که هرگز می نپرسیدی یکی شاخ گلی ما را
تویی با من عفاک الله ترا کی آید این یاری | منم با تو معاذ الله مرا کی باشد این یارا

تو گویی چه سر و اجندین حدیث وصل تا بود   خیالیست این که دادی ره بسوی خویش سودا

نوبتی مهستی صحبتی نهان سلطان با این جوان میداشت و آن جوان چون در غایت حسن و جمال بود اکثر از ملازمان سلطان برو عاشق شده بودند و در مشکل بود اختلاط کردن و آن صحبت در شب اتفاق افتاده بود و آن جوان شب در خرگاه سلطان میبود همیشه شب که سلطان بیدار گشت و او را نیافت بغایت متغیر شد حضرت شیخ عطار آن حکایت را در الهی نامه آورده است بیت

دبیران مهستی پاک گوهر   مقرب بود پیش تخت سنجر
اگرچه روی او بود چون ماه   ولیکن داشت پیوندی بر و شاه
شبی در مرغزار رادکان بود   به بزمش چتر و سنجر نشان بود
چو شب بگذشت پاسی شاه سنجر   برای خواب آمد سوی بستر

شبی که مهستی از خدمت شاه
بسوی خیمهٔ خاص امد آنگاه

مگر سنجر غلامی داشت ساقی
که از خوبی نبودش هیچ باقی

ز غیب آن قرخی نام او بود
بسی رویش نکوتر از نکو بود

جمالش با ملاحت یار گشته
ز هر دو شاه برخوردار گشته

بصد دل بود شه دیوانهٔ او
که بود آن دلربا در خانهٔ او

درآمد شب نه خواب او را طلب کرد
ندیدش قصد آن یاقوت لب کرد

لباچه نیمشب بر پشت انداخت
بکینه تیغ بندی را برانداخت

بیامد تا دران خیمه ناگاه
که مهستی در انجا بود با ماه

براو دید پا قیر انشسته
مهستی دل دران ره زوی بسته

بزاری میسواخت از عشق رودی
خوشی میگفت با خود این سرودی

که دربرگیرمت بر لب گشت
که امشب بایدت دوک کیسان رشت

چو سنجر گشت ازان احوال آگاه
گرفت انجا دو پستانها وانگاه

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

بدل گفتا که امشب من به تندی / درین خیمه روم با تیغ هندی

نماند زنده این هر دو بر جای / شوم در خون این دو مسپر و پای

ثانی چونکه شرط آمد به تعجیل / بسوی خیمهٔ خود کرد تحویل

چو روزی ده برآمد شاه پیروز / فرو آراست جشنی عالم افروز

74 75.4

بهشتی پیش سلطان چنگ میزد / نوایی پس بلند آهنگ میزد

12

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

بنهاده بود پیمانی نیز باری / قدح در دست و چشم افکنده بر جای
شه آن بیت شبانه یاد میداشت / فرو خواند آنگهی دل شاد میداشت
مهستی چون شنید آن بیت از شاه / برفت از هوش و غلطش ماند در راه
شه آمد بر سر بالینش نشست / برویش از گلاب افشاند از دست
چو زن با هوش آمد بار دیگر / چو اول بازگشت از بیم پیکر
چو باری دو بهوش آمد ز خود باز / پسر رشته بگرد او از خود باز
شهش گفتا اگر میترسی از من / بجانت ایمنی از خویش و دشمن
زنش گفتا که من خود می نترسیم / ولی این بیت یکشب بود در پیم
گهی اقرار و گه انکار کردی / همه شب در پس خود تکرار کردی
از اینجا بار میباید نشانی / که بر من شک می گردد جهانی
بدان ماند که یکشب ای جهاندار / نهفته بوده از من خبردار
مرا گر تو بگیری در بر آنی / دلت ندهد دگر با زنم بخواهی

دگر بکشتی مرا در تن درستی
کجا تی باشدم از دست پستی

مرا این بس که چندانی از آن است
که سلطانی که آفاق جهانست

چو او یک لقمه با من همیشه است
مرا یک نظر بنگر که پیش است

چو حق پیش آورد صد پیاله زارم
من اینساعت چگویم یا چه بیارم

چو حق می بیندت دایم شب و روز
چو شمعی باش خوش خوش میخند و میسوز

ولی بنگر حق دم بر میاور
نفس بی یاد او هم بر میاور

که گر در شکر کوشی هر چه خواهی
بیابی لطف از جود الهی

در پانصد و پنجاه و یک از دنیا در شهر مرو رفته و در دولتخانه که در مرو پرداخته بود او را دفن کرده بودند و ولادت او در نواحی موصل بود و در موضع سنجار از توابع دیار بکر نام او ابو احمد است بسبب آنکه دران موضع متولد شده بود او را سنجر گفتند در چهارصد و هفتاد و نه مدت عمرش

هفتاد و دو سال و مدت پادشاهی شصت و یکسال و پ
سال در خراسان پادشاه بود و چهل و یکسال سلطان
سلاطین جهان گردید **مجلس شصت و هفتم** مجمع البحرین
یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان ابوالفتح ابراهیم سلطان
بخصایص فضایل عدل و احسان و دانش و کرم در نوادر
ماثر و مقیمان مفاخر تیغ و قلم نه در آن نصاب بود
که بوسیله تقریر و تحریر و تقریر شرح پذیر شود از کرایم
صفات و جلایل آیات آن ملکی ملکات مولانا شرف
الدین علی یزدی در ظفرنامه بازنموده و در محلی دیگر چند
بیت در مدح او گفته و چون ابراهیم سلطان دو پسر داشت
یکی اسمعیل نام در آن ابیات ایمایی بآن کرده و آن ابیات اینست

در آن قسمت که بخششها نمودی	دو ابراهیم را زینت فزودی

یکی دولت پیرای ملت آراست
یکی شد کار ملک از عدل او راست

ازان گشت آتش سوزنده ریحان
وزین بار ستم شد نور احسان

ازان شد خانه و در کعبه پرنور
وزین ملک سلیمان گشت معمور

شکست آن یک بت آذر پرستی
وزین یک دین احمد را درستی

شد اسمعیل این آتش قربان
وز اسمعیل این قربان سرزد جان

اسمعیل میرزا کوکلتاشی بود و در غایت حسن و جمال در نهایت و عظمت و جلال است مثنوی

آهو چشمی که در زمانی
گشتی بکرشمه جهانی

ماه عربی برخ نمودن
ترک عجمی بدل ربودن

یوسف نامی سمن عذاری
غنچه دهنی سخن گذاری

با روی گل و بموی سنبل
خندان چمنی ز سنبل گل

شیرین حرکات و عشوه انگیز
ور خنده شکرین شکرریز

ازنکر

از شکر لب شکرپستانی   ور سنبل زلف بوستانی

فاما بغایت تند خوی و جنگ جوی بود و در اوایل که هنوز
سلطان را اندک اختیاری بود و میتوانست که دل را نگاه
دارد و از خوی او غافل بود چون دلش از دست
رفت خود را نگاه داشتن مشکل مینمود یکنوبت به بیماری
و زاری و در خواست او را بطلبید نمی آمد بعد از الحاح
بسیار آمد و سلطان آمد و گفت که **بیت**

سر در سر عشق یار کردیم   این شیوه خود اختیار کردیم

هزار شکر خدا را که چون تو دلداری
نمود روی من از بعد مدتی باری

تو یوسفی و من از نقد جان خریدارت   بیا بگو که بیابی چو من خریداری
اگرچه حسن ز آفتاب اندکی منت   ولی رخ تو اندکی ز تیت بسیاری

اگرچه بار جفای تو بر کسی نکشد | من ضعیف جفاکش همی کشم باری

جفا کنی و ز من عذر خواهی از شوخی | چه میکنی و چه میخواهی از گرفتاری

زبان ببین قدری رنجه دار با خسرو | که چون بگوید از آن مبتلا بگو آری

باجور و جفای او بهر نوع بود در روزی میگذرانید و بر یاران و رفیقان خود دایم الاوقات میخواند

غزل

مسلمانان گرفتارم بدست نامسلمانی | ازین دیوانه مستی بدخویی و نادانی

بطره آشنابندی بخنده پارسا سوزی | بغمزه ناخدا ترسی بکشتن نامسلمانی

بابرو فتنه انگیزی به نرگس عالم آشوبی | به بالا آفت آبادی بگیسو کافرستانی

مرا افسوس می آید که تیرت میخورد دشمن | من آخر دوستم جانا دلم خون کن بپیکانی

دعای بد نخواهم کرد لیکن اینقدر گویم | که یارب مبتلا گردی چو من روزی بهجرانی

کنون با شراب و شاهد و رندی و قلاشی | گذشت آنکه چو خسرو را پیری بود دست پیمانی

سلطان در عشق آن جوان بمرتبه بیخود شده که پایان سلطنتش

از دیر

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

از دست رفته و ستون ایوان عقلش که متکای بارگاه ایالت
بود شکست یافته نزدیک بدان رسیده که رسوای مرد و زن
شود و انگشت نمای دوست و دشمن گردد از اتفاقات حسنه
که دولت عبارت از اینست آن جوان شبی در خواب دید که از
جانب شرق ابری سیاه در غایت هیبت برآمده از آن برق
بدرخشید و رعدی بغرید که آسمان و زمین بلرزید و در
میان آن صورت این صدای شنید که از بلا بپرهیز و در
سرا پرده سلطان گریز و از غایت وهم افتان و خیزان
خود را بر بارگاه سلطان رسانید و خود را از آن بلیه
برهانید و خود از خواب بیدار شد و این واقعه را در دل
او تاثیر عظیم کرده خود را بجواب تسلیم کرده در اندک
فرصتی امر منعکس شد و مرتبه معشوقی بصفت عاشقی تبدیل

یافته چنانکه روزی میگویند سلطان بلبا پس محمودی در آمده اورا

مرتبه ایازی داد بیت | و در هنگام طغیان عشق محبت گر

گفت شاهی دادمت لشکر تراست | پادشاهی کن که این کشور تراست

آن نمی خواهم که تو شاهی کنی | حلقه در گوش چو ماهی کنی

هر که آن بشنید از خیل و سپاه | جمله را شد چشم از آن غیرت سیاه

75

هر کسی میگفت شاهی با غلام | در جهان هرگز نکرد این احترام

11

یکدو بیت

لیک یوسف چون ایاز هوشیار — میگریست از حکم سلطان زار زار

جمله گفتندش که تو دیوانهٔ — می ندانی از خرد بیگانهٔ

چون بسلطانی رسیدی ای غلام — چیست چندین گریه بنشین شادکام

داد یوسف قوم را حالی جواب — گفت بس دورید از راه صواب

نیست آگه که شاه انجمن — دور می اندازدم از خویشتن

میدهد مشغولیم تا من ز شاه — باز مانم دور مشغول سپاه

گر ز حکم من کند ملک و جهان — من نگردم غایب از وی یک زمان

هرچه گوید آن توانم کرد بس — لیک از و دوری نجویم یک نفس

من چه خواهم کرد ملک و کاربار — مملکت من بس بود دیدار یار

چونکه این آن گشته و آن گشته این — عشق ورزیدن ز معشوقان ببین

ای دریغا نیستی تو مرد آن — تا که بتوان گفت آخر درد آن

در تاریخ هشتصد و سی و هشت از عالم رفت و قبر او در هراتست

مجلس شصت و هشتم بمطوق یالیر پستعد الطرب برین بای سینغر
پادشاهی بود درویش مشرب قلندر طور آیینه دل پاک از زنگ
و آثار نقدی و صافی از زنگ غبار جور از غایت نیکویی که از
وسیمت اصدار می‌یافت همه کس او را بنده وار بخلق صغار و کبار
ازو شرمنده در عالم فخر سر حلقه مجردان دایره دیر پیوز
و نیاز و در طریق عشق مجاز مقام پاکباز تجلیات و متولیات انوار
دیدار معشوق شب و روزش مصاحب لمعات اشراقات آفتاب رخسار
محبوب آیینه دلش متعاکس و متعاقب چون ساقی عشق از مدام غم زدای
فرح افزای معشوقی در جام کام عاشقی هر دم از رنگی جرعه دیگر میریخت
و آتش عشق از خاکستر هر زمان شعله دیگر می‌انگیخت میگفت که خیاط عشق
بخیاط در قبای دیبای حسن زن حریر بر بالای این سوخته بدوخته و
پروانه وار شمع رخسار معشوق غیر از وکسی را نسوخته هر دم دل و دیده

غرقه بخون و بسوز و گداز روز افزون و دیگ سینه آتش ازش
عشق در جوشش و مرغ دل بر سر آتش مهوش در خروش و میخواهد که

در دلم آتشیست عالم سوز
که بود سوز او فزون هر روز

او هست در کشور دلم والی
زان نمیکنم نفس ازو خالی
از بسیاری سپر و قامتان سیم عذار و مهوشان گلرخسار
میجوشانند که یکی دلم چکند جانب کدام شود

همه یاره ز بتان دل بدلداری همی خواهند
چه خواهم کرد با خوبان ازین یک دل که من دارم

وناگاه دران حال بیت آفتاب منظری پری

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

پیکر چین علی نام بر جگرش کارگر آمد و صیدش کرد
بالتمام چنانکه فرمودی که رنج و محنت من در عشق او

بجایی رسیده بود که سر حلقهٔ زمرهٔ فراق و سوختهٔ نایرهٔ اشتیاق

یعنی بعجز

یعنی یعقوب علیه السلام شمه ازان باز نموده و بلا و مصایب
من بنهایتی انجامیده بود که صدرنشین صفهٔ رنج و محنت
و پیش روان اهل درد و مشقت یعنی ایوب علیه السلام کلمهٔ

ازان اظهار نفرموده که — یعقوب اگر شدی دلفروز دلم
دیدی دگر ایوب دمی سوز دلم — در هر چمنی موسم گل وقت بهار
بگریستی او چو شمع بر سوز دلم — یعقوب بگوی من اگر دوش شدی
وایوب اگر بمن هم آغوش شدی — از غم خود جمله فراموش شدی
وین یک ز فغان و ناله خاموش شدی — هیهات هیهات بنزد پسر کشتگان

این راه چه جای این سخن است استغفر الله مثنوی

من آن آه جگرسوز از دل تنگ دارم — جدا از دیگری نالم که درد از خویشتن دارم
چه جای محنت ایوب و اندوه دل یعقوب — بلا اینست و بیماری و تنهایی که من دارم

بسبب اخلاق مغرضش باز خواست در سر کار او کم واقع

شود اگر از مظنهٔ آن شده بود که تکرار خار عنا نموده
و رفع تکلفات کرده بجنان بود که مبنی معتقد و منقاد
شریعت مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم بود و طریقت اولیا
در مقام متابعت و پیروی و از حقیقت بمباشش رسیده
بود و حظی تمام یافته و این رباعی از انجمله است که اشعار
پادشاه است رباعی

گر باده جام را بهم پیوستی
میدان یقین که رند و بالادستی
جامیست شریعت و حقیقت باده
چون جام شکستی بیقین پیوستی

در مشهد مقدس رضویه
از عالم رفت و قبرش همانجاست

مجلس هشت و نهم برازندهٔ تاج و کلاه سپهر بداق بن
جهانشاه پادشاه زاده بود در غایت استکبار و
استجبار از شاخ دولت پدرش که آب یاری دولت

69

شاه رخی

شامرخی در جویبار شهریاری شاداب شده بود و برخوردار
در تربیت و آیین سلطنت بسیاری کوشید و طریق زیب
و زینت سلطنت بسیاری ورزید اسباب شوکت و عظمتش
بسیار بود و ادوات حشمتش بی شمار در ایام سلطنت
و شهریاری و هنگام شوکت و بختیاری **بیت**

به اقبال و ملک از جمشید بگذشت	بگنج افشانی از خورشید بگذشت
دو نوبت خوان نهادن صبح تا شام	خورشها کاسه دادی باده و جام
کشیدی مایده یک میل در میل	بکس را اکا و زادی بشه راپل
ز نعمتها که بودی گرد خوانش	ندانستی چه خوردی میهمانش
ز گاو و گوسپند و مرغ و ماهی	بگویم چند چندانی که خواهی
چو بزمش بوی خوش را ساز دادی	صبا دام ریاحین باز دادی
بهنگام بخور عود و عنبر	خراج مصر بودی خرج مجمر

همه روز این شکر فی بود کارش   همه سال این روش بود اختیارش

اکثر اوقات با اهل فضل و کمال صحبت انگیختی و شعرا و ظرفا را بسیار مرفه الحال داشتی و سیم و زر در پیش ایشان ریختی خوش خوانان و اهل ساز دایم الاوقات زنگ غم از آیینه مجلس او زدودندی و جوانان پری رو و سیم عذار در ملازمت او بسیار بودندی بیت

کجا بی همدمی آرام جانی   نه بی می و لاله و نیز جوانی

همه آراسته با رود و با جام   چو منزل بهتر لگاه برکام

گهی بر خرمن مشک بوشان   گهی در خرمن گل باده نوشان

فاما جوانی داشت قاسم نام

که از نای بلبل

که از باریک بینی موی بشکفت | به باریکی سخن چون موی بشکفت

ز ریزه نکته پیش حرف خوشان | به بازار سخن ریگ از عنبرفشان

چنان واله و شیفته و آشفته او بود که در عشق آن
جوان نمیدانست که سکون چیست و آرام کدام
و صبا چیست و شام کدام و ادب او
چنان بود که شب و روز با آن جوان بودی
شبی از خواب مستی بیدار شد دید که او در بستر خواب
نیست از روی اضطراب پای برهنه بیرون دوید
و این طرف و آن طرف گردید اثر او را ندید ناگاه
از جایی آواز آشنایی شنید و چون تفحص نمود

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

دیدکه با دختری بجرعه کشیدن اشتغال دارد و در پیراز
هوای او صد خیال غضب بر وی مستولی شد فرمود تا او را از آ

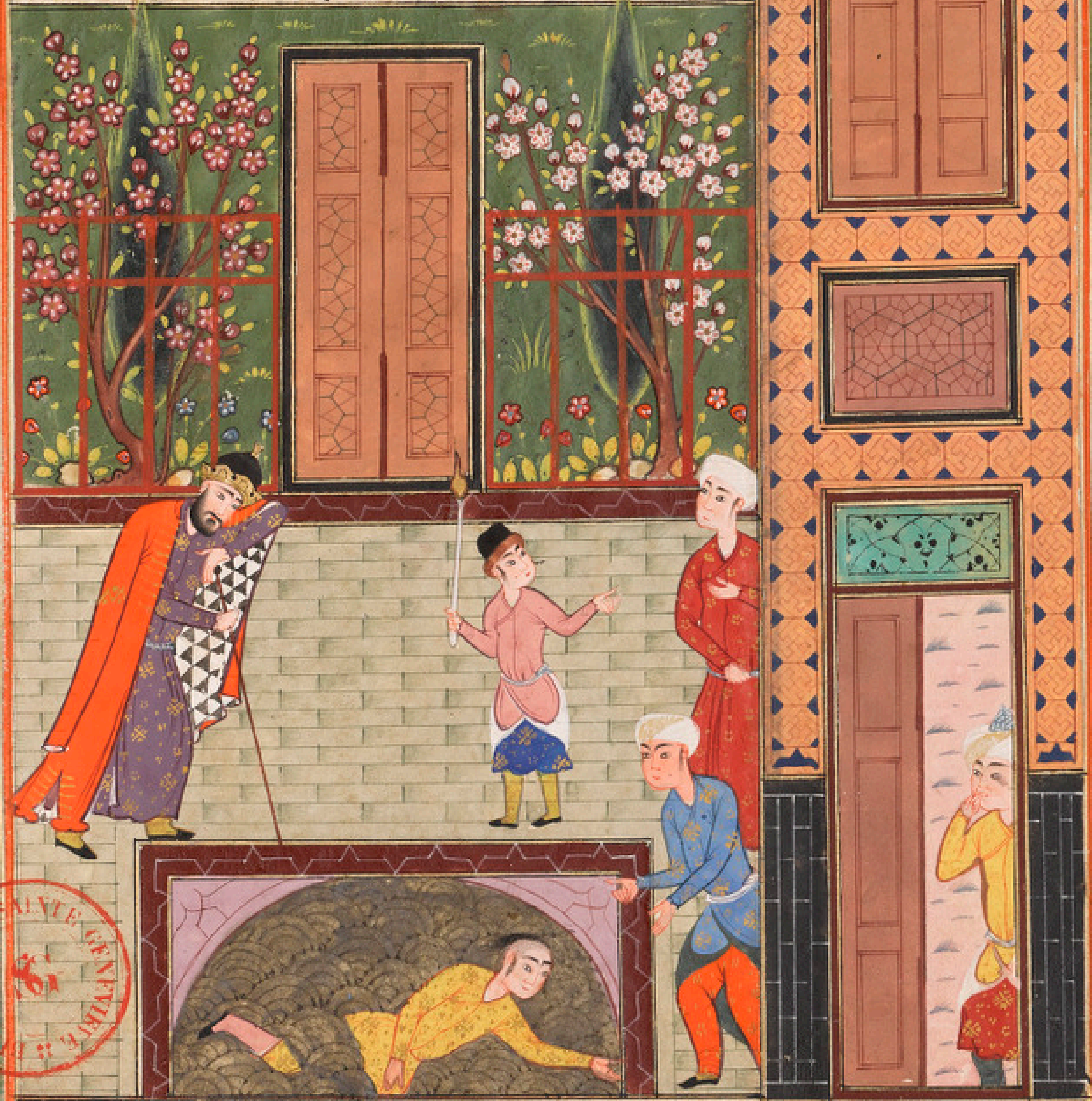

77

انداختند چون این خبر انتشار یافت تمامی مردم در آتش

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

چهره او بکبد اختند و خود نیز چون هشیار شد اطفال آتش
غضب کرده از کرده پشیمان و از عمر خود بیزار گشت
شعرا فرمود تا بیتی چند مناسب حال او گویند و در
لوح سر مزار قاسم نقش کنند و از آن جمله مولانا طوسی
این دو بیت حضرت قاسم الانوار نوشته آورد و بغایت
مقبول افتاد و آن دو بیت اینست **قطعه**

درین بودم که قاسم را چه شد حال — که گم گشتست و ناپیداست امروز
جواب آمد که آن حیران مسکین — میان بحر غرقابست امروز

در شهور سنه فوت شد و قبرش در
650 بغداد است

مجلس هفتادم محبوب القلوب

سلطان یعقوب که بر جویبار گلزار خوبی و زیبائی
سروی بود متناسب الاغصان و الشعوب نهال اعتدالش

بعد از هجرت خاتم النبیین در تاریخ ششصد و هفتاد و دو وفی

بعض سنین از روضه قدس تماشاگه عشاق روان شد

و در ششصد هشتاد و شش موافق موص سلطنت بدو مفوض

گشت یوسف مصر تخت آذربایجان گردید دولت آق قویونلو

در زمان او غایت ارتفاع یافت و آفتاب سعادت پرتو

ایشان یافت بلکه از اقتضاات اورادات چرخ

دولابی ملاحظات و محاسبات اسطرلابی بیت

بود چون در مدارج ملکوت ‌‌ طالعش حوت و مشتری در حوت

چون متولد شد سهم السعادت در چهارم داشت پدرش

حسن بیگ بدولت او علم سلطنت برافراشت از اول سلطنت

تا آخر دولتش خلقی که در قلمرو او بودند مرفه الحال و

فارغ البال بودند در ظل ظلیل او می آسودند و چون میدانست

کم کرد

که گم شدگان بوادی عشق و محبت و سرگشتگان بیابان
ذوق و مودت که کمند شوق و اُنیبوا الی الله در گردن جان
انداخته بقدم صدق نیت و خلوص طویت شاه راه مبدأ
اصلی را می پیمایند و جویای مطلوب یقینی و محبوب
حقیقی اند در اوقات طلب مظهری از مظاهر که درو
آثار انوار اسرار نامتناهی بیشتر ملحوظ است و منظور

یارب تو شناسی که به پیگاه و بگاه	جز در رخ خوب تو نکردم نگاه
خوبان جهان آینه حسن تو اند	در آینه دیدیم رخ حضرت شاه

مقید آمد هرگز نیل منظوری نمی بود و دیده امید خیر بر
روی مجموعی نمی گشود چه اکثر افراد که بشعور
و ادراک امتیازی دارند باین درد گرفتار و بآن
بلا مبتلا اند و همواره اشک جگرگون از دیده بشک

چون میبارند و آخر کار جان میسپارند بیت

عشق ورزیدن بخوبان خون دل خوردن بود   اولش سوز و گداز و آخرش مردن بود

گفت درین تفکر و تامل میبودم و مصحف خاطر را به تفاؤل میگشودم دل چون بر سر آن کوی پای در گل بود و شب و روز بتامل شبی در میخانه عشق از دست ساقی شوق بجامی چند سرخوش رفت و بیک طرفة العین در خواب خوش رفت که

دید خود را در خرابات مغان   جرعه نوشان دم بدم از جام جان
پیر و رون خنزه مستی خود   بیخبر از عالم هستی خود
مهوشی دردی کشی عیسی دمی   ریشهای سینه را هم مرهمی
ملک دل را غمزه شوخش خراب   مردم چشم از رخش در اضطراب
شمع جمع بزم این دار السلام   شاه ملک حسن پری جان بنام
چون مراد بیدلان رفته ز دست   زیر پای غم شده چون خاک پست

عشق خود

عشق خونده بر چشش افسون دل　　غرقه گشته درمیان خون دل

از کمال لطف و از خلق حسین　　داده یکجرعه ز جام جان من

79

گر ز خم عشق پاک گردان دعم　　وارهان خودرا از داغ و درم

رفت عقل و صبر و دل مدهوش شد　　تن زکار افتاد و جان بیهوش شد

B

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

چون نگشتی همچنین یکپاره پست | وز چنین مستی ندادی دل ز دست
دید چون در بزم شوق از جام عشق | دیده ام ز آغاز تا انجام عشق

چون این واقعه دیدم و در عشق او بدین مرتبه رسیدم کمند محبت دیگران که در گردن و دل محکم شده بود بگسیخت و عشق آن جوان در دل و جان من آویخت رباعی

دیدم ز کتاب عشق چون فال دلم | کز دست تمام رفت اقبال دلم
از باده مهر او کشیدم آخر | جام عجبی تا چه شود حال دلم

چون آتش عشق او در کانون دل فروزان شد دست از کار و کار از دست رفته و کشور صبر و سکون ویران شد

زین پیش مرا بود چو یعقوب تنی | خاک قدم سگان یوسف بدنی
بگداخت چنان ز غم که بر جای نماند | این لحظه از آن تن بجز از پیرهنی

لیکن

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

آنکس که چو من شیفته و شیدا نیست | وز زلف کسی در پی سودا نیست
هر کس شنود نالهٔ زارم داند | که نالهٔ دردناک من از جا نیست

این مطلع را در آن محل که شیفته و آشفته او بود گفت مطلع

غیر خوناب جگر در دیده خونبار نیست | گریه ام این بار همچون گریه هر بار نیست

و چون درین عشق مجاز پرتوی از عشق حقیقی بر لوح استعدادش
تافته بود و سر رشتهٔ مقصود را یافته از امور ملکی و
معرض و محبت و بر بی اعتباری عالم مطلع شده بود
و آن مطلع از آن اوست | کسی که با رخ خوب تو حالتی دارد
ز پادشاهی عالم فراغتی دارد | و چون طور خیال درویشانهٔ
او غالب بود جواهر حروف این مصرع را که عالم که
در ثبات کم می بینم | در بی اعتباری
عالم در آن وادی شرف انتظام داد و این مصرع

دیگر همین رباعی که عالم که درو ثبات کم می بینم | با هر فرحش هزار غم می بینم
چون کهنه رباطیست که از هر طرفش | راهی به بیابان عدم می بینم

فرمود که امیر سید کمال الدین چنین قیاسی بان انضمام داده
چون او متولد شد بدین طالع میمون فال پدرش ارتفاع یافته
با علی درجه دولت و اقبال و چون سبب دولت آق قویو
او شده بود در سن بیست و چهار سالگی که دو بلوغ است
ودیعت حیوت را سپرده و دولت آن قوم را همراه
برده و لهذا بعد از و از سلاطین کسی را ارتفاع قدر
چندانی نشده و علم دولتی افراخته در هشتصد و نود و
شش در قراباغ فوت شده و قبرش در تبریز است در

مقبره که حسن بیک ساخته | چون ماه صفر بچشم مردم نو شد
خورشید نشاط و عیش بی پرتو شد | کیخسرو عیسی بود سلطان یعقوب

نما

71.

تاریخ وفات میر گنجه پروشد **مجلس هفتاد و یکم**

بیت الاحزان بیخودی و نزاری ابوالنجیب الخزاری
ژنده پوش و خاک نشین و دیوانه وش بود در تاریخ چهار صد و
بیست و یک در زمان دولت الب ارسلان محمد بن داود
که پادشاهی با هیبت و سیاست بوده است از خزار
بر او افتاد و این الب ارسلان را هیبانی مهیبی عزنی
بود فاما پسری داشت سلطان جلال الدین ملکشاه نام
پادشاه زادهٔ صاحب جمال بهجت شعار مساعد بخت
و موافق روزگار بود و آن پسر را الحان حسینی بکمال بود
که میگویند که **بیت**

هیچکس آن حشمت و آن عز نداشت — کس بحسن آن پسر مرکز نداشت
آفتابی نو بصحرا آمدی — گر بشب آن ماه پیدا آمدی
روی او را وصف کردن روی نیست

زانکه وصف او ز او کردن برونیست — بود درویشی گدای بیخبر
پی‌سر و تن شد ز عشق آن پسر — چشم ازو جز عجز و آشفتن نداشت
جانش بشنید زهره گفتن نداشت — میشد آن شهزاده روزی با سپاه
آن گدا یک نعره زد آنجایگاه — نیم ذره پایه بود آن بیخبر
خواست تا خورشید را گیرد دیر — زو برآمد نعره بیخویش شد
گفت جانم رفت و عقل از پیش شد — این سخن میگفت آن سرگشته مرد
هر زمان بر سنگ میزد سر ز درد — چون بگفت این گشت زایل هوش او
پس روان شد خون ز چشم و گوش او — چاوش شهزاده زو آگاه شد
قصد عمرش کرد پیش شاه شد — گفت بر شهزاده‌ات ای شهریار
عشق آورد است رندی بیقرار — شاه از غیرت چنان مدهوش شد
کز تف او مغز او پر جوش شد — گفت بر خیزید و بر دارش کنید
پای بسته سرنگون سارش کنید — در زمان رفتند خیل پادشاه

حلقه کردند گرد آن گدا | بر پسر او خلق گشته خون فشان

پس بسوی دار بردندش کشان | چون بزیر دار آوردش وزیر

زاتش حیرت برامد رو بفقیر | گفت مهلت ده ز بهر کردگار

تا کنم یکچند باری زیر دار | مهل دادش آن وزیر خشمناک

تا نهاد او روی خود بر روی خاک | پس میان سجده میگفت ای اله

چون بخواهم گشت شاهم نیکخواه | پیش ازان کز جان برایم بیخبر

روزیم گردان جمال آن پسر | تا ببینم روی او یکبار تیز

جان کنم بر روی او ایثار نیز | خواست چون این حاجت آن مظلوم را

تیر او آمد مگر بر جایگاه | پس شنید آواز او پنهان وزیر

درد کردش دل ز درد آن فقیر | چون برای صاحب عزم ثابت

و چنین خلق و ترحم بر مردم مثل نظام الملک کم بودی و پادشاه بسی ازو حساب گرفتی و اعتماد بر قول و فعل او داشتی

و تیر مراد او کم بودی که بر هدف مقصود نخوردی چون حال
درویش را دریافت و او را در عشق صادق دید مثنوی

رفت پیش پادشاه و میگریست
حال آن دلداده بگفتش بس گریست

زاری او در مناجاتش بگفت
در میان سجده حاجاتش بگفت

شاه را دردی از آن در دل فتاد
خوش شد و بر عفو کردن دل نهاد

پادشاه حالی بگفت آن شهزاده را
چیست درمان آن ز پا افتاده را

این زمان برخیز و زیر دار شو
پیش این سرگشته خونخوار شو

مستمند خویش را آواز ده
بیدلست او دل ورا باز ده

ازو

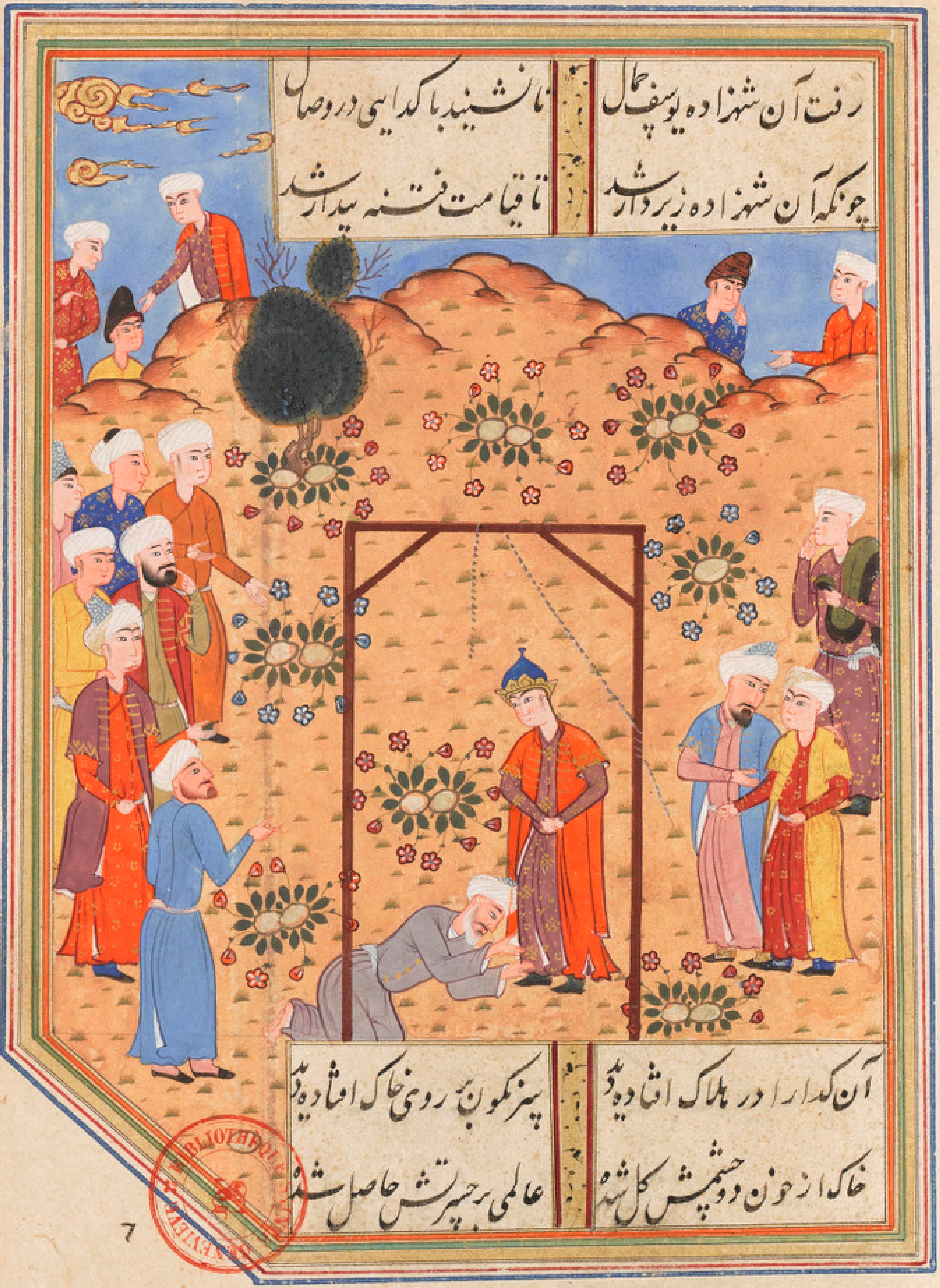

رفت آن شهزاده یوسف جمال   تا نشیند با گدایی در وصال
چونکه آن شهزاده زیر دار شد   تا قیامت فتنه بیدار شد

80

آن گدا را در هلاک افتاده دید   سرنگون بر روی خاک افتاده دید
خاک از خون دو چشمش گل شده   عالمی بر چهرتش حاصل شده

7

محو گشته گم شده ناچیز هم / زان نبود چیزی بتر زان نیز هم

چون جهان دید آن بخون افتاده را / آب در چشم آمد آن شهزاده را

خواست تا پنهان کند اشک از سپاه / بر نمی آمد بکر با اشک شاه

اشک چون باران روان کرد از نهان / گشت حاصل صد جهان در آن زمان

عاقبت شهزادهٔ خورشید وش / از پی لطفی گدا را خواند خوش

آن گدا آواز شه نشنیده بود / لیک یکباری ز دورش دیده بود

چون گدا بر داشت سر از خاک راه / در برابر دیده روی پادشاه

آتش سوزنده با دریای آب / گرچه میسوزد ندارد هیچ تاب

بود آن درویش بیدل آتشی / قطره‌ش افتاد با دریا خوشی

جان بلب آورد و گفت ای شهریار / چون جنیبم میتوانی کشت زار

حاجت این لشکر انگیز نبود / این بگفت و گوییا سر گز نبود

نعرهٔ زد جان بخشید و بمرد / همچو شمعی باز خندید و بمرد

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

72

چون وصال دلبرش معلوم شد / فانی مطلق شده معدوم شد
پیالکان داند در میدان درد / تا بلای عشق با مردان چه کرد

مجلس شصت و دوم

پسر و پای بر آتش شمع حسن همچون پروانه ناپروای از کلبه احزان با خیال بی مثال روز می‌گذرانیده و تخم مهر یاری در زمین دل می‌افشانده

شعر

چه یار آشوب دورانی بلایی فتنه انگیزی / نه نامهربانی شد خوئی ترک خونریزی
شمع از هوای قامتش دیوانه پر سوخته / مه از فروغ پرتوش پروانه پر سوخته

در بوستان عشق آن جوان نزدیک بدان رسید که از نهال عمر بر زمان گلی وا شود و در میان مردمان رسوا گردد و چون دیوانه با خود در سخن آمده و در صدد اظهار غمهای کهن آمد و گفته که پسر گردان و حیرانم و

چارهٔ کار خود نمیدانم / بخشم کرده ام ابروی ماه سیمای

خیال سرو قدی نقش بسته ام جایی تا امروز در کنج تنهایی شبها
تا روز از هجر آهوی گاهی چون مار بر خود می پیچیدم و گاهی
چون مرغ نیم بسمل می طپیدم اکنون طاقتم طاق شده
و یارای نشستن ندارم و بغایت بی صبر و قرارم

من از اشک پیدا نه از خنده می نشستم روزی
کنون بر میدهد تخمی که من میکاشتم روزی

تو ای ناخورده جام عشق هشیاری مکن دعوی
که من هم خویش را هشیار می پنداشتم روزی

پیش ازین خود را صاحب دل میدانستم که خود را بر صبر و
تحمل داشتن میتوانستم چند روزی شد که بدین روز رسم

و بر آتش عشق میسوزم
دل ز من گم گشت پیدا نیست تا در کوی کیست

نیست در پهلوی من بیچاره تا پهلوی کیست
اکنون من بی صبر و دل پای مانده

در گلرا **مثنوی**
بخت کو تا عمر بیداری کند

یا مراد عشق تو یاری کند
صبر کو تا پای در دامن کشم

تا چو مردان رطل مردافکن کشم | عمر کو تا وصف غمخواری کنم
یا بکام خویشتن زاری کنم | پای کو تا باز جویم کوی یار
چشم کو تا بار بینم روی یار | دست کو تا خاک ره بر سر کنم
یا ز زیر خاک و خون پر سر کنم | یار کو تا دل دهد در یک غمم
دوست کو تا دست گیرد یکدمم | رفته عقل و رفته صبر و رفته یار
این چه عشقست این چه دردست این چه کار | از دلم جز خون دل حاصل نماند
خون دل ها کی خورم چون دل نماند | این بگفت و روی در صحرا نهاد
در ره او سر بجای پا نهاد | دران جست و جوی بسی

بشتافت اثری از سیمبر کرده خود نیافت یکنظر این طرف بدان طرف میدواند و سنگ بر سینه خود میزد و میخواند

گفتم بود دم بر نیاید جان که بینم دیگرش
بر نیامد انچنان و دل دران حسرت بماند

عاقبت بحر عشق افتاد دریایی دید
بی کنار و در هر گوشه کشتی شکسته صد هزار هر زمان
موج آن دریا بیشتر میکردید و آن کشتی شکسته
زیر و زبر میگردید و آن بیچاره در ذورق
توکل نشست و بادبان صبر را بطناب تحمل بر بست
و در شورش آن دریا غوطه خورد و بزحمت بسیار
سر از گوشه برآورد و در وادی حیرت افتاد
نمیداند که راه کدامست و سر کدام ناگاه
بر سر چهار راهی رسید و حیران و سرگردان
گردید درین حیرانی بود که از جانب دمشق شخصی
پیدا شد نام او پیر عشق بیت
هم شعلهٔ علم بسته بر سر   هم جامه حلم کرده در بر

470
329

چشم او چون بر چهار پسر افتاد چشمهای خون‌بار زدیده گشاد

از پیر پرسید که هر راه بکجا می کشد و هر یک بکجا میرود

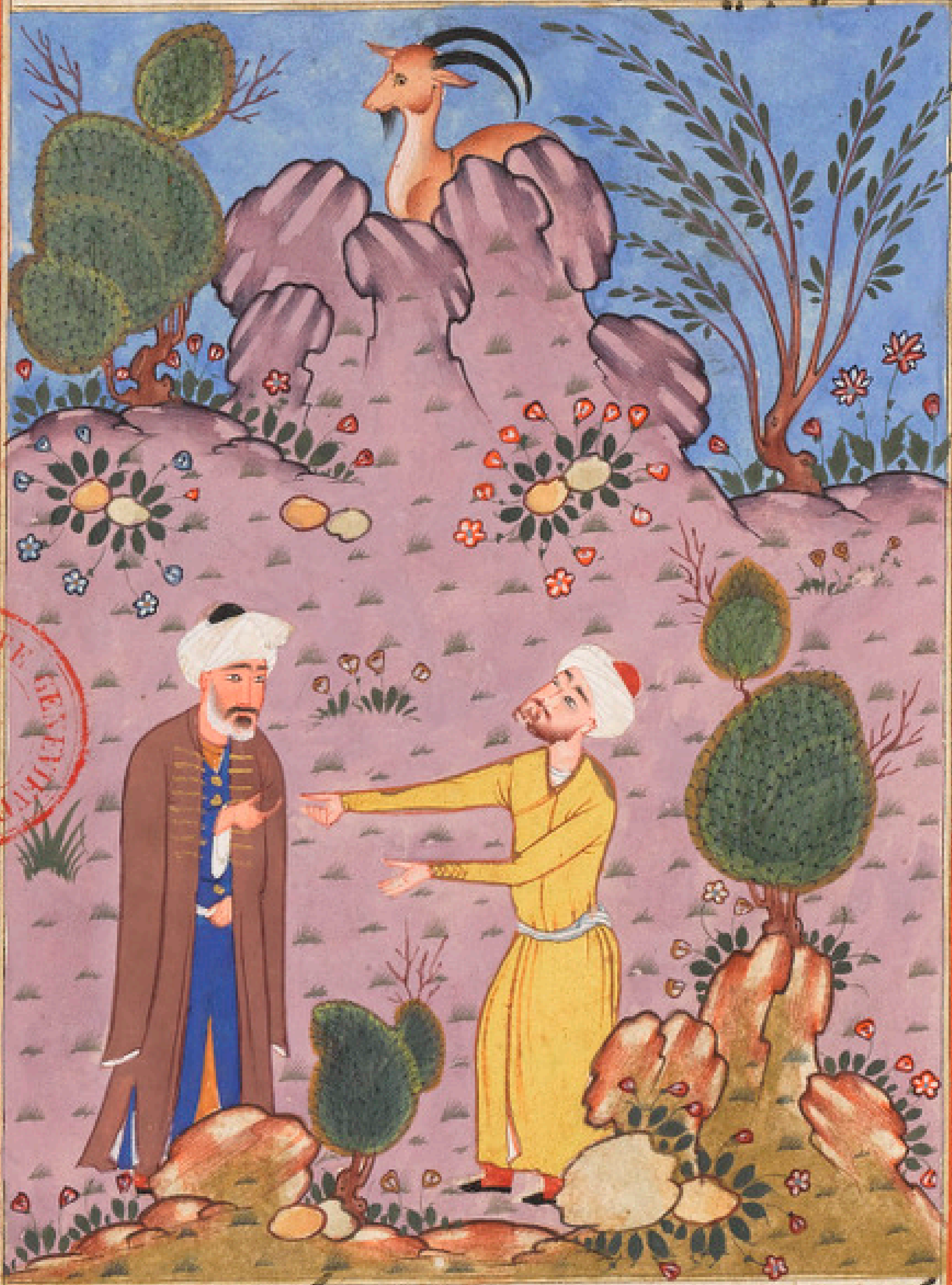

81

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

پیر گفت این خطه جانها را الفت و این راه کشور خانه براندازان

این راه ولایت درد و بلاست و این راه مملکت افسوس

٥

و دریغ و واویلاست این طرف و آن طرف میدوید
ناگاه در گذر درد و بلا بسرحد قتار رسیده و دران گذر
سنگی پاکیزه بپرشت دید که درد دلی بران میتوان نوشت
و بران سنگ ثبت کرده که بداغ کسی عشق کسی مبتلا شد
و از درد فراق و هجران گرفتار صد بلا بود دوای
آن بیچارهٔ دردمند چیست و طبیب آن خستهٔ مستمند کیست
پیر عشق چون دران خط نگریست بی اختیار بر درد دل آن
فقیر بگریست بر آن سنگ نوشت که داروی درد آن دل
فگار نیست غیر از وصال یار چون تمام شب دران بیابان
بگردید روز دیگر بهمان جا رسید و آن نوشته را دید
و در پای آن نوشت که اگر دست ندهد وصال چه سازد
آن سرگشته پریشان حال چون همانکس بدان حرم گذشت نوشت

چون

که چون دست نمی‌دهد وصال چه چاره زند و آن پسر گشته پریشان
حال نوشت که اگر دست نمی‌دهد توصل چاره چیست بغیر از صبر
و تحمل باز آن درویش نوشت که اگر صبر و تحمل نباشد
چه چاره زند که خود را اینجا در پای خونخوار انداز دور روزی
دیگر چون به پسر این حرف رسید جواب آن کشته
چنین دید که دل از جان برگیرد و بمیرد بیت

عشق ورزیدن بخوبان خون دل خوردن بود | اولش شور و گداز و آخرش مردن بود
در عشق کجاست آنکه جان بدو برد | آن کیست کزین راه درین غم بسپرد
آن خورد پسر سنگ جفایی در رفت | آن یک پسرش نهاد سنگی و برفت

کهنه نمدی که داشت در زیر پهلو انداخت و دستی بر افشاند
و در بستر هلاک افتاد و آن سنگ را بزیر سر نهاد و بخواند
بکسی که بهر دردم رود طبیب جوید | نه کسی که گر بمیرد کفن از خود بجوید

دران وقت که میمرد خاک راه را چون دیده پر پشت و در سنگی
که دران راه افتاده بود بدان امید که روزی شاید
چشم یارش بران افتد و این ابیات نوشت مثنوی

که ما رفتیم با جان پر امید — ترا جان تازه باد و عمر جاوید
مراد و راز تو گر زد چشم بد راه — ز رویت دور بادا چشم بدخواه
مرا اگرچه بسر آمد زندگانی — ترا هر روز نو بادا جوانی
اگر من شربتی دارم جگر جوش — ترا بادا شراب خوشدلی نوش
چو بنشستی بروی دوستان شاد — فراموش گشتگان را هم کنی یاد
چو آیی بر سر خاکم خرامان — غبار من بیفشانی ز دامان
بپا و ز خون من تزیین کفن را — زیارت کن شهید خویشتن را
چنین من گر جدایت تاب بینم — مگر رخساره ات بر خواب بینم
چو فردا صبح محشر گردد آغاز — کنم دیده ز خواب اندر رخت باز

بمانم

همان پیر عشق بر عزم آنکه باز جوابی بر پسنگ نویسد
توجه نمود بر پسنگ رسید بدان عنوان بر آن پسنگ حالات
آن فقیر را نوشته دید چون نظر پیشتر افکند دید که آن فقیر
دل از جان بر کنده و پسنگی بر شیشه آتش خورده و جان سپرده

آمد بر آن ره زراه برده ‌ ‌ ‌ تاریک شب چراغ مرده
گفتا چه فتادت ای خیالکش ‌ ‌ ‌ افتاد بخرمن آتت چو آتش
رخساره چرا تباه کردی ‌ ‌ ‌ روزت ز چه رو سیاه کردی
آوخ رخ او ز غم برافروخت ‌ ‌ ‌ واخر که ز پای تا بسر سوخت
یکلحظه دران فتاده کی ماند ‌ ‌ ‌ بر چیست ز چرخ پیر برافشاند
کای بی نمک این چه شوربختیست ‌ ‌ ‌ با پستی کانی این چه سختیست
پس کوه بکوه دشت بر دشت ‌ ‌ ‌ گریان جزع کنان همی گشت

جمعی یاران و مصاحبان یکدیگر را دران گذر چون از حال

آن درویش وقوف یافتند ما یحتاج تجهیز و تکفین او مهیا
ساختند بدان سوی شتافتند که

نشاندندش بترتیبی که شاید — کشیدندش بترتیبی که باید
چو بر روی طلی بگذاشتندش — سه روز آیین ماتم داشتندش
پس از چندی بشادی رو نهادند — هوایش را ز دل یکسو نهادند
کسی کو بیشتر کرد از غمش جوش — ز خاطر بیشتر کردش فراموش

پیر عشق که جواب و سؤال او مینوشت و تخم عشق او را
در صحرای عدم میکشت بعد از ان که در افتادگی و بیکسی
او نگریست دران صحرا بسیار بگردید و بر حال او نگریست
و شنید که جماعت مصاحبان او را بردند و تجهیز و تکفین

کرده و بخاک سپردند — ز انجا که مزاج طبع را خوی است
کرد آرزوی زیارت دوست — آمد نه چنانکه خود پرستان

شوریده

شوریده پسران چنانکه مستان — قامت زده و شکسته قامت

انگیخته از جهان قیامت — چون دید جمال تربت از دور

افتاد چنانکه از سما نور — از بس که ز رشک لاله گون ریخت

لاله ز گیاه گور رشک انگیخت — این کار کمینه کار عشقست

وین حاصل کار بار عشقست — در عشق هزار جان یکی جو

کو کوهکن و کجاست خسرو — مجلس هفتاد و سیوم

شیخ آذری بزرگ بود و اشعار خوب دارد مشتمل بر عشق مجازی و حقیقی علم عشق حقیقی را در کسوت مجازی برافراشته و طبع بلند و بدیهه روان داشت چنانکه تالیف صفوت الاخبار و منبع الاخلاص شیخ صدر الدین رواس که در مشهد مقدسه رضویه به دیدن الغ بیک میرزا از شیخ صدر الدین پرسید که شما رواس پیش بار روات

cou... 73?

نتابید شیخ فرمود که رواص بصاد دیم میرزا گفت شما هم
بنوده آید رواص بصاد در کلام عرب نیامده بعد ازان
از شیخ آذری سؤال کرد که آذری چه نوع تخلصی است و
شیخ گفت در آذرماه این بنده متولد شده آذری بجهت
آن تخلص کرده ام میرزا فرمود شما شکری پیش بوده
آیدان آذرسپت بضم ذال و بعض بفتح مینیت آذری در بدیهه
گفت که دال ماه آذر پا طها در مقام ذل و خواری گذرانید
چنانچه پشتش دوتا شده بود و نزدیک بدان شده که
لیست و کیترش واقع شود بمقام شعور و ادراک که رسید
قایم گشته و پشت راست کرده و میرزا از طبع بلند
و بدیهه او خوشوقت شدند و صحبت خوب گذشتن و
دران اثنا بر جوانی کفش دوز عاشق شده بود و مفتون

گشته

کشته و پسر حد جنون رسیده و جمعی از اهل حسد
ازان جوان سخنان به شیخ رساینده بودند و گفت
که این پسر بهر طرف می افتد و با مردم ناجنس
دایم می نشیند و صحبت میدارد و بدخواه مردمان
میزید چون این حکایات مل به شیخ رساینده
و میگویند ملول گشت و هر روز بدر دکان
کفش دوزی جند نوبت میرفت و یه روز
در خانه نشست و در بر روی غیر به بست و آن
جوان طریق معهود پسر و قد خود را بر می آراست
و شمع چهرهٔ خویش را بر پی افراشت و میخواست
در آئینهٔ عاشقی شیخ نظاره جمال معشوقی
خود کند و هر روز آن جلوه بر زمین می ماند

بعد از چند روز بخانهٔ شیخ آمد و بر پای ایستاد و با شیخ
در گفت و گوی شد و از نا آمدن بطریق استمرار استعفا

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

82

منور شیخ در طلعت او نگریست و ببر و قد او نگاه کرد
و این مطلع خواند که ای برخ چون گل سوری و بقد سرو سهی

دل بشرطی بتو دادم که بغیری ندهی   آن جوان بنشست و بدلداری
شیخ مشغول شد و عذرخواهی نمود و از شیخ استدعا کرد
که ملول و غمگین نباشد شیخ بدو گفت **بیت**

بدام دل گرفتار اینچنین آزاد چون باشم   هزاران داغ هم بر سینه دارم شاد چون باشم

آن جوان از برای استرضای شیخ بچیزی خواندن اشتغال
نمود و گفت در اثنای درس که التماس من آنست که
هر عیب که از من مشاهده فرمایید مرا از آن آگاه کنید
و در اخلاق من اگر ناپسندی مشاهده کنید مرا مطلع
گردانید تا به تبدیل آن سعی کنم گفت ای جوان این
سخن بدیگری گوی که این نظر بغیر هنر چیزی نمی‌بیند و امیر
علاء الدوله اسفراینی که حاکم آنجا بود بسیار صاحب جمال بود
و بر روی خالهای زیبا داشته و این غزل برای او گفته

ای روی خوشت آینهٔ اهل صفا را
بگذار که در آینه بینیم خدا را

شهانه بلای سیه این نرگس مستست
هر خال که بر روی تو تخمیست بلا را

بسیار گل عهد درین باغ شکستند
کس نیست که او آب دهد نخل وفا را

وقتیست که ارباب ولایت نشناسند
با حاکم شهر از نظری هست گدا را

از عمر خود ای آدمی بر جاوید
از وصل تو گر آب دهد باغ بقا را

از چشم بد خلق نگهدار خدا را
فرزند خلف میر علاء الدوله را

مجلس هفتاد و چهارم خسرو اقلیم سخن آرایی امیر نظام الدین علی شیر المتخلص بالنوایی از بدو حال در دبیرستان عشق با این سوخته هم سبق بود و تا آخر کار بخیرات و مبرات موفق بار ادر جمیع امور یار و مونس و همدم و در خفیات سرایر و ضمایر صاحب راز و محرم لطف طرز بنوات جوانان شد خوکه بیک تاب ابروی خلقی را از منای

منع کردی و در طریق ولایات جنان دلجو که ازو بر دل
خاطری تشویشی گردی موافق آنکه این سوخته را دل
میخواست و محفل امالش را بترتیب پادشاهانه می آراست
آفتاب عالم تاب موهبت ازلی پرتو عنایت بدایت آثار
لم یزلی بر رخ حقیقت انداخت و کوکب قابلیت را از مضیق
حضیض درکات ذل و عقده تنزل باوج درجات
عز و ذروه ترقی رسانیده از مغاک خاک مذلت بر کنگره
افلاک رفعت برآورد و بلباس خضرا این روی زمین را
استعداد تزیین داد تا لمعهٔ از شجرهٔ اخضر گوش هوشش
بصورت ورد احمر مشتعل گشت مرآینه عندلیب نغمه ارای
ناطقه اش در نشیمن انجمن بیان اوراق جریده
در دبر سرگشته های بادیه پیمای طلب بگستر اینده و خند

از مخدرات ابکار معانی را در حجلهٔ الفاظ حور مقصورات
آراسته در غزلیات و مثنویات و قصاید و مقطعیات
و رباعیات و معمیات ترکی و فارسی مرقوم صفایح
صحایف شوق گردانیده و بی شائبهٔ تکلف مرتبتی
از اشعار ابدارش آیتی است از سوره شعرا و سوره الست
از کتاب اعجاز آیات فصحا در جزالت الفاظ منتخب
ایست پر از جامات صفات عشق و ذوق و در رعایت
معانی خزانه ایست مملو از غرایب جواهر شور و شوق
هر شاه بیتش سلطانیست در اقلیم خسروی و هر
غزلش بیانی از مقامات معنوی بیت

در این گلشن مکن گو وصف گل بس	که بوی گل همین اوصاف گل بس
علم چون چشمهٔ حیوان برافراخت	ز عالم رسم تاریکی برانداخت

فلک

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

فلکرا طاپس چرخی جام جم شد | زمین رسم گلستان ارم شد
فروغ اندم همان کافیست اورا | چه حاجت پس بوصافیست اورا

در ایامی که برحسب تقدیر امیر سلطنت بدین آتش
عشق افروخته و تفویض یافته بود و آفتاب دولت
روزافزون از مطلع اقبال بر آنچه استعداد آن
سوخته تافت هر چیز که مطلوب امیر مشار الیه بود با
می التفاتی اورا از پرده غیب روی مینمود هرگز
مجلس او از سیروقامتان گلعذار و نغمه سرایان
داوودی شعار و نغمات عود و چنگ و مزمار خالی نبود
و مرغ دلش همواره در دام صیادی خونخواری گرفتار
بود فاما در آخر کار او را تعلق غریب نسبت با جوانی
سیک نام دست داد و غریب آتشی در خرمن عمرش فتاد

خاری از گلستان در پای دلش شکست و از کار رفت

وکار از دست رفت بیت

میسوخت بر آتش جدایی	نه دود درون نه روشنایی
جز پایه نبود پرده دارش	جز پرده کسی نه غمگسارش
خصمان در طعنه باز کردند	بر هر زه زبان دراز کردند
میبود بدین طریق پامالی	قانع بخیال چون خیالی
میگفت که رنج و محنت من	

در عشق او بجایی رسیده بود که سر حلقه زمرهٔ فراق

و سوختهٔ نایرهٔ اشتیاق یعقوب علیه السلام شمهٔ

ازان باز نموده بلا و مصیبت من بنهایتی انجامیده

بود و صدر نشین صفهٔ رنج و محنت و پیش رو اهل درد

و مشقت یعنی ایوب علیه تحیة و الاکرام کلمهٔ ازان

اظهار فرموده بیت یعقوب اگر شدی شبا فرود دلم

دیدی وگر ایوب دمی سوز دلم — در سر چمنی موسم گل وقت بهار
بگریستی چو شمع سر بزد و ز دلم — یعقوب بگوی من اگر دوش شدی
وایوب بمن اگر هم آغوش شدی — از غم خود جمله فراموش شدی
وین یک زفغان و ناله خاموش شدی — هیهات هیهات بتر ز پسر گشتگان

این راه چه جای این سخن است استغفر الله شعر

من این آه جگرسوز از دل تنها نکشیدم — چرا از دیگری نالم که درد از خویشتن دارم
چه جای محنت ایوب و اندوه دل یعقوب است — بلا اینست و بیماری و تنهایی که من دارم

وفی الواقع آنچه او را دران واقعه پیش آمده بود طاقت
آن هیچکس را از طبقات ارض و آنچه از آن واقعه مرا
معلومست از غایت طول قابل ارض فی القصه بعد از گفت
وگوی بسیار و مضایقهای بیشمار و پدر و مادران جوان و
خویش و تبار روزی در فصل بهار آن جوان متوجه خانهٔ

امیر شد و آرام دل آن فقیر گشت بیت

در فصل گل جناب همایون | از خانهٔ خویش رفت بیرون
بند پر زلف تاب داده | گل را ز بنفشه آب داده
در پایهٔ گل چو لمعهٔ نور | می رفت چنانکه چشم بد دور
که زلف دهد بنفشه را تاب | مر چهرهٔ گل شکفته را آب
از نافهٔ غنچه باج خواهد | از ملک چمن خراج خواهد
نی نی غرضش نه این سخن بود | نه سیر گل و نه سیر بن بود
بودش غرض آنکه در تباهی | از سوخته آتش ازدوا رهی
با بلبل مست راز گوید | غمهای گذشته باز گوید
یابد ز نسیم گلستانی | از عاشق خویشتن نشانی

چون آن درخشنده کوکب اوج برج عالم آرایی و فروزنده
گوهر درج زیبایی بیت رخی چون تازه گلهای دلاویز

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

گلاب او چو گل‌های عرق‌ریز پنجر از خانه درآمد در دروازه
جان آن فقیر بسر آمد از اول روز تا آنگاه که ماه خرگاه زد
بسیر حد شام از برای آن ماه مجلسی بیاراست همچون جمال او جهان

83

آرای یکجا نغمهٔ عود و یکجا زمزمهٔ نای میزد

4

بمژگان دیده را بر ماه میدوخت / بدل در مجمر گل عود میسوخت
گهی میسود نرگس بر بدنش / گهی می بست بر سنبل کمندش

در اوقاتی که بسیار پریشان بود و آشفته غزلیات پیاپی جهت او گفته عاقبت الامر او نیز رخت بربست و طاق کسری عمرش شکست و ودیعت حیات بمقتضای اجل داد و خاکرا انجا که سپرد و آرزو را انجا که برد تا انزمان که در زیر خاک می خفت این بیت میگفت که

گل بصر زخاک درش گردم آرزو / وا حسرتا که میبرم این آرزو بخاک
نیست فنایی چو بقا در جهان / بیش ازین بلکه ازان هم جهان
نیست درین جای مجال نشست / در تک این بحر بسی ناز شست
شورش این چرخ ندارد قرار / زورق این بحر معلق مدار
بر لب دریای چنین موج زن / خیمه آسایش و راحت مزن

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

ای

ای پیل فنا یاد من از یاد دیر | بردار ز خاکم ورنه بینا دیر
بر دامن او تا نشیند گردی | از کوچه او غبارم ای باد دیر

در تاریخ نهصد و شش بیرون رفت ازین دیر پرآفت و
قبرش در پهلوی مسجد جامع است که خود بنا کرده و در
دار السلطنه هرات است **مجلس هفتاد و پنجم**
75 مصباح مشکوة توقد عن سدرة المنتهی بدر اطلاع امن
شجرهٔ مبارکه بالافق الاعلی سپید بدر بیک اخلاط نزد ذوق
و نشاط مظهر العجایب لطایف و غرایب باسط بساط
بردباری صاحب یاری و وفاداری شیر مردی
در زمان جهانشاه میرزا چند وقت که در عراق
بود در طریق و آیین سپاهی گری و شیوهٔ کشتی گیری
شیونات آن ید بیضا نموده است که **بیت**

پا بکشتی که میفشرد چو کوه / بر زمین میزد او گروه گروه

هر که میخواست می فکندش پست / و انکه افتاد میگرفتش دست

جوانکه می شد به پشت رخش سوار / زمره میرفت از هزار هزار

تیغ ازین سو بقصد خونریزی / رفق ازان سو بمرهم امیزی

در قوت و شجاعت در مجلس آرایی و محاوره و زمن ازمایی و مشاعره انجا نکه کسی حریف او نبود و در برابر او از جنس چیزی کم نمی نمود هرجا که میرفت مقرب هر پادشاه میگشت و مقبول قلوب مردان آگاه میشد در زمان دولت سلطان سعید سلطان ابو سعید آرزوی وجد و شهود چند وقت که مقیم قلندر خانهٔ دبیر تجرید بود در عشق جوانی احمد نام بنوعی بی صبر و قرار گشت که کارش ازین و ازان گذشت

تیرش نشسته از دل و از زین روان گذشت — ای جان برو که کار ازین و ازان گذشت

چون نمیخواست که ازین حال کسی آگاه شود و این قصه
مذکور مجلس پادشاه شود به منطوق بیت

نزدیک یار اگر ندهندت مجال قرب — بنشین و همچو حدی از دور مینگر

در آتش او میمرد و میزیست آن جوان با یاران در عیش
و حضور می نشست و او از دور می نگریست روزی میرزا
بویان با جمعی جوانان گلعذار خیمه بر روی آبی زده
بودند و احمد نیز دران مجلس بود و بسازی مینواختند
و شرابی می نمودند و قلندر از دور نگاه میکرد و گاه
ناله میکشید و گاهی آهی میکرد ناگاه درازگوشی
بآب درآمد و آبرا شورانید و ایشانرا از حضور گردانیدند
و شخصی از خیمه بیرون آمد و گفت قلندر خر را از آب

پرون مبرید و پای درازگوش را یک دست گرفت
و دو دستش را بدستی دیگر و سپر به زیر شکم درازگوش در
آورد و خر را از جوی برآورد و با اصولی که در مجلس داشتند
می نواختند خر را بدوش رقاصی مینمود تا دل ایشان را
ربود و باعزاز و اکرام او را بمجلس درآوردند و بالا کردانیدند
و بمطلوب خود رسانیده میگوید که دران مجلس که
آن جوان و آن پری پیکر آن ماه رخسار جرعه
درمیان داشتند چون من رفتم بصحبت ایشان
مرا واله خود پنداشتند دفع زبان خلق را نشنوند
مطلع دانم و دل بسوی او و دیده بسوی او و دیده
بسوی دیگران من هم در غلط می انداختم ان یاران را
که مگر دل من بدیشان نیست مایل و پای من بر سر کوی ایشان مانده

نمیدانیست که دل حیران دیگریست وچشم من پیر گردان آفتاب

پیکری و نیز گفته است که **بیت**

خیمه بطرفی وکلی مع سر بابل او

بهمن ماه شمسه خانه جان محل نوح

چون منظر مردود دیده پیر آن او | در دیده چگونه جا دهم مردم را

از کارهایی که از و در خراسان و ماوراءالنهر واقع شده

یکی هم در صورت قلندری در نواحی لنگر حضرت شیخ لقمان

پرنده در مغاکی نیستان خود را بر بالای گرازی انداخته

گرازی بدان کوه تند و دلیر

که کنده دل از پهلوی نره شیر

و جمعی قلندران که همراه او بودند او را

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

گذاشته شد مشار الیه دو پای گبر را از زیر بر در بغل گرفت
و سر او را بزیر آب غوطه میداد تا گبر از مرد و در خرگاهی

که فقرا آن ده گبر بود سلطان محمود با جمعی امرا صحبتی خاص
داشت و شخصی در آن مجلس به مستی میکرد و خشونات

84

BIBLIOTHEQUE

میکشد

میگفته و اهل مجلس بتنگ بودند و هرچند میخواستند
که بیرون رود نمیرفته پیر یک پدر یک دست خرگاه را
و یک دست گریبان آن شخص را گرفت و از زیر خرگاه
او را بیرون افکند و خرگاه را باز بجای خود گذاشت
و چون خاک پیر قندز نرم واقع شده است هرجا محل
عبور آب افتاده در پیش آب نمی ایستد و جویهای عریض
عمیق پدید میگردد و جمعی با مشار الیه در مقابله در آمده
و مناقشه میکردند که پیر مشار الیه که بزور بسیار دارد
و اما در دلاوری و اسپ برجهانیدن نمیتواند رسید
میگوید که چون این سخن را پیر مشار الیه شنید همان
لحظه از مثل آن مغاکی که قریب به پنجاه گز عمیق و شانزده
یا هفده گز عرض آن بوده اسپ برجهانیده و آن

۳۶

مدعیان را اگر بزاینده نوبتی دیگر در خانهٔ میرزا ابو بیان

امیر پدر مشار الیه با تیر و کمان می آمد امیر محمد سعید

ارغون سیبی بدست داشت بطریق ظرافت گفت که

چند تیر را بدست توان کرد اینجا اگر راست میگوئی این سیب

را که بدست منست به تیر می باید زد گفت اگر دست

بجنبانی راست بزنم گفت نامرد باشم و اگر دست را

بجنبانم تو نامرد باشی اگر بینداز قضا را تیر بدل

سیب چنان زد که نصفی سیب را ربود و نصفی بدست

او مانده و در محاربه که با سلطان محمود میرزا

بموضع حکمت از توابع اندخود واقع شد تیری بر دماغ

مشار الیه خورد چنانکه اثر تیر از پس سرش ظاهر گشت

و گرفتار شد ازان وقت باز در خدمت است و درین

اوقات

اوقات در طریق جان سپاری و هواخواهی دقیقه
نامرعی نگذاشته و خود را شب و روز از خدمت معاف
نداشته و در برابر آن ترتیبی یافت و به مقامی رسید
که دیده امیدش آنچه میخواست دید والله اعلم **مجلس**
هفتاد و ششم سرگردان بادیه عشق و محبت
و شوریده بیت الاحزان و زاویه درد و محنت

مشعله افروخته باغ دل ... لاله دل سوخته داغ دل
بوته غم را کف خاکستری ... بر سر صد آتش در داخگری
زهر کشش کاسه ایام عمر ... باده خور جام دل از خون عمر
همچو نی از دست برون گشته ... در سر سودای جنون رفته
هر طرفش سینه پر از داغ دل ... باز شده صد گلش از باغ دل
همه کشش مطبخ روشن دلان ... شارح منظومه اصحاب صلان

رهبر عشاق رهی عجب | خار و خس و آتش و آبی عجب
دم کش کاشانه بیچارها | پیش رو محمل آوارها
بر دلش از زمزمه وز خود تهی | نی ز کس او را نه ز خود آگهی

این سوخته را خادم بارگاه اختصاص و این آتش عشق
افروخته ملازم درگاه عبودیت و اخلاص متعکف زاویهٔ
صبر و شکیبایی متصف بشیوهٔ دردمندی و بی نوایی
امیر کمال الدین حسین فنایی بتاریخ هشتصد و هشتاد
و چهار در شهر هرات که مقر سریر سلاطین کامکار است
در بزمگاه حسن و جوانی امیر حسین نام بنوعی چراغ
عشقش برافروخت که در کاشانه دلش غیر او هر چه بود
بسوخت جوانی بزمگاه حسن بریاحین ملاحت آراسته
بدان گونه در چهار اعتدال پیروی کل ها ز مثل او کم

نیاید

خواب‌بسته چشمی پر شور و غوغا و ابرویی مایل صد گونه بلا

چو گل در زر کشش کرده نظاره ... بدندان کرده خود را پاره پاره
سمن گر خواجگی با گل زدی کوش ... غلام آن بنا گوش از بن گوش

این غزل آن آشفته بیچاره در وصف او گفته **غزل**

مسلمانان ندارد درد من جز مرگ درمانی ... که تیری خورده‌ام کاری که کس تا مسلمانی
ستمکاری جفا آشوب شهر آیین دورانی ... نگاری شوخ شنگی سبز تلخی تند بدخویی
بلایی از بلاها خنک جویی آفت جانی ... بلعل جانفزا آب روانی چشمه خضری
بقد خوب قامت سهی سرو چمانی ... که همچون قصه عشاق او را نیست پایانی
گریبان چاک اگر چون غنچه بازی برون آیی ... نماند در جهان دیگر درستی در گریبانی
به پیش شانه مگشا ای صبا آن زلف پرخم را ... که هر دم بگسلد از غم قبایی ارکجانی

بعد از چند وقت رفیقی شفیقی طرح انداختن مجلس با
مواصلتی بر خواب‌بسته و محفلی نزهتگه ملایک مانند روضهٔ

قدسی برآراسته دران مجلس چون بهشت و محفل
عنبرسرشت جمعی پیران سپید پیاله و چندین از جوانان
عنبرین کلاله مشکین غزاله حاضر کرده و آن بیچاره

پریشان روزگار با دلی ریش و جگری پرکاله پرکاله مترنم بدین مقال

85

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

جهان بی چشم من تاریک گردید همه تن روشن | بتان از جعد مشکین چون نیارایید محفلها

آخرالامر این غزل را فرستاد مصحوب کسی که تردد او میرفت برساله

غبار خط ز رخ بنما و نسخ خط خوبان کن | ز کاکل یک گره بگشا و صد دل را پریشان کن

بماند جان به تن پیراهن خوبی تو یعقوبا | بپا ای سرو ناز و در تن پژمرده ام جان کن

ندارد زندگی آب حیوة ای غنچه لب بگشا | وزان لب چشمه صد چون خضر از آن آب حیوان کن

چه مشکلها پدید آمد ز پیش آمد ای او من و دل را | برو بهر خدا ای جان و کار هر دو آسان کن

نمیگویم که خاطر جوییم کن یا مکن پرهیز | تو دانی خاطرت آنچه دل میبایدت آن کن

آن جوان خوش اخلاق متواضع و متملق گردیده و بر درد
مندان ابتلا و گرفتاران بلا و مهربانان مشفق گشته
همچو سهیلی از افق چمن و زیبایی برآمده و همچون آفتابی
از مطلع لطف و عالم آرایی آن شب
تا روز شمع عالم افروز عاشقان سیه روزگار و مرهم ریش

دلفگار گردید و بعد از انکه آن پری پیکر آفتاب منظر عازم
شده بطرف خانهٔ آن فقیر رفتند در جواب گفته رفتیم
اما از دست نه آن بیچاره گفت ما باری از دست رفتیم در جواب
گفت که ما هم از دست میرویم از روی لطف بدان گونه
چون آن جوان بگفتار در آمده و مارا از جان آن پریشان روز
کار بر آمده دران وقت در حالت مستی گاهی تیغی بر گردن
او می نهاد و گاهی رو بد و تیری بر کمان ناکشیده و شست
می کشاد هر زمان دو دست گاهی بر وی میسمود و بصد عشوه
گری دل او را اسیر بود و عزیزی دران حالت دست
او را میگرفت دران محل این غزل و رباعی را گفت رباعی

باز دل از جام او زمرحبا می کشید — آه دل از دست دوست بارجها میکشید
از دل ما میکشد باز خدنگ ترا — رشته تن گوییا از تن ما میکشید

برگردنم ای دو دیده روشن من　　تیغ تو بود حیات جان و تن من
از بهر خلاص او بسیت آمدم دشمن　　گو دست ترا می گشد از گردن من

دران حالت دردمندی در عالم مثال بعد از انقضای
پنج سال حضرت مصطفی را صلی الله علیه و آله و سلم شبی
بخواب دید که در دست آنحضرت کاغذی بود در هم پیچیده
او را طلبید و کاغذ را بدو داد چون او را آن کاغذ گشود
گشود دران نوشته که انظر فی علیک و اخلع نعلیک بود
ازان واقعه مثل مرغ نیم بسمل بطپید و در خاک و خون می گردید

همچو عکس می ز جام آبگون　　شرح شد مشکوة چشمش از خون
باطنش گرم از تجلی ظهور　　شمع سان روشن شد الله نور

دران حالت یکی از اولیا که او را چند بار طلبیده
بود و بجهت آن قید نمیرفته همچون دیوانه سر و پا برهنه

شها از هرات متوجه نیشابور شد در ان راه آیینه اش
بسبب حالات غریبه عکس پذیر برق نور علی نور شده
چون آن جوان از حالت آن پسر کشته بی خان و مان
خبردار گردیده ورقه بدو نوشت و بقاصدی داد
واز عقبش فرستاد بعد از سه روز که به نیشابور رسیده
بود نظرش بران رقعه افتاد و چون لفیفه آن مکتوب را
بگشود عنوان آن رقعه این رباعی بود که رباعی

غم نامه ما را چو به بینی عنوان | بگذر ز سر خواندن و مضمونش دان
زیرا که نخواهم که به بینی کم حیان | بوی جگر سوخته می آید ازان

واول آن رباعی که مسطور و مرقوم میگردد و آخرش
رباعی دیگر که اختتام سخن ازان مفهوم میشود رباعی
غم نامه من که کرده چشم افشانش | ظاهر شده درد دلم از عنوانش

هر کس که ز مضمونش بچ اندر حرفی   بر حال من خسته بسوزد جانش

آنچه از پریشانی حال خود باز نمودم و با اظهار آن زبان
بگشودم عنوان طومار درد و بلای من و اندکی از محنت و مشقت
و ابتلای من آنچه در تحت عنوان اندراج یافته و در ضمن
آن اندماج پذیرفته اظهار آن فوق طاقت بشریت و اظهار
آن فزون قدرت من بنیان بیان در صدد اظهار
آن چه بیان شود که از شنیدن آن دلها خون شود رباعی

گر شرح دل سوخته زار کنم	همچون دل خود بسی دل افگار کنم
لیکن چو ز صد یکی نیاید بشمار	به زان نبود که ترک رفتار کنم

خواندن این کتابت همان بود و دیوانه وار رو بهرات کردن
همان چون بخبر خود جام رسیده از آن جوان بدو
این پیغام رسیده که این غریق دریای اشتیاق متوجه

مردجاق شده بنا بران از جام توجه نموده در مرغاب

بار دوی همایون رسیده و بدیدار پر انوار او مشرف

گردیده و بعد از جنگ حکمه آن جوان بحصار رفته

و دران موضع بیمار شده و در اندک فرصتی از ناهمواری

این سپهر بیمهر و مدار رخت بر بست هم از ان دیار

بنگر ز جهان چه طرف بربستم هیچ — وز حاصل ایام چه در دستم هیچ

من جام رخشم ولی چو بشکستم هیچ — شمع طربم ولی چو بنشستم هیچ

در بزم طرب صراحی و جام نماند

ز آغاز اثر نشان ز انجام نماند

یکدسته گل در کف ایام نماند — وز بلبل بیچاره بجز نام نماند

مجلس هفتاد و هفتم

محرر این غمهای کهن و مصور

این سیرهای سخن گوه کن کوههای بلا و مجنون بیابانهای ابتلا

77.

هیمه آتش عشق و محبت دیوانهٔ شمع مجلس پس درد و محنت
از اوان روزگار صبی و عنفوان شباب و هم
پسری باطوبی قامتان طوبی لهم و حسن مآب بیت

تا آنکه ز تاب دل غم پرور او | شد همچو درخت پر شکوفه پیکر او
غیر از گل درد هیچ چیزی نشگفت | جز میوه غم نبود چیزی بر او

در بیت الاحزان درد و غم و در بیابان محنت و الم
همواره بر سر آب و آتش و سوخته افتان و خیزان در آن
کشاکش رباعی | در سینه من چو گشت روشن آتش
افتاد بصد سوخته خرمن آتش | آن شعله که سوخت جمله را آخر کار
زد روز نخست در دل من آتش | در درون سینه که گنجینه

صد گونه بلاست مرا هر لحظه شمعی دیگر بر می افروخت
و از آتشکدهٔ جگر سوخته دودی که بقیه دماغ می آمد

مرا بنوعی دیگر میسوخت آتشی را که شور سینه رتافته
ودر بوتهٔ دل این سوخته اشتغال یافته بود واگر نه چشمهٔ چشم
مرا خشک ساختی ودران زمینهای آب خیز آتش
زدی وخاکستری در آب انداختی آب دیده از سر
گذشتی وخانومان مردمان زیر وزبر گشتی وسحاب
دیده اگر نه آبی بر آتش زدی واطفای آن کردی
شعلهٔ آن دود ز دل بر آوردی رباعی

خشک ار نشدی ز آتش دل خانهٔ گل	کار من از آب دیده بودی مشکل
ور چشم نبودی که زدی بر من آب	چون شمع بسوختی مرا آتش دل

کسی را چه خبر که درین خاکستر خود آتشی دیگر پنهان و در کمین
که راه زنی دیگر در قصد جان بود رباعی
بسرشتهٔ عشق دیگران چون گل من | پنداشته ام بود همان حاصل من

کسی

کس را چه گمان که در نهانخانهٔ عشق   میسوخت خود از آتش دیگر دل من

گاه و بیگاه و شام و سحرگاه عشق جانانه بر انداز چشم بر راه

و گوش بر آواز می‌بود و استشمام نسیمات رایحه و استنشاق

نفحات آن فایحه مینمود و در آخر کار بر بیتی از وادی

ایمن بدرخشید و بویی از جانب یمن بمشام جان رسید

بویی که گر بکلبهٔ یعقوب آمدی   کردی هزار پاره بیکبار پیرهن

دی بر سرم آن سرو صنوبر بلند بگذشت
امروز بعد از برابر بگذشت

ای دیده ببار کاتش افتاد بمن   ای سینه بسوز کام از پیر بگذشت

و مقدمهٔ این قصه چنان بود که این سوخته ملازمی داشت

که در فراقی بعد از آنکه در خراسان رایت سلطنت برافراشت

انخراط در سلک بندگان صادق العقیده یافته بود و جاده

قدیم صراط مستقیم عبودیت را بقدم صدق و اخلاص چون مسلوک
داشته و خدمت بسیار کرده بود و آفتاب التفات
بر و تافت و اورا از بخت عاقبت محمود چهار فرزند شده
بود فرزند کلان ترش نام بابا که کوکلتاش یکی از فرزندان
ما بود قابلیتی داشت در حسن صوری و معنوی که فهم
دوربین اگر از کمند تسلسل مدارج گیرد کوشهٔ از کنگرهٔ
ایوان سپهر جمالی او شواند دید و عقل دور اندیش اگر
از برهان سلمی معارج سپارد بغرفه ارشرفهٔ قصر غنج
و دلال شیونات اعتدالی او شواند رسید

مثنوی

لبی و صد هزاران خنده قند	حدیثی و هزار آشوب دلبند
بمروارید و دندانهای چون نور	صدف را آب دندان داده از دور
شد و گرم از نسیم مشک نرش	دماغ نرگس بیمار چیرش

نحوه

فسونگر کرده بر خود چشم خود را | زبان بسته با فسون چشم بد را
تو گویی پیش تعظیمت ار سیم | که گرد آن تیغ زر اپیسی بدو نیم
رخش تقویم انجم ساز ده راه | فشانده دست بر خورشید و ماه
بعید آرایی و ابرو هلالی | ندیدش کس که جان افشرده حالی
بحیرت مانده مجنون از خیالش | لقا یم ریخت لیلی با جمالش
بچشم آهوان آن چشمه نوش | دهد شیر افکنان را خواب خرگوش

لعلی از آب حیات پاکتر و چشمی سر فتنه دور قمر خط ریحانی
چون خضر نبی با آب حیوان پرورده و رشته دندان فرزندانی
چون رشته جواهر آب خورده که شعر

پهلوی لعل لب آن نور ذات | چشمه حیوان شده آب حیات
پیش چشم مست آن رشک قمر | آمده چشم از نرگس بدر
نکهتی از چمن بر سر گیس و زان | خوبتر از نکید کرم نیک از آن

آن غمزه خوش است وان شکر خوبتر است　　در گوهرش آن عنبر تر خوبتر است

زان شکر ناب آن گهر خوبتر است　　پیر تا قدش نگید گهر خوبتر است

آیینه روشن ضمیرش از مهر منیر محبت عکس پذیر ضمیر آفتاب تنویرش بنور معرفت چون بدر مستنیر حدقه چشم پر شور فتنه انگیزش با نوار ملاحت روشن و حدیقه طلعت مهر آمیزش بریاحین صباحت گلشن رباعی

یارب چه صفای رنگ و رخسار است این　　چه لعل شکرخند گهربار است این

گفتی نکشم کین و بلطفت نکشم　　سبحان الله چه لطف و گفتار است این

او را نه همین در شعر و موسیقی دخلی بود و بس در هریک از این آنی داشت و از او در نمی یافت هیچکس بیت

آن دارد آن نگار که آنست هرچه هست　　از ما طلب کنند حریفان که آن کجاست

الحانی چون تحریرات داوودی دلگشای و پیانی

چون التماس عیسوی روح افزای و این چند مطلع از

جمله اشعار او بیت — دردیست درد عشق که گفتن نمیتوان

گفتن نمیتوان و نهفتن نمیتوان — یاران شراب نهانی خون دلست چه زدن

خون دل حریفان بس مشکلست خوردن — و باز مطلعی دیگر که گفته مطلع

چون روشنی دیده من در قدم اوست — گر پای زمن باز نگیرد کرم از اوست

همواره مشام ایام عمر فقیر را نفحات شمایل او می بودی
معطر و همیشه دیده روشن ضمیر جان و دل در حظایر قدس
و مجالس انس بانوار دیدار او میگشتی منور در ایام
محبت او اکاهی در میان دیده و دل مناقشه و
مناظره میبود و بدیده بنظر و تغیر و تیغ ملامت این
فقیر را بسرزنش میکرد و زبان نصیحت میکشود و میگفت
چند بر آب و آتش و تا کی بحضور و ناخوشی و درین

کشاکش باشی و نمیدانیست و گفته اند که بیت

سلامت بر دل صد پاره عاشقان [illegible] — که باشد زخم شمشیر و بد وزیدن [illegible]

دل در برابر سخنان موثر بر می گفت و با التماس بیان درج
می سفت و این غزل مناسب میگفت که رباعی

در دشمن دل و جان ستم دیده کشیم — خاک قدمش به که در دیده کشیم
کو هی چه کشی ناوک او را در دل — زان میکشم آن ز دل که از دیده کشیم

بیت القصه آن ج انجمان بود — زان روز و صفحش از حد و پایان [illegible]

بزم اکنون به سر گز لس صلوات — ز استیلای آثار محابت

بسپر پنجه شدی با پنجه شیر   پستونی را قلم کردی بشمشیر

چنانکه باندک زمانی بخسروی تعلیمی ازین سوخته جان شد

که روزی گاوی را بشمشیر چنان زد که تیغ اندازش انگشت

864

کاو بگذشت و همچون آب در زمین نشست دریغ تیغ را

BIBLIOTHÈQUE

1

جنین و کاندارے و قبضه رانی جنانکه بیت

به تیر از موی بگشودی گره را | به تیره حلقه بر بودی زره را
کسی کو ده کمان حالی کشیده | کمانش را بجمالی کشیده
چو برق تیره را در سنگ راندی | پنهان در سینه خار انشاندی
جنان در لطف بودش آب دستی | که بر آب از لطافت نقش بستی

چسن صوری و معنوی باهم
از رخش بر کشیده بود علم

زان روی که چشم بد از روی او دور باشد
غیرتم با تو جنانست که گر دست دهد | بگذارم که در ایی بخیال دگران
از خاص خود جند کسی را رفیق و هم صحبت خود ساخته
بود که دایم مجلس او را از مردم بی نسبت محافظه نمایند
ملاحظه نموده که جنان رعایت حفظ او میکرد که در خانه

بودی

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE SG

بروی غیری نمیگشاد و هرگز بی‌رخصت قدم از خانه
برون نمی‌نهاد و در هیچ وقتی و هیچ حال از وی هیچ امری
ناشایسته در وجود نیامد از اول تا آخر بر فطرت حضرت
اصلی خود بود و بدین طریق برآمد که رباعی

زان قطره شبنم که نسیم سحری / از ابر جدا کند بصد شیوه‌گری
پس بر رخ گل چکاند از اشک پری / حقا که هزار بار پاکیزه‌تری

با تمامی ارکان دولت و تمامی مملکت با کبار و صغار و با اکثر
اهل روزگار از خاص و عوام فراخور حال هر کدام تواضع
و تملق نمودی و مشفق و متخلق بودی بیت

مشتاپ همه رنج تا پای / متواضع ز شاه تا بگدای

و چون قابلیت تمام داشت تربیت بسیار در ان یافته بود
و آفتاب دولت از مشرق ازل بر وی تافته مناصب متعدد

بدو معوض گردید و در هر یک بنهایت و غایت رسیده مهر بزرگ

بدست او و شماره حرفهای آن مهر از عطاهای او زالپیت او

چنانکه در مدح آن مهر گفته شده و بالماس پیاپی شعبه گشته

الپیت حرفهای نگینش زر روی عدن | هر یک در یتیم و پر از لولوی عدن
در جنب شرده مهره آن نقطه داد است | هژده هزار عالم والا کش دو المبین

و روز اول از محض توفیقات ربانی و عطیات صمدانی

مهر پروانه چون تعلق بدان یگانه داشت و نقاش ازل

نگین بر قابلیتش انگاشت | ایزد چو نور شمع جمال بو بر فروخت
بر مار قم منصب پروانگی کشید | و چون دل صید کردن

و پرواز در هوای مهر نمودن خصلت اصلی و عادت

جبلی او بود میر پارس و میر جانور شد و بدان جهت که زآب

براق برق تپیر معشوقی گردید میر آخر اسپان زرین

پیم زکی

افسر گشت و بمنطوق فرمود | هر که او در عشق صادق آمد است
بر سپرش معشوق و عاشق آمد است | چون آینه ضمیر شش از عشق

حقیر عکس پذیر شده بود دایم بزبان می‌راند که لعبد از
تو نمانم و پیش از تو میرم مرا آینه در آینه خود دیتر این
سوخته را دیده بود و عین او گردیده که رباعی

خورشید جمالش فلک آرای خود است | خود فتنه چشم مست شهلای خود است
در آینه از چشم تو گردیده ترا | گستاخ مشو که تماشای خود است

و با آنکه صاحب عیار صراف خانه حسن و زیبایی امیر نظام
الدین علی شیر مشتهر بالنوایی او را افسر زند خوانده
بود بجهت مشاهده حسن متعلق از آینه معیدش بتعظیم و احترام مسموم نمود

ای دیده جفای چشم حیری دگر است | صهبای بلای چشم حیری دگر است
گر دیده ز روی چشم روشن خاتم | با آنکه ورای چشم حیری دگر است

در کوی خرابات مغان جلوه‌گری نیست
گر شیوهٔ او بر سر هر کو خبری نیست

خود را بستوده بر زبان دگران
زان گونه که گویی کم از آن دگری نیست

و چون از مطلع حسن طالع است روشنی صبح ازل مینمود بر آیینهٔ ضمیرش چنانچه خواست او عکس انداخته بود که عالم خواب و خیال است و نمایش او عارض سریع الزوال العدام مال لاجرم بعضی تعلقات را از هیکل مرآت جوهر قدسی زدوده و دینار را هیچ انگاشت چنانکه اعتبارات عالم در پیش او هیچ اعتبار نداشت

باز آتش عشق در دلم زد تابی
بگشا در بر ویم از حقیقت بابی

کین معرکه شعبده بازی خیالی
در چشم خدا بین نبود جز خوابی

و با آنکه فرزندان کامکار و امرای نامدار و اکابر ذوی الاحترام به تخصیص جناب شیخ الاسلام

تعظیم

تعظیم و احترام او بسیار میکردند ازین دریای زخار رعم
و پندار با کنار آمده بود و خود بینی در نظر او نمی نمود
و طریق اهل فقر می ورزید و مثل درویشان پیر دل
ریشان از شفقت میلرزید و چون آن جماعت که بکمال
رسیدند جهت تحمل بشنزل میکردند و انواع نا ملایم
تحمل میورزید و هرکس از اعلی تا ادنی پیش او بمهمی
لب بگشادی عرض کردی و مهم او را بخوبترین وجهی
فیصل دادی و جه جای این بنت ولد خانی بنام احمد که
علی الاطلاق از اعاظم خانان دشت قبچاق بود
به عرفی خواهرزادگی بعد از فوت پدر در محلی که بخراسان
پرسش ها آمده بود و اعزاز و اکرام تمام یافته مهمی
که داشتی بدو گفتی بدین سوخته رسانیدی و بسرانجام

کردی و دختر یکی از امرای خود را که اکنه پسر فرزند بود
بعقد نکاح درآورده بودیم و اورا از آن کدخدایی
بپسر شده بود و چون مبشران سعادت بشارت
رسانیدند و آن مهرهٔ سپهر حسن و جمال را بر آسمان کمال
کوکب مسعود فال طالع شده و ذات بی مثال اورا
در بوستان عمال نهال اقبال تازه رسته چندان ابتهاج
و استبشار بحصول پیوست که این سوخته بی اختیار
اورا ابتر فرزند خواند فاما طاقت اشراق آفتاب
بابا نیاورد محترق گردید و عقل از آن حیران ماند
که ماه نو چون بدرجهٔ خسوف رسید تهنیت

چو دیدند اهل دل در اضطرابش / عطارد سوخته بر آفتابش
بنشستند شرر زده اشکباران / چو برگ گل ز باران بهاران

گفته

گفشته تازه نهالی بود به شدیاد فنا بشکست و در صغر سن
بجوار حق پیوست العقبة بطولها، الغضة بشموطها در تمادی
ایام و مرور شهور و اعلام آنچه در عشق جوان بدین
سوخته فرود آمد صاعقه و برق علم اگر بر کوههای عالم
فرود آمدی از بیم پاشیدندی چنانکه همه کس آواز شنیدی

ز آتشکده سینه من در شب غم — زان گونه کشید آتش عشق علم
از شعله آن اگر شدی واقف کوه — میریخت ز بیم هیبت او از هم

و اینها که گفتم از هزار یکی بود و از بسیار اندکی و الحاله
هذه بیشتر محمل بار مینمایم و تفصیل آن بمجر بیان نمی آیم فرمایم
اگر آنچه بدل من نازل شده بود اگر چه عشقی بود در دل و
جان پنهان فاما آتشی بود در مجمر سینه شعله زنان که شعلهای
سینه علم کشیده مرا بی آرام میکرد و قطرهای اشک نمام

وا رمز دمانرا از آن حال اعلام مینمود | عشق آبیست که بیشتر زبون آید ازو
بحریست که موجها برون آید ازو | که دوستی کنی که روح افزاید ازو
که دشمنی که بوی خون آید ازو | طوفان روح که طلاطم

امواجش صد هزار کشتی شکسته و حکایت آن بوضوح پیوسته
در هنگام نوحه گری گریهٔ من از خون جگر پارهٔ بودی
و آتش که خلیل برافروخته و عالمی را سوخته بود در مقام
بسیاط آه گستری از سوزش من آتش پارهٔ رباعی

گر آتش دل های مردم بودی | گر دیدهٔ من لجهٔ قلزم بودی
صد بار چو آب آتش نوح خلیل | در پیش دل و دیده من کم بودی

وقتی از اوقات دران آتش عشق و محبت تب محرق دست
داده بود و تن من جان بکاهیده و دل ضعیف شده در گدازش
بسیار از محنت بدن خبان نحیف گشته که هر قصهٔ نهانی و هر غصه

جانی

جانی که در سراپردهٔ دل و سویدای او بود از طارم جلد
همچون می مروق رسیده و مثل مردم دیده از نقاب
زجاجی و پرده عنبی احیا بس میتوانست نمود **بیت**

زانروز که سوز عشق شد یار دلم — بگذشت ازین و آن کار دلم
از ضعف چنان گشت تنک بر تن سست — کز هر طرفی نمود اسرار دلم

و ضعف بمرتبه بود که گاه خود را میدانست و گاه نمیدانست
و مطلقا حرکت کردن نمیتوانست چون آتش از کاروان تیره
گاه میمرد و گاه میزیست و چون دیوانگان سراسیمه بر حال
خود میخندید و گاه میگریست چون تشخیص مرض او کسی میتوانست
کرد سخن طبیب می‌شنفت و با هر کدام از آن یاران همدم

و هر یک از طبیبان مسیحادم میگفت — طبیبا خویش را زحمت مده چون من نخواهم شد
که من اندر سر شوریده سودای دگر دارم — روز و شب

دست و دعا برآورده زبان بشد کار زنیا می‌گشود و از روی

نیاز استدعا می‌نمود | برون آمدی جانا که بسیار آرزو دارم
وداع عمر نزدیک است بسیار آرزو دارم | مرا پر خار باد امروز دیده بلکه بر کاهم
اگر می‌دیدن روی تو بگذار آرزو دارم | آمد آن جوان چنانکه بتن مرده

جانی در آید و از زمین مواساتی شاخ گلی یا سرو روانی
برآید پرسش این چشمه آمد چشم چون بر روی او افتاد دنیا

این غزل زبان گشاد و گفت | از غم عشقت مرا نی تن نه جانی ماند
آن خیالی گشته و این یک گمانی ماند | ای که میجویی نشانم رو بگوی یار من
جسم گشته خاک و پیر استخوانی مانده | آن نیز چون این سوخته

در مقام حیات دید چون گل بشکفت و گفت مطلع

رفت صبر و هوش و دل فرسوده جانی ماند | از برای دیدنت آنهم زمانی ماند
ای تن خاکی خدنگت را نشانی ماند | بر سر آن خاک این سر استخوانی ماند

در همان فرصت لقای او شفایی کرامت کرد که رقع تمام
الم شد و مجلس یار را با نوا رو دیدارش رشک گلستان

ارم گشت **مثنوی** | زهر شاخی شکفته نوبهاری
گرفته هر گلی بر سر نثاری | هوا پر سبزه گوهرها گسسته
زمرد را ز مروارید بسته | بنفشه تاب زلف افکنده بر دوش
گشاده باد نسرین را بناگوش | صبا برقع گشاده پیادگان را
صلا در داده کار افتادگان را | سمن ساقی و نرگس جام در دست
بنفشه در خمار و صبح گل مست | جوانان صف کشیده گرد خرگاه
ثریا وار گرد خسرو شاه | ز مشک افشانی باد طربناک
عبیر آمیز گشته نافه خاک | دماغ عالم از بوی بهاری
هوای سوخته عود قماری | درو یک دو بیت از دست

پیاپی ساقیان گل عذار و مستان در جوش و از یک طرف آواز

تاثیر می عشق مغنیان در خروش عاقبت کار از گردش
این چرخ کج رفتار و از دور سپهر ناهموار عقده ذنب ما
پریشانی را پس حوادث و سرگردانی ایام نافرجام شد
و در سپهر چین مرضی عارض او گشته مدار عمرش تمام شد
و تاریخ آن واقعهٔ هایله از اکثر فضلا واقع شده

و از آن جمله مولانا صاحب گفته	میر بابای مهردار که نام
چرخ مهر خموشیش با هان	یعنی آن گنج لطف و کان کرم
شد بکنج لحد ز دیده روان	دوش آمد بخواب وقت سحر
گفتمش ای انیس پادشاهان	چیست تاریخ سال فوت بگفت
باد باقی حیات شاه جهان	و امیر منشی تیر گفته نوعی

قطعه

که سال و ماه و شب و روز از اسم پذیرفته
میر سپهر مرتبهٔ مهد استفا   باباکه بود نادر دور در خلق و در صفات

اندر شب برات بتقدیر ایزدی | شد محو نام پیشش از دفتر حیات
تاریخ موت او شود ار منکشف چو روز | هر کو که کم کنند یکی از شب برات

چون او که حرفی از بقایای آن حیات مستعار را که بر اوراق
دفتر روزگار ثبت کرده بود باطل ساخت و حاصل خویش را
از مستهلکات وجوه در تحت فاصل انداخت این مریض
بستر فراق و علیل ماده اشتیاق بعد از عیش دیرپرور را
از حساب عمر منها دید و کل شیٔ هالک او را ادراک
گردید تکیه بر متکای ناامیدی زده و همواره دست دعا
برآورده و نقش مرورها از لوح ضمیر زدوده و زبان
بتضرع بمناجات رنگین گشوده

گر کم شدم از خراب حالی | دل از یادش مباد خالی
گرچه ز غمش چو شمع سوزم | هم بی غم او مباد روزم

و باز گفته که شعر

جز آتش من در دل او سوز مباد	جز عارض او شمع شب افروز مباد
روزی که دلم شاد نباشد ز غمش	در گردش ایام من آن روز مباد

وچون غبار رسیدهٔ عظمت شعار را که باصرهٔ بصیرت
اولوا الابصار و کحل جواهر دیدهٔ امال میدانست توتیای
چشم دولت و اقبال برادران خود نیز ساخته بود
بعد از فوت او ان مناصب را برادرش ارزانی
داشتم و ایشان را از عطایای او ضایع نگذاشتم
و بعد از ان نایرهٔ آلام شداید غم نه بدان مرتبه اشتعال
یافت تا آب دیدهٔ اشکبار تسکین آن توان داد و شدید
نوایب الم نه بدان مثابه در تشریح سینه شتافت
که بمرهم و مومیایی اصطبار تدبیر آن توان نمود
وچون ازین سراچهٔ فانی واین باغچهٔ جسمانی بیرون شد

برحسب وصیت او در عمارت فرزد وپس منزلت سلطانی
در موضعی که پایان پای این سوختهٔ خواهد بود مدفون
گشت وبحکم علیکم بالشام **مصراع** بوی آن زلف
مرادست بوقت تشمیم چون قابلیت آن داشت که استشمام
رائحهٔ مقصود از جانب حضرت مصطفوی نماید اتفاقا
چند موی از گیسوی آن حضرت که بدین سوختهٔ سیم
تحفه کسی آورده بود در محاذات روی او موضعی پسند کرده
از ابا شتهای جان پیوند موده منه بدا والیه یعود والمستعار مردود
در خاتمه گوید این حدیث قدسی مرتبه قدسی تر لیست که
اِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ اِلَّا عَنْ ثَلٰثٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ وَعِلْمٍ
يُنْتَفَعُ بِهِ النَّاسُ وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُوْا لَهُ الْخَيْرَ كتخت سلیمان الجن
وَالْاِنْسِ وَالْوُحُوْشِ وَالطَّيْرِ ومیدان جولان عادیات صبح را کبـ

براق برق سیر اسپ اشتمال دارد بر انواع معاد من ازل الآزال الی
ابد آلاباد و معنی ظاهر حدیث اینست که چون اولاد آدم را دیگر
کون میشود و حال منقطع میگردد و از و اعمال فاما سه چیز ازو
نشان می ماند یادگار که بسبب آن نام آدمی ماند بر صفحه روزگار
یکی از ان سه چیز صدقه جاریست که عبارتست از پل و حوض و
رباط و سایر خیرات و مبرات المبرات از تفریط و فرا
دوم علمیست منتفع بسیار مردمان از که و مه و سیوم
ولد صالح است لاغیر که میخوانند آن صلاح او را هموارة
بخیر فاما عمارات روی بانهدام می آورد آخر کار روبانک
زمانی خراب میگردد چنانکه نمی ماند از آن آثار و رفیقه امکانی و
نسل انسانی و نیز زود منقطع و باندک زمانی مرتفع میشود فاما
کلام والعلم الذی ینتفع بالخواص والعوام از آسمان بقا و عز مثل

آن دو به زمین فنا   و خواری نمی‌بید مرکز بیت

گر بدی گوهری ورای سخن   آن فزود آمدی بجای سخن

خصوص و العوام از آسمان سخن عشق و محبت و بیان حال

اهل درد و محبت که بیت   از صدای سخن عشق ندیدم خوشتر

یادگاری که درین گنبد دوار بماند   پس ازان هیچ چیز که در حدیث

آنحضرت سمت اظهار یافته و پرتو اضدار برو تافته
مثل کلام نباشد هیچ کدام و نفع بشر پیدا ازان دو نه
همچون خواص و نه عوام و این سخن بزرگی چنبرکی مشتبه
گردد بلکه هوشمندی روشن ضمیر از عبارت کتاب
خویش متنبه گردد که هو دارا اذا اراد الله شیاً ان
یقول له کن فیکون از ابتدا صدور کثرت از واحد
حقیقی تا انتهای ظهور و شیون هنگام ارادت کلام

پایخ از عیب بی شایستهٔ شبه وریب است که با تعینی
معنی مبرا از صورتی که بدارک حسی در توان یافت
تامل کنند که چون وصول یافته بدل وبی توقف جنان
صورتی مجرد از مادهٔ متخیله چون گردیده متمثل و
بعد ازان بوساطت لب وزبان مادهٔ صوتیی که
معانیی را در متوطن استعاری بمثابه هیولااست
آن صورتی در متوطن ظهوری یافته بمرتبهٔ محسوسات
چون رسیده در ظهور یکا د زینتها تعنی ولو لم تمسسه
نار نور علی نور وروان از نور صوت ظاهر چون گشته
و در گوش سامع مادهٔ صوتی مخیله اش را صورت
مثالی را چون گذاشته بهمان تجرد و پاکی که در دل متکلم
داشته در دل سامع چون علم تجرید برافراشته

سالک را واقف کرده ازین مطابقه انفس و آفاق
بر اسرار مبدا و معاد علی الاطلاق و حضرت حق
چون ما را بعد توانایی بارتقاع بقاع بایقاع فرزندان
و اتباع موفق کردانید در دبیرستان منزه
از کاغذ و قلم هم بتعلیم معلم علمک ما لم تکن تعلم آن
سبق نیز خواند و چون تاثیر منظوم در طبع بیشتر است
از منثور و استماع آن اهل در دراز اذن الطبور
در اول حال به نظم پرداخت و چند غزل فارسی گفت
و ترکی دیوانی ساخت و بعد از ان بانشای این کتاب
مجالس العشاق مشتمل بر حقایق اسرار عشق و مبتنی بر اذواق
و اشواق اشتغال نمود و نقاب از روی مهوشان گل
عذار و پری پیکران گل رخسار کشوف ترف از شاهبازان

[redacted]

آشیانهٔ عشق و محبت و پاکبازان قمارخانهٔ درد
و محنت که برین خوردهٔ ذیل عفو پوشیده باصلاح التفات
فرمایند و غبار سهو و خطا از لوح این انشا بزدایند
و توقع از محصورات شهرستان صورت و محبوسان
زندان طبیعت آنکه ازین نوع سخن چون مالوف
طباع ایشان نشده بویی بمشام ایشان نرسیده
و تا غایت از ذوق ایشان ازین گونه حقایق نچشیده
و پای در دامن ادب کشیده خاموش نشینند که
علم خدا را نهایت نیست و عطا و مواهب او را
غایت نه و قطرات و رشحات فیض و فضل او لایزال
ریزان است و لمعات تجلیات جمال او علی الدوام
از وجه کمال تابان هرچه کسی را معلم اول از

یم

معجم قد علم کل اناس مشربهم فراخور قابلیت
جبلی و استعداد اصلی علمی آموخته و خیاط ازل
بر قد هر کسی لطف رزی جامه دوخته و هر چند این سخن
از ان سخنان دردناک نیست اما چند ابیات پاک
نیست و این رباعی نیز گفته اند که رباعی

پیراهن عشق دار دوزیم آخر | فانوس دل از مهر فروزیم آخر
چون شمع بسر کنیم خاکستر دل | وز عشق تو چندانکه بسوزیم آخر

تمت الکتاب مجالس العشاق بحق بیچون رزاق
و صلی الله علی محمد و آله
اجمعین

مجالس العشاق

مجالس العشاق کتابیست احوال مردم
سلطان حسین میرزا بایقرا تصنیف نموده
علیه الرحمه والغفران

BIBLIOTHÈQUE IMPÉRIALE MSS
BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE

944

A. o. 7.

SUPPL.
PERS.
776

SUPPL.
PERS.
776